

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

RİVAYETLERDE HAYVAN FİGÜRLERİ İLE ANLATIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Baki ÖCAL

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ANKARA-2021

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

“RİVAYETLERDE HAYVAN FİĞÜRLERİ İLE ANLATIM”

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Baki ÖCAL

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kemalettin ÖZDEMİR

ANKARA-2021

ONAY SAYFASI

Baki ÖCAL tarafından hazırlanan “Rivayetlerde Hayvan Figürleri İle Anlatım” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ		KURUMU	İMZA
Danışman Prof. Dr. Kemalettin ÖZDEMİR		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı	
Kabul ☐	Red ☐		
Jüri Üyesi Doç. Dr. İlyas CANIKLI		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı	
Kabul ☐	Red ☐		
Jüri Üyesi Doç. Dr. M. Ali Kılray ARAZ		Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri	
Kabul ☐	Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 05.11.2021

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Unvan Ad Soyad

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlamasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. 05.11.2021

İmza

Baki ÖCAL

TEŐEKKÖR

Bu tez çalışmamda başta, hiçbir şekilde benden emeğini esirgemeyen, çalışmaya başladığım andan sonulandırıncaya kadar manevi desteğini esirgemeyen, kendisine her ulaştığımda bana yol gōsterici ve teşvik edici vasfıyla yardımcı olan tez danışmanım, kıymetli hocam Prof. Dr. Kemalettin ÖZDEMİR'e; çalışma esnasında fikirlerine ve tecrübelerine başvurduğımda bunlardan beni mahrum etmeyip gönöl zenginliği ile yanımda olan Sayın Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM ve Sayın Doç. Dr. İlyas CANIKLI hocalarıma; tez konusunu oluşturan hadislerin Arapça belagatinde değerli yardımlarını esirgemeyen Sayın Doç. Dr. Mehmet Ali Kılaz ARAZ ve Sayın Dr. Aydın KUDAT hocalarıma, ayrıca çalışma boyunca her alanda desteklerini esirgemeyen aileme gönölünden teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

RİVAYETLERDE HAYVAN FİGÜRLERİ İLE ANLATIM

ÖCAL, BAKİ

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kemalettin ÖZDEMİR

Kasım, 2021, Sayfa: 195

Hz. Peygamber insani olan herhangi bir durumda ve İslam davetinde insanlara hitap ediyordu. Onun bu hitabı bazen İslami bir emrin uygulanması için yapılan açıklamada, bazen de ümmetine nasihati gerektirecek bir konudaki beyanında yer buluyordu. O, Mekke döneminde Arapçayı en iyi bilen bir kavmin içinde onlara kendi diliyle hitap etti. Bu daveti kabul eden etmeyen herkes onun hitabında, dili kullanımında asla bir kusur bulmadığı gibi aksine onun hitabına hayran kalmışlardı. Özellikle Mekke döneminde ne söylediği belli olmayan bir peygamberle karşı karşıya kalsalardı, o gün hiç şüphesiz muarızları bunu bir itiraz gerekçesi olarak kullanmaktan asla çekinmeyeceklerdi. O, dili süslü değil ancak anlaşılır, özlü ve hikmetli bir şekilde anlam yüklü söylerdi. Dinleyeni yormadan, anlamının da dışına çıkmadan maksada uygun ifadeler kullanırdı. Belagat ve Arap dili tabiriyle fasih bir üsluba sahipti.

Peygamberler gönderildiği topluluğa Allah'ın yüklediği mesajı en mükemmel şekilde ulaştırmakla görevlendirilmiş ve o toplumun diliyle gönderilmiştir. Zira gönderildiği toplumla dil konusunda anlaşılmayan, karşılıklı konuşamayan ve onların dillerinin inceliklerini bilmeyen bir peygamberin risalet görevini hakkıyla yapması düşünülemezdi.

Rivayetlerde hayvan figürleri ile anlatımın Hz. Peygamber ümmetini eğitmedeki hassasiyetini, dili kullanımındaki inceliğini ve ne denli belagat içeren bir üsluba sahip olduğunu göstermektedir. Hayvan figürleri ile anlatım aynı zamanda her insanın muttali olduğu objeler üzerinden benzetme yapıldığından evrensel bir dilin kullanımınıdır. Bu vesileyle anlatılmak istenen şeyin hafızalarda en kısa yoldan daha kalıcı hale gelmesi sağlanır ve konu daha iyi anlaşılmış olur.

Anahtar Kavramlar: Teşbih, Tadil-i Erkân, Deve, At, Eşek, Köpek.

ABSTRACT

EXPRESSION WITH ANIMAL FIGURES IN NARRATIVES

ÖCAL, BAKİ

Master's Thesis, Department of Basic Islamic Sciences

Supervisor: Prof. Dr. Kemalettin ÖZDEMİR

November, 2021, Page:195

The Prophet was addressing people in any humanitarian situation and in the invitation to Islam. His appealing sometimes took place in the implementation of an Islamic order and sometimes in his statements on a subject that requires advice to his ummah. In the Meccan period, he addressed them in his own language among a people who knew Arabic the best. Everyone who was awarer of this invitation did not find any fault in his address and use of language, but on the contrary, they were amazed by his oratory. Especially if they had experienced a prophet whose speech was not clear during the Meccan period, their opponents would have never hesitated to use it as a reason for objection that day. He spoke with meaning, not with fancy words, but in a clear, concise and wise manner. He used expressions suitable for the purpose without tiring the listener and without taking the meaning out of context. He had an eloquent and fluent style in the Arabic language.

The prophets were sent to convey the message of Allah in the most perfect way to the communities they were sent and they were assigned in the language of that community. Because it was unthinkable for a prophet who did not know the subtleties of the language of the society to which he was sent to fulfill his prophetic duty properly.

In the narrations, the Prophet demonstrates his sensitivity in educating his ummah, his delicacy in the use of the language and his eloquent style in the expression of animal figures. Expression with animal figures is also the use of a universal language since analogy is made through objects that every human being is familiar with. On this occasion, it is ensured that what is wanted to be told becomes more permanent in the memories in the shortest way. In addition, the subject will be better understood.

Keywords: Similitude, Tadil-i Erkân, Camel, Horse, Mule, Dog.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı.....	6
II. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	7
III. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları.....	9
BİRİNCİ BÖLÜM	11
HAYVAN FİGÜRLERİ İLE ANLATIM.....	11
1. Kavramsal Çerçeve	11
1.1. Teşbih	11
1.1.1. Hz. Peygamber'in Teşbih Yoluyla Anlatımı	15
1.1.1.1.Şema yoluyla anlatım.....	17
1.1.1.2.Benzetme yoluyla anlatım	17
1.1.1.3.Mesel yoluyla anlatım.....	18
1.1.1.4.Mecaz yoluyla anlatım.....	19
1.2. Ta'dîl-i Erkân	19
1.3. Huşû'	21
2. Arap Edebiyatında Hayvan Figürleri ile Anlatım	24
3. Kur'an-ı Kerimde Hayvan Figürleri ile Anlatım	29
3.1. Kelebek.....	30
3.2. Çekirge.....	31
3.3. Örümcek	32
3.4. Köpeğin Dilini Çıkartması.....	33
3.5. Kaçan Merkepler	34
3.6. Merkebin Sesi	35
3.7. Kitap Yüklü Merkepler.....	36
İKİNCİ BÖLÜM	38
RİVAYETLERDE HAYVAN FİGÜRLERİ.....	38
1. Mü'min ve Salih İnsana Yapılan Teşbih.....	39
1.1. Bal Arısı.....	39

1.2. Örklü At.....	44
1.3. Beyazlıklı Karga.....	48
1.4. Binmeye Elverişli Deve.....	52
1.5. İtaatkâr Deve.....	56
2. Hz. Peygamber'in Merhametine Yapılan Teşbih.....	60
2.1. Kelebekler-Pervaneler	60
2.2. Cırcır Böceği ve Sinek.....	63
2.3. Çekirge.....	64
3. Namazın Rükünlerine Yapılan Teşbih.....	66
3.1. Horozun Gagalaması	67
3.2. Karganın Gagalaması	68
3.3. Devenin Çöküşü	73
3.4. Boğanın Çöküşü	74
3.5. Köpeğin Oturuşu.....	77
3.6. Maymunun Oturuşu.....	78
3.7. Köpeğin Kollarını Yayması.....	82
3.8. Yırtıcı Hayvanın Oturuşu ve Kollarını Yayması.....	82
3.9. Tilkinin Sağa Sola Bakması	86
3.10. İnsan Başının Merkez Başına Çevrilmesi	90
3.11. Hırçın Atların Kuyrukları	94
4. Yoksul ve Yoksulluğa Yapılan Teşbih	96
4.1. Kuş Yürekleri	96
4.2. Güvercinler	99
5. Yalana Yapılan Teşbih	101
5.1. Kelebek.....	101
6. Hibe ve Hediyeye Yapılan Teşbih.....	106
6.1. Köpek.....	106
7. Münafıklığa Yapılan Teşbih	110
7.1. Şaşkın Koyun-Koç.....	110
8. Mescitte Belirli Bir Yer Edinmeye Teşbih	113
8.1. Deve.....	113
9. Şeytana Yapılan Teşbih	117
9.1. Kara Koyun.....	117
9.2. İnsanın Kurdu	120
10. Ezberin Unutulmasına Yapılan Teşbih	125

10.1. Deve.....	125
11. Kıyamet Günü İnsanın Haline Yapılan Teşbih.....	130
11.1. Kuzu.....	130
12. Dünyanın Konumuna Teşbih.....	133
12.1. Kuzu – Oğlak.....	133
12.2. Sivri Sineğin Kanadı.....	134
13. Mal ve Makam Hırsına Yapılan Teşbih	136
13.1. Kurt.....	136
14. Irkçılık – Kavmiyetçiliğe Yapılan Teşbih.....	141
14.1. Mayıs böceği.....	141
14.2. Kuyruğundan Çekilen Deve	144
15. Hutbe Esnasında Konuşana Yapılan Teşbih.....	148
15.1. Merkep.....	148
16. Gıybeteye Yapılan Teşbih.....	151
16.1. Merkep Leşi.....	151
17. Allah’ın İsmine Anılmadığı Meclise Yapılan Teşbih	156
17.1. Merkep Leşi.....	156
18. İslam’ın Garipliğine Yapılan Teşbih	159
18.1. Yılan ve Dağ Keçisi.....	159
19. Nikahta Hulle Yapılan Teşbih	163
19.1. Teke	163
20. Cüzamdan Kaçmaya Yapılan Teşbih.....	166
20.1. Arslan.....	166
21. Sadakaya Yapılan Teşbih.....	169
21.1. Deve Yavrusu	169
21.2. At Yavrusu/Tay	169
22. Hz. Peygamber’in İslam’ı Nitelendirmesine Yaptığı Teşbih	171
22.1. Deve.....	171
23. İnsanın Fıtratına Yapılan Teşbih	174
23.1. Hayvanın Yeni Doğan Yavrusu.....	174
24. Ebeveynin Renginden Farklı Doğan Çocuğa Yapılan Kıyas.....	176
24.1. Deve.....	176
25. İşitilen Kötü Şeyleri Anlatmaya Yapılan Teşbih	178
25.1. Koyun	178
25.2. Köpek.....	178

26. İnsanlara Vurulan Kamçıya ve Kadınların Saç Şekline Yapılan Teşbih	181
26.1. Sığır Kuyruğu	181
26.2. Deve Hörgücü.....	181
27. Hayvanların Üzerini Oturma Yeri Olarak Kullanmaya Yapılan Teşbih	183
27.1. Binek Hayvanları.....	183
SONUÇ	186
KAYNAKÇA.....	187

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.s	: Aleyhisselam
ASEAD	: Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi
bsk.	: baskı
Bsm. y.	: basım yeri
c.	: cilt
cev.	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİG	: Diyanet İlmi Dergi
ed.	: editör
h.	: hicrî
H.z.	: Hazreti
m.	: mîlâdî
r.a	: Radiyallahu anhu
s.	: sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
SEFAD	: Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi
Terc.	: Tercüme
TDVY	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
thk.	: tahkik eden
ty.	: yayın tarihi yok
vd.	: ve diğerleri
yay.	: yayınevi veya yayınları
yy.	: yayın yeri yok

GİRİŞ

Hiz. Peygamber (s.a.v) Arap dilinin inceliklerini çok iyi biliyordu. Zira o, şairlerin şiirlerini duvarlarına astığı Kabe'nin bulunduğı Mekke'de doğmuş, beş yaşına kadar da Arapçanın en iyi ve en saf şekilde konuşulduğu yer olan, soyu Adnan'a kadar dayanan "Benû Sa'd" kabilesine mensup süt annesi Halime'nin yanında kalmıştır.¹ Gençliğini ticaret maksadıyla Hicaz Yarımadasının çeşitli bölgelerinde geçirmiş ve bu sebeptir ki risaletini tebliğ ettiğinde farklı boy ve kabilelere kendi lehçelerinde hitap etmiştir. Hiz. Peygamber'in çocukluğunda geçirdiğı dönem ve gençlik yıllarındaki bu ticari seyahatleri tüm lehçe ve ağızlara muttali olma konusunda ona katkıda bulunmuştur. Bu sebeple Hiz. Ali (r.a) bir gün bu duruma taaccüp ettiğinden dayanamayıp, "Ya Rasulallah! Biz, aynı dedenin soyundan gelen torunlarıyız; ancak görüyorum ki Arap boyları ile konuşurken benden farklı bir dil kullanıyorsun" deyince, o, "أَدَّبَنِي رَبِّي فَأَحْسَنَ تَأْدِيبِي" "Rabbim beni edeplendirdi (dil ve edebiyat yönünden yetiştirdi) ve bunu ne güzel yaptı"² buyurmuştur. Allah Rasûlü (s.a.v) bu sözüyle, sözlerin en edebî olanını yani Kur'an'ı kendisine indiren Yüce Allah'ın yardımına işaret ediyordu ki, o ilahi sözle ancak insanlar karanlıklardan aydınlığa çıkıyordu.³ Hadisin asıl anlamında onun hal ve hareketlerinin ve de ahlaki güzelliğinin ilahi bir edebe bağılı olduğunun anlaşılması yanında dilindeki üslubun da ilahi bir edebe bağılı olduğuna işaret etmektedir. Bu durumu Arap edebiyatının en önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Câhız'ın (ö. 225/869) ifadesinde "Hiz. Peygamberin sözlerinde mükemmel bir sanat görüyorum. O'nun söylediğı sözlerle icâz yönünden baktığımızda manaları çok geniş olmasına rağmen harfleri çok azdır"⁴ ifadesiyle yer almıştır.

Hiz. Peygamberin dilinin icâz ve etki bakımından ne denli güçlü olduğunu destekleyen başka ayetlerde açıkça beyan edilmektedir. "Şayet biz onu yabancı dilde

¹ Asri Çubukçu, "Halime", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/338.

² Ebû Sa'd Abdulkerim Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî (ö. 562), *Edebü'l-İmlâ ve'l-İstimlâ*, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981), s. 5.

³ Mehmet Emin Özağşar vd. (ed.), *Hadislerle İslam*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 1/104.

⁴ Ebu Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Fevzi 'Atavî, (Beirut: eş Şeriketu'l- Lübnâniyyetu li'l-Kitâbi, 1968), 2/220-228.

okunan bir kitap olarak indirseydik mutlaka şöyle diyeceklerdi: “Ayetlerinin açık seçik anlaşılır olması gerekmez miydi? Bir Arap’a yabancı dilden bir kitap, öyle mi!” De ki: “O, inananlar için bir rehber ve şifadır; inanmayanlara gelince onların kulaklarında bir ağırlık vardır, Kur’an onlara kapalıdır. (Sanki) onlara çok uzaktan sesleniliyor.”⁵ Bu ayette anlatıldığı üzere, kendilerine hitap eden ayetler ve onu açıklayan peygamber şayet kendilerinden başka bir dilde konuşmuş olsaydı kabul etmeyeceklerinin en önemli gerekçesi bu olacaktı. Zaten onların gerekçelerinin de bu olacağını Allah bize bildirmektedir. Bu sebeple “Kendilerine apaçık anlatabilsin diye her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik”⁶ ayeti kesin bir delil ve yol gösterici niteliği taşımaktadır.

Hz. Peygamber’in (s.a.v) Mekke’den hicret edip Medine’ye geldiğinde de yine Arapçayı gayet iyi bilen ve münafıklarla devamlı iş birliği içerisinde olarak İslam’a karşı düşmanlıklarını gizli ve açık sürdürecektir olan ehli kitaptan Yahudi ve Hristiyanlar vardı. Özellikle Yahudiler Musa (a.s) zamanında “Hani demiştik; şu kasabaya girin, istediğinizi bol bol yiyin ve kapısından secde ederek girerken “hıttâ” deyin...”⁷ dedeleri kendilerine söylenen “bizi bağışla veya La ilahe illallah” anlamına gelen kelimeyi “saç içerisinde bir tane” anlamına gelen kelimeyle değiştirmişlerdi. İşte o Yahudilerin torunları da yine Medine’de Allah’ın peygamberine karşı olan kin ve nefretlerini dilin gücünü kullanarak ortaya koymaya çalışmak istemişlerdi. Yahudiler Rasulüllah’a (s.a.v) hitap ederken “Ey Muhammed! Râinâ” diyorlardı. Onlar “Râinâ” kelimesiyle bizi gözet anlamını değil “işit işitmez olasıca” anlamına gelen tarafını kastetmekteydiler. Bu yolla Rasulüllah’a gizliden hakaret etmenin yanında açıktan söylenen kelimeyle de hakaret etme maksatları vardı. Onlar bu yolu tutarak ilimsiz ve dilin inceliklerini bilmeyenler tarafından Hz. Peygamber’i (s.a.v) alay konusu yaptırmak istiyorlardı. Dili kullanmadaki bu üslubun yanlış olduğunun ve söylenen sözün ne anlama geldiğine bakılması gerektiğinin önemine binaen bu durumu bizzat Allah Teâlâ ayetiyle Müslümanları uyarılmış ve “Ey İman edenler! “râ’inâ” demeyin “Unzurnâ” deyin...”⁸ buyurmuştur.⁹ Hz. Peygamber’in hem Mekke döneminde hem de Medine döneminde yaşadığı ortamdaki topluluklar Arapçayı bütün fesahatiyle çok iyi

⁵ *Kur’an Kerim Açıklamalı Meal*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), Fussilet 41/44.

⁶ İbrahim 14/4.

⁷ Bakara 2/58.

⁸ Bakara 2/104.

⁹ Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli âyi’l-Kur’ân*, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l Arabi, ty.), 1/346-347, 542-543.

biliyorlardı ve dolayısıyla O'nun da Arapçayı onlardan çok daha iyi bilmesi ve kullanması gerekirdi. O günden bugüne kadar yapılan nakillerin hiç birisinde Hz. Peygamber'in konuşması ve hitabı müşrikler tarafından konuşma ve dil bozukluğu yönünden kabul görmedi diye bir rivayet ve bilgi gelmemiştir. Böyle bir bilgi olsa idi günümüz müsteşrikleri tarafından da onu kötülemek için kaçırılmayacak bir malzeme olacaktı.

Hz. Peygamber (s.a.v) “Bana sözün özü (cevâm‘iu’l-kelim) verildi...,” Ben cevâmiu’l-kelim ile gönderildim”¹⁰ buyurmuştur. Hz. Peygamberin (s.a.v) hadisleri araştırıldığında ve dikkatlice incelendiğinde ona ait hadisler bu hadisi, bu hadis de ona ait diğer hadislerin hakikatini tasdik etmeye yetiyor olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira hadislerin bir dili ve üslubu olduğunu, onu söyleyenin dilinin çok büyük bir özelliğe sahip olduğunu ilim ehli çok iyi bilmiştir. Âlimler uydurma hadislerin tespitini yaparken dilin de kullanımına dikkat etmiş ve uydurma hadislerin dil yönünden bozukluğunun olduğunu, anlamsız ve mesnetsiz manalar içerdiğini, bu sözlerin Hz. Peygamber’e nispet edilemeyeceğinden bunların onun adına uydurulduğunu, bir peygamberin sözünün anlamsız olamayacağını söylemişlerdir. Buna örnek olarak gösterilebilecek bir rivayette “Kim kuşluk vaktinde şu kadar rekât namaz kılsa ona yetmiş peygamberin sevabı verilir” denilmiştir. Bu mevzu hadisin değerlendirmesini yapan İbn Kayyim (ö. 751/1350), “bu yalancının sözünün anlamsızlığının açık olduğunu ve peygamber olmayan birisinin Nuh’un yaşadığı bir ömür kadar namaz kılsa yine de bir nebinin ya da rasulün ulaştığı sevaba ulaşamayacağının imkanının olmadığı” ifadelerine yer verir.¹¹ Anlaşılan Rasulüllah’ın dilinin ne kadar açık olduğu, söylediği sözde tenakuz olmadığı, dil yönünden bir bozukluğun bulunmadığı, onun sözlerinin ölçüsü, durağı, çirkin ve soğuk laflardan uzak olduğu ve hepsinden önemlisi de söylenenin hak olduğu gerçeğidir.

Rasulüllah’ın dile olan tam vukufiyeti ve kendisine “cevâm‘iu’l-kelim” verilmiş olması özelliğinden o, dili konuşurken yapmacık tavırlardan uzak, gereğinden fazla konuşmaz ve sözünün anlaşılması için zaman zaman da meseller verirdi. Sahabe onun ağzından çıkan her söze dikkat edip maksadını ve hikmetini anlamaya çalışıyordu. O, meselleri bazen anlaşılması zor olan bir konuyu mukayese ederek temsille anlatırdı. Buna

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi‘u’s-saîh*, (Beyrut: Dâru’l-Kalem Yayınları, 1974), “Tabir”, 22.

¹¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Kayyim, *el-Menâru’l-Munîfi’s-Sahîh ve’d-Daîf*, terc. ve thk. Muzaffer Can, (İstanbul: Cantaş, 1992), 49.

misal hadiste Hz. Peygamber “Allah’ın, nebisi vasıtası ile gönderdiği ilmi, toprağa inen bol yağmura benzetmiş ve insanların da bu yağmur karşısında üç kısma ayrıldığını, birinci kısmın yağmuru emip bol nebat bitiren cinsi iyi toprağa, bazılarını suyu emmeyip başkalarının istifadesine sunan killi toprağa, bazılarını da yağmur suyundan kendisinin bir fayda göremediği gibi üzerinde tutup da başkalarının faydasına da sunmayan kaygan toprağa benzetmiştir. Genel olarak bu hadisler “meselu...” diye başlar ve o konuya en uygun şekilde mesel getirilerek izah edilir. Başka bir rivayette mü’minin rüzgar estiğinde, rüzgarın estiği tarafa kolayca yatan ve kırılmayan yeşil ekine, haktan yüz çeviren kötü kimse de esen rüzgar karşısında dayanamayıp tamamen sökülüp atılan dağ selvisine benzetilmiştir. Hadislerdeki meseller bazen de özlü sözler olarak gelmektedir. Huneyn’de savaş şiddetlendiğinde O’nun “Bu tandırın kızıştığı zamandır”¹² “Öyle söz vardır ki dinleyene sihir gibi tesir eder”¹³ “İktisat eden muhtaç olmaz”¹⁴ “Utanmadıktan sonra istediğini yapabilirsin”¹⁵ “Mümin aynı yılan deliğinden iki defa sokulmaz”¹⁶ sözleri bu tür hadislerle örnek verilebilir.¹⁷

Bu çalışma Hz. Peygamber’in “Öğretmen olarak gönderildim”¹⁸ ifadesinin gereği insanları hidayete irşad için dilin en güzel yöntemlerini kullanmıştır. Onun, konuşma dilinde hayvan figürleri üzerinden teşbih sanatını kullanarak ümmetini bazen teşvik ettiği, bazen uyardığı, bazen de farklı konulara değindiği misallerine ulaşılmaya çalışılacaktır. Hz. Peygamberin teşbih yoluyla benzettiği hayvan türleri günlük hayatta insanlar arasında hareketleri gayet iyi bilinen ve benzetildiğinde de herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilen hayvan türlerinden oluşmaktadır. Bulunduğu toplumda örneklerini vereceğimiz hayvan türlerinin hiç bilinmemiş olması maksada ulaşmaya yeterli olmayacaktı. Özellikle deve, at, köpek, karga ve evcil hayvanlara benzetilmesi o toplumda okuma yazma bilene de bilmeyene de aynı şekilde hitabın ve öğretimin eşit olmasına vesile olmuştur.

¹² Ebu’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *el-Câmi’us-Sahih*, thk. M. Fuad Abdulbaki, (Beyrut: Dâru İhyâi Turâsi’l-Arabi ty.), “Cihad”, 76.

¹³ Buhârî, “Tıb”, 51; Müslim, “Cum’a”, 47.

¹⁴ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, (thk. Şuayb Arnavut), (Beyrut: Müessesetu’r-Risale, 2001), I/447.

¹⁵ Buhârî, “Enbiyâ”, 54.

¹⁶ Buhârî, “Edeb”, 83; Müslim, “Zühd”, 63.

¹⁷ M. Yaşar Kandemir, “Mesel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/297-299.

¹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. M. Fuad Abdulbaki, (y.y.: Dâru İhyâi’l-Kutubu’l-Arabi, t.y.), “Sünnet”, 1.

Hız. Peygamber ahabının gözü önünde olup devamlı gördükleri ve onların davranışlarını çok iyi bildikleri hayvanlardan örnekler vermiştir. Asıl maksadın onların (sahabenin) anlaması olup, onlara devamlı hatırdâ tutulması mümkün olan örnekler verilmiştir. Sahabe de bu dini ondan öğrenecek ve uzak diyarlara ve sonraki nesillere aktaracaktır. Hız. Peygamber (s.a.v) gönderildiği toplumun kendi dilinde, yaşam tarzı ve kültürüne uygun teşbihlerde bulunarak İslâm'ın başta gelen ibadeti namaz ve diğer konular olan hayatın her alanında uygulamaya imkân bulunan bilgi sunmuş ve onları eğitmiştir. Onlar da bu ilahi mektepte yetişmiş ve kendilerinden sonraki nesillere en güzel şekilde aktarmayı ibadet bilmişlerdir. Onlar Hız. Peygamber'in (s.a.v) "Allah, benden bir söz işitip de onu iyice anladıktan sonra başkalarına aktarip tebliğ edenin yüzünü ak etsin"¹⁹ hadisini kendilerine şiar edinmiş bir topluluktur. Bu hadisin gereği sahabiler dünyanın dört bir tarafına dağılmışlar insanların hidayete ulaşması için çaba sarfetmiş ve çoğu da Medine'nin dışında başka memleketlerde vefat etmişlerdir.

Hız. Peygamber'in görevlerinin en başında gelen tebliğ vazifesi ile birlikte davet ve talim gibi diğer görevleri de anlatıma dayanmaktadır. Bu ilahi vazifeyi yerine getirirken Arapçanın bütün anlatım ve usul tekniklerine başvurmuştur. İslâm'ın bazı temel gerçeklerini açıklarken de hayvan çeşitlerine atıfta bulunarak onlar üzerinden anlatımda bulunmuştur. Hız. Peygamber'in sözleri, Arapların daha önceden bildiği unsurların yanında İslâm'ın ortaya koyduğu yeni hayat şartlarına uygun unsurları bulunan edebi bir üsluba sahiptir. Ayrıca Hız. Peygamber'in sözleri ifade bakımından beyan ilminin en yüksek mertebesinde yer alan örneklerdir. Zira onun sözleri belagatte, fasihlikte ve beyanda Kur'an'dan sonra gelen ikinci mertebeyi oluşturmaktadır. Hız. Peygamber bu metinlerde şaheser, güçlü ve edebi teşbihler yaparak, ümmetine vermek istediği mesajları en etkili bir tarzda vermiştir.²⁰

Hadislerin, edebi üsluplardan biri olan istiarenin en güzel ve en yüksek örneklerini de bünyesinde barındırdığını şu rivayette görebiliriz. Hız. Peygamber bazı seferlerinde yanında kendisine Ençeşe denilen güzel sesli siyahi bir hizmetçisini götürürdü. Yine bir seyahat esnasında üzerinde hanımlar bulunan develeri idare etmekle görevlendirdiği kölesi Ençeşe sesiyle ve söyledikleriyle develeri coşturunca Ençeşe'den, kristalleri kırmadan

¹⁹ İbn Mâce, "Mukaddime", 18; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi'us-Sahih*, terc. Abdullah Parlıyan, (Konya: Konya Kitapçılık Yayınları, 2004), Tirmizî, "İlim", 7.

²⁰ Hasan Soyuppek, "Teşbih Sanatının Hadislerdeki Yansıması", *Marife*, 7/2 (Güz, 2007), 141-161.

develerini sevk etmesini istemiş ve “Ey Enceşe kristalleri götürürken, yavaş ol” demiştir. Kadınları kristallere benzettikleri hadisleri istiarenin örneklerindendir. Râmhürmüzî (ö. 360/971), bazıları da buradaki benzetmeyi şu şekilde de izah etmişler “Ey enceşe kadınları aynı kristalleri götürür gibi götür.”²¹ Dilciler ve belagat ilmini bilenler Hz. Peygamber’in (s.a.v) dilde edebi bir söyleyişle teşbihin en güzel örneğini verdiğini ve dili ne kadar güzel kullandığını dile getirmişlerdir.

Hz. Peygamber “Ben cevâm’ü’l-kelim ile gönderildim” dediği Cevâmî’ü’l-kelim, az lafız ile birçok manayı ifade eden vecizelere denir ki, bu da Hz. Peygamber’in az ve kısa sözüyle çok manayı ifade etme özelliğidir.²² Bu konuda Hz. Peygamber’in teşbihle anlatımındaki hadislerini rivayet eden sahabe çok titiz davranmış ve bu sebeple de âlimlerden bazıları mana ile hadis rivayetini caiz görmemişlerdir. Zira hadisi rivayet ederken aynı kelime ile nakledilmezse çoğu zaman kastedilen nükte tam manasıyla anlaşılmayabilirdi. Meselâ sahabeler içerisinden en fazla hadis rivayetinde bulunan Abdullah b. Ömer, münafığın halini teşbih eden hadiste “münafık, iki sürü arasındaki bir koyun gibidir, nereye gideceğini bilemez şaşkın bir haldedir” rivayetinde râvînin burada الشَّاةُ الْعَائِرَةُ yerine aynı manaya gelir diye الشَّاةُ الرَبْضَةُ şeklinde değiştirdiğini görünce, Hz. Peygamber’e (s.a.v) yalan isnad edemezsiniz diye karşı gelerek, özellikle bu hadis ve benzeri teşbihlerdeki kelimelerin aynen muhafaza edilmesi gerektiğini bildirir. Bu şekilde her bir lafza dikkat edilerek nüktelerin daha iyi anlaşılması için teşbihin aynen muhafaza edilmek suretiyle aktarılması gerektiğine özen göstermiştir. Abdullah b. Ömer’in bu hassasiyeti de kenden sonra gelenlere örnek olmuştur.²³

I. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Hz. Peygamber muhataplarına İslam’ı ulaştırma ya da öğretme konusundaki birçok mesele ile alakalı teşbih yaparak anlatımda bulunmuştur. Ancak, biz bu çalışmada sadece hayvan figürleri ile anlatıma örnek olan rivayetlerin üzerinde durulacaktır. Zira O’nun teşbih yoluyla anlatımda bulunduğu birçok konu ve hayvan figürlerinden başka birçok nesne ve figür vardır. Teşbihle ilgili konuların tamamını araştırmak başka bir çalışmanın

²¹ Ebû Muhammed b. Hallâd el-Hasen b. Abdurrahmân b. Hallâd er-Râmhürmüzî, *Kitabu Emsali’l-Hadis*, thk. Ahmed Abdulfettah, (Beyrut: Müessesetü’l-Kutubu’s-Sekâfiyye, h. 1409), 21-23.

²² M. Yaşar Kandemir, “Cevâmî’ü’l-Kelim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7/440.

²³ M. Selim Arık, “Sünnetteki Meseller (teşbihler) ve Eğitimdeki Yeri”, *Diyanet İlmi Dergi*, 43/3 (2007), 99-144.

konusudur. Hz. Peygamber hayvan figürlerini kullanarak teşbih yoluyla birçok konuyu açıklamıştır. Hayvan figürlerine teşbihte bulunulduğunda o hayvanların karakterlerini de iyi bilmeyi gerektirmektedir. Bu da Hz. Peygamber'in teşbihte bulunduğu hayvanların karakterlerini bildiğini ve benzetilen duruma nasıl bir uyum sağladığını bize göstermektedir.

Bu çalışmayla Hz. Peygamber tarafından teşbihi yapılan hayvanların tespiti ve teşbih yapılan bu hadisleri bir arada bulundurarak üzerinde faydalı olabilecek çalışmaların yapılması amaç edinilmiştir. Bu çalışma ile teşbih yapılırken niçin hayvan figürleri seçildi ve en fazla hangi hayvan figürü üzerinde duruldu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu yöntemle Hz. Peygamber zamanında en fazla üzerinde durulan hayvanın ne olduğu ve daha çok neye atıf yapıldığı tespit edilecektir. Ayrıca hayvan figürleri ile yapılan teşbihte araştırma yapmak isteyenlerin ve bu konuya ilgi duyan okuyucuların da istifadesine sunulması gaye edinilmiştir.

II. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Hz. Peygamber'in hangi hayvanların isimlerini kullanarak teşbih yaptığı ve bunlarla neyin anlaşılması gerektiği amaçlanmıştır. Aynı zamanda rivayetlerde geçen hayvanların özellikle hangilerinden müteşekkil olduğunu, bu hayvanların o andaki toplumu ve sonrakiler arasında çok bilinen hayvanlar kullanılarak anlatımdaki canlılığın dinleyen üzerindeki etkinin nasıl olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca Hz. Peygamber'in teşbih yaparken kullandığı hayvanların neler olduğu ve çalışmamız sınırları içerisinde teşbih edilen hayvanların sayısı üzerinde de fikir vermesi açısından katkı sağlamaktır. Özellikle fıkıh konularında yapılan teşbih üzerinde ilim ehlinin nasıl bir çaba sarf ettiğini ve buna bağlı hükümlerin tespiti hususunda nasıl bir gayret ortaya konulduğunu, ilimde teşbihe bağlı anlatımın ne kadar önemli olduğunun ortaya konulması hedeflenmiştir.

Hz. Peygambere “cevamiu'l-kelim” verildiğinin örneklerinden ve O'nun hadislerinin anlatımdaki etkinin nasıl olduğunu hayvan figürleri ile anlatımda da en üstün bir şekilde görmeye dikkat çekmektir. Bu çalışmamızla Hz. Peygamberin hadislerinde yaptığı teşbih dilinin ne kadar etkili olduğu, dinin anlatımında muhatabın anlayacağı en kolay yollardan birinin ne olabileceği fikrini bize vermektedir. Ayrıca Araplar arasında darbı mesellere konu olan hayvan figürlerinin Hz. Peygamber'in de kullandığı dilde de

geçerli olduğu ve o toplumun diliyle konuştuğunun açık bir örneği olduğunu ortaya koymaktadır. Hayvan figürleri üzerine teşbih yapıldığında, insan beyninde saniyeler içerisinde oluşan bir durumla hayvanın yaptığı ve yapmadığı tüm özellikler kişinin zihninde canlanmaktadır. Bu sebeple de konunun daha iyi daha kapsamlı ve zihinde kalıcı bir duruma geçmesiyle öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda teşbihle yapılan bu eğitim ve öğretim sebebiyle Hz. Peygamber’den (s.a.v) hadisleri dinleyen ve uygulayan sahabiler, kendinden sonra gelenlere aktarımlarında da kolaylık çekmişler ve ağır ve anlaşılması zor bir dil yerine herkesi kapsayan anlaşılması bakımından herkese kolay gelecek bir anlatım dili tercih etmişlerdir.

Bu çalışmayı önemli kılan unsur Hz. Peygamber’in sadece hayvan figürleri ile anlatımına değinen müstakil bir çalışma olmasıdır. Kemaluddîn ed-Demîrî (ö. 808/1405) “Hayâtü’l-Hayevân” eserinde hayvanların hal, hareket ve özelliklerini içeren alfabetik bir eser telif etmiş, hakkında rivayet bulunan bazı hayvanlara değinmiştir. Ancak bu kaynaktan faydalandığında asıl kaynaklara bakılıp karşılaştırılmadan geçilmemiştir. Bizi bu sonuca götüren etkenlerden biri Hüseyin AKYÜZ’ün, “Demîrî ve Hayâtü’l-Hayevân Adlı Eseri Işığında Hadis Anlayışı” isimli yüksek lisans tezi ile “Hayâtü’l-Hayevân” eserinde geçen hadisler ele alınarak Demîrî’nin hadis anlayışını ortaya koyan bir çalışma yapmış olmasıdır. Hüseyin AKYÜZ bu çalışmasında Demîrî’nin hadis anlayışı ile ilgili olarak, hadislerin sahih, zayıf veya uydurma olmasına bakmadan kitabına almış olması hadisler konusunda gevşek olduğunu gösterdiğini, önceden derlenen kitaplardaki hadisleri incelemeye tabi tutmadan ve uydurma hadislerin Müslümanlara olacak zararlarını düşünmeden kitabına aldığını, eserinde kullandığı hadis kaynaklarına bakıldığında sahih veya zayıf her türlü kaynaktan faydalandığını söylemiştir.²⁴ Adem DÖLEK “Hadislerde Teşbih ve Temsiller” isimli çalışmasında ise sadece hayvan türleri değil hadislerde gelen her çeşit temsillere yer vermiştir.

Bu çalışma, araştırmacıya “Hz. Peygamber’in hayvan figürleri ile yaptığı teşbihe” ulaşma konusunda yardımcı olacak, teşbihte bulunulan hayvan türlerini bir arada bulma imkân sağlayacaktır.

---

²⁴ Hüseyin Akyüz, *Demîrî ve Hayâtü’l-Hayevân Adlı Eseri Işığında Hadis Anlayışı*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 52-53.

Her zamanda olduğu gibi günümüzde de hayvan haklarının göz ardı edildiği bir dönemde aslında hayvanların İslam toplumunda yerinin ve öneminin ne olduğunu ve de hayvanların insanların yaşamları içinde bir parça olduğunu görmekteyiz. İslam toplumunun hayvanların yaşamlarından uzak olmadığını, onların huy, hal ve hareketlerinin çok iyi bilindiğinin ve bu sebeple de günlük yaşantıda örnek verildiğinde hayvanların hal, hareket ve tavırlarının benzetilerek anlatımını görmekteyiz.

Örneklerini vermiş olduğumuz hadislerin ışığında insanları İslam'a, iyiliğe, ihsana davet ederken herkesi kapsayıcı bir dilin kullanılması gerektiği bu araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Zira bu Hz. Peygamber'in bize öğrettiği dilin kullanımında olan yöntemlerdendir.

III. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Bu tez çalışmam iki bölümde ele alınacaktır. Birinci bölümde kavramsal çerçeve başlığında özellikle teşbihin ne olduğu ve unsurları üzerinde durularak konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaya çalışılacaktır. Hadislerin söylendiği bağlamın genelde namaz üzerine ağırlık verildiğinden namazın görünen bölümünü oluşturan ta'dil-i erkan ve görünmeyen unsurunu oluşturan huşûun anlamı üzerinde durulacaktır. Hayvan figürleri ile ilgili teşbihin yer aldığı ibadete müteallik hususlara da değinmek suretiyle teşbih yapılan hususun az da olsa fikhî boyutu ele alınmaya çalışılacaktır. Böylece yapılan benzetme ile ilgili konunun bazı hususlarının görülmesi sağlanacaktır.

Hayvan figürleri ile anlatımın Arap edebiyatında yaygın olduğunu göstermek için Arap şiirlerinden bazı örnekler sunulacaktır. Bazı hadislerin içerisinde birden fazla hayvan ismi geçmektedir. Birden fazla ismi geçen hayvanın tamamı aynı hadiste değil, her hayvanın ismine farklı bir başlık açılmıştır. Bundan da maksat tez konusu hayvan türleri olduğundan incelemenin faydalı olabilmesi için tek bir hadiste birkaç hayvan ismi de geçse, hayvan ismi sayısına göre inceleme yapılmıştır. Üzerinde inceleme yapılan hadisin metni verilirken konuya isim olan hayvan türü siyah punto ile belirlenmiştir. Bununla birlikte birçok hayvanın aynı hadiste yan yana gelmesi durumunda ise konuya ait olan hayvan türü siyah punto ile belirtilerek hangi kelime üzerinde durulduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Konuyu oluşturan hadisler Arapça metinleriyle birlikte verilecektir. Bunlar dışındaki rivayetlerin ise sadece tercümeleri ile iktifa edilecektir.

Rivayetlerde geçen hayvan figürleri ile anlatıma geçmeden önce son olarak da Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı ayetlere kısaca değinilecektir. Ayrıca bu bölümde Hz. Peygamber'in hayvan figürleri dışında teşbih yoluyla anlatımından bazı örnekler verilmiştir. Hadisler, klasik ana kaynaklar taranmak suretiyle tespit edilmiştir. Tespit edilen hadislerle ilgili de basılı eserler, makale ve tezler incelenmiştir. İkinci bölümde de Hz. Peygamber'in hayvan figürleri ile anlatımına dair örneklerine geçilecektir. Tez muhtevası sınırlarına bağlı kalınarak rivayetlere başlarken ilk olarak Mü'minin bal arısına benzetildiği hadisle başlayıp yine Mü'minlerin benzetildiği diğer hayvan teşbihleriyle devam edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYVAN FİGÜRLERİ İLE ANLATIM

1. Kavramsal Çerçeve

Rivayetlerin incelenmesinde bazı kavramlar üzerinde durulması gerekliliği hasıl olmuştur. Bu kavramların bilinmesi konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. İncelenen hadisler öncelikle teşbih sanatını ortaya koyduğundan bu sanat hakkında kısa bilgi verilecek ve hadislerde konu ağırlığı bakımından namaz geçtiğinden namazdaki ta'dil-i erkan ve huşû kavramları üzerinde durulacaktır.

1.1. Teşbih

Teşbih (تشبيه) kelimesi “tef'îl” babından masdar isimdir. Sülası kökü “şibh” ve “şebih” (شبه) kelimesinden türemiştir. “Bir şeyin benzerini ortaya koymak, bir şey bir şeye benzedi veya benzeşti, bir şeyi başka bir şeye benzetmek” manasınadır.²⁵

Teşbih, anlatıma daha fazla güç verme maksadıyla nesne veya kavramlar arası yakınlıklarda gördüğü benzerliklerden yararlanarak, bunlardan birini anlatırken diğerini de dile getirme eğilimidir. Her dilde teşbih kullanıldığı gibi Araplar da söz ve anlatımlarında genellikle teşbih kullanmışlardır. Zerkeşî (ö. 794/1392), belagat alimlerinin teşbihle anlatım sebeplerini farklı açılardan ele aldığını ve bunların da başında; kapalı olan bir durumu açıklığa kavuşturmak ve olan bir hadiseyi aydınlatmak, uzak olan bir anlamı yakın olan bir manaya çekmek, kastedilen anlamı uzun cümlelerle açıklamak yerine bir teşbihle kısaltarak açıklamak, akılla kavraması ve duyularla idraki güç olan soyut veya gaybi konuları açıklamak, benzetileni süslemek ve ifadeyi daha da güzelleştirmek olduğunu ifade etmiştir.²⁶

²⁵ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed b. Manzûr el-Ensârî, *Lisânu'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, h. 1414), 13/503-506.

²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Bedruddîn, ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, thk. Yusuf Abdurrahman, Cemal Hamdi, İbrahim Abdullah el- Kürdi, (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1994), 3/468.

Müşebbeh (benzeyen), müşebbehün bih (benzetilen), Vechu Şebah (benzetme ciheti, ortak vasıf) ve (edâtu't-teşbîh) benzetme edatı olmak üzere teşbih bu unsurlardan oluşmaktadır. Teşbihin taraflarına “benzeyenle benzetilen” denilir ve her teşbihte bu iki unsur mutlaka zikredilir. Bunlardan sadece biri zikredilirse teşbih istiareye dönüşür. İstiaresinin aslını teşbih oluşturmakla birlikte lafzın gerçek anlamından başka bir anlama nakledildiği için bu mecaz türüne dönüşmüş sayılır. Ayrıca her iki tarafta olması gereken benzeme yönünün kural olarak benzetilen unsurda daha güçlü ve daha bilinen olması gerekmektedir. Bu şekilde ancak benzeme vasfında daha zayıf haldeki benzeyen unsura güç nakli sağlanarak onun vurgulanmak istenen özelliği daha güçlü bir açıklamaya kavuşmuş olur.²⁷ “Şu bağ cennet gibidir” sözünde, bağ müşebbeh (benzeyen), cennet müşebbehün bih (kendisine benzetilen) olup ikisi arasındaki müşterek manevi emir; letafet ve ziynettir.²⁸

Beyan ilminin üç temel konusundan ilki olan teşbih, iki şey arasında yapılan karşılaştırma olup diğer iki konu da istiare ve mecazdır. İki şey arasında yapılan karşılaştırmada biri nitelik bakımından daha güzel, iyi kuvvetli ve üstün konumdadır. Diğer kişi veya nesne aralarındaki bir ilgiden ötürü benzetilmek suretiyle anlatım daha belîğ ve anlam da güçlü kılınmaya çalışılır. Kişi ya da nesne tasvir edilmek istendiğinde muhatap tarafından daha bilindik olanına benzetilmiş olur. Bir kişiyi ya da durumu övmek ya da yermek için teşbihten yararlanılır. Teşbih, Arap dili ve edebiyatında mihenk taşı kabul edilir ve bununla bir nesneye değer biçilir.²⁹ Teşbih, benzeyenle benzetilenin bir durum, nitelik veya bunların tümündeki ortaklık ya da birliktelikten dolayı bağlayıp birleştiren bir ilgi şeklinde ifade edilebilir. Bul ilgi bazen zihinsel şartlanmışlık veya yargı, bazen de sezgisel bir benzerlik temeline dayanabilir.³⁰

Teşbih, muhatapı etkilemek için genellikle benzeyen unsurların örneklerle çeşitli yönlerini açıklamaktır. Bu sebeple de teşbihin amaçları vardır:

---

²⁷ İsmail Durmuş, “Teşbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/353-356.

²⁸ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1998), 1142.

²⁹ Ahmed b. Mustafa el-Merâğî (ö. 1365/1946), *‘Ulûmu’l-Belâğati*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiye, h.1371), s. 213-216.

³⁰ Zafer Kızıklı, “Edebi Bir Sanat Olarak Arap Belâğatında Teşbih”, *Dini Araştırmalar*, 9/27 (2007), 223-226.

- Teşbihin benzeyenle benzetilen arasında bir benzerlik kurmanın mümkün olduğunu göstermek: Farklı olan iki nesne arasında teşbih yapmak her zaman mümkün olmaz. Misal, sinek aslana benzetilmez. Böyle bir teşbih anlamsız olacağından herhangi bir değer taşımaz. Ancak cesaret yönüyle cesur biri aslana benzetilebilir. Cesur kişi ancak bu şekilde aslan gibidir iddiası ortaya atılabilir.

- Benzerliğin oranını ispat için teşbih: Farklı iki nesne arasında yapılan benzetmenin miktarını, boyutlarını ortaya koymaktır. Örneğin, bir kimsenin denize benzetilmesi, onun sahip olduğu özelliğinin vukufiyetine vurgu yapılmıştır.

- Bilinmeyenin hükmünün açıklanması: Hiç kar görmemiş birine, karı pamuğa benzeterek gözündeki canlandırması için bilinenle benzetme yapılarak bilmediği bir konuda muhataba konunun açıklanmasıdır.

- Benzeyenin durumunu misallendirerek göz önüne sermek: Benzeyenle ilgili misaller vererek daha anlaşılır ve müşahhas bir hale getirmek için teşbih yapılır.

- Benzeyen nesnenin süslenmesi ya da çirkinleştirilmesi: Benzetme yapılan şey iyi gösterilmek isteniyorsa güzel şeylere, kötü gösterilmek isteniyorsa çirkin şeylere benzetilebilir. Dolayısıyla öznel bir kavram olan nesnellikten uzaktır. Misal, aslana benzetilen bir kişi ne kadar iyiye, eşeğe benzetilen bir kişi de zihinde o derece çirkinlik uyandırır.³¹

Hadislerde özellikle soyut bir kavramın izahı bağlamında teşbihe yer verilmiş, bazen her iki taraf arasındaki vechu şebah (benzerlik cihetleri) ayrıntılı şekilde anlatılmıştır: “Ateş nasıl ki, odunu yakıp tüketir, haset de ancak iyilikleri yiyip bitirir”³²; “Mümin müminin aynasıdır”³³; “Ümmetimden cennete girecek yetmiş bin kişilik zümrenin yüzleri ayın on dördüncü gecesinde parlacağı gibi parlayacaktır”³⁴; “Kötü arkadaşla iyi arkadaş misk taşıyanla körük çeken gibidir. Misk taşıyan ya sana misk verir veya ondan satın alırsın ya da ondan güzel koku koklarsın. Körük çeken ise ya giysini yakar ya da

³¹ Merâğî, s. 216-225.

³² İbn Mâce, “Zühd”, 22.

³³ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, terc. ve şerh. Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar, (İstanbul: Şamil Yayınları, 1988), “Edeb”, 49.

³⁴ Buhârî, “Rikâk”, 50-51; Müslim, “İmân”, 369, 373.

ondan kötü koku duyarsın”³⁵; “Kadın ege kemiğinden yaratılmıştır. Eğer doğrultmaya kalkarsan kırarsın, o haliyle yararlanmak istersen yararlanırsın, onun kırılması boşanmasıdır”³⁶ örneklerinde olduğu gibi teşbihte vechu şebah (benzerlik cihetleri) açıklamıştır.³⁷

Belâgat ilminde; teşbih’in unsurlarından hepsi zikredilirse derece yönünden bu en düşük teşbihtir. Şayet teşbih edatı veya vechi şebah zikredilmezse bu teşbihin derecesi yüksek sayılır. Zira teşbih edatı ve vechi şebah’ın olmaması benzeyenle benzetilenin bazı takviyelerle birlikteliği güçlü olur. İslami ilimler içinde Arap dili ve hadisler birbirinden yararlanan iki ilimdir. Hz. Peygamber bazı söz ve kelimeler ilk kez belli anlamlarda kullanarak Arapçaya kazandırmıştır. Bunun paralelinde hadis de fıkıh, tefsir, edebiyat gibi diğer ilimleri etkilemiş ve böylelikle Arap diline ve bu dille uğraşan ilim adamlarına öncü bir rol olmuştur. Bu etkiyle birçok dil bilimci tarih boyunca teşbihle anlatımı kullanmıştır. Arapların en veciz, en fasih ve en belîğ konuşanı olan Hz. Peygamber mesellerle, temsillerle ya da teşbihlerle birçok meseleyi anlattığını ve özellikle de teşbihe başvurduğunu görebiliriz.³⁸ Kur’an ve hadisler insanın inanç dünyasına insan ve kainat ilişkilerini ifade edecek şekilde Arapçaya yeni terkipler yeni anlamlar ve yeni kelimeler kazandırmıştır. Böylelikle de belîğ ve ince üslubuyla Arap dilini hem belagat hem de anlatım özellikleri bağlamında geliştirmiştir. Bu iki etken sebebiyle de bu dilin bir dünya dili haline gelmesine vesile olmuştur.³⁹

Teşbihte en önemli unsur kendine benzetilenin (müşebbehün bih) benzeyenden (müşebbeh) zahiren daha kuvvetli olmasıdır. Bir kişinin aslana benzetilmesiyle benzetme yönü (vechü şebah) şecaat ve kuvvettir. Sahabe hayatını yazdığı esere İbnu’l-Esîr (ö. 630/1233), Ormanın Aslanları anlamında “Üsdü’l-ğâbe” ismini koymuştur. Aslan familyasından olan bir hayvan olan köpeğe (vechu şebah) benzetilmesi ise tahkir ve takbih olduğundan hakaret sayılacaktır. Hadiste, hibe yapıp da bundan vazgeçen kişi tasvir edilirken “dönüp de kusmuğunu yiyen köpeğe” benzetilmiştir. Dolayısıyla vechu şebah

³⁵ Buhârî, “Büyû’”, 38, “Zebâ’ih”, 31; Müslim, “Birr”, 146.

³⁶ Buhârî, “Nikâh”, 79; Müslim, “Rağâ’”, 63.

³⁷ Durmuş, “Teşbih” 40/353-356.

³⁸ Soyupek, “Teşbih Sanatının Hadislerdeki Yansıması”, 141-161.

³⁹ Ahmet Aslan, “Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in Arap Dili Üzerindeki Etkileri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/27 (2019), 28-55.

muhabata bir durumu veya nesneyi anlatımda ve bir kimseye hitapta çok önemli bir unsurdur.⁴⁰

1.1.1. Hz. Peygamber'in Teşbih Yoluyla Anlatımı

Uğraştıkları ilim dalları farklı olsa da Arap diline vakıf olan araştırmacıların tamamı Hz. Peygamber'in Arap dilini en güzel şekilde kullandığında müttefiktirler. Ancak O, bu dili kullanmada ve kurallarını uygulamadaki maksadı bu dil şiir dili olsun, bu dile dair edebi bir eser meydana gelsin, "Arap dili nasıl kullanılır dilciler ve nahivciler iyi baksın" ifadesinin ispatı olsun ya da Arap dili gelişsin ve ona yenilikler katılsın şeklinde bir amaç gütmemiştir. Öncelikle peygamberlerin gönderilmelerindeki asıl gaye ve hikmet, insanları Allah'ın yoluna davet ve daveti kabul edenleri de İslami esaslar üzerinde en güzel şekilde eğitmek ve bu dini öğretmektir. Allah (c.c.) Kur'an'da İbrahim'in (a.s) duasını bize şu şekilde bildirmektedir: "Rabbimiz, onların arasında onlardan bir peygamber gönder ki onlara ayetlerini okusun. Onlara kitabı ve hikmeti öğretsin, onları tezkiye etsin, şüphesiz sen aziz olansın, hakîm olansın."⁴¹

Kitabı ve hikmeti öğretmen Hz. Peygamber'e nispet edilmesi, Allah'ın Rasulüne vermiş olduğu vahiy sebebiyle tetkik ederek düşünme yolunu öğretmesi ve üzerinde tefekkür edilecek hususları Nebi'sinin öğretmesi sebebiyle olduğunu söyleyen Kurtubî (ö. 656/1258), ayrıca tezkiye ile ilgili de Hz. Peygamber'in (s.a.v) insanları şirkin pisliklerinden temizleyerek onları tezkiye ettiğini söylemiştir.⁴²

Da'vet ve tebliğde dilin kullanımındaki önemi ile ilgili Mehmet Görmez; "*Hz. Peygamber'in (s.a.v) birçok görevi; davet, tebliğ, ta'lim ve beyan gibi pek çok vazifeleri, daha çok anlatıma dayalı görevlerdir. Bu sebeple de o, bu vazifeleri hakkıyla ifa edebilmek için, bir dilin bütün anlatım tekniklerine fazlasıyla başvurmuştur*" demiştir. Görmez devamla, "*İslam'ın bazı temel hakikatlerini açık ve yalın cümlelerle ifade edebilmek için, müspet veya menfi kanaat bildiren, doğrulama veya yanlışlamaya açık, bilgi verici önermelere, başka bir ifadeyle dolaysız anlatım tarzına başvurduğu gibi, Arap dilinde*

⁴⁰ Arık, "Sünnetteki Meseller (teşbihler) ve Eğitimdeki Yeri", 99-144.

⁴¹ Bakara 2/129.

⁴² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, Kurtubî, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, terc. M. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Buruc Yayınları, 1997), 2/347.

*ağırlık teşkil eden teşbih, istiare, mecaz kinaye vs. gibi bütün anlatım tarzlarını kullanmıştır” demiştir.*⁴³

Hiz. Peygamber (s.a.v) edebiyatçı veya şair olmadığı için edebiyatın kurallarına uygun eserler meydana getirmek, şiirin hecesine, ölçüsüne dikkat etmek gibi bir amaç gütmemiştir. “Biz ona şiir öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da. Ona vahyedilen, ancak bir öğüt ve apaçık Kur’an’dır.”⁴⁴ Dolayısıyla Hiz. Peygamber’in (s.a.v) dili kullanmadaki üstünlüğü onun risalet görevinin üstünlüğünden kaynaklanmaktaydı. Zira o “Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütlerle çağır”⁴⁵ ayetine muhataptı ve onunla sorumlu ve görevliydi. Allah Rasulü (s.a.v) ashabına bir şey anlatacağı zaman sanki onlara ezber yaptırıyor gibi sözlerini yavaş yavaş, tane tane açık seçik söyler, kelimeler ağzından tane tane düşer, gerekli olduğu zaman söz tekrar etmekten üşenmezdi. Aişe (ö. 58/678) diyor ki; “Rasulullah sözü tane tane söylerdi. Öyle ki onun kelimelerini saymak isteyen sayardı” demiştir.⁴⁶

Hiz. Peygamber (s.a.v) yirmi üç yıllık risalet görevi süresince ashabını bir babanın evladını yetiştirme hassasiyeti içerisinde,⁴⁷ kıyamete kadar baki olan bu dini en güzel şekilde öğretmiştir. Ashabına bir şey anlatacağı zaman onların dikkatini anlatacağı şeye çekmek ve düşüncelerini o konunun üzerinde yoğunlaştırmalarını sağlamak amacıyla “bilir misiniz müflis kimdir?”⁴⁸ şeklinde bazen soru sorma şekliyle başlar, bazen “Mü’min, yeşil ekine benzer”⁴⁹ diyerek bir mesel ile mesajını daha etkili ve kalıcı bir şekilde iletirdi. Bu şekilde ashabının anlayışını hazır hale getirmiş ve onlara misallerle anlattığı bilgiyi ve eğitimi kalıcı hale bırakmıştır. Bu sebeple Rasulullah şöyle buyurmuştur; “Ben size gecesi gündüz gibi, apaçık bir yol bıraktım.”⁵⁰ Bu hadis O’nun bize tebliğ ettiği risaletin kapalı bir yeri kalmayacak şekilde anlatıldığını gösterir.

⁴³ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, (Ankara: TDV Yay., 2000), 256.

⁴⁴ Yâsîn 36/69.

⁴⁵ Nahl 16/125.

⁴⁶ Buhârî, “Menakib”, 23.

⁴⁷ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, terc. Abdullah Parlıyan, (İstanbul: Konya Kitapçılık, 2005), “Taharet”, 36.

⁴⁸ Müslim, “Birr”, 59.

⁴⁹ Buhârî, “Tevhid”, 31.

⁵⁰ İbn Mace, “Mukaddime”, 43.

1.1.1.1. Şema yoluyla anlatım

Hız. Peygamber (s.a.v) bazen anlattığı şeyi somut hale getirmek suretiyle onu dinleyenin gözü önünde canlı hale getirerek akılda kalıcı ve konuyu kavraması kolay bir şekilde sokmuştur. “İşin başı İslam, direği namaz, zirvesi Allah yolunda cihattır”⁵¹ buyurarak üç özelliği sanki bir şemada göz önünde canlandırmıştır. Dinleyen bu anlatımla bir şekil üzerinde zihninin alabileceği bir boyutta sanki kodlamak suretiyle öğrenmektedir.

Hız. Peygamber “bir kare çizdi ve onun ortasından geçerek dışarı uzanan bir çizgi; sonra karenin kenarından, ortadan dışarıya uzanan çizgiye gelecek şekilde küçük çizgiler çizdi ve şöyle dedi: “Şu insandır. Şu da onu kuşatan ecelidir. Bu dışarı uzanan da emelidir. Şu küçük çizgiler de başına gelen musibetlerdir. Bunlardan biri başına gelmezse diğeri başına gelir çatar, o da olmazsa bir başkası gelir”⁵² diyerek muhataplarının kolay anlayacağı, zihinlerde kolayca kalacak ve sonrakilere aktarmada yine kolaylık sağlayacak şekilde şema üzerinde anlatılmıştır.

1.1.1.2. Benzetme yoluyla anlatım

Hız. Peygamber zihinlere kolayca gelebilecek şeylere benzetme yaparak anlatımda bulunmuştur. Bir hadiste “Oruç kalkandır, suyun ateşi söndürdüğü gibi sadaka da hataları söndürür”⁵³ buyurarak, kalkanın nasıl ki dış etkilere karşı kişiyi koruması mümkünse orucun da maneviyatına zarar verecek olan şeylerden koruması o derece olacaktır. Kalkanın sağlamlığı kişinin orucunun sağlamlığı gibidir. Suyun ateşi söndürmesi gerçeğini muhatapın zihninde canlandırarak sadakanın kişiyi ateşe götürecek olan hataları söndürmesine teşbihle anlatılmıştır.

Hız. Peygamber (s.a.v) “Haset, ateşin odunu yediği-yaktığı gibi iyilikleri yer-yakar.”⁵⁴ Haset ateşe benzetilmiş, iyilikler de oduna benzetilmiştir. Odunun ateşe karşı durumu nasıl ki aciz ve yok edilmeye müsait ve kolaysa, ateşin oduna karşı durumu da fırsat olduğunda hemen yakan ve yakmaktan çekinmeyen bir tutumu vardır. Ateş nasıl ki ateş sıcaklık ve hararet ise kişinin kalbindeki haset de yakıcı bir özelliği olup kişinin içini

---

⁵¹ Tirmizî, “İman”, 8.

⁵² Buhârî, “Rikak”, 4.

⁵³ Tirmizî, “İman”, 8.

⁵⁴ Ebu Dâvud, “Edeb”, 22.

yakan kavuran ve dolayısıyla da manevi uzantısı olarak sevapları yiyip bitiren bir özelliği vardır. Ateş odunu küle çevirdiği gibi haset de sevaptan geride bir şey bırakmaz.

1.1.1.3. Mesel yoluyla anlatım

Hız. Peygamber zihinlerde daha kalıcı olabilmesi için mesel yoluyla anlatımda bulunmuştur. O bir hadisinde “Ey İnsanlar! Gizli olsun açık olsun, Allah’tan hakkıyla sakının. İyiliği emredin; kötülüğü engelleyin. Gemi yolcuları gibi olmayın. Birisi alt katta bulunduğu yerden gemiyi delmeye girişti. Öteki yolcular onun fiiline mâni oldular. O, ‘Burası benim yerim, siz ne karışyorsunuz?!’ dedi. Üst katta olanlar eğer ona engel olurlarsa, o (delmek isteyen kişi) da kendileri de kurtulurlar. Şayet yaptığıyla baş başa bırakırlarsa, o da kendileri de suya gark olur. Bunu size ders olsun diye söylüyorum. Allah bize ve size merhamet buyursun”⁵⁵ buyrulmaktadır. Toplum burada gemi yolcularına benzetilmiş ve kendi içlerinden biri toplumu mahvedecek bir fiil yaparsa diğerlerinin ona engel olması gerekir. Yapılmak istenen fiil ilk bakışta yapan kişinin lehine dahi olsa topluma olan etkisinden dolayı engel olunması gerekmektedir. Emri bi’l-ma’ruf nehy-i ani’l-münker’in önemi vurgulanmaktadır.

Hız. Peygamber’den bir rivayette “Kulunun tövbe etmesi sebebiyle Allah Teâlâ’nın duyduğu memnuniyet, sizden birinizin ıssız çölde kaybettiği devesini bulduğunda sevincinden çok daha fazladır”⁵⁶ buyrulmaktadır. Bu rivayette tövbe eden kulun durumu temsil yoluyla anlatılmakta ve sırasıyla sahrada devesiyle yolculuk yapan ve uykusu gelip dinlenmek isterken yaşamın asıl öğeleri azığının ve suyunun üzerinde olduğu devesini kaybeden, araştırıp sonrasında ümitsiz olduğu bir halde iken devesi karşısına çıkıveren bir kişinin o anki sevincinden, Allah’ın kulunun tövbesindeki sevincinin daha fazla olduğu temsili teşbihle anlatılmıştır. Hadisi işitenler, çölün ne olduğunu ve çölde, tüm erzakın üzerinde bulunduğu deveyi kaybetmenin ne anlama geldiğini iyi bilmektedirler. Rasulüllah’ın bu anlatımından orada bulunanlar Allah’ın, kulun tövbesi sebebiyle olan sevincini kişinin hayatı bir meseleden sonraki kurtuluşunun sevincine temsil etmiştir. Bu temsille Hız. Peygamber dinleyenleri tövbeye teşvik etmiş ve bu tövbe sebebiyle kulun günahlarının affedilmesinin yanında Allah’ın, kulunun gınahtan yüz çevirmesi sebebiyle kurtuluşa ereceği sebebiyle sevincini de anlatmıştır.

⁵⁵ Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih, *el-İkdü'l-Ferid*, (Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1983), 4/155.

⁵⁶ Müslim, “Tevbe”, 1, 7.

1.1.1.4. Mecaz yoluyla anlatım

Hız. Peygamber soyut olan bir şeyi somut bir şeye benzeterek mecazi anlatımda bulunmuştur. O, bir hadisinde “İslam beş şey üzerine bina edilmiştir: Allah’ın iman etmek, namazı ikame etmek, zekât vermek, ramazan orucunu tutmak ve Kabe’yi hacetmek”⁵⁷ buyurmuştur. Hız. Peygamber (s.a.v) muhatabın zihninde anlaşılacak şekilde canlandırılması için mecaz olarak İslam bir binaya benzetilmiştir. O binanın temel unsurları da sayılan erkanlar olmuştur.

Hız. Peygamber, Allah’ın “...‘Kalbinde hardal tanesi ağırlığında bir iman bulunan kimseyi cehennemden çıkarın’ buyrulduğunu nakletmektedir. Bunlar kömürleşmiş, kavrulmuş bir vaziyette çıkarılırlar...”⁵⁸ İmanın soyut hali hardal tanesinde somutlaştırılmış ve kişide olacak imanın en küçük derecesini anlatmaktadır. Bu hadiste de insanın anlayacağı bir ölçü birimi şeklinde hardal tanesi kullanılması ile zihinde oluşacak ağırlığın ne olduğu akılda kalacaktır.

1.2. Ta’dil-i Erkân

Sözlükte “düzgün hale getirmek, doğrultmak, iyileştirmek” anlamındaki ta’dil kelimesiyle “bir şeyin en sağlam ve güçlü yönü” anlamına gelen rûknün çoğulu erkân olan ta’dil-i erkân terkibi fıkhıta, namazın kıyam, rûkû ve secde gibi erkanını yerli yerinde, acele etmeden ve sükûnetle yerine getirmeyi ifade eder.⁵⁹ Fıkhıta aynı anlama i’tidâl de kullanılır. Kişinin namazda ta’dil-i erkana riayet ettiği kanaatini getirmesine ise “Tume’nîne” denir. Namazda rûkûnleri mutmain olacak şekilde yerine getirmektir ki huşûa giden yol da bundan geçer.⁶⁰

Hız. Peygamber namazında ta’dil-i erkana riayet etmeyen birisine iki ya da üç defa “dön namazını kıl; çünkü sen namaz kılmadın” şeklinde uyarması, namazın ancak ta’dil-i erkanla mümkün olduğunu göstermektedir. Ta’dil-i erkan olmadan kılınan namazın hemen ardından da o adama şu şekilde tavsiye ve emir buyurmuştur: “Namaza kalktığın zaman güzelce abdest al, sonra kıbleye dön ve tekbir al, sonra Kur’an’dan bildiğin kolayına gelen bir yeri oku, sonra rûkû et ve organların yatışınca kadar rûkuda kal, sonra başını

⁵⁷ Muslim, “İman”, 5.

⁵⁸ Müslim, “İman”, 82.

⁵⁹ İbn Manzûr, 1/433-435.

⁶⁰ Abdullah Kahraman, “Ta’dil-i Erkân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 29/366.

kaldırarak iyice doğrul. Sonra secdeye git ve organların yatışincaya kadar secde halinde kal, sonra başını kaldır ve organların yatışincaya kadar otur, sonra tekrar secdeye git ve organların yatışincaya kadar secde halinde kal. Sonra bunu bütün namazlarında aynen yap! Bunu yaptığın zaman, namazın tamam olur; eğer bunlardan birini noksan yaparsan, namazını da noksan yapmış olursun”⁶¹

Namaz, ancak Rasulüllah’tan tevatüren bize gelmiş şekliyle olandır ve Rasulüllah’ın namazı budur. O’nun, namazın kılınışı ile ilgili olarak gelen fiillerden herhangi birini mazeretsiz şekilde farz namazlarda bilerek terk ettiği asla vaki olmamıştır. Onun sahabeleri, sonra gelen tabiûn ve onlardan sonra gelen önder imamların namazları da aynıdır. Namaz ismiyle tevatüren gelen şekil budur ve bu, dinin vazgeçilmez asıllarından biridir diyen Dihlevî (ö. 1239/1824), rükû ve secde hususlarını izah ederken de, rükûun ve secdenin gerçek manada tazim olabilmesi için kişinin belirli bir vakit o halde kalması, Allah’a o halde iken boyun eğmiş olması ve tazimi de kalbinin derinliklerinde duyması gerekir. Secde etmek isteyen her bir kimsenin, secde haline varıncaya kadar mutlaka eğilmesi gerekmektedir. Rükû ancak, secde haline ulaşmaya bir yoldur. Bu halde rükû ile secde arasında farklı bir fiille ayrılmasına ihtiyaç olacaktır. Bu durumda her bir hareket başlı başına maksadına uygun olan bir taat halini alacak ve nefis de her birinin faydasına ayrı ayrı uyarılmış olacaktır. Bu farklı hareket de “kavme” (secdeye varmadan önce ayakta durmaktır) olacaktır. İki secde olabilmesi için de iki secdenin arasını ayıracak bir eylemin olması gerekecektir ve bu da “celse”dir. Birinci hareketten ara verilmeksizin yapılan kavme ve celse bir anlamı olmayacağı, ibadete de uygun düşmeyeceği ve böylelikle de bunun ancak bir oyun olacağı sebebiyle, bunlarda tam bir mutmainlik hali yani bir süre hareketten kesilme emrolunmuştur. Bu da ta’dil-i erkân’ı yani rükûnların yerli yerince olmasını ifade etmektedir şeklinde izah getirmiştir.⁶²

Âlimler Hz. Peygamber’in (s.a.v) namaz kılış şeklini anlatırken ta’dil-i erkân konusu geldiğinde özellikle kıyam, rükû ve secdesinin nasıl olduğunu veciz bir şekilde, O’nun kıyamdan sonra tekbir alarak rükûa gittiğini, dizlerini avuçluyormuşçasına ellerini dizlerinin üzerine koyup kollarını yay gibi yapıp yanlarından uzaklaştırdığını, sırtını dümdüz yapar mutedil bir vaziyet aldığını söylerler. Ayrıca O (s.a.v) başını ne yukarı

⁶¹ Tirmizî, “Mevâkîf”, 110; Ebu Dâvud, Salat, 144.

⁶² Şah Veliyyullah Dihlevî, *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, (Beyrut: Daru'l-Cîl, 2005), 2/6-9.

diktiğini ne de aşağı eğdiğini eşit bir şekilde sırtının hizasında olduğunu, sonra başını rükudan kaldırıp ve doğrulduğunda ayakta beklediğini, secde ettiğinde ise alnının ve burnunun yere iyice değdiğini, koltuk altlarının beyazlığı görülecek şekilde hatta bir kuzunun altından geçebileceği kadar kollarını yana ayırdığını ifade ederler. Secde durumunu da anlatırken ellerinin omuzları ve kulaklarının hizasında yere koyduğunu, secdede uzuvlarının tamamının itidalli (düzgün) durduğunu, ayak parmaklarının ise uçlarını kıbleye yöneltir, parmaklarını ve avuçlarını yere yayar; parmak aralarının ne ayırık ne de sıkı olduğunu söylerler. Hatta İbnu'l-Kayyim (ö. 751/1350), rükû ve secde olmak üzere bu iki rüknün kısaltılma işleminin Emevîler zamanındaki devlet adamlarının tasarruf ve bidatlerinden olduğunu söylemiştir.⁶³

Alimlerin bu izahlarından ta'dîl-i erkân'ın usulüne uygun olarak namaz ibadetini ifa etmek, erkânı yerine getirirken yapılan fiile kanaat getirilmesi, kalbin mutmain olması yani, Hz. Peygamber'in (s.a.v) tarif ettiği ve gösterdiği şekilde ifa etmek anlamlarını taşıyor diyebiliriz. Namaz Allah'a kulluğun ifasının bir gereğidir. Usulüne uyulmayan Allah'ın Rasulünün gösterdiği şekilde kılınmayan bir namazın sonunda kendisinden istifade edilmeyen bir amele dönüşmesinden korkulması gerekir. Nitekim Rasulüllah bir hadisinde: "Huşû' içinde kılınmayan, rükû ve secdeleri tam olarak yerine getirilmeyen namaz ahirette simsiyah zifiri bir karanlık halinde gelecek ve sahibine 'Senin beni zayi ettiğin gibi Allah da seni zayi etsin!' diyecektir. Allah'ın dilediği zaman gelince böyle kılınan namazlar, eskimiş elbise gibi dörülüp sahibinin suratına çarpılacaktır."⁶⁴ Bu ve benzer birçok uyarı Rasulüllah tarafından bize bildirilmek suretiyle bu durumlardan sakındırılmıştır. Ta'dîl-i erkânı riayet edilmeden yapılan ibadet istemeden zoraki yapılan bir fiile dönüşebilir. Kul için Allah'a yakınlaşma vesilesi olan ibadetin kurallarına riayet edilmemesi zamanla kişiye külfet veya önemsiz bir duruma düşme gibi sakıncaları içinde barındırır.

1.3. Huşû'

"Sözlükte "sessiz ve sakin durmak, alçak gönüllü olmak, Hakk'a boyun eğmek; yumuşaklık, kolaylık" gibi anlamlara gelen huşû' kelimesi, terim olarak Allah'ın

⁶³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, terc. Şükrü Özen, (İstanbul: İklim Yayınları, 1988), 1/202, 205-207, 216.

⁶⁴ Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ty.), 7/183.

huzurunda olduğu bilinciyle tevazu gösterip boyun eğmeyi ifade eder.⁶⁵ Huşû‘, insanın kalbinden geçen duyguları ifade etmek için kullandığı kelime olup gönülden yalvarıp istemek demektir.⁶⁶ Hudû‘ da (الخشوع) aynı mânaya gelmekle birlikte bu kelime daha çok bedenle gösterilen alçalmayı ve boyun eğmeyi, huşû ise bu nevi hareketlerle dışa yansıyan kalpteki sükûnet ve tevazu halini ifade eder.⁶⁷ Huşû‘un esas itibariyle içten gelen ve muhatabın heybetinden kaynaklanan mânevî ve ahlâkî bir hal olmasına karşılık hudû‘ zorlama sonucunda mecbur kalınan bir boyun eğme de olabilir.”⁶⁸

Huşû‘ Kur'an'da altmıştan fazla ayette yer almakta olup ancak tezin sınırlarını aşmaması bakımından Mü'minûn Suresi ikinci ayetinde geçen huşû kelimesi üzerinde durulmak suretiyle iktifa edilecektir.

Huşû‘u ibadetin sadece bir kısmına hasretmek yeterli olmayacaktır. İbadetten maksadın Allah'ın emir ve yasaklarına boyun eğmek ve onlara riayet etmekse, Allah'ın rızasını elde edecek amellere yönelinmesi ve ona itibar edilmesi gerekir. Zira ibadet hayatın her alanını içine alan bir eylemdir. Namaz, zekât, oruç ve hac gibi ibadetleri yerine getirirken gösterilen Allah'a karşı haşyet fiilin hayatın her alanını ibadet gören Müslümanın bu haşyeti de her alana yayması gerekir. Ancak tezimizin konusunu oluşturan hadislerin çoğunun namazdaki fiillerle alakalı olması sebebiyle huşû namaz kısmında ele alınacaktır.

Huşû‘, bazen korku ve çekingenlik gibi kalp amellerinden olmak üzere tarif edilmiş; bazen de tam bir sükûnet içinde olma ve sağa sola sallanmayı terk etme gibi azalara ait amellerden göstermiştir. Doğrusu huşû‘, kalpte olup, tezahürü de bedende olmak üzere iki unsuru içinde bulundurur. Kalbin bundan nasibi, Rabbin celali azameti karşısında kendini küçük görerek nefsinin, Rabbi'nin emrine boyun eğdirip söz dinlettirecek, edep ve tazimden başka bir şeye yönelmeyecek şekilde kalbin en şiddetli şekilde saygı duymasıdır. Zahirî yönü de vücut azalarında bu duygunun belirmesi ile sükûnet ve sakinliğin meydana gelmesi; gözleriyle secde yerine bakıp sağa sola, hiçbir şeye iltifat etmemesidir. Bundan dolayı “huşû”un aslı namazın şartlarından biri olan

⁶⁵ İbn Manzûr, 11/1165.

⁶⁶ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'an*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986), 213.

⁶⁷ Râğıb, 206.

⁶⁸ Mehmet Şener, “Huşû”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/422-423.

niyetin samimiliği ile; onun tezahürleri de emredildiği şekliyle namazın adabı ve diğer tamamlayıcıları ile alakalıdır. İbn Sirin'den (ö. 110/729) rivayet olunduğuna göre Rasulüllah'ın (s.a.v) ahabı namazda gözlerine gök yüzüne kaldırırlardı, “onlar ki, namazlarında huşu içindedirler”⁶⁹ ayetinin inzalinden sonra başlarını önlerine eğdiler ve ellerini böğürlerine koymayı terk ettiler.”⁷⁰

“Hâşiûn”, hem kalbin hem de bedeninin durumu bir olan huşû’dan geldiğini söyleyen Mevdûdî (ö. 1397/1979), güçlü bir şahsın karşısında heybet hissine kapılarak korkmak, bedeninin durumunun da böyle bir şahsın huzurunda boyun eğmek, bakışları aşağı çevirerek sesi de alçaltmaktır der. Namazda hem kalbin hem de bedeninin huşu içerisinde olması istenir ve namazın gerçekte mahiyeti de budur. Rivayet edilen bir hadiste, Hz. Peygamber hem namaz kılıp o esnada hem de sakalıyla da oynayan bir adamı görünce, “kalbinde huşu olsaydı, bedeni de o huşuyu gösterirdi”⁷¹ buyurmuştur. Hadiste ifade edildiği üzere, her ne kadar huşu kalbin ameliyse de şüphesiz bedeninin de onu doğrulayıp ortaya koymasıdır. Şeriat kalbin bir şekilden başka bir şekle girmesine rağmen huşunun kalpte oluşmasına namazda fiziki hareketlerin ifasına faydalı olması açısından bazı kurallar koymuştur. Namaz sırasında sağa sola dönülmemesi, başın semaya doğru kaldırılmaması, her ne kadar sağa sola kaysa da gözün secde yerine bakması, sağa ya da sola eğilmemesi, elbiseyle, sarıkla oynamayıp secdeden sonra alına gelen toprağın tozun silkelenmemesi, namaz esnasında secdeye varırken secde edilecek yerin temizlenmemesi gibi hususlara riayet edilmesi namazda huşuya götüren kurallardandır. Ayrıca namazın her bir rüknü kalp huzuru ve teenni içerisinde yerine getirilmeli ve her bir rükün tam olarak tamamlanmadan diğerine geçilmemelidir. Bu tür fiziki davranış kurallarına riayet edilirken, namaz esnasında da ilgisi alakası olmayan şeyleri düşünmekten azami derecede kaçınmak lazımdır. İnsanın zayıflığı ve tabiatı nedeniyle istem dışı zihne birtakım düşünceler gelse de böyle durumlarda kalbin ve zihnin bütünüyle Allah'a yönelmesi ve zihninin ve kalbin dille tam bir uyum içinde olması için yeteri derecede gayret gösterilmeli, ilgisiz ve alakasız düşüncelerin farkına varıldığında hemen namaza odaklanılmalıdır.⁷²

⁶⁹ Mu'minûn, 23/2.

⁷⁰ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Azim Neşr., 1992), 5/508.

⁷¹ Ali b. Hüsâmiddîn b. Abdîmelik b. Kadîhân Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl fî Sünneti'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, (Bombay: Beytu'l-Efkâr, 2005), 3/61.

⁷² Ebul'A'lâ, Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, terc. Muhammed Han Kayânî vd., (İstanbul: İnsan Yay., 1996), 3/399.

Hız. Peygamber (s.a.v) duasında “Allah’ım huşu duymayan kalpten sana sığınırım”⁷³ buyurmakla huşu’un ne kadar önemli olduğuna ve tüm ibadetlerin aslını oluşturduğuna işaret etmiştir. İbadetlerde huşû’un sadece kalpte değil beden de alametinin olması gerektiği İbn Abbas’ın (ö. 68/687) rivayet ettiği hadiseden anlaşılmaktadır. O diyor ki “Rasulüllah, toprağın bir damla da olsa suya hasret kaldığı kuraklık zamanında yağmur duasına çıktığımızda gösterişsiz elbiseler giyerdi. Mütevazı haliyle yalvarır şekilde ara vermeksizin dua, tekbir ve yakarışa devam ederdi.”⁷⁴ Kişide Huşû’un olması niyetin bozulmaması anlamına gelir ki niyet, ibadetlerin aslı olduğu gibi hayatın tamamına yansıyan temel bir unsurdur. Niyet kişiyle alakalı olup ferdi ibadetlerin başı olduğu gibi toplumsal eylemlerinin de temelini oluşturur ve her amelin temelini oluşturan bir kalp amelidir.

2. Arap Edebiyatında Hayvan Figürleri ile Anlatım

Rivayetlerde anlatılan bazı hayvan davranışlarının insan davranışlarına benzediği, bazılarının ise sadece o davranışlardaki şekillere benzetildiği görülür. Hayvanlar yaratılışları gereği kendilerinde belirlenmiş bir duruş ve karakterleri vardır ve bu o cins hayvanda hiç değişmeyen bir özelliktir. Yaratılışından bugüne kadar değişmeyen sıfatı ve harekettir. Hayvan figürleri ile anlatım aynı zamanda evrensel bir anlatım da diyebiliriz. Dünyanın neresinde olursa olsun yırtıcı hayvanın kanatlarını yayması ya da köpeğin kollarını yayması değişmez. Bu anlatım muhatabın zihninde hem görsellik oluşturur hem de kalıcı bir şekil bırakır. Mesela kişinin ben namazda kollarımı nasıl yapmayacaktım deyince uzunca cümleleri ezberlemekten ziyade “köpeğin kollarını yayması gibi yaymayacağım”ı hatırlaması ona yeterli olacaktır.

Başka bir örnekte ise Kur’an’da arıdan bahsedilince bu hangi arı demeyiz. Örümceğin evi gibi denildiğinde, “yaşadığımız zamandaki örümcekler Kur’an’da misal verilen örümcekten çok farklı, artık o tür örümcekler görmüyoruz” demeyiz. Günümüze ulaşan ilk yazılı eserlerde hayvan figürüyle anlatımla günümüzde yapılan anlatım farklı değildir. Günlük konuşmalarımızda olsun, bir şiirde ya da bir hikayede olsun bir insanı övmeye ya da methetmede sınır tanımadığımız bir noktaya gelince onun cesaretini izah

---

⁷³ Müslim, “Zikr”, 48.

⁷⁴ Tirmizi, “Cum”, 43.

için artık son nokta “aslan gibi” nitelemesini yaparız. Yine bir insanı kötülemek için bir sınırdan sonra söz kifayetsiz kalır da artık “eşek gibi” denilir.

Arap edebiyatında cahiliye şiirlerinden itibaren hayvan figürleri ile anlatımın birçok örneklerine rastlanmaktadır. Sevdiği ya da sevmediği bir şeyi anlatmak için hayvan figürlerini kullanarak Arap edebiyatının şiirlerinden birçok örneklere ulaşabiliriz. Arap şiirinin konuları hiciv, medh, mersiye, özür dileme (i'tizâr), tarihi menakib, benzetme ve rivayetler şeklinde kısımlara ayrılmıştır. Onlardan medh, mersiye ve hiciv Câhiliye şiirinin en önemli konularıdır. Ancak çöllerde yaşayan farklı türdeki birçok yabani hayvanın, yine çeşitli evcil hayvanların, bitki, ot ve ağaç türlerinin, göç yerlerinin, otlak, sulak, çöl ve dağ gibi yerlerin, tabiat ve tabiatla olan varlıkların tasviri de yine eski Arap şiirinin en önemli mevzuları arasındadır. Bu saydığımız şeyler bedevî Arapların hayatının bir parçası haline gelmiş, bunlar olmadan hayatlarını sürdürmeleri neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Eski cahiliye Arapların tabiatla iç içe yaşamaya göçebeliğin zorladığını muallaka şiirlerinde görülebilmektedir. Hayvan teşbihleri de Arap toplumunda kendine yer bulmuş ve bu durum ilk gelen rivayetlerle sonraki rivayetlerde örnekleri bulunmaktadır. Cahiliye dönemi şiirlerinde daha çok at, deve, keçi, koyun gibi evcil; aslan, geyik, ceylan, yaban sığırtı ve tavşan gibi yabani hayvanlarla dağlar, uzun yollar, konak yerleri, hayvan otlakları, bitkiler ve ağaçlar da tasvir edilmiştir ve muallaka şairleri de bu yolda devam etmiştir.⁷⁵

Tezin konusu Arap cahiliye ve İslam sonrası şiirlere detaylı bir şekilde değinmek olmadığından ve geniş bir şekilde ele almak tezin kapsamını aşacağından sadece konumuza ışık tutacak meşhur şahsiyetlerin bazı şiirlerinden örnekler sunmakla yetinilecektir. Cahiliye şiirinden verilen örnekler özellikle tez konusunda teşbihi yapılan hayvan türlerinden olanlar tercih edilmiştir.

Cahiliye şairlerinden olan İmru'l-Kays (ö. 540) at tasvirleriyle ün salmış bir şairdir. Avlanmak için getirdiği atını çeşitli yönleriyle ve farklı hayvanlara benzeterek tasvir etmiştir:

وَقَدْ أَغْتَدِي وَالطَّيْرُ فِي وَكُنَاتِهِ اِبْمُنْجَرِدِ قَيْدِ الْأَوَابِدِ هَيْكَلِ
مَكْرًا مَقْرًا مُقْبِلِ مُدْبِرٍ مَعَ كَجُلْمُودِ صَخْرٍ حَطَّةُ السَّيْلِ مِنْ عَلِ
يُزِلُّ الْعَلَامُ الْخَفَّ عَنْ صَهْوَاتِهِ وَيُلْوِي بِأَتْوَابِ الْعَنِيفِ الْمُتَقَلِّ

⁷⁵ Mahmut Kafes, “Muallakalarda Bitki ve Hayvan Tasvirleri”, *SEFAD*, 35 (2016), 145-164.

لَهُ أُيْطَلَا ظَبْيِي، وَسَاقَا نَعَامَةً وَإِرْخَاءَ سَرَخَانٍ، وَتَقْرِيْبُ تَنْفُلٍ
فَعَنَّ لَنَا سِرْبٌ كَأَنَّ نِعَاجَهُ عَدَارَى دَوَارٍ فِي مَلَاءٍ مُدْبِلٍ
فَعَادَى عِدَاءَ بَيْنِ ثَوْرٍ وَنَعَجَةٍ دِرَاكَا، وَلَمْ يَنْصَحْ بِمَاءٍ فَيُغْسَلِ

“Bazen, henüz kuşlar yuvalarındayken, kısa tüylü, vahşi hayvanlara aman bile vermeyip hemen olduğu yere mihlayan heykel misali iri atımla ava çıkarım.”

“O ki anında hücum eder, ileri geri manevra yapabilir, geri çekilir, selin yüksekten getirip

Yuvarladığı sert bir kaya misali süratli ve sapasağlam atımla...”

“Hafif ve cılız çocuğu sırtından kaydıran, ağır gövdeli olanın da elbisesini uçuran atımla...”

“Onun ceylanın böğrü gibi iki böğrü ve deve kuşunun bacağı gibi iki bacağı vardır.

Koşması kurdun birdenbire kaçması gibi ve tilki yavrusu gibi de arka ayaklarını çift çift atması vardır.”

“Birden karşımıza dişileri, uzun etekleriyle Devar putunun eteklerinde dolaşan kızları andıran bir yaban sığırının sürüsü çıktı.”

“Vücudunu ıslatacak kadar daha terlemeden, sürünün erkeklerine ve dişilerine bir koşuda yetiştii.”⁷⁶

وَجِيْدٌ كَجِيْدِ الرَّئْمِ لَيْسَ بِفَاجِشٍ إِذَا هِيَ نَصَتْهُ وَلَا بَعَطَلٍ

“(Sevgilinin) beyaz geyik gerdanı gibi bir gerdanı vardır. Fakat yukarıya uzattığında onunki gibi uzun ve ziynetten yoksun değildir.”

Şiirin anlatmak istediğı vurguyu Mahmut Kafes, “şair sevgilisinin gerdanını, yiyeceğı dalı koparmak için ağaca boynunu uzatan bembeyaz bir geyiğın uzun boynuna benzetmiş, ancak sevgili boynunu yukarı kaldırdığında beyaz geyiğın boynu kadar uzun

⁷⁶ Yakup Göçmen, “Antere b. Şeddâd’ın Şiirlerinde Tasvir”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/4 (2016), 69-98.

görünmediğini, ayrıca ziynetsiz de olmayıp, sevgilinin boynunun da ziynet dolu olduğunu” söylemiştir.”⁷⁷

Hayvan figürleri ile bazen insana veya bir nesneye teşbih yapılırken bazen de bir hayvanı başka bir hayvana teşbih de yapılabilmekte olduğu şiirlerde görülmektedir.

لَهُ أُيْطَلَا ظَبْيِي وَسَاقًا نَعَامَةً وَإِرْخَاءَ سَرْحَانٍ وَتَقْرِيْبُ تَنْقُلُ

Yukarıda geçen şiirin bu beytinde “Onun (şairin atının) geyik böğrü gibi iki böğrü ve deve kuşu bacağı gibi iki bacağı vardır. Kurdun ani olarak koşması gibi bir koşması, tilki yavrusunun koşarak arka ayaklarını ön ayaklarının izine basması gibi bir basışı”

Şair atını anlatırken de “iki böğrünü (sağlı sollu kaburgaları ile kalçaları arasını) geyik böğrüne, bacaklarının uzunluğunu deve kuşu bacaklarına, koşmasını ve hızını kurtların koşmasına, adım atışını da tilkilerin adım atışına (arka ayaklarını ön ayaklarının izine basışına ve çift çift atışına) benzettiği” söylenmiştir.⁷⁸ Şairin atı aslında teşbih yapılan diğer hayvanların cinsinden değil ancak, atının diğer atlardan farklılıklarını anlatmak için hareketleri ve özellikleri ile öne çıkan başka hayvanlara benzetilme yönü vardır. Herkes atının çok hızlı koştuğunu söyleyebilir ancak kurdun koşmasına benzetilirse daha etkileyici olur.

Hayvanlara yapılan teşbihlerde bazen bir şahsın bazen de bir topluluğun takbih edilmesi veya zemmedilmesi amaç edinilebilir. Bunun en güzel anlatım biçimlerinden biri de teşbihtir. Bu da teşbihin dilde olan gücünü ortaya koymaktadır. Buna misal olarak:

فَتَأَوْتُ لَهُ قَرَاظِيَةً مِنْ كُلِّ حَيٍّ كَأَنَّهُمْ أَلْقَاءُ

“(Kral savaşa çağırdığında) onun etrafında her oymaktan tavşancıl kuşu gibi pek çok yaman hırsız (çapulcu, ayak takımı kişiler) toplanırdı. Kral (Amr b. Hind) her kabileden savaş için adam çağırdığında her defasında onun etrafında ayak takımı, toplumda değeri olmayan çapulcular toplanır, onun çağrısına daima onlar kulak verirdi. O kişiler

⁷⁷ Kafes, 2016, 154.

⁷⁸ Kafes, 2016, 145-164.

ganimet elde edebilmek için tavşancıl kuşunun leşin etrafında toplandığı gibi toplanırlardı.”⁷⁹

Cahiliye döneminde en güç güçlü şairlerden sayılan, İslam’ın gelmesiyle Müslüman olan Lebîd b. Rebiâ (ö. 40 veya 41/660 veya 661), cahiliye şiirlerinde kabilesine, atalarına, yiğitliklerine yaptığı tasvirlerinin yanında devesine ve bunun dışında bitki ve başka hayvan türlerine de tasvirler yapmıştır. Lebîd kendi devesine yaptığı tasvirde:

أَفْتَلُكُ أُمَّ وَحْشِيَّةً مَسْبُوعَةً خَذَلْتُ وَهَادِيَةَ الصَّوَارِ قَوَائِمَهَا

“Benim devem hızlılıkta yaban eşeğine mi yoksa sürünün başındaki erkek yaban öküzüne güvenip dişilerle otlamaya gittiği sırada yavrusu bir yırtıcı tarafından kapılan ve kurtarmak için arkasından koşan dişi yaban sığına mı benzer”⁸⁰

Lebîd, devesinin ne kadar hızlı ve çabuk olduğunu hızlı ve çabuk oluşuyla bilinen bazı yaban hayvanlarının hızıyla mukayese etmiştir. Yavrusu kaçırıldığında dişi yaban sığına nasıl bir hızla onu kurtarmak için koşarsa ve o sığına nasıl ki tamamen yavrusunu kurtarma hedefine odaklanmış ve canhıraş bir şekilde koşarsa, işte devesinin aynı o şekilde bir özelliğinin olduğuna teşbih etmiştir.

Cahiliye dönemine ait örneklerini sunduğumuz bu şiirlerde ve araştırma esnasında ulaştığımız başka pek çok şiirde hayvan türlerini konu alan teşbihlere yer verilmiştir. Cahiliye dönemi hamasetin, kabileciliğin ve atalarla övünmenin zirvede olduğu bir dönem olarak bilinmektedir. Kendi kavimlerini överken şecaat bakımından aslana benzetilmesi, sürat bakımından ata benzetilmesi gibi tasvirler bulunmaktadır. Başka kavimlerin yerilmesi konusuna geldiğinde de çakallar, sırtlanlar, leşin etrafında toplanan tavşancıl kuşlara benzetildiği görülmektedir. Ayrıca bazı hayvanların özellikleri de şiirlerde teşbih yapılırken hep kullanılmıştır. Bir şeyin ok gibi sivri olduğu yaban öküzlerinin boynuzuna benzetilmiştir. Deveye yapılan benzetme diğer hayvanlara yapılan benzetmelerden daha çok olmuştur. Devenin bacakları uzun çadır direklerine, görkemli yapısı da saray kapılarına benzetilmiş, bazen de devenin sahibi öldüğünde onun mezarının başına bağlanarak ölüme terk edildiği durumu da teşbihlere konu olmuştur. Deve haricindeki

⁷⁹ Kafes, 2016, 159-160.

⁸⁰ Kafes, 2016, 160.

diğer hayvanlar da teşbihe konu olmuş ve bu hayvanların özellikleri Arap toplumu tarafından bilinen ve özellikleri de dilden dile anlatımla ün salmıştır. Bunlar arasında yaban öküzünün yağmurda ıslanıp da üzerine güneş vurduğundaki ıslıl ıslıl olan görünümü, geyiğin derisinin beyazlığı, ceylanın gözü ve ceylanın yaprak koparmak amacıyla ağacın dalına atladığında boyunun ve boynunun uzunluğunun şiirlerde hep konu edilmiştir.

Arap şairlerinin en meşhurlarından olarak görülen Lebîd b. Rebi'a Hz. Peygamber'in döneminde yaşamış ve 631 yılında da Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber, Lebîd'in, "İyi biliniz ki Allah'tan başka her şey bâtıldır, her nimet de şüphesiz zevâle mahkûmdur" beytini takdir ederek, "Hiçbir şairin ağzından bundan daha doğru bir söz çıkmadı" demiştir. Lebîd, cahiliye döneminde kendisini, atalarını, kabilesini, çölü, çöl hayvanlarını, içki ve avı tasvirleri yaparken İslam'ın etkisiyle ölüm, ahiret, salih amel ve takva gibi konular üzerine şiirler yazmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) gönderildiği dönemin Arapçanın en iyi konuşulduğu bir dönem olduğu Lebîd b. Rebi'a'nın şiirlerinde de açıkça görülmektedir. Hz. Peygamber'in Lebîd'in sözüne "Hiçbir şairin ağzından bundan daha doğru bir söz çıkmadı" şeklinde karşılık vermesi onun irad ettiği hadislerin dışında bir şairin sözündeki dilin inceliklerine ne denli hakim olduğuna işaret etmektedir.⁸¹

3. Kur'an-ı Kerimde Hayvan Figürleri ile Anlatım

Beyan ilminde geçen edebî sanatların en mühim özelliği, vurgulanmak istenen anlamı etkileyici bir üslupla ifade etmekse, işte bu durum ilahi kelimada en güzel örnekleriyle karşımıza çıkmaktadır. Allah'ın indirdiği mucizevi bir kelimada olan Kur'an'da, bu sanatlar ilahi kelama muhatap olanların zihinlerine ve ruh dünyalarına nüfuz etmek için en etkili biçimde kullanılmıştır. Bu kapsamda ayetlerde, verilmek istenen ilahi mesajlar bazen ifadelerin lafzi manasıyla bazen de teşbih, kinaye, istiare gibi edebî sanatlarla açıklanmıştır. İlahi mesajların zihinde daha iyi canlanması için bazı hayvanlar üzerinden teşbih yapılmıştır.

Kur'an'da ve nebevi sünnette olan teşbihler inançlardaki yanlışlıkları düzeltmek küfrün ve şirkin her çeşidini hak olandan ayırmak için kullanılmıştır. Ayet ve hadislerde geçen teşbihler insanları, hayırlı amel işlemeye, cömertliğe, yapılan fiilin Allah rızası için

---

⁸¹ Süleyman Tülücü, "Lebîd b. Rebîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/121-122.

olmasına gayret göstermeye ve bu istikamete olan meyillerinin arttırılmasına, batıla olan gidişatlarını bastırmaya yöneliktir. Teşbih yoluyla anlatımla insanların bildikleri, işittikleri, gördükleri ve hissettikleri şeylerle kastedilen manaları akıllara yaklaştırarak, onların düşünceleri ve anlamaları için görme ve işitme gibi duyularla algılayamadıkları gerçekleri idrak etmelerine yardımcı olmaktadır. Bu yolla Kur'an'ın ve sünnetin ulaştığı her kesimden insanın rahatlıkla anlayabileceği bir hale sokulmuş olur. İnsan için anlam bakımından uzak olan bir şey bu anlatımlarla adeta insanın gözünün önünde misallendirilir. Böylelikle de o kişinin anlaması ve ikna olması kolaylaştırılır.⁸²

Hz. Peygamber'in kullandığı dil ile Kur'an'ın dilinin aynı olduğu, her ikisinin de hedefi ilahi mesajın insanlara ulaşarak onların karanlıklardan aydınlığa çıkarılmasıdır. Bu mesajın ulaşmasında da dil açısından en güzel ve en belîğ yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Öncelikle Kur'an ve hadis Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu topluma hitap etmektedir. Dilinin kullanımında farklılığın ve tenakuzun olmaması gerekir. Hz. Peygamber'in hadislerinde nasıl ki hayvanlar üzerinden teşbih yoluyla anlatım yapılıyorsa, ayetlerde de hayvanlar üzerinden teşbih yoluyla ilahi mesajlar verilmektedir. Kur'an'da teşbih edilen hayvanlara bakıldığında, benzetilen türlerin tamamının isimlerinin insanlar tarafından bilinen ve özelliklerinin herkes tarafından anlaşılan hayvanlar olduğu görülmektedir. Bu duruma örnek olan hayvan türleri üzerine yapılan teşbihlere bakılacak ve bazı örnekler verilmeye çalışılacaktır.

3.1. Kelebek

Kıyamet günü insan halinin ne şekilde olacağına dair olayın dehşetini gözler önüne sermek ve daha dünyada iken bu manzarayı kavrasın diye kelebeğin hareketinden örnek verilmiştir.

يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ

“O gün insanlar, her biri bir tarafa uçuşan küçük kelebekler gibi olacaktır.”⁸³

Kıyamet günü insanların birbirine karışıp sağa sola koşuşmaları, nereye gideceklerini bilememeleri kelebeklere benzetilmiştir. Kelebekler havada topluca öbeklenip nereye gideceğini bilemez bir görüntü sergilemesi nasıl bir hal ise, kıyamet günü

⁸² Adem DÖLEK, *Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, (İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006), 86.

⁸³ Kâria 101/4.

insanların durumu da buna benzetilmiştir. Kıyamet gününde yeniden dirilişte insanların kabirlerinden kalkarak mahşer yerine gidişleri tasvir edilmektedir. İnsanlar o durumda korku ve dehşet içerisinde dağılmış bir şekilde bulunacaklarından yüce Allah onları sağa sola dağılmış kelebeklere benzetmiştir.⁸⁴

Kelebeklerin bu şekilde uçuşmaları aslında kendi durumları gereği ancak, bizim kelebeklere baktığımızda onların hali ne ise, kıyametin dehşetinden ne yapacağını bilemeyen insanların durumu da işte kelebeklerin havada karışık şekilde uçuşmaları haline benzetilmiştir.

3.2. Çekirge

Çekirgenin yeryüzüne dağılması üzerinden kıyamet sahnesi en güzel şekilde anlatılmaktadır.

خُشْعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ

“Gözlerini korku bürümüş halde kabirlerinden çıkıp etrafa yayılmış çekirgeler gibi o çağrıcıya doğru koşarlar.”⁸⁵

Çekirgelerin yumurtalarının toprağın altında kalışı ve oradan kalkışı insanın, toprağın altında kalıp da yeniden dirilişini canlandırır. İnsanların yeniden dirilişine teşbih edilen bu hayvanın diriliş eylemi ile kabirden kalkış eylemi birbirine benzemektedir. Toprak yapısı ve iklim şartları uygunsa dişi çekirgeler yumurtalarını o alana bırakırlar. Pirinç tanesi büyüklüğündeki yumurtalarını arka arkaya dizerek salgılarla birbirine tuttururlar ve nemli toprağa bırakırlar. Yağmurların yağması ile çekirge larvaları canlanır ve dışarı hep birlikte çıkar ve bulundukları yerdeki her şeyi yerler. Sürü fazında olan çekirgeler çıktığında da sürü fazında olurlar. Bazı tür çekirgeler örtülerini ancak yağmur suyu yardımıyla çatlatır ve dışarı çıkabilirler.⁸⁶

Kabirlerinden yeniden diriliş için kalkan insanlar aynı çekirgeler gibi büyük kalabalıklar oluşturacak ve yapılacak çağrıya doğru yine çekirgelerin halleri gibi dağınık bir halde hızla koşacaklar. “O gün biz onları bırakırız, dalgalar halinde birbirine

⁸⁴ Hayrettin Karaman, vd., Heyet, *Kuran Yolu Tefsiri*, (Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 2006), 5/675.

⁸⁵ Kamer 54/7.

⁸⁶ Banu Binbaşaran, Tüysüzoğlu, “İstilacı Çekirge Sürüleri”, *Bilim ve Teknik*, (Ekim 2003), 66-69.

girerler...”⁸⁷ ayetinde de olduğu gibi, sura üflenip çağrı yapıldığında insanlar ve cinler birbirlerine girecektir. O gün insanlar birbirlerini çiğnercesine hareket edip mahşerde toplanacaklardır. İşte bu durum da dağılıp savrulmuş çekirgelerin durumuna benzetilmektedir.⁸⁸

3.3. Örümcek

Örümcek, temelsiz yapılan işin simgesi, güçsüzlüğün ve gizli ağlar örmek suretiyle tuzak kurucu bir durumu izah için yapılan teşbihin konusu olmuştur.

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ.

“Allah’tan başka varlıkların korumasına sığınanların durumu, örümceğin durumuna benzer: Örümcek, (ağını) kendine bir yuva yapar, ama yuvaların en çürüğü de örümceğin yuvasıdır. Keşke bilselerdi!”⁸⁹

Allah’tan başka dostlar edinenlerin durumu, kendi için bir yuva yapan örümceğin durumuna benzer ayetinde “teşbîhi temsîlî” olduğunu söyleyen Sabûnî (ö. 1443/2021) devamla, Allah, putlara tapma konusunda kafirleri, hafif bir rüzgarla ya da bir üfürmeyle yıkılacak kadar zayıf bir ev yapma hususunda örümceğe benzetmiş ve “benzetme yönü” birkaç şeyden alındığı için buna “teşbîhi temsîlî” adı verilmiştir” demiştir.⁹⁰

İlahi mesaj insanları, zayıf, güçsüz ve koruması zayıf olanlara itikadı, itaati ve bel bağlamayı bırakıp her şeyin sahibi sığınan kişinin emin olduğu gerçek kapıya davet etmektedir. Taberî (ö. 310/923), ihtiyaç anında kendilerine fayda versin diye putlarını ve kendilerinin ihdas ettiği ilahları Allah’tan başka dost edinenlerin durumunu Allah, ihtiyaç zamanında koruması için kendine bir ev yapan ancak onu korumasının mümkün olmadığı örümceğin evine benzetmiştir, der.⁹¹

Kurtubî, “Eğer bilselerdi” buyruğundaki “لَوْ” lafzı örümcek yuvasına taalluk ettiği söylenerek, putlara ibadetin kendilerine hiçbir fayda sağlamayan örümceğin yuva

⁸⁷ Kehf 18/99.

⁸⁸ Taberî, 16/36.

⁸⁹ Ankebût 29/41.

⁹⁰ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü 't-Tefasîr*, (Kahire: Daru's-Sâbûnî, 1997), 2/444.

⁹¹ Taberî, 20/177.

edinmesine benzediğini ve onların örneklerinin buna benzediğini, şayet bunu bilselerdi, elbette ki bu uydurma ilahlara ibadet etmezlerdi. Yoksa onların örümceğin yuvasının zayıf olduğunu bildikleri halde “onlar örümceğin yuvasının zayıf olduğunu bilselerdi” demek istenmemiştir diye tefsir etmektedir.⁹² Bu ayetin işareti ihbari değil inşaîdir. Zira ayette örümceğin anlatılması değil, onun durumuna yapılan teşbihle insanları Allah'a kulluğa davet vardır. Mevdûdî (ö. 1397/1979) de ayeti inşai hüküm bina eden tarafından konuyu ele almıştır. Allah'a ortak koşanların durumunu tefsir ettiğini ve onların, kâinatın yegane sahibine ve hakimine değil, hiçbir güce sahip olmayan kullara ve hayali tanrılara inanç üzerine inşa ettiğiniz oyuncak ümit evlerinin, aslında örümceğin ağından başka bir şey olmadığına işaret olduğunu söylemiştir. Ayrıca örümcek evi nasıl bir parmak darbesine dahi dayanamazsa, sizin ümitleriniz için inşa ettiğiniz oyuncak evler de Allahın düzeni ile ilk karşılaştığında yerle bir olur, demiştir.⁹³

Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942) da ayete emir ve nehiy itibariyle bakarak yaptığı tefsirinde “İhtiyaçları anında yardım eder, faydaları dokunur, işlerini görür, sıkıntıya düştüklerinde kurtarır diye veli, koruyucu, sahip edinerek ve onları mabut sayarak Allah'tan başkalarını ilah edinenlerin örnek olacak halleri örümceğin mesel olmuş haline benzer. Evinde ev kavramından hiçbir şey yoktur. Ne gölge yapar ne de korur; bir rüzgar esmesiyle tarumar olur. Örümcek evinin çürüklüğü herkesçe bilinen meşhur bir meseldir. İşte o örümcek kafalı müşriklerin de dayanakları, sığınakları ve tutanakları böyle çürüktür. Bütün tutundukları boştur, fanidir ve yok olucudur, diye tefsir etmiştir.⁹⁴

3.4. Köpeğin Dilini Çıkartması

Köpeğin dilini çıkarması üzerine yapılan teşbih, insanın ihtirasına, doyumsuzluğuna ve bitmek bilmeyen isteklerine yapılmaktadır.

وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثُ
ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَهُمْ يَتَفَكَّرُونَ.

“Eğer biz isteseydik o kişiyi delillerimizle yüceltirdik. Fakat o dünyaya saplanıp kaldı, hevesinin peşine düştü. İşte böylesinin hali, kovsan da bıraksan da hep dilini çıkarıp

⁹² Kurtubî, 13/403.

⁹³ Mevdûdî, 4/253.

⁹⁴ Yazır, 6/221.

soluyan köpeğin haline benzer. Ayetlerimizi yalan sayan topluluğun durumu işte böyledir. Şimdi sen bu kıssayı anlat, umulur ki iyice düşünürler.”⁹⁵

Ayeti kerimede “o kişi” diye bahsi geçen kimsenin ismi değil temsil ettiği durum anlatılmaktadır. Dünyanın menfaatine, hırsına ve rahatına yönelip günahlara düşmüş, arzularının hırsına yenik düşmüş birisinden bahsediliyor. Allah bu kişiyi hırs ve şehvete meşhur olan köpeğin durumuna benzetmiştir. Dışarıya sarkan dili ve akan salyası, bir taş dahi atılsa kemik sanıp koşan haline benzetilmiştir. Köpeğin hilkati gereği olan bu davranışın insana yakışmayan tarafından bahsedilmektedir.

3.4.1.1.1. Hayvan davranışlarına teşbih edilen insan karakteri bu davranış hem bollukta hem de darlıkta sürekli olarak bir şeylerin açlığını çeken ve her an doyumsuzluk içerisinde bunalan insan tipleri Kur’an’da köpeğe benzetilmiştir. Köpekler tabiatları gereği, mecburi olarak dillerini dışarı sarkıtır ve solurlar. Onların bu hali, doymak bilmeyen bir açlığı ve de bir bunalım halini çağırıştırır. Kur’an, köpeğin bu halini, insanın doyumsuzluğunu anlatmak için tercih etmiştir.⁹⁶

3.5. Kaçan Merkepler

Korkaklığın, en ufak bir hareketin sonucunda dahi ürkmenin anlatım şekillerinden en güzel tasvirinin yaban eşekleri üzerinden yapıldığını görmekteyiz.

فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ . فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ

“Böyle iken onlara ne oluyor ki âdeta aslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibi öğütten yüz çevirip kaçıyorlar!”⁹⁷

Bunun bir Arapça deyim olup, yaban eşeklerinin özelliklerinden birinin de herhangi bir tehlike hissettiklerinde hemen korkup kaçtıklarını ancak bu kaçışlarının başka bir hayvanda olmadığı gibi bir kaçıştır. Mevdûdî (ö. 1397/1979), bu sebeple Araplar arasında çok korkarak neredeyse aklı başından gitmiş gibi kaçan birini avcı ya da aslan görmüş yaban eşeğine benzettiklerini söylemiştir.⁹⁸ Ayette Allah'ın zikrine muhalefet edenler

⁹⁵ A'râf 7/176.

⁹⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da Hayvan Davranışlarına Benzetilen İnsan Karakterleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/1, (2006), 47–75.

⁹⁷ Müddesir 71/49-51.

⁹⁸ Mevdûdî, 6/524-525.

kınanmaktadır ki, bu kınama da teşbih yoluyla anlatılmaktadır. Burada teşbih yaban eşekliğine ve onun diğer hayvanlara göre daha çok korkaklığına benzetilmiştir. Bu benzetme yaban eşeğinin eşekliğinden ve korkaklığından olan durumu, hidayetten yüz çevirip eşeklik yapan ve onun korkaklığı ve de korkaklığının sonucu son sürat kaçan durumu anlamayıp dinlemeden hakka yüz çevirip de son sürat ondan ayrılan kişiye benzetilmiştir.

3.6. Merkebin Sesi

Hilkati gereği merkebin yaratılışına uygun olan sesin ve tonunun insanların kendi aralarında ise benzer ses tonuyla hitap etmenin çirkinliğini teşbihte merkep sesi kullanılmıştır.

وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ.

“Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkinini eşeğin anırmasıdır.”⁹⁹

Eşeğin sesinin çirkin olması insanları rahatsız etmesinden ve yersiz, zamansız bir şekilde yakınında bulunan kişiye rahatsızlık vermesindendir. Kişinin muhatabını sesiyle zamansız, ölçüsüz ve karşı tarafı korkutucu bir şekilde rahatsız etmesi kınanmıştır. Bazı münazaralarda yüksek sesle konuşan birisine “karşında sağır mı var” demek suretiyle itiraz dahi edilmektedir. Asıl olan sesin yüksekliğinin ihtiyaç ölçüsü kadar olmasıdır yani, cephede askere yapılan hitap ile dar alanda olan bir hitabın arasını ayırmak ayeti fıkhetmektir. Kişinin karşısındakini yüksek sesle konuşarak korkutması, fikirlerinin kabul edilmemesine, tebliğinin karşılıksız kalmasına sebep olur.

Kasapoğlu iletişimde sesin ölçüsünü, “İletişimde sesin ölçüsüz kullanılması ya da muhataba çeşitli şekillerde zarar verecek tarzda anlatılması, Yüce Allah tarafından eşeğin anırmasına benzetilmiştir” diyerek, “eşek için uygun ve normal bir ses olan anırma, insan hakkında düşünüldüğünde itici bulunmuş ve Kur’an da iletişimde kullanılan her türlü itici, kırıcı ve yıkıcı ses tonunu eşeğin anırmasına benzetmeyi uygun görmüştür” demektedir.¹⁰⁰

⁹⁹ Lokmân 31/19.

¹⁰⁰ Kasapoğlu (2006), 47–75.

3.7. Kitap Yüklü Merkepler

Bilginin ve bu bilginin kişiye yüklediği sorumluluğun kişinin hafızasında tuttuğu bilgi ile değil o bilgiyi hayatına yansıtmasıyla ancak değer kazanacağının örneği verilmektedir.

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ .

“Tevrat’la yükümlü tutulup da onun hakkını vermeyenlerin durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumuna benzer. Allah’ın ayetlerini yalan sayan kavmin misali ne kötü! Allah zalimler topluluğunu doğru yola çıkarmaz.”¹⁰¹

Tevrat ile sorumlu tutulan Yahudiler bu sorumluluklarını yerine getirmemişlerdir. Onlar aynı sırtında ne taşıdığını bilmeyen eşeğin durumu gibi ne taşıdıklarının ve sorumlu olduklarının bilincinde olmamışlardır. Eşeğin yaratılışı gereği üstünde taşıdığı yükün sorumluluğunda değildir. Onun sorumluluğu yüklenen yükü taşımaktır ve sürülen yere gitmesidir.

Eşek nasıl ki sadece yüklendiği yükü taşıyor da sırtındaki yükün kıymetini bilmiyorsa, Yahudiler de Tevrat’ın emrettiklerinin yerine kendi çıkarlarının peşinde gidip sorumsuzca davranıp yüklendikleri yükü bilemediler. Ayrıca eşek nasıl ki sayıca çok fazla ve değer bakımından çok kıymetli de olsa sırtında taşıdığı kitaplardan faydalanamıyorsa, sorumsuzlukları sebebiyle Yahudiler de Tevrat’tan fayda elde edememişler bu durumları sırtında kitap taşıyan eşeğin haline benzetilmiştir.

Yahudilerin davranışlarındaki inatlık sebebiyle yüklendikleri Tevrat’tan faydalanmaları mümkün değildir. Bu sebeple de sadece yükü taşıyan ancak farkında olmayan miskin, zelim olmuş bir durumda eşeğe benzetilmiş, bu benzetme aynı zamanda tahkir amacıyla yapılmıştır.

Örneklerini vermiş olduğumuz bu ayetler ve benzeri diğer ayetler insan davranışları içerisinde olan birçok davranışın, hayvan davranışlarından bazılarına benzemiş olmaktadır. Bu davranışlardan övülen davranışın sevilen hayvan türünün özelliğine; yerilen davranışın da davranışı sebebiyle sevilmeyen hayvanın davranışına benzetilmiştir. Allah (c.c.)

¹⁰¹ Cuma 62/5.

ayetinde “Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yarattık. Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar, gözleri vardır ama onlarla göremezler, kulakları vardır ama onlarla işitmezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da aşağıdadırlar, işte asıl gafiller onlardır”¹⁰² buyurmuş, bazı insanları organları yerinde olsa da kavrama, görme, duyma gibi hidayete götüren tarafları kapalı olduğundan, aynı organları olan hayvanlara benzetilmiştir. Hatta bu hayvanlardan eğitildiğinde belli bir mesafe katedildiği halde bu insanlarda bunun da mümkün olmadığı söylenebilmektedir.

---

¹⁰² A'raf 7/179.

İKİNCİ BÖLÜM

RİVAYETLERDE HAYVAN FİGÜRLERİ

Araştırmaya Allah'ın, yaptığı işlerden dolayı övdüğü ve Hz. Peygamberin de Kur'an'da anlatılan güzel ve faydalı özelliğinden dolayı mü'mini benzettiği hayvanla başlamak istiyoruz. Çalışmanın bu bölümünde doğru ve faydalı yerlerden bilgileri alarak bir araya getirdikten sonra sağlıklı ve yararlı bir sonuç ortaya konulması tezimizin temel amacıdır.

Hadislerde geçen “benzetme yönü” üzerinde inceleme yapılmak suretiyle hadisin hikmetleri üzerinde düşünceler serdedilecektir. Böylelikle hayvan figürleri ile anlatılmak istenen mesajın ne olduğu irdelenmeye çalışılacaktır. Hz. Peygamber'in bizi uyardığı ya da teşvik ettiği şeyin ne olduğunun doğru bir şekilde tespit edilmesi önemlidir. Hayvan figürleri üzerinden yapılan anlatım bize hayvan ile insan arasındaki ilişkinin de mahiyetini anlatmaktadır.

Kur'an'ı Kerim'de bal arısı Nahl olarak isimlendirilmiş ve bir sureye isim olmuştur. Bu surede bal arısının nasıl bir özeliğinin olduğundan bahsedilip gerçek mahiyeti anlatılır. Kur'an'da anlatılan arının bu vazifesi ise Hz. Peygamber mü'mini ona benzeterek bir misal vermektedir. Arının vazifesi vahiyle bildirilmiş ve insanlar arasında nasıl olduğu bilinmiş olduğundan arının ayette anlatılardan farklı ve onu öne çıkaran bir özelliğinin olduğu bilinmemektedir. Kur'an'da özelliği anlatılan bu hayvanın günlük hayatımızda da ne denli önemli bir yere sahip olduğu şekil ve güzelliğinden değil yaptığı iş ve onun ortaya koyduğu sonuçla alakalıdır. Arıların birçok türü olmasına rağmen onların içinde bal arısını farklı kılan şey Kur'an'da anlatıldığı gibi dağlarda, ağaçlarda yer tutup karınlarında şifalı bir yiyecek olup insanlara fayda sağlayan özelliği sebebiyledir.

“Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti: ‘Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kovanlardan kendine evler edin. Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylım yollarına gir’. Onların karınlarından çeşitli renklerde

bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için bir ibret vardır.”¹⁰³

1. Mü'min ve Salih İnsana Yapılan Teşbih

Hz. Peygamber mü'minleri iyi işlere teşvik etmek ve imanının ne kadar önemli ve ahlaklı olmanın ne kadar yüce bir meziyet olduğunu anlatmak için hayvan figürleri üzerinden teşbihler yapmıştır.

1.1. Bal Arısı

Bal arısı üzerinden yapılan teşbihle hem mü'min övülmüş hem de onun yaptığı işler övülmüştür.

أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ فَحْطَبَةَ قَالَ حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْعَظِيمِ الْعَنْبَرِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا مُؤَمِّلُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ يَعْلَى بْنِ عَطَاءٍ عَنْ وَكَيْعِ بْنِ عُذْسٍ عَنْ عَمِّهِ أَبِي رَزِينٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَثَلُ الْمُؤْمِنِ مَثَلُ النَّحْلَةِ لَا تَأْكُلُ إِلَّا طَيِّبًا وَلَا تَضَعُ إِلَّا طَيِّبًا"

Ebû Rezîn'den rivayetle Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Mü'min'in misali aynı arının misali gibidir: Arı sadece temiz olanı yer ve ancak temiz olanı bırakır.”¹⁰⁴

Hadis Hasen'dir. Müemmel b. İsmail hafızası zayıftır. Buharî (ö. 256/870) et-Tarih el-Kebir'inde Haremey b. İmara tarikiyle tahrir etmiştir. Ahmed (ö. 241/855), Matar el-Verrâk tarikiyle; Hâkim, Huseyn el-Muallim tarikiyle tahrir etmiş, her ikisi de Abdullah b. Amr yoluyla rivayet etmiştir.¹⁰⁵ İbn Ebi Şeybe (ö. 297/910) aynı lafızlarla Abdullah b. Amr'dan (ö. 65/684) rivayetle¹⁰⁶, el-Harâîfî (ö. 327/939) وَوَضَعَتْ طَيِّبًا mazi fiil sığasıyla¹⁰⁷, Taberânî (ö. 360/971) ve İsbahânî (ö. 418/1027) Abdullah b. Amr rivayetiyle (konduğu şeyi ne kırar ne de bozar) ibaresini ziyadesi ile rivayet etmiştir.¹⁰⁸ Beyhakî (ö. 458/1066), Şuabu'l-İman'da Abdullah b. Amr tarikiyle gelen

¹⁰³ Nahl 16/68-69.

¹⁰⁴ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe, el-Kitab el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr, (Kemal Yusuf thk.), (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, h. 1409), 1. Bsk., 7/89.

¹⁰⁵ Ebû'l-Hasen Emîr Alâüddîn Alî b. Balabân, *el-İhsan fî Takrîb Sahih İbn Hibban*, (thk. Şuayb Arnavut), (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1988), 1. Bsk., 1/482.

¹⁰⁶ İbn Ebi Şeybe, 7/89.

¹⁰⁷ Ebu Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerî el-Harâîfî, *Mesâvi'l-Ahlak ve Mezmûmuhâ*, (thk. ve thrc., Mustafa b. Ebu'n-Nasr eş-Şilebi), (Cidde: Mektebetu's-Sevâdî, 1993), 135.

¹⁰⁸ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, (Beyrut: Daru İhyai't-Turâsu'l-Arabî, 2009), 3/591; Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Emsâl fi'l-Hadis en-Nebevî*, (thk. Abdulali Abdulhamid Hamid), (Bombay: Dârû's-Selefiyye, 1987), 394.

rivayette وَإِنْ وَقَعَتْ عَلَى عُودِ شَجَرٍ لَمْ تُكْسِرْهُ (Üd ağacının dalına konsa onu kırmaz) ziyadesiyle gelmiştir.¹⁰⁹

Mücahid (ö. 103/721) şöyle demektedir: Ben Abdullah b. Ömer’le (ö. 73/693) Mekke’den Medine’ye olan yolculukta ona arkadaşlık yaptım. Bu yolculukta Rasulüllah’tan sadece bir hadis rivayet ettiğini işittim. O da “Mü’min’in misali bal arısının misali gibidir. Onunla arkadaşlık yapsan sana fayda verir, onunla istişare etsen sana fayda verir, onunla otursan sana fayda verir. Onun her işi faydalıdır. İşte bal arısının her işi de faydalıdır.”¹¹⁰ Mü’minin bal arısına vechu şebah (ancak temiz yer ve ancak temize konar) eziyetinin az olması, faydalı, mütevazı, kanaatkar olup sıkıntısının az olması, geceleyin çalışma içinde olması, pis olan şeylerden uzak olması tarafıyla benzetilmiştir.¹¹¹ Bal arısının hep güzel hasletleri sayılmış ve yapmış olduğu balın insanlara şifa kaynağı olması hakkında araştırma yapılmaya konu olmuştur. Dolayısıyla bal arısının yaptığı balın insanlığa nice faydalarının bulunması mü’minin de arıya benzetilerek anlatılmaya uygun düştüğü metafor olmuştur.

Bal arısı dışındaki hayvanların karınlarında faydalı olup olmadığını bilmediğimiz şeylerin bulunduğu, ancak bal arısının karında olanın tam bir şifa olduğudur. Mü’minin de yediğinin bal arısına benzer şekilde temiz ve helalden başka bir şey olmaması gerekir. Zira İbn Abbas’tan rivayetle o şöyle demiştir: “Ey İnsanlar sizin için yeryüzünde helal ve temiz olanlardan yiye”¹¹² ayeti nazil olunca Sa’d b. Ebi Vakkas (ö. 55/675) ayağa kalktı ve ya Rasulallah! Allah’a dua et de beni duası kabul olunanlardan etsin. Rasulüllah ona dedi ki: “yiyeceğini güzelleştir (helal olanı ye) ki duası kabul olanlardan ol...” buyurmuştur.¹¹³

Mü’minin bal arısına benzetilme yönlerinden yine bir kısmı da onun uyanık ve zeki olması, kendi kazandığına kanaat etmesi başkasının kazandığına da haset etmemesidir. Onun yaptığı işi bırakması afeti olmasıdır. Arının işini yapmasına engel olan şey karanlık,

¹⁰⁹ Ebu Bekr Ahmed b. Husyn b. Ali b. Musa el-Horasânî el-Beyhakî, *Şuabu’l-İman*, (Bombay: Mektebetu’r-Rüşd, 2003), 7/509.

¹¹⁰ Beyhakî, 11/354.

¹¹¹ Zeynuddîn Muhammed b. Ali b. Zeynu’l-Âbidîn el-Hadâdî, *et-Teyisr bi Câmi’i’s-Sağîr*, (Riyad: Mektebetu’l-İmami’ş-Şâfi’, 1988), 2/372.

¹¹² Bakara 2/168.

¹¹³ Taberânî, 6/310.

toz bulutu, fırtına, su ve ateşe; mü'minin ameline engel olan şey de gafletin karanlığı, şüphe bulutları, fitne rüzgarları, hevânın ateşidir.¹¹⁴

Mü'minin bal arısına benzetildiği özellikler temiz yemesi, temiz bırakması, çok ince bir ûd dalına konsa bile onu kırmaz ve konduğu şeyi de bozmaz. Bu dört şey kendisine benzeyen hiçbir hayvanda olmadığından onun ayırıcı özelliği diyebiliriz. Mü'min de temiz olanı kazanır, geçimini temiz olandan sağlar, işini güzel yapar, doğru söz söyler, girdiği yeri bozmaz aksine imar eder. Mü'minlerin fethettiği yerlerin imar edilmiş ve geleceğe zengin bir medeniyet bırakması da bal arısı gibi nasıl faydalı olduğunun alameti diyebiliriz. Zira kırılmadığı zaman sağlam kalır, bozulmadığı zaman da ihya olmuş olur.

Müminin bal arısına benzetilmesi onun davranışlarıyla alakalı olup bal arısının yaptığı işlerin sebep ve sonucuna benzemekte olduğunu görebiliriz. Rasulüallah'ın (s.a.v) sireti buna en güzel örnektir. Zira o ümmetine ve insanlığa faydalı olacak bir ahlâk bırakmıştır. Rasulüallah vefat ettiğinde Hz. Ebû Bekr (r.a) (ö. 13/634) geldi, Hz. Peygamberin yüzünü açtı ve alnından öptü. Sonrasında da şöyle dedi: “Anam babam sana feda olsun, güzel yaşadın güzel öldün (arı için kullanılan طاب kelimesi ile kullanılmıştır.)¹¹⁵

Ayette geçen arı ile ilgili vasıflar övülmüş ve insanlar için de şifa olarak sunulmuştur. Mü'minin de yaptığı işlerin insanlar için şifa olma özelliğine teşvik vardır. Mü'minin bal arısına benzetildiği esas özellik temiz yemesi, temiz olana konması ve temiz bırakmasıdır. Arının temiz yemesi sonucu balın da temiz olması ve bozulmaması da beraberinde gelmektedir. Arının temiz yemesi, insanların ulaşamayacağı yerlerden çeşit çeşit topladığı temiz bitkileri bir araya getirip şifa olacak şekle sokmasıdır. Temiz yemesi iman, temiz bırakması da salih ameldir. Ayeti kerimede “İman edip hayırlı işler yapanlara gelince, onlar da cennetlikler; onlar orada ebedî kalacaklardır”¹¹⁶ buyrulmuştur. Dolayısıyla Mü'min insanlara faydalı olan şeyleri ortaya koyar. Devamlı çalışan üreten ve bununla başkalarına hizmet etmekten de asla rahatsız olmaz.

¹¹⁴ Zeynuddîn Muhammed b. Ali b. Zeynu'l-Âbidîn el-Hadâdî, *Feyzu'l-Kadir Şerhu Camiu's-Sağîr*, (Mısır: Mektebetu't-Ticariyyetu'l-Kubra, h. 1356), 5/511.

¹¹⁵ Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım el-Kâsımî, *Mehasinu't-Te'vîl*, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, h. 1418), 3/439.

¹¹⁶ Bakara 2/82.

Arı hangi bölgede bulunursa oranın en güzel ve en faydalı olan çiçeklerinden elde ettiği şifayı sunar. Çam ağaçlarının olduğu yere bırakılırsa çamdan elde edilecek olan şifayı; kestanein olduğu yere bırakılırsa kestaneden, meşe ağaçlarının olduğu yere bırakılırsa meşeden elde edilecek olan şifayı kovanına depolar ve onu şifa haline getirir. Müslüman da dünyanın neresinde ve hangi bölgesinde olursa olsun oranın durumunu yaşanır ve insanlık için verimli hale getirir. Etrafını güzel, toprağını verimli, sosyal ilişkisini yardımlaşma ve mutluluk üzerine kurar ve bunların sonucunda da onlara şifa olan İslam'ı en güzel bir şekilde sunar. Aynı arı misali Müslüman hayata şifa olan İslam'ı dünyanın her yerinde iklimine ve yapısına göre şifa olarak sunar.

Hız. Peygamber döneminden itibaren farklı bölgelere ve coğrafyalara giden sahabiler İslam'ın davetçisi olmuşlardır. Asya, Kafkaslar, Afrika vb. birçok yere sahabiler gidip oralarda İslam'ı tebliğ edip öğretmişlerdir. Bu sahabiler vardıkları yerlerde belki bir belki iki denilebilecek bir azlıkta bulunuyorlardı. Ancak onlar gittikleri topluluklarda bal arısı misali Hız. Peygamber'den İslam'ı öğrenmişler (temiz yemişler), gittikleri yerlerde de aynı titizlikle ve önemle o bölge ve coğrafyalara İslam'ı götürüp temiz bırakmışlar ve insanlara şifa olmuşlardır. Onların İslam'dan habersiz ve uzak hayatlarına İslam'ı götürüp bal arısı misali sahabenin sunduğu İslam hayatlarına şifa olmuştur.

Hadiste yaban arısı, eşek arısı gibi arı çeşitlerinin arasından özellikle bal arısına teşbih yapılmıştır. Bal arılarıyla yaban arıları aralarında birçok farklar vardır. Yaban arıları, kış ayları geldiğinde yuvalarında gizlenir ve dışarı çıkmazlar, dışarıda kalanlar ölür ve yuvalarında da kış süresince uyur ve hareketsiz kalırlar. Diğer bir ırk olan siyah arı ırkı ise iri yapıya sahiptir ve itaatsizdir ve agresif de bir yapıya sahiptir. Bal arıları ise, yuvalarında hareketli olur ve kendileri için ayırdıkları bal deposunu bahar ayları gelinceye kadar yemek suretiyle beslenmelerini devam ettirirler.¹¹⁷ Bal arılarının diğer arılara göre birlikte çalışma, birlikte üretme ve ürettiklerinden de başkalarının faydalandırma gibi özellikleri öne çıkmaktadır. Mü'min de az da olsa cemaat içerisinde faydalı olup çoğun oluşmasındaki parçalardan birini oluşturur. Bu bal arısının ne kadar çalışkan olduğunu, kendi üzerine düşen görevi en güzel şekilde yerine getirdiğini gösterir. Mü'min de

---

¹¹⁷ Ebü'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ b. İsâ el-Kâhîrî ed-Demîrî, *Hayâtu'l-Hayevân*, (İstanbul: Pamuk Yayınları, 2018), 93.

çalışkanlığı ile öne çıkmalıdır. Hz. Peygamber mü'mini bal arısına benzetti o zaman mü'min de kendisinin benzetildiği bal arısının özelliklerini bilmesi gerekir.

Demîrî (ö.808/1405) Hayatu'l-Hayevân'da bal arısı ile ilgili olarak: arıların kovanı devamlı temiz tuttuğu, ölen arıların hiç bekletilmeden dışarı çıkarıldığı, çiçek aramak için kovandan çıkan arıların dönüşte rahatlık çekmek için belli başlı yerlere dikkat ettikleri, işe yaramayan ve tembellik yapıp tüketici durumunda olanların dışarı çıkarıldıkları, kendi aralarında kimin daha çalışkan, kimin daha tembel ve asalak olduklarının bilindiği yazılmaktadır. Ayrıca bal arısı ile mü'min arasındaki kıyaslamada; zeki ve yararlı oluşları, kendi cinslerine en az eziyet etmiş olmaları, alçak gönüllü ve tevazu sahibi oluşları, her halinin faydalı kanaat sahibi ihtiyaç fazlasını israf etmeyişleri, gündüzleri çalışıp akşam evine gelişleri, temiz yerde oturur, temiz yerde rızkını arayıp, pisliğini ise dışarı çıkarmaları, sadece kendi ihtiyaçları için kazanmayıp kazandıklarından başkalarının da faydalanmasına fırsat tanıdıkları, büyüğüne de itaat etmeleri yönlerinden birbirlerine benzedikleri anlatılmıştır.¹¹⁸

Ayette arıdan bahsedilirken öncelikle ona vahyedildiği zikredilerek ardından da vahyin mahiyeti ve nasıl bal yapması gerektiği anlatılır. Arı kendisine vahyedildiği üzere temiz yer, yuvasını temiz yapar, temiz bırakır ki bu vahyin hayat vermesinin en güzel örneklerindendir. Mü'min de aynı şekilde vahiy üzere hayatını idame ettirirse yani hayatını vahyin emrettiği şekilde düzenler, helalini helal haramını haram bilirse sonuç aynı arının bıraktığı sonuç gibi olur. Zira mü'mine de arıya vahyedilenin benzeri vahyedilerek “*Ey İman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz (helal) olanlarından yiye*”¹¹⁹ temiz yeme emri verilmiştir.¹²⁰

Ebü Hureyre'den (ö. 58/678) rivayetle Rasulüllah şöyle buyurmuştur: “Bilal bal arısı gibidir. Tatlı ekşi yediği her şey sonunda tatlıya dönüşür. Bilal de her halinde tatlı ve güzel şeyler söyler. En sıkıntılı zamanlarda bile onun ağzından dökülen şeyler tatlıdır.”¹²¹ Burada da mü'min genelinden Bilal özelinde bir teşbih vardır. Bilal'in (r.a) hayatına bakıldığında da hadisin tezahürlerini görmek mümkündür.

---

¹¹⁸ Demîrî, 96.

¹¹⁹ Bakara 2/172.

¹²⁰ Dölek, 163.

¹²¹ Taberânî, el-Mu'cemu'l- Evsat, 179.

Mü'minin bal arısına benzediği en önemli hususlardan biri de sanatkâr olmasıdır. Zira bal arısı bal peteğini altıgen şeklinde yapar. Kovanın tek bir şeklinde birbirine bitişmesi için en uygun şekil altıgendir. Altıgen şekil en çok miktarda bal doldururken inşası için de en az bal mumu gerektirir. Altıgen şekil birbirine bittiğinde açıklık bırakmaz. Bir alanın en fazla kullanımı için geometrik bakımından en uygun olanı altıgendir. Arı da yaptığı işin kıymetinin yanında göze hitap etmesi bakımından en estetik ve menfaat bakımından da en faydalı şekli yapmaktadır. İslam sanat eserleri de hem insanlara faydalı olmuş hem de estetik bakımdan bakanları kendisine hayran bırakmıştır.¹²²

Hz. Peygamber ömrünün sonuna yaklaşan bir kimseyi de arının yaptığı balla temsil etmiştir. Bir hadiste “Allah bir kuluna hayır murad ettiğinde, onu ballandırır?” Yanında bulunanlar şaşkınlıkla sordu: “Ya Rasulallah! Ballandırmak nasıl olur?” sorusu üzerine o, “Allah kulunu ölümünden önce hayır işler yapmaya muvaffak kılar da hayırlı işler üzerindeyken ruhunu alır.”¹²³ Hayırlı işlerle iştigal eden kimsenin durumu ballandırılma şeklinde tasvir edilmiştir. Mü'minin hayattayken bal arısına benzeyip de ömrünün sonlarına doğru da yine hayattayken uğraştığı ve ürettiği işlere benzetilmiştir. O daha hayatta iken depo ettiği balı yemeye başlar ve bu durum onun ahireti için daha da çekici hale getirilmiştir. Kulun muvaffak kılındığı amelin salih olması yiyeceğine bal katılması anlamına gelir. Bu şekilde olması da ölümünün ve akıbetinin ballı/güzel olması anlamı taşır. Ayrıca cennetteki ırmaklardan birinin de bal ırmağı olması dünyadan itibaren devam eden bir lezzetin ikramıdır.¹²⁴

1.2. Örklü At

Mü'min'in hayatında iniş çıkışların olabileceğini ancak imandan ayrılmadığı müddetçe asıl olan merkezden ayrılmadığını “örklü at” teşbihiyle anlatılmıştır.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي أَيُّوبَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْوَلِيدِ، عَنْ أَبِي سُلَيْمَانَ
الْلَيْثِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَثَلُ الْمُؤْمِنِ وَمَثَلُ الْإِيمَانِ، كَمَثَلِ الْفَرَسِ فِي آخِيَّتِهِ
يَجُولُ، ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى آخِيَّتِهِ، وَإِنَّ الْمُؤْمِنَ يَسْهُو، ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى الْإِيمَانِ، فَاطْعَمُوا طَعَامَكُمْ الْأَتَقِيَاءَ، وَأَوَّلُوا مَعْرُوفَكُمْ
الْمُؤْمِنِينَ

¹²² Kurtubî, 10/210.

¹²³ Müsned, 6/248.

¹²⁴ Muhammed 47/15.

Said el-Hudrî'den (r.a) nakledilen bir hadiste Rasulü Allah (s.a.v) şöyle buyurur; “Mü'min ve imanın misali şuna benzer; Mümin ve imanı halkalı demir kazığa örklenmiş/bağlanmış bir küheylan/at gibidir. At, gezer-dolaşır, otlar sonra bağlı olduğu yere döner. Mü'min de iyilik yapar-günah işler, şaşar-yanılır ama sonunda imanına döner. O halde yemeğinizi iyilere yediniz, iyiliklerinizi ve güzelliklerinizi mü'minlere yöneltiniz!”¹²⁵

Şuayb Arnavut (ö. 2016), “hadisin isnadı zayıftır. Hadisin isnadında bulunan Ebû Süleyman el-Leysi'nin isminin İmran b. İmran olarak bilindiğini. Diğer raviler ise sikadır” demiştir.¹²⁶

Hadiste geçen الأخية ağaçtan yapılan baş tarafına ip bağlanmak suretiyle yere saplanarak hayvanın bağlandığı şey anlamındadır. Bazen de bir ağaca veya duvara bağlanan ip olup, hayvan salıverilen ipin mesafesi kadar bir yere gidebilir anlamına da gelir. Burada verilen misal, mü'min iman bağı ile Allah'a itaate bağlı demektir. Günahların etrafında dolaşır ve imanın gereklerini yapmada kusur işler de sonrasında da günden kaçınmaya karar verenin pişmanlık ve tövbe ile tekrar dönmesini temsil eder.¹²⁷

Hayvanlar içinde at çok asil ve insanlara yakın olarak bilinir. Kur'an'da “Yemin olsun düşmana hücum sırasında nefes nefese koşanlara (atlara)”¹²⁸ şeklinde onlara yemin edilmesi şeref olarak onlara yeter. Rasulü Allah ümmetini kıyamet günü aynı siyah atların içinde ayağı sekili (nurlu, beyaz) atın tanınması gibi tanıyacağını söylemesi, bu hayvanın fark edileceğini teyit etmektedir.¹²⁹ Zira insanlara güzel şeylere teşbihle örnek verilirse muhatap tarafından daha çok kabullenir ve onu sahiplenmesi ve de ona layık olmaya çalışması güzel olur.

Mü'minin ile at arasında ne gibi bir benzerlik var, nasıl bir teşbih yapılmış şeklinde sorulan bir soruya Tîbî (ö. 743/1343): “Burada teşbihi temsili vardır, teşbih yönü

¹²⁵ Ahmed b. Hanbel, 18/85; Ahmed b. Ali b. Musenna b. Yahya b. İsa b. Hilal et-Temîmî, *Müsnedi Ebi Ya'la*, (thk. Hüseyin Selim Esed), (Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1984), 2/492.

¹²⁶ İbn Hibban, 2/381.

¹²⁷ Nâsuriddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (Beyrut: Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabiyye, h. 1418), 2/325.

¹²⁸ Âdiyat 100/1.

¹²⁹ Demîrî, 59.

zanni/vehmi birkaç yönden çıkarılmıştır. O da At'ın gezip dolaşıp tekrar örklandığı yere gelmesidir” diye cevap verilebileceğini söylemiştir.¹³⁰

Asil soylu bir at bağının etrafında gezer, dolaşır, otların karnını doyurur sonra da bağlı olduğu yere gelirse, mü'minin durumu da buna benzer. Mü'min de imanı kendinde sabit olmakla birlikte bazen unutmada kaynaklı işlemiş olduğu günahları sebebiyle Rabb'inden uzaklaşır. Ancak imanı sabit kaldığından tövbe ve pişmanlık duyarak ahirete yönelir ve O'na döner. Mü'minin unutmada ve uzaklaşma kendinden istenen amelleri ihmal etmesi ile olur. İmandan maksat ise onun şubeleri olan namaz, zekât ve ikisinin dışında olanlardır. Nasıl ki at bağının müsaade ettiği kadar uzaklaşır ve tekrar bağlı olduğu yere dönerse; Mü'min de imanın şubelerinden terk ettiği şeyleri yeniden yapmaya başlar, yaptıklarını telafi eder ve eksiklerini tamamlarsa imana dönmüş olur. At da buna benzer, döner dolaşır yine de bağlı olduğu mekanına gelir.¹³¹

Bu hadis kişinin hayatında iç veya dış sebeplerden mütevellit yanlış yollara ayrılanlara kötü gözle bakıp şeytana yardımcı olunmaması bilinciyle bakılması gerektiğini öğretir. Onların aslına döneceği ümidiyle örklandığı yere getirilmesi için gayret gösterilmesi gerekir.

“Mü'minin örklu ata benzetilmesine” örnek olabilecek bir olay Hz. Ömer zamanında meydana gelmektedir. Yezid b. Asamm'dan rivayetle; “Şam ehlinde olan güçlü kuvvetli bir şahıs vardı. Bu adam Ömer b. el-Hattab'a (ö. 23/644) gelip giderdi. Bir zaman Ömer gözü onu aradı ve bu adamın ne halde olduğunu ne yaptığını sordu. O kişi ile ilgili orada bulunanlar Hz. Ömer'e şöyle dediler; “içki içmeye devam ediyor.” Hz. Ömer hemen katibini çağırdı ve yaz dedi: Ömer b. el-Hattab'dan filan oğlu şu kişiye, Allah'ın selamı senin üzerine olsun, “Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a senin adına hamd ederim. “Hiç şüphesiz O, günahları affeden, tövbeyi çok kabul eden, cezası çok şiddetli, lütfu da bol olandır. O'ndan başka ilah yoktur, dönüş de ancak O'nadır”¹³² ayetini yazdı. Hz. Ömer yanındakilere, “kardeşiniz hakkında Allah'a dua edin de kalbi ile Rabbine yönelsin. Böylece Allah da onun tövbesini kabul buyursun” dedi. Hz. Ömer'in mektubu o

¹³⁰ Şerefuddin el-Hüseyn b. Abdillâh, *Şerhu't-Tibî alâ Mişkâtî'l-Mesâbih*, (Riyad: Mektebetu Nezzar Mustafa el-Bâz, ty.), 9/370.

¹³¹ Muhammed b. İzzeddin Abdullatif b. Abdulaziz el-Kirmânî b. Melek, *Şerhu Mesabihu's-Sünneti lil-İmami'l-Beğavi*, (yy: İdaretu's-Sekâfeti'l-İslamiyye, 2012), 4/581.

¹³² Mü'min 40/3.

adama ulaşınca mektubu tekrar tekrar okumaya başladı. Her okuduğunda da “demek günahları bağışlayan, tövbeleri kabul eden, cezası şiddetli olan Allah’tır” ayetini kendi kendine o kadar çok tekrar etti ki, sonunda ağladı ve içinde bulunduğu çirkin fiili terk ederek sıyrılıp çıktı. O adamın bu durumu Hz. Ömer’e ulaştığında o şöyle dedi: “işte böyle yapınız, kardeşinizin hata ettiğini gördüğünüzde onu doğrultun ve düzeltin. Allah’ın kardeşinizi bağışlaması için dua edin ki, kardeşinize karşı şeytanın yardımcısı olamayın.”¹³³ Hz. Ömer’in mektup yazdığı şahıs eğer iman sebebiyle bağlı olmasa idi doğru yola gelmesi daha zor olacak belki de ancak ona tebliğ yolu ile ulaşılacaktı. Ömer’in ona bu şekilde yaklaşması da iman üzere örlü olması sebebiyledir. Zira yanındakilere o şahıs hakkında kardeşiniz diye hikaye etmiştir.

“Onlar çirkin olan bir şey yaptıkları veya kendilerine zulmettikleri/kötülük ettikleri zaman Allah’ı hatırlarlar da hemen tövbe eder günahlarının bağışlanmasını dilerler. Zaten günahları Allah’tan başka kim bağışlayabilir ki? Onlar ki, (günah olarak) yaptıklarında bile bile ısrar etmezler.”¹³⁴ Gerçekte takvanın hiç günah işlememekte değil, aksine kişinin kendini kul olarak bilmesi ve işlediği günahta ısrar etmeyerek Allah’ın bağışlayıcı olduğunu bilerek ona yönelmesidir. Ayette “takva sahipleri hiç günah işlemezler” şeklinde geçmediğinden bu hadis ayetin tefsiri niteliğindedir diyebiliriz. Asıl itibarıyla günahta ısrar etmek, yapılan fiilin hayatın normal akışıymış gibi günaha umursamadan yaşamaktır. Kişinin hayatında günah normal hale dönüşürse tövbe etmek bile mümkün değildir. Çünkü tövbe edilecek bir günah görülmemeye başlanacaktır. İşte günah hayatta normal hale gelmeden derhal ondan dönülmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Allah, yarattığı insanın hasletlerini ve zaafalarını çok iyi bildiği için, şefkat ve merhametinin gereği günah işlemiş bir mümini –büyük günah olsa dahi– müminlerin arasından derhal çıkarmadığı gibi, Allah’a hesap vereceğini düşünerek işlediğine pişman olan, tövbe edip bağışlanma dileyen kimseyi de cennete girecek takvâ sahiplerinin safına dahil etmiştir.¹³⁵

Konumuzla ilgili hadisi destekleyici nitelikte olan başka bir rivayet ise Enes b. Malik (ö. 93/711) tarafından nakledilmektedir o, ben Rasulüllah’ı şöyle derken işittim demektedir: “Nefsim elinde olana / Muhammed’in nefsi elinde olana yemin olsun ki, siz

¹³³ Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabiyye, ty.), 4/68-69.

¹³⁴ Âl-i İmran 3/135.

¹³⁵ Kuran Yolu, 1/671-674.

hata yapsanız ve bu hatalarınız yerle gök arasını doldursa, sonra da Allah'tan bağışlanma dileseniz Allah sizi affeder. Muhammed'in nefsi elinde olana / nefsim elinde olana yemin olsun ki, şayet siz hata yapmayan bir topluluk olsaydınız, Allah hata yapan bir topluluk getirirdi de onlar hata yapardı ve Allah'tan bağışlanma dilerdi Allah da onları bağışlardı.”¹³⁶

Hadiste övülen fiil, günahın işlenmesi sonra tekrar tekrar işlenmesi değil, kulun zaafından kaynaklı olması sebebiyle ve kulun günah işlemeye meyilli yaratılmış olmasından mütevellit o günahın işlenmesinden sonra gûnahta ısrar etmeme gayreti üzerinde olması ve devamlı tövbeye yönelmesidir. Kulun bu fiili de kendini Rabbinin karşısında aciz; Rabb'inin de yüce oluşunu bilmesi itikadıyla hayatını sürdürmesidir. Bu durum hayatının bir anında değil, başlangıcından sonuna kadar olan uzun bir yaşamdır.

Hadis insanı tembelliğe ve günah işlemeye değil, iman etmiş kişiyi aslına dönmeye teşvik eder. Yanlış içinde olan birisinin aslına/imana dönme gayreti yoksa onun aslına dönmelerinden ziyade asıldan uzaklaşması söz konusudur. Hadis aynı zamanda mü'minin kalitesine, kıymetli oluşuna ve asil oluşuna işaret etmektedir. Hayvan teşbih ile değil de “altına” yapılan teşbih de benzer manayı ifade eder ve bu hadisi desteklemektedir. Altın'a yapılan teşbihte Rasulüllah (s.a.v) “Mü'min'in misali saf altın parçasına benzer. O altının sahibi onu ateşe tutsa, yine de özelliğini kaybetmez ve ağırlığında eksilme olmaz.”¹³⁷ Mü'min bir kimsenin yaşantısını sarsacak nitelikte olan belalar ve musibetler aslında ona zarar vermez, özüne halel getirmez. İman kişiyi koruyan ve kişide çekirdek vazifesi gören bir güçtür. Çekirdek çürümedikçe ve bozulmadıkça kendinden bir filiz çıkarmaya devam edecek ve kendine ümit beslenilmesine devam edilecektir.

1.3. Beyazlıklı Karga

Bu hadiste iyi ahlak, vakar ve olgun davranışlarla mücehhez birisinin bir topluluğun içerisinde kıymetinin ne kadar değerli olduğunu anlatmada yapılan bir teşbih vardır.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ الْخَطْمِيُّ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ خُزَيْمَةَ، قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ فِي حَجٍّ أَوْ عُمْرَةٍ، فَقَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الشَّعْبِ إِذْ قَالَ: انْظُرُوا،

¹³⁶ Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman el-Heysemî, *Ğâyetu'l-Maksad fî Zevâidi'l-Müsne'd*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 4/351.

¹³⁷ Ahmed b. Hanbel, 11/457, 458.

هَلْ تَرَوْنَ شَيْئًا؟ " فَقُلْنَا: نَرَى غُرَبَانَا فِيهَا غُرَابٌ أَعْصَمُ أَحْمَرُ الْمِنْقَارِ، وَالرَّجُلَيْنِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنَ النِّسَاءِ، إِلَّا مَنْ كَانَ مِنْهُنَّ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فِي الْغُرَبَانِ "

Umare b. Huzeyme'den dedi ki, biz Amr b. Âs ile birlikte bir hac veya umre yolculuğunda beraberdik. Amr b. Âs dedi ki, biz Rasulüllah'la (s.a.v) birlikte bulunduğumuz bu yere ulaştığımızda bize “Bakın bir şey görebiliyor musunuz?” diye sordu. Biz de “Evet, gagası ve ayakları kırmızı renkte alaca bir karganın da içinde bulunduğu bazı kargaları (bir rivayette; birçok karga) görüyoruz” dedik. Bunun üzerine Resulüllah (s.a.v); “Kadınlardan ancak bu kargalar içerisinde bu (hemen kendini gösteren, belli eden) karga gibi olan kadınlar cennete gider” diye buyurdu.”¹³⁸

“Mümine bir kadının durumu, siyah kargalar içerisinde bulunan ve ne ikincisi ve ne de benzeri olmayan alaca bir karga gibidir.”¹³⁹

Hâkim (ö. 405/1014) Müstedrek'inde bu hadis hakkında “hadis Müslim'in şartına göre sahihtir ancak Müslim (ö. 261/871) tahric etmemiştir” demiştir. es-Sindî (ö. 1138/1726), غراب أعصم iki kanadı veya iki ayağı beyaz olan demektir. Bu mesel ile maksat, vasfı geçen kargaların sayısının az ve nadir bulunur olması gibi kadınlardan da vakar ve örneklik teşkil edecek olanların sayısının az olmasındandır.¹⁴⁰

el-İrakî (ö. 806/1404); “Taberî zayıf bir senetle Ebi Ümame (ö. 86/705) hadisi olarak rivayet etmiştir. Müsned'de geçen Amr b. Âs (ö. 43/664) hadisinin isnadı ise sahihtir.” Taberânî'de yer alan Ebû Ümame hadisinde قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا الْغُرَابُ الْأَعْصَمُ قَالَ هُوَ الَّذِي إِحْدَى رِجْلَيْهِ بَيْضَاءُ “Ğurâbu'l-‘Asam nedir diye soruldu, iki ayağından birisi beyazdır” diye karşılık verildi.¹⁴¹

Hadiste kadının bizzat şeklinin ve şahsının değil vasfıyla alakalı bir durumunun benzetildiği anlaşılmaktadır. Karganın çok olduğu bir yerde Hz. Peygamber'in o kargalar

¹³⁸ Ahmed b. Hanbel, 29/305-306; (Şuayb Arnavut, hadisin “isnadı sahihtir”, Ubade b. Sabit hadisinde ise; “Mü'min kadının misali, siyah kargaların içerisinde beyaz olan karga tek karga misali gibidir ki onun ikincisi ve benzeri yoktur” şeklinde gelmiştir.); Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübra*, (thk. Şuayb Arnavut), (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2001), 8/302.

¹³⁹ Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, (Kahire: Mektebetu'l-Kudsî, 1994), 4/274.

¹⁴⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Mustedrek 'ale's-Sahîhayn*, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 4/645.

¹⁴¹ Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-İrākî, *Kitabu Tahrîci Ehâdîsi İhyai Ulumi'd-Dîn*, (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1987), 2/981.

içerisinde özellikle kendine has özelliği olan karganın açık bir belirginliği durumuna benzettiği öne çıkmaktadır. Hadiste, kargalar içerisindeki ayırıcı özelliğe sahip bir esas yani kriter üzerine benzetilmiş şey diyebiliriz. Benzetme yapılırken “kadınlar şu kargalar gibidir” veya kadınların hepsi karga gibidir” denilmiyor. Aksine Hz. Peygamber orada bulunanlara ayırıcı özelliği olan kargaların hangisi olduğunu soruyor. Orada bulunanlar baktıklarında kargaların çoğunluğu içerisinde ayırıcı özelliği olan kargayı gösterebiliyorlar. Hz. Peygamber’in ve ashabının bulunduğu mekânda hemcinslerinden kendini ayırt edecek başka bir hayvan topluluğu olsa (beslemek amacıyla kendisine güvercin almak isteyen birisinin araştırma esnasında kuşçuluk yapanların satmak istediği güvercin hakkında söylediği; güvercin topluluğu içinde en belirgin olanı paçalı güvercindir, şeklindeki sözlerine benzemektedir) belki aynı benzetme başka isimle de anlatılabilecektir denilebilir. Zira burada benzetilen şeyin cinsi değil başkalarından ayırt edici vasfıdır diyebiliriz.

Bu hadisin sadece erkeklerin duyup da kadınların duymadığı bir durumun da söz konusu olmadığı şu hadisten de anlaşılabilir. Umare b. Huzeyme diyor ki; biz Amr İbnu’l-Âs ile birlikte Mekke’ye doğru yola çıktık. Bizimle birlikte devenin hevdecinde bulunan ve elinde yüzükler ve üzerinde uzun elbisesi olan bir kadın da vardı. O kadın elini devenin hevdecinden uzattı ve dedi ki, biz Rasulüllah’la birlikte olduğumuz bir esnada gagası ve iki ayağı beyaz iki karga (gördük) bulundu. Rasulüllah buyurdu ki; “Kadınlardan cennete girecek olanlar ancak kargaların içerisinde şu kadar (sayı ve nitelik) olan girecektir.” İki kanadı beyaz karga az bulunan nadirdir (kıymetlidir).¹⁴² Kadın, konuşma esnasında “bizi neden kargaya benzetiyorsun” dememiş çünkü ayırıcı özellikten bahsedildiği belli bir durum olduğundan böyle bir itiraz olmamıştır.

Ebü Uzeyne es-Sadafiy rivayetinde Rasulüllah şöyle buyurmuştur: “Sizin kadınlarınızın en hayırlısı, kocasına muhabbet duyan, çocuk doğuran, kocasına itaat eden, günlük yaşamda takva konusunda (Allah’tan korkma hususunda) kocasına yardım eden; kadınlarınızın en şerlisi de açıp saçılan, böbürlenelerdir. Onlar münafıklık sıfatı taşımaktadır. Onlardan ancak kargalar içerisinde “ ‘Asam” (nadir olarak bulunan türleri gibi) olanlar (sayıca az) gireceklerdir.”¹⁴³ Bu hadiste de mü’min kadınların özelliklerinden

¹⁴² Heysemî, *Ğâyetü’l-Maksad fî Zevâidi’l-Müsneid*, 4/462; Ebü Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *İslâhu Ğalat Ebi Ubeyd fî-Ğaribi’l-Hadîs*, (Lübnan: Dâru’l-Ğurabu’l-İslami, 1983), 1/75.

¹⁴³ Ebu Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sunenu’l-Kubra*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2003), 7/131.

bahsedilmiş ve sonrasında sayı bakımından az olup sayılan özellikte olan kadınlardan bahsedilmiştir. Bu teşbihle mü'min kadınların kadrinin ne kadar yüce olduğu anlatılmaktadır.

Hicap ayeti indiğinde ensar ve muhacir kadınlarının elbiselerinden bir parça yırtarak tesettürü uygulamadaki durumunu anlatırken Hz. Aişe (r.anha) “sanki onların başlarının üzerinde kargalar vardı”¹⁴⁴ şeklinde teşbihi de ensar ve muhacirin kargaya benzetilmesi şeklinde değil renklerinin durumundan bahsedildiği anlaşılabılır. Dolayısıyla mü'min kadını diğer kadınlardan ayıran özelliğin tek tek saymaktan ziyade Allah'ın emrettiklerine bağlı olmalarıyla alakalı olmasıdır diyebiliriz. Burada benzetme yönü nadir olması, bu sebeple de kıymetli olması anlamına gelir. Bu benzetme hem erkek hem de kadın için yapıldığında “işte şu kişi örnek bir Müslümandır” denilecek niteliklere sahip kimseden bahsedildiği anlaşılması daha doğru olabilir.

Heysemî'nin (ö. 807/1405) rivayetinde geçen hadiste teşbihin hangi yönde olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Hadiste dikkat edilmesi gereken bir durum, kargalar içerisinde şu karga gibi olandan maksat, diğerlerinin arasında kendisini özelliği ile belli eden kadındır. Buradaki özellik mü'min kadının diğer kadınlardan farklı kılan özelliklerinden bahsedilmektedir. Bu benzetmenin aksini düşünmek kadını doğrudan kargaya benzetilmesi denilirse şöyle bir soru sorulması yerinde olur: “Bir kadının kargaya benzemesi için ne gibi bir gayret göstermesi gerekir ki, karga gibi olsun?” Böyle bir şey mümkün olmayacağı için “bir kadının diğerlerinin arasında kendinde bulunan ayırıcı özelliği sebebiyledir” demek yerinde olur.

Kur'an-ı Kerim'de mü'mine kadınların diğer kadınlardan ayırıcı özelliğinden bahsederken “ibadet ve itaat eden kadınlar...doğru kadınlar...sabreden kadınlar...gönlünü ibadete vermiş kadınlar...(Allah için) yardım eden kadınlar...oruç tutan kadınlar...iffetlerini koruyan kadınlar..”¹⁴⁵ denmiştir. Haya, iffet, edep ve ağırbaşlı olmak vb. mü'min bir kadını diğer kadınlardan ayıran birkaç özelliktir. Bu özellikler sadece mü'min kadınlar için değil diğer kadınlarda dahi bu özellikler varsa o kadınlar başka kadınlar içerisinde rahat bir şekilde ayırt edilebilmektedir. Bu tür vasıflar mutlaka erkekler için gereklidir ancak kadınlar öncelikle bu sıfatlar sebebiyle öne çıkmaktadır.

¹⁴⁴ Buharî, “Tefsîru Sûre-i Nur”, 29/12.

¹⁴⁵ Ahzâb 33/35.

İslamî yaşantının ve ahlakın az olduğu bir toplumda evlenmek isteyen erkek veya evlenmek isteyen kadın tercih yaparken çok hassas olmak zorundadır. Böyle toplumlarda Allah'tan korkan ve iffetli bir erkek ya da kadın bulmakta zorlanacaktır. Hadiste kadının değerini yüceltici ve kadrini ispat edici bir durum vardır. Zira zımnen erkeğe hitaben de eşinin ne kadar kadri yüce ve az bulunan bir kıymet gibi sahip çıkması istenmiştir. Misal olarak, altının kıymetini ve değerini anlatırken onu elde eden kimsenin de ne kadar kıymetli bir şeye sahip olduğunu, onu kaybetmemesi gerektiğini söylemiş oluruz. Altına sahip olan kimse de sahip olduğu değer sebebiyle değerlidir. İffet, ahlak, edebi, vakarı, güvenilirliği ile öne çıkmış bir kadınla evli olan erkek de onun özelliklerinden nasibini almaya müsaittir. Saymış olduğumuz ve sayamadığımız diğer hasletlere sahip birisine de ancak benzer birisi sahip olacaktır. Bu şekilde olan kadınla evlenmek isteyen erkekler de kendilerini ahlaken düzelterip benzer özelliklere sahip olmaya çalışacaktır.

Sâffât suresinde cennet kadınlarına yapılan teşbihte “Onlar sanki korunmuş yumurtalardır”¹⁴⁶ denilmiştir. Araplar, beyaz renkli ve safi olan kadınları, korunmuş beyaz olan deve kuşu yumurtasına benzetirlerdi ki bu kadınlar için kabul edilen renklerin en güzeli idi. Buradaki teşbihin deve kuşu yumurtasına yapılmasındaki maksat, deve kuşu, beyaz olan yumurtasını tüyüyle, tozdan ve rüzgardan koruması ve kırılmaya karşı muhafaza etmesindendir.¹⁴⁷ Ayeti kerimede cennetteki kadının saklı yumurtaya benzetilmesi onun kıymetini izhar içindir. Konumuz olan hadisteki durum da buradaki teşbihe benzemektedir. Cennetteki kadının birçok yumurtanın içerisinde saklı yumurtaya benzemesi, birçok karganın içerisinde özelliği ile kendini ayırt ettiren karganın misaline benzemesiyle aynıdır kanaatindeyiz.

1.4. Binmeye Elverişli Deve

İnsanların içerisinde dost edinilebilecek kişilerin sayısının az ve dost olan kimsenin de kıymetinin yüce olduğunu anlatmaya yapılan bir teşbihtir.

عن عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّمَا النَّاسُ كَالْإِبِلِ الْمَائَةِ، لَا تَكَادُ تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً وَلَفْظُ مُسْلِمٍ: تَجِدُونَ النَّاسَ كَالِإِبِلِ مَائَةٍ، لَا يَجِدُ الرَّجُلُ فِيهَا رَاحِلَةً.

¹⁴⁶ Sâffât, 37/49.

¹⁴⁷ Taberî, 19/541.

Abdullah b. Ömer şöyle demiştir. Ben Resûlullah'ı (s.a.v) şöyle buyururken işittim: “İnsanlar, aralarında soylu ve binmeye elverişli bir tek deve bulmakta güçlük çekeceğin yüz deve (lik sürü) ye benzer.”¹⁴⁸ Müslim'in rivayetinde “İbil” kelimesinde “elif-lam” ve “tekâdu” kelimesi yoktur.

Deve, her bir yönü ile dikkat çekici bir hayvandır. İnsanlar deveyi sürekli gördükleri için bu özelliklerinin farkına varmazlar. Üzerine yüklenen ağır yüke rağmen o yükle birlikte oturduğu yerden ayağa kalkar. Devenin üzerine fillerin üzerindeki benzer bir köşk konulmak suretiyle onunla yolculuk yapılır ve kişi sanki evindeymiş gibi bu köşkte yer, içer, giyinir soyunur, yatar kalkar, oturur. Allah devenin boynunu uzun olarak yarattı. Üzerine yük yüklendiği zaman dengesini sağlar. O çöl gemisi gibi yaratılmıştır. Uzun süren yolculuklara ve susuzluğa dayanma gücü verilmiştir. On gün boyunca susuzluğa dayanabilmektedir. Onun yaratılışında ayrıca hayvanlardan birçoğunun yemediği bitkilerden yeme imkânı sağlanmıştır.¹⁴⁹

Hadiste yapılan benzetme devenin sadece bir özelliğine değil, onu diğer develerden ayırıcı özellik yapan tüm karakteri ile ilgili bir teşbihtir. İncelediğimiz diğer hadislerde geçen devenin ne sadece oturması ne sadece kendine bir yer edinmesi ne de bırakıldığında kaçan bir özelliğidir. Teşbih edilen deveyi diğer develerden ayıran özelliği; sırtına binilir olması, uysal olması, huysuz olmaması birçok özelliğini bir arada bulunduran neredeyse özel bir deveden bahsedilmektedir. Belki birçok deve yük taşımak, uzun yol gitmek, çöl iklimine müsait olmada eşit olabilir. Ancak sırtındaki kıymetli yük olan insanı taşımakta eşit olmadığı bu hadisten anlaşılmaktadır. Devenin sırtında taşıdığı yük insan gibi kıymetli ve kendisine zarar verilmemesi, güvenli bir şekilde ulaştırılması gereken bir varlık olunca, onu taşıyan bineğin de o denli kıymetli ve özel seçilmiş olması gerekir. İşte insan develer içerisinde kendini güvenle taşıyacak ve yolculuğunda kendisine rahat ettirecek deveyi nasıl ki seçmekte titiz davranırsa, dost ve arkadaş seçiminde de aynı şekilde davranacaktır.

Hadislerde yapılan teşbihlerin birçoğu deve üzerine yapılmıştır. Deve Arapların hayatlarının merkezinde yer alan ve çöl ikliminde o dönemde yaşayan bir Arap'ın hayatındaki nesnelerden biriydi. Araplar söze ve edebiyata önem vermişler ve ifadelerini benzetme, mecaz-ı mürsel, istiare gibi söz sanatlarıyla zenginleştirmişlerdir. Arapların

¹⁴⁸ Buharî, “Rikak”, 35; Müslim, “Fedailu's-Sahabe” 232.

¹⁴⁹ Demîrî, 219.

benzetmelerinde hayvanlardan deve en başta gelmekteydi. Ayetlerde deve ile ilgili misaller kullanıldığı gibi hadislerde zaman zaman deveyi müşebbehün bih /benzetilen olarak kullanarak anlamda somutlaşma amaçlamıştır. Bu benzetmelerden bazıları tezimizde de geçtiği üzere bazen devenin oturuşuna, bazen devenin kendine bir yer edinmesine şeklinde teşbihler yapılmaktadır. Bu hadis de bahsettiğimiz o örneklerden biridir.

Hadiste geçen “rahile” kelimesi “uzun yolculuklarda faydalanmak ve yük taşımak için uygun olan cins bir deve” demektir. “İbil” kelimesinin anlamlarından biri de “en az yüz deveden oluşan deve sürüsü”dür. Hadis, tarihte her zaman şikayet edilip yakınılan kaht-ı rical’in (toplum içinde kaliteli ve idealist bireyler) çok az olması gibi soyut bir durum, deve sürüleri içinde cins bir deve bulmanın zor olduğu duruma teşbih edilerek somutlaştırılmıştır. Bu somutlaştırmada Arapların huyunu ve özelliklerini en iyi bildikleri hayvan olan deve kullanılarak mananın muhatapların zihninde çok daha somut hale getirilmesi sağlanmıştır. Temsili benzetme ile yapılan bu teşbih muhatabın zihninde yer alan somut bir durum ile vurgulanmak istenen mana arasında bağlantı kurulmuştur. Deve üzerinden yapılan teşbih aynı zamanda herkesin anlamada zorlanmayacağı bir benzetmedir.¹⁵⁰

İbn Hacer (ö. 852/1449) bu hadisle ilgili olarak bazı âlimlerin değişik görüşlerinin olduğunu ifade etmiştir. Yüz deve içerisinde binmeye uygun ancak bir devenin bulunması, diğer develerden ayırıcı özelliklerinin olduğuna işaret etmektedir. Yüz deve içerisinde uygun deve seçilirken o devenin binilmesi için kolay sürülen ve huyu düzgün uysal bir deve olması gerekir. İşte insanlar da böyle olup bazen insanın bildiği yüz kişi arasından ancak onlardan samimi bir arkadaşlık kurulacak, zor zamanda yanında olabilecek ve yumuşak huylu biri bulunmaz. Hattâbi (ö. 338/938), Araplar yüz deveden oluşan sürüye de "ibil" derler. Falanca kişinin “ibil” var denildi ise yüze devesi var demektir; falancanın “ibilâni” var denildi ise iki yüz devesi var demektir. Hadiste ise bu husus açıkça "yüz deve" diye belirtilmiştir, “yüz” ifadesi “ibil” kelimesinin tefsiri niteliğindedir. “İbil”

---

¹⁵⁰ Duran Ekizer, “Hayvanlarla İlgili Metaforlar Özelinde Hz. Peygamberin Üslubunda Somutlaştırma”, *International Journal of Language Academy*, (2017), 162-169.

kelimesi tek başına “yüz deve” şeklinde kullanımı meşhur olmadığından “mie-yüz” kelimesi açıklama ve karışıklığı gidermek için kullanılmıştır.¹⁵¹

Hadise iki yönden bakılacak olursa birinci yönü, insanlar dinî hükümler önünde eşittir. Dünya ölçülerine göre üstün sayılanın, aşağısında olana, yüksek rütbede bulunanın ondan aşağı derecede / rütbede gerçek manda bir üstünlüğü yoktur. Nasıl ki içlerinde binek olmaya elverişli bir deve bulmakta zorlanılan ancak yük taşımaya elverişli yüz deve aynı ise bütün insanlar da İslami hükümler karşısında hukuk bakımından aynı seviyededirler. İkinci yönü ise; insanların çoğunun eksik ve kusurları vardır. Nasıl ki yük hayvanı olan bir deve sürüsü içinde binek olmaya elverişli bir deve bile zor bulunursa aynı şekilde fazilet ehli insan sayısı da pek azdır. Ayette işaret edildiği gibi “ancak insanların çoğu bilmezler”¹⁵² “Râhile” seçkin olan bineğe denildiğini ve “hâ”nın mübalağa için geldiğini söyler. Bu şekilde hadisin anlamı, “dünyasında zahid, ahirete yönelmiş kâmil ve olgun insan, deve sürüsü içinde binmeye elverişli deve gibi nadirdir” şeklinde olur. Nevevi (ö. 676/1277), Ezherî’nin (ö. 370/980) bu sözünü beğenir ve gerçekten de insanlardan ahvali memnuniyet verici, üstün vasıflı ve kemal sahibi kimseler nadir bulunduğunu söyler ve Kurtubî’nin (ö. 671/1273) de iyi cins deve ile benzetmeye en uygun insan, insanların verdiği ağırlık ve sıkıntılara katlanan, üzerine aldığı işi yapan ve onların sıkıntılarını gideren kişidir ki, yüz deve içinde nadir bulunan deve gibi bu tür insanlar da gerçekten az bulunur. Hadisteki insanlardan maksadı biraz daha özele indirerek bununla sahabe, tabiûn ve bunları takip eden neslin kastedildiği de söylenmiş zira sonraki gelenler arasında hıyanet hastalığı yayılmış, güven ise gerçekten zayıflamıştır.¹⁵³

Âlimler bu hadisin yorumunda farklı görüşler ileri sürdüklerini aktaran Aynî (ö. 855/1451), bazılarının bununla ahir zamanda gelecek kötü nesillerin kastedildiğini söylemiştir. Kimileri de zaman ayrımı yapmaksızın bütün insanların kastedilmiş olabileceğini ileri sürmüşler, içlerinde yüzde bir nispetinde mü’min bulunacağına işaret edilmiştir, demişlerdir.¹⁵⁴

¹⁵¹ Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî b. Hacer, *Fethu’l-Bâri Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, (Bayrut: Dârul’l-Ma’rife, h. 1379), 11/335.

¹⁵² Yûsuf 12/30.

¹⁵³ İbn Hacer, 11/335.

¹⁵⁴ Ebû Muhammed (Ebü’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, (Beyrut: Daru İhyâi’t-Turâsu’l-Arabiyye, ty.), 23/85.

Hadisin anlaşılması ve hayata aktarılması için alimler birçok görüş serdetmişlerdir. Kendisiyle dostluğa ve arkadaşlığa değer bir insan bulmak yüz develik bir sürü içerisinde kuvvetli, uysal, binek olmaya müsait bir deve bulmak kadar zordur. İlmîyle amil insan sayısı nadirdir ki bir toplumun âlimleri o topluma yön veren ve önderlik eden ender kişilerdir. Hadiste geçen benzetme insanların sosyal hayatını içine alan kapsamlı bir anlam ifade etmektedir. İnsan yetiştirmenin ne denli büyük bir fazilet olduğunu uradan anlaşılabilir. Zira Hz. Peygamber'den rivayet edilen bir hadiste: "Hiçbir anne baba, çocuğuna güzel terbiyeden daha kıymetli bir bağışta bulunmamıştır"¹⁵⁵ buyrulmuş ve başka birçok hadiste konuyu teşkil eden hadisin manasını destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Dolayısıyla toplumda faziletli, sadık, vefakâr insan bulmanın sayısı ancak Hz. Peygamber tavsiyesi üzerine yetiştirilen insanların sayısının artması ile mümkün olabilecektir.

Önemli bir yola çıkılacağı zaman, önemli bir işin arifesinde olunca, bir davanın başlangıcında, önemli bir iş başarılacağı zaman ilk aranan şey, "bana şu evsafa olan insanlar lazım" denilir. Yine bir hadiste de Hz. Peygamber bu durumu şu şekilde dile getirmektedir: "İnsanlar, madenler gibidir. Cahiliye döneminde iyi olanlar Müslüman olduktan sonra da iyi olurlar. Yeter ki İslam'ı tam olarak kavrasınlar"¹⁵⁶ "... öyle ise hayırlarda yarışın..."¹⁵⁷ ayeti de yüz deve içinde nadir bir deve olmak gibi insanlar içinde üstün vasıflı biri olmaya teşvik eden bir mahiyet taşımaktadır.

1.5. İtaatkâr Deve

Mü'min bir kimsenin toplum içerisindeki bireylere ve yöneticilerine karşı tutumuyla alakalı olarak yapılan teşbihte itaatkâr deveye benzetilmiştir.

عن العرباض بن سارية يَقُولُ: وَعَظَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَوْعِظَةً دَرَفَتْ مِنْهَا الْعُيُونُ وَوَجَلَتْ مِنْهَا الْقُلُوبُ فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ هَذِهِ لَمَوْعِظَةٌ مُودَّعٍ فَمَادَا تَعْهَدُ إِلَيْنَا ، قَالَ :- " قَدْ تَرَكْتُكُمْ عَلَى الْبَيْضَاءِ لِيُهَا كُنْهَارُهَا لَا يَزِيغُ عَنْهَا بَعْدِي إِلَّا هَالِكٌ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ فَسَيَرَى اخْتِلَافًا كَثِيرًا فَعَلَيْكُمْ بِمَا عَرَفْتُمْ مِنْ سُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ عَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ وَعَلَيْكُمْ بِالطَّاعَةِ وَإِنْ عَبْدًا حَبَشِيًّا فَإِنَّمَا الْمُؤْمِنُ كَالْجَمَلِ الْأَنْفِ حَيْثُمَا قِيدَ انْقَادَ

İrbad b. Sariye'den (ö. 75/694) naklen bir rivayette; Rasulüllah (s.a.v) bize öyle bir vaaz verdi ki o vaazdan gözler yaşardı, kalpler titredi. Bu vaazdan sonra biz dedik ki; Ya

¹⁵⁵ Tirmizî, "Birr", 33; Ahmed b. Hanbel, 4/77.

¹⁵⁶ Ahmed, 2/391.

¹⁵⁷ Bakara 2/148.

Rasulallah! Bu vaaz veda eden birinin konuşmasına benziyor, bize tavsiye edecekleriniz nelerdir? Bunun üzerine Rasulüllah şöyle buyurmuştur: “Muhakkak ben sizi, gecesi gündüzü gibi olan ve asla şüpheye mahal olmayan apaydınlık bir din üzere bırakıyorum. Benden sonra ancak helak olacak olan ondan ayrılır. Sizden yaşayanlar birçok ihtilaf görecek. Siz, bildiğiniz sünnetime ve hidayetime erdirilmiş olan Raşid Halifelerin yoluna tabi olunuz. Bunlara adeta azı dişlerinizle sıkı sıkıya tutununuz. Başınızdaki habeşli bir köle de olsa ona itaat edin. Çünkü mü'min Cemel-i Enif (itaatkâr deve) gibidir: Nereye çekilirse itaat eder.”¹⁵⁸

Deve, huy bakımından çok uyumlu bir hayvandır. Ayette “Onlar deveye bakmazlar mı nasıl yaratılmıştır”¹⁵⁹ buyrulurken onunla alakalı hususiyetlere dikkat çekilmiştir. Deve, serbest bırakıldığında zavallı, kendinden düşük bir hayvan tarafından bile çekilip götürülebilir.¹⁶⁰

“Cemel-i enif” الْجَمَلِ الْأَنْفِ burnuna bağlanmış yularla büyük küçük herkesin çektiğinde rahatlıkla gelebilen, çöktürülmesi istendiği zaman inatlaşmayıp sahibine itaat eden ve sahibinin elinde yumuşak huylu deve demektir. Mü'min kimse de gururdan kibirden uzak birisi olduğundan, kendisi hakka davet edildiğinde ya da hakka itaat edilmeye davet edildiğinde uysal ve mütevazı bir şekilde emirine (idarecisine) itaat eder. İtaatin önemli olduğu “başınızdaki Habeşli bir köle de olsa” denilmek suretiyle benzetme yönü önce zikredilmiştir. Hadiste yapılan temsil ile emire itaatin önemi, itaat edilendeki yaratılış ve konum itibarıyla toplumun ilk bakışta kabul etmedeki zorluğuna rağmen önce zikredilerek vurgulanmıştır. Zihinlerde, “bir Habeşli köleye nasıl itaat edilir” fikri geçerken kendisine benzetilen uysal deve zikredilerek bu tür devenin ne olduğu orada bulunanlarca çok iyi bilindiğinden birçok özellik hatırlatılmış olmaktadır. Mü'minin de bu deveye benzetilmesi ile kalplerde geçen şüpheler ortadan kalkmış ve kendilerinin huy bakımında faziletli bir şeye benzetilmelerinden dolayı konuyu anlamaları ve kabullenmeleri kolay hale gelmiştir.

---

¹⁵⁸ İbn Mace, “Mukaddime”, 6.

¹⁵⁹ Ğaşiye, 88/17.

¹⁶⁰ Demîrî, 219.

Bir hadiste Hz. Peygamber “Üzerinize başı siyah üzüm gibi olan Habeşli bir köle dahi yönetici olarak tayin olsa dinleyiniz ve itaat ediniz”¹⁶¹ buyurmuş, başka bir hadiste ise “Allah’a âsî olanlara itaat yoktur”¹⁶² buyurmuştur. Bu iki hadisi bir arada değerlendiren İlyas CANİKLİ “itaatte asıl olanın fizyolojik ve ırkî birtakım etkenlerin itaati ortadan kaldırmaya yetecek bir sebep olmadığını, önemli olanın yöneticide ehliyet liyakatinin olması ve verdiği hükümlerde Allah’ın emirlerine ters gelecek bir durumun olmaması gerektiğini” söylemiştir.¹⁶³

Hadiste anlatılmak istenen durum Kur’an’da geçtiği üzere bir ayetin de tefsiri niteliğinde olmaktadır. Zira Fatiha suresinde ve diğer birçok ayette ve Hz. Peygamber’in hadislerinde Yahudi ve Hristiyanlara benzeme şiddetle yasaklandığı bilinmektedir. İşte hadiste geçen benzetmeye benzer bir olay tarihte daha önce olmuş ve bu durum ayetlerde anlatılmıştır. Allah İsrail oğullarına Talut’u hükümdar olarak seçtiğinde onlar “Biz hükümdarlığa ondan daha lâayık iken ve ona servet bakımından bir zenginlik de verilmemişken onun üzerimize hükümdarlığı nasıl olur?” diyerek itiraz ettiler”¹⁶⁴ denilerek o toplum, kendilerine dünyada ve ahirette fayda sağlayacak itaatten önce, seçilen kişinin ilk bakışta mal-mülk ve toplum içindeki itibarını dile getirmişlerdir. Onlar “cemel-i enif” değil isyankâr huysuz bir deve şekli çizmişlerdir.

Hadiste hayvan figürü ile anlatımdan önce iki teşbih daha yer almaktadır. O iki teşbih üçüncü teşbihin sınırlarını ve vasfını anlatmaktadır. Ayrıca ilk gelen iki teşbih üçüncü teşbihi güçlendirmekte olup anlamını ve yapılan fiilin faziletini artırmaktadır. Hadisin başında sahabilerin “ne yapmamızı tavsiye edersin” sorusuna, kendisinin ahirete irtihalinden sonra, ashabının yaşayacakları süre ve ölümlerine kadar olan bir hayatın özeti çıkarılarak durumu anlatmış olmaktadır. Bu anlatım da “cevâmiu’l-kelim” oluşunu en güzel şekilde ortaya koymaktadır. Konumuzu teşkil eden kısmının daha iyi anlaşılması maksadıyla önce gelen hususlara kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Hadiste “gece” ismi zihinlerdeki anlamından farklı olarak gündüze teşbih edilmiştir. Bu şekilde gecede olabilecek görünmezlik, tehlike, fark edilmeme, hırsızlık,

¹⁶¹ Buhâri, “Ahkam”, 4.

¹⁶² İbn Mâce, “Cihad”, 40.

¹⁶³ İlyas Canikli, *Hadislere Göre Yöneticilere İtaatın Sınırları*, (Ankara: İlâhiyât, 2004), 76-77. (Not: Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz; İlyas Canikli’nin “*Hadislere Göre Yöneticilere İtaatın Sınırları*”).

¹⁶⁴ Bakara 2/247.

günahların işlendiği ortam, korku ve olacak tüm belirsizliklerin olmadığı bir yoldur. Bu yol gündüz ise, zıttı olmayan bir gündüzdür. Şayet zihinlerde bu yol gündüz ise gecesi nasıl gibi bir soru gelirse, bu yol için isim olarak gece dediğiniz şeyin vasfı da gündüzün vasfı gibidir. Başka bir benzetmeyle de Rasulüllah'ın (s.a.v) bıraktığı yol gündüze (aydınlık yola) benzetilmiştir. Dolayısıyla bu yolda şüphe, kapalılık, karışıklık yok demektir. Kur'an ve sünnet sahabe zamanında nasıl ki kendilerini aydınlatıyorsa, bu durumun kendisinin vefatından sonra da devam edeceğinin müjdesini yolun vasıflarını anlatarak hadiste “sizden sonra yaşayacaklar görecektir” diyerek vermektedir.

Hadiste yolun “gündüz” olmasına, ışıklarının açık, seyahatin kolay olduğu bir yol olmasına rağmen yine de yolunu kaybedenlerin olacağını ve bu sebeple de helak olacakların olacağı söylenmiştir. Bu helakin sebeplerinin başında da ihtilaflar gelmektedir. Hadis istikamet üzerinde devam edilirken yine de ihtilaf ortaya çıkarsa yapılacak olan şey helak olmamak için tek çarenin sünnete sarılmak olduğu vurgulanmıştır. Bu yola sarılanlar, yanlış yola gitmez ve sapıklığa düşmez diye kesin olarak teminat verilmiştir.

“Bildiğiniz sünnetime” ifadesi başka hadislerde “ben ve ashabımın üzerinde oldukları yol”¹⁶⁵ şeklinde de geçmektedir. Rasulüllah sünnetini aydınlık yol olarak “gündüz” şeklinde tarif etmiş ve bu yolun o anda üzerinde bulundukları yol olduğunu ve bunu da sonraki nesillere bıraktığını ifade etmiştir. Bir “özellğin” kendinden sonrakilere bırakılması için o “özellğin” kendi zamanında yaşanmış, bilinmiş olması gerekir. Böylece sonrakilere bırakılma imkânı olur. İhtilaf günlerinde de helak olmamak için onun bıraktığı yola tabi olunması ve bu yola en iyi şekilde tabi olan raşid halifelerin yoluna tabi olunması emredilmiştir. Çünkü onlar ümmetin salâhi için doğru kararlar alırlar ki, bu kararlar Kur'an ve sünnetin yolundan başkası değildir ve içtihatları da o doğrultudadır.

Bırakılan yola tabi olunmadaki tavır da çok önemlidir. Kişinin kurtuluşu olan yola dört elle sarılması tabirine benzer şekilde “ağzın en kuvvetli yeri olan azı dişlerle” sarılması yani ağzının tamamıyla tutulmasına benzetilmek suretiyle anlatılmıştır. Azı dişlerle tutulması ağzıyla tuttuğu şeyi bırakmaması anlamınadır ki, sünnete de o şekilde sarılması gerektiği emredilmiştir. Buradaki teşbih nasıl ki bir şey, azı dişi ile sıkı sıkıya tutulduğunda bırakılmayarak sabır gösteriliyorsa, Müslümanlar da sünnete uyma

---

¹⁶⁵ Tirmizi, “İman”, 18.

konusunda musibetlerle karşılaştıklarında aynı sabrı ve metaneti göstererek azı dişlerini geçirip sıkı sıkıya tutmaları emredilmektedir.¹⁶⁶

Gecesi gündüzü gibi, asla şüpheye mahal olmayıp apaydın bir dinin peygamberinin ve raşid halifelerinin sünneti varken, bu yol üzere olan Habeşli bir köle de olsa buna çağrıldığında mü'minin tavrı ancak “uysal devenin” sahibine karşı uysallığı gibidir. Bu çağrıldığında gelme konusunda inatlaşan kimse helak olma tehdidiyle uyarılmıştır. Hadiste teşbih ve temsil yoluyla anlatım vardır ve hayvan figürüne yapılan teşbihle hidayet yoluna nasıl itaat edilmesi gerektiği en güzel şekilde öğrenilmiş olmaktadır. İstenilen uysallık, itaat edilmesi gereken yerin kuvvetinden, faziletinden ve bağlayıcılığındandır. İtaat edilmesi gereken yere itaatsızlık aynı zamanda toplum düzeninin de bozulmasına sebep olur.

2. Hz. Peygamber'in Merhametine Yapılan Teşbih

Hz. Peygamber ümmetine olan merhametini, şefkatini ve alemlere rahmet olarak gönderildiğini hayvan figürleri üzerinden teşbih yaparak beligi bir şekilde anlatmıştır. Teşbih yapılan hayvanlar karakterleri birbirine yakın olsa da farklı isimlerde olduğundan ayrı hadisler şeklinde değerlendirilecektir.

2.1. Kelebekler-Pervaneler

Hz. Peygamberin merhametine kelebekler – Pervaneler üzerinden yapılan teşbih.

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّهُ حَدَّثَهُ: أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّمَا مَثَلِي وَمَثَلُ النَّاسِ كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَوْقَدَ نَارًا، فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ جَعَلَ الْفَرَاشُ وَهَذِهِ الدَّوَابُّ الَّتِي تَقَعُ فِي النَّارِ يَقَعْنَ فِيهَا، فَجَعَلَ يَنْزِعُهُنَّ وَيَعْلِبْنَهُ فَيَقْتَحِمْنَ فِيهَا، فَأَنَا أَخَذُ بِحُجَزِكُمْ عَنِ النَّارِ، وَهُمْ يَقْتَحِمُونَ فِيهَا.

Ebû Hureyre'den (r.a) rivayetle Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Benimle insanların durumu; ateş tutuşturan bir adamın durumu gibidir. Ateş etrafına ışık saçınca, kelebekler kendilerini ateşe atmaya başlar. O adam ise, onları ondan çekip kurtarmaya, bu hususta onlara üstün gelmeye çalışır. Fakat onlar ateşe doğru süratle hareket ederler. Ben de ateşten kurtarmak için eteklerinizden tutanım. Oysa insanlar ateşe girmeye çabalıyorlar.”¹⁶⁷

¹⁶⁶ Dölek, 162.

¹⁶⁷ Buhârî, “Enbiya”, 936, “Rikak”, 26; Müslim, “Fezâil”, 19; Tirmizî, “Edeb” 8.

Bu durum Kur'an'da şu ayetin örneğinde olduğu gibi tasvir edilmiştir, “O gün insanlar, ateş etrafında çırpınarak düşen, etrafa saçılan kelebekler gibi olur”¹⁶⁸ ayette de kelebeğin ateşe karşı tutumu anlatılmaktadır. Yanan ateş gördüklerinde ona doğru nasıl koştukları tasvir edilmektedir. Hz. Peygamber de kendi durumu ile ümmeti arasında olan davranışı tasvir etmektedir. Kelebekler geceleyin yanan herhangi bir ateş veya yanan bir lamba görse doğruca ona gelir ve kendisini bekleyen tehlikenin ne olduğunu bilmeden o ateşin içine girmeye veya yanan lambanın içine girmek için fanusa defalarca çarpmaya çalışır. Dışarıdan bir engelleyici ona mâni olmaya çalışsa da yanan ateşe girmek için gayret gösterir. Geceleyin bir ateş yakıldığında etrafına kelebekler ve benzer türden hayvanlar toplanır. Kelebekler ve diğerleri oraya düşmeye başlar. Birisi onlara mâni olmaya çalışsa, kendisine mâni olana galip gelirler de oraya düşmeye devam ederler. “Ben sizlerin kemerlerinizden tutuyorum ancak bana ittiba etmeyenler oraya düşüyorlar” diyerek Rasulüllah'ın bu misalle ümmetine yumuşak ve güzel bir uyarısı vardır. Bu uyarı ile onları günaha ve haramlara düşmekten sakındırmaktadır. Bu misalle yapılan yanlışın nelere sebebiyet vereceğini en açık bir şekilde zihinlerde anlaşılmaya sebep olmuş ve en güzel bir şekilde uyarılmıştır. Şehvetlere uymak kişiyi aynı kelebeğin ateşin/ışığın peşinden gidip de ateşe düştüğü gibi insanın da cehenneme düşmesine ve azaba girmesine sebebiyet vereceğini göstermektedir. Burada Vechu şebah (benzeme yönü) şehvetlerinin peşine cahilce düşen kişi ne yaptığını bilmeyen kelebeğin durumuna benzetilmiştir. Zira kelebek içine düştüğünde ateşin kendisini yakacağını bilmiyor.¹⁶⁹

Nebi insanları ateşe girmeye sebep olacak günahlardan sakındırıyor onlar ise ısrarla ateşe girmeye çalışıyor. اقْتَحِم bir şeye doğru hücum etmek, kendini bir anda bir şeye doğru atmak anlamındadır. “Benimle insanlar arasındaki mesel... مَثَلِي وَمَثَلُ النَّاسِ” gâib sığası gelirken, ben sizin kuşaklarınızdan tutuyorum فَأَنَا آخِذٌ بِحُجْرَتِكُمْ diyerek muhatap sığasına dönmüş ve öyle devam etmiştir.¹⁷⁰

Darb-ı mesel'den maksat, konunun ayrıntılı olarak açıklanmasıdır. Bununla gizli manalar açığa çıkar ve zahiri görüntünün ötesinde hakikatlerin üzerindeki örtüler kalkar. Mesel, durum, sıfat ya da bir kıssada açığa çıkması gereken önemli bir durum varsa onun

¹⁶⁸ Kâria 101/4.

¹⁶⁹ Ebu'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdilmelik b. Battal, *Şerhu Sahihu'l-Buhârî li-İbn Battal*, (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2003), 10/194.

¹⁷⁰ Aynî, 23/76.

açığa çıkması için kullanılır. Bu hadiste anlatılan durum da nefislerinin kendilerine süslü gösterildiği batıla doğru gitmekte olup ateşe düşecek olanları İslam’a çağırıp da onları ateşten kurtarmak isteyen birisine karşı insanların acayip ve şaşılacak tutum ve davranışlarından bahsedilmektedir. Kelebekler de sineklerin bir türüdür, görme özellikleri zayıf olduğundan yanan bir lamba gördüklerinde oraya doğru kendilerini atarlar. Bunun sebebi de geceleyin yanan bir ışık gördüklerinde bulundukları yerin karanlık delikler olduğunu ve yanan ışığın da gündüzün ışığı olduğu için bulundukları yerden bir an önce çıkmak istediklerindendir. Hadisin başında gaip olarak başlayıp da sîğanın muhataba dönmesinin sebebi ise hazır bulunanlara karşı özen gösterilmesi ve onların kalplerinin ders alması ve daha etkili olması içindir ki bu da sözün güzelliğindendir.¹⁷¹

Hadis, Allah’ın kullarına olan merhametinin bir tecellisi olarak, tüm aleme rahmet olarak gönderdiği Rasulünün, insanları ebedi olan felaketten kurtarmak için gösterdiği gayretin çarpıcı bir tasvirini yapmaktadır. İlk bakışta bir ışık kaynağı niteliğinde olan şeye yönelindikleri ateşin az sonra kendilerini yakacağından bihaber kelebek ve pervaneler kendilerini adeta ateşin içine atıp ve ateşin başındaki adam da büyük bir çaba ile onları uzaklaştırmaya çalışıyorsa, Hz. Muhammed de (s.a.v) ebedi bir felakete ve de can yakıcı bir azaba doğru gittiklerinin farkında olmayan gafil ve cahil insanları birer birer tutup selamete çıkarmak için çırpınıyor. Fakat onlar ısrarla kurtuluşa gittikleri düşüncesiyle ateşe doğru koşuyorlar.¹⁷²

Pervaneler ve circır böcekleri yakılan ateşin olduğu yerde bir yol var oraya gitmek için uğraşırlar. Ancak ateşin durumunu bilenler ondan mesafeli durur ve uzaktan istifade ederler. Zira ateşten istifade etmek içine düşmekle olmayıp ancak ona ihtiyaç derecesinde mesafeli durmakla olur. Kişinin başına gelecek olanları hesap etmeden sırf arzularının peşinden koşması onu her an felakete sürükleyebilir.

---

¹⁷¹ Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *İrşâdu’s-Sârî li-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, (Mısır: el-Matbatu’l-Kubrâ el Emiriyye, h. 1323), 9/277.

¹⁷² İsmail Hakkı Ünal, “Merhamet Güneşi”, *Diyanet Aylık Dergi*, 244, (Nisan 2011), 44-45.

2.2. Cırcır Böceği ve Sinek

Önceki hadiste kelebekler geçmiş olduğundan bu hadiste geçen kelebekler üzerinde durulmayıp cırcır böceği ve sinek üzerinde durulacaktır.

حدثنا ابنُ أَبِي شَيْبَةَ، حدثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، عَنِ الْمُسْعُودِيِّ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ عَبْدِ النَّهْدِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ لَمْ يُحَرِّمْ حُرْمَةً إِلَّا وَقَدْ عَلِمَ أَنَّهُ سَيُطْلَعُهَا مِنْكُمْ مُطْلَعٌ، وَإِنِّي أَخِذُ بِحُجْرِكُمْ مِنَ النَّارِ، أَنْ تَهَافُتُوا فِيهَا كَتَهَافَتِ الْفَرَاشِ وَالذَّبَابِ وَالْحَنْظَبِ.

Abdullah b. Mes'ud'dan (r.a) rivayet edilen bir hadiste Rasulü Allah (s.a.v) şöyle buyurmuştur; “Allah’ın yasaklamış olduğu her şeyi, bizim onu işleyeceğimize dair bir bilgisi vardır. Muhakkak ki ben siz ateşe düşmeyesiniz diye belinizden tutuyorum, ancak siz cırcır böceği, sinek ve kelebeklerin bilinçsizce ateşe düştüğü gibi siz de oraya düşüyorsunuz.”¹⁷³

Allah bir şeyi haram kıldıysa ona giden yolların ihlalini de haram kılmıştır. Yasaklanan her ne varsa, onu kulları tarafından işleneceği Allah’ın bilgisindedir. Şayet bir yasak varsa kullarından onu işleyecek olan da olacaktır. Nefisler yasak olan şeye doğru meyillidir. Bu meyletme onların o günahla yüz yüze gelmesine ve o günahı işlemesine sebep olacaktır. İşte bu yasak olan durumlara düşmesinler diye Rasulü Allah onların bellerinden, kuşaklarından, elbisenin kemerinden tutmaktadır.

San’ânî (ö. 211/826) hadiste geçen “bellerinizden tutuyorum” ifadesini, “bu şekilde anlatım da durumun ne kadar önemli olduğunu izah etmek içindir” demiştir. Kişinin düşmesine engel olmak için tam bir kavrayış olduğundan bellerinden ifadesi kullanılmıştır. Kullanılan dil sanatının da anlatımda nasıl bir etki gösterdiğini ortaya koyarak devamla; “buradaki teşbihin, akıl sahibi olmayan ve cahilane bir şekilde sonunun ne olduğunu anlamayan, düştükten sonra başına ne geleceğini bilmeyip ateşe koşan cırcır böceğini, sineği ve kelebekleri engelleyen adamın durumu ne ise insanların ateşe düşmesine engel olmak için harama düşmemeleri için gayret eden Hz. Peygamber’in durumu da odur.”¹⁷⁴

¹⁷³ İbn Ebi Şeybe, 1/185; Temîmî, 9/191.

¹⁷⁴ Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl es-San’ânî, *et-Tenvîr Şerhu Câmi’i’s-Sağîr*, (Riyad: Mektebetu Dâru’s-Selâm, 2011), 3/337.

2.3. Çekirge

Çekirge de kelekler gibi ateş yakıldığında ona doğru koşarlar ve hadiste de keleklerle birlikte teşbih yapılmıştır.

حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْقُمِّي عَنْ حَفْصِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ عِكْرَمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ
عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي مُسِيكٌ بِحُجَزِكُمْ هَلُمُّوا عَنِ النَّارِ , وَتَغْلِبُونِي تُقَاجِمُونَ فِيهَا
تَقَاحُمُ الْفَرَاشِ وَالْجُنَادِ.

İbn Abbas'ın Ömer b. Hattab'dan rivayetine göre, Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurdu; “Ben, beri gelin! Ateşe düşmeyin diye sizin bellerinizden tutuyorum. Siz bana galip geliyorsunuz da pervanelerin, keleklerin ve çekirgelerin bilinçsizce kendilerini ateşe attıkları gibi siz de kendinizi ateşe atıyorsunuz.”¹⁷⁵

“Gözlerini korku bürümüş halde kabirlerinden çıkıp etrafa yayılmış çekirgeler gibi o çağrıcıya doğru koşarlar.”¹⁷⁶

Kurtubi (ö. 671/1273) bu iki ayetle ilgili; “O halde bunlar iki ayrı zamanda, iki ayrı niteliktir. Bunların birincisi kabirlerden çıkış esnasındadır. İnsanlar dehşete kapılmış olarak nereye gideceklerini bilmeyerek kabirlerinden çıkacaklar, birbirlerine karışacaklar. İşte o vakit onlar maksat olarak gözettiği belli bir yön olmaksızın darmadağın kelekler gibi biri diğerinin içerisine girecek, karışacaklardır. İkincisi ise davetçinin seslenişini duyacakları vaktin niteliğidir. O vakitte etrafa dağılmış çekirgeler gibi olacaklardır. Çünkü çekirgelerin gözettikleri belli bir yönleri vardır” açıklamasını yapmaktadır.¹⁷⁷

Kamer Suresinde geçen ayetle ilgili olarak “Kıyamet gününde insanların kabirlerinden kalkarak mahşer yerine gidişleri tasvir edilmektedir. İnsanlar o anda korku ve dehşet içerisinde dağınık bir halde bulunacaklarından yüce Allah onları sağa sola dağılmış keleklerle benzetmiştir. Kabirlerinden kalkan insanlar büyük kalabalıklar oluşturacakları için dağılıp savrulmuş çekirgelere benzetilmektedirler. O gün insanlar birbirlerini çiğnercesine hareket edip mahşerde toplanacaklardır”¹⁷⁸ yorumu yapılmaktadır.

¹⁷⁵ Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Ebi Şeybe, *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, h. 1409), 6/309; Ahmed b. Hanbel, 23/166.

¹⁷⁶ Kamer 54/7.

¹⁷⁷ Kurtubî, 16/503.

¹⁷⁸ *Kuran Yolu Tefsir*, 6/ 675.

Misalleri verilen birinci, ikinci ve üçüncü konu başlıklarında isimleri verilen hayvan türlerinin ortak özellikleri, geceleyin bir ateş yakıldığında bilinçsizce, sonunun ne olacağını bilmeden ateşe koşmalarıdır. Bu hadisler Hz. Peygamber'in ümmetine ve tüm insanlığa karşı merhametinin misallerle anlatımıdır. Kur'an'ı Kerim'de Hz. Peygamber'in insanlığa ve ümmetine karşı olan durumu anlatılmış, zikri geçen üç başlıkta da Hz. Peygamber ayetleri tefsir etmiş ve insanlar içinde anlaması en zayıf olan birinin dahi anlayabileceği bir üslupla anlatmıştır. Bu anlatım, onun insanlara karşı olan merhametinin bir göstergesi ve rahmet peygamberi olmasının gereğidir.

H. Peygamber'in ümmetine olan düşkünüğü "Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur"¹⁷⁹ ayetiyle anlatılmış, ümmetinin hem dünyada hem de ahirette zor durumlara düşmesi ona üzüntü vermiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in ümmetine olan düşkünüğünü ve şefkatini bir babanın evladına olan durumuna benzetmiştir.¹⁸⁰

Ümmeti için daima düşünceli ve ısrarlı bir dua ile Allah'ım, ümmetimi koru, ümmetime acı! Şeklinde dua eden Hz. Peygamber'e Allah şöyle buyurmaktadır: Ey Cebrail, Muhammed'e git ve şunu söyle: "Biz seni ümmetin hakkında hoşnut edeceğiz ve asla üzmeyeceğiz."¹⁸¹ Hz. Peygamber'e Allah'ın raif, rauf ve rahim sıfatları verilmiştir. el-Hüseyn b. el-Fadl bu huşta şöyle demektedir; Allah hiçbir peygambere, güzel isimlerinden iki isim birden vermedi. Ancak Hz. Peygamber'e Rauf ve Rahim buyurdu. Gerçekten de Rasulün'e bu isimleri vermesi ve onu böyle vasıflandırması, onun hakkında büyük ikram ve tekrîm demektir. Rasulüllah'ın kendisi ilahi ahlak ile ahlaklandığından mü'minlere rauf ve rahimdir.¹⁸²

H. Peygamber sadece ashabı ve ümmeti için değil tüm insanlık için aynı merhameti göstermiştir. Müşriklerin kendisine yaptığı sıkıntıları dert etmiyor aksine onların İslam'a girmemelerini kendine dert ediniyordu. Bu durumun kendisine acı verecek bir hal aldığını ayetten anlıyoruz. "Durum böyleyken bu son kitaba inanmazlarsa

---

¹⁷⁹ Tevbe 9/128.

¹⁸⁰ Ebu Dâvud, "Taharet", 4.

¹⁸¹ Müslim, "İman", 346.

¹⁸² Kurtubî, 8/463.

arkalarından üzülererek neredeyse kendini helak edeceksin!”¹⁸³ Merhamet sahibi bir Nebi’nin çağrısına kulak vermeyip O’ndan kaçmak demek; O’nun insanların bellerinden tutmak için gayret göstermesine rağmen elinden sıyrılmak için cebelleşmek demektir. Arzularının ve heveslerinin peşinden gitmek ve Allah’a kul olmamak için çabalamak, Hz. Peygamber’in elinden sıyrılıp kaçmak ve cehennem ateşine düşmek demektir. Hz. Peygamber’in insanların bellerinden tutması, yaptığı işi tam manasıyla yerine getirmesi ve insanların ateşe düşmemesi için tam gayretini ifade etmektedir.

Hz. Peygamber, dünyadan ayrılmadan her insanın İslam’a girmesi için hayatı boyunca gayret etmiştir. Hatta Yahudi bir çocuğu ölüm döşeğinde iken ziyaret ederek onu İslam’a davet etmiş, çocuk da şehadet kelimesini söyleyip Müslüman olunca Hz. Peygamber bu duruma çok sevindi ve hastanın yanından çıkarken: “Bu çocuğu cehennem ateşinden kurtaran Allah’a hamdolsun” şeklinde Allah’a olan şükürünü dile getiriyordu.¹⁸⁴ Bu durum onun ne büyük bir şefkate sahip olduğunu göstermektedir.

3. Namazın Rükünlerine Yapılan Teşbih

Hz. Peygamber kişinin namazdaki hareketlerin hayvanların fiillerine benzemesini yasaklamıştır. Bunlar; deve gibi çökmek, tilki gibi sağa sola bakmak, vahşi hayvanın kollarını yere sermesi gibi sermek, köpek gibi oturarak bacaklarını dikmek, karga gibi gagalamak, selam verirken elleri kötü huylu atların diretirken kuyruklarını sallamaktan menetmiştir. Bundan sonra gelecek olan hadisler namazda kişinin huşûuna engel olacak, tadil-i erkâna muhalif, Rasulullah’ın bize öğrettiği namaz kılma şekline aykırı olan durumlardan bahsedilecektir. Zira Hz. Peygamber “Benden gördüğünüz gibi namaz kılın”¹⁸⁵ buyurarak, namazla ilgili örnek alınacak merciin kendisi olduğunu hem işaret etmiş hem de “öyle kılın” diyerek emretmiştir.

Hz. Peygamber’i namaz kılarken gören sahabenin fıkhi, kavrayışı ve gözlemi farklı olabiliyordu veya yeni Müslüman olmuş birisi namaz kıldığında eksiklerinin ve yanlışlarının olması mümkündü. Hz. Peygamber ashabını her konuda olduğu gibi namaz konusunda da takip ediyor ve onların yaptığı yanlışları düzeltiyor akabinde de doğrusunu anlaşılır şekilde öğretiyordu. Bazen onlardan birini bile yanına alıyor ve bir öğretmenin bir

---

¹⁸³ Kehf 18/6.

¹⁸⁴ Buhârî, “Cenâiz”, 79.

¹⁸⁵ Buhârî, “Ezan”, 18.

öğrenciye anlattığı gibi tek tek anlatıyordu. O, namazda yapılan özellikle hareket eksenli yanlışları bizzat uyarmış ve muhatabının düzeltilmesi için de bazı hayvanlara yapılan teşbihle yapılan fiilin neye benzediğini veya neye benzememesi gerektiğini söyleyerek veciz bir şekilde anlatmıştır. Bu anlatım akılda en güzel şekilde kalacak üslupla aktarılmıştır. Hadislerdeki anlatımda hayvanlardan bazılarının fiillerine benzemekten nehyedilmesi doğru hareketin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır diyebiliriz.

Hz. Peygamber (s.a.v) namaz kılarken yapılan hareketlerde huşuun bozulmasına sebep olacak hareketlerden sakındırmak için bazı hayvan türlerine teşbih yaparak onlara benzemeyi nehyetmiştir.

Namazda “Ta’dil-i erkân’a riayet edilmeden fiillerin ifa edilmesi kınanmış ve yanlışlığını anlatmak için de karganın ve horozun yem yemesine benzetilmiştir. Farklı hayvan türleri olduğundan hadisler ayrı ayrı yazılacak ancak izahatı birlikte yapılacaktır.

3.1. Horozun Gagalaması

Namazda ta’dil-i erkân’a riayet edilmeden kılınan namazların teşbih edildiği hayvanların başında gelir.

حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زَيْدٍ، عَمَّنْ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: أَمَرَنِي خَلِيلِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِثَلَاثٍ، وَنَهَانِي عَنْ ثَلَاثٍ: " أَمَرَنِي بِرُكُوعِي الضُّحَى، وَصَوْمِ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مِنَ الشَّهْرِ، وَالْوُثْرِ قَبْلَ النَّوْمِ وَنَهَانِي عَنْ ثَلَاثٍ: عَنْ الْإِلْتِفَاتِ فِي الصَّلَاةِ كَالْتِفَاتِ الثَّغْلَبِ، وَإِقْعَاءِ كَإِقْعَاءِ الْقِرْدِ، وَنَقْرِ كَنَقْرِ الدَّيَكِ.

Ebû Hureyre’den rivayetle o şöyle demiştir: “Dostum (s.a.v) bana üç şeyi emretti, üç şeyi de yasakladı; bana, iki rekat duha namazını, her aydan üç gün oruç tutmayı ve uyumadan önce vitir kılmayı emretti; bana, namazda tilkinin sağa sola bakındığı gibi bakınmayı, maymunun oturduğu gibi oturmamayı ve namazda horozun gagalaması gibi rükû ve secde yapmayı gagalamayı yasakladı.”¹⁸⁶

¹⁸⁶ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *Müsned*, (Mısır: Dâru Hicr, 1999), 4/320; Ahmed b. Hanbel, 13/38; Ebû Ya’lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî, *Müsned*, (Dimeşk: Daru’l-Me’mûn li’t-Turas, 1984), 5/30.

3.2. Karganın Gagalaması

Karganın gagalaması da namazda ta'dîl-i erkân'a riayet edilemeden kılınan namazlarla alakalı olarak yapılan teşbihtendir.

حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ الْحَكَمِ، ح وَحَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ تَمِيمِ بْنِ مَحْمُودٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ شَيْلٍ، قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَفْرَةِ الْغُرَابِ، وَافْتِرَاشِ السَّبْعِ، وَأَنْ يُوطَّنَ الرَّجُلُ الْمَكَانَ فِي الْمَسْجِدِ كَمَا يُوطَّنُ الْبَعِيرُ.

Abdurrahman b. Şibl'den (r.a) rivayetle; “Hz Peygamber namaz kılının **karganın** yem veya leşi gagalaması toplaması gibi acele etmesinden, yırtıcı hayvanlar gibi kolları yere döşemekten, devenin bir çökme yerini belleyip durduğu gibi, bir kimsenin de mescitte muayyen bir yer tutmasından nehyetti” demiştir.¹⁸⁷

Her iki başlıkta da zikredilen hadisler namazda ta'dîl-i erkana riayet etmeyerek, namazın hızlı bir şekilde kılınması durumu anlatıldığından burada her iki hadis birlikte değerlendirilecektir. Her iki hadiste anlatılan husus, namazı gelişigüzel, itina göstermeden sünnet üzere kılınmayan namazı ifade etmektedir. Bu hususlar sünenlerde ve fıkıh kitaplarında rükû ve secdenin tam yapılmaması konu başlıklarında geçmektedir.

Hiz. Peygamber namaz kılmanın önemi üzerinde durmuş ve ta'dîl-i erkana muhalif olduğundan rükû ve secdelerini hızlıca yapan kişiyi horozun yem yemesine benzetmiştir. Rasulüllah yine, namazda huşuya engel olan bir diğer hareketi de karganın leşi veya yemi acele acele gagalamasına benzetmiştir. Karganın gagalaması rükû ve secdeye varış kalkışta acele etmekten kinayedir. Bilindiği gibi rükû ve secdelerde rükudan ve birinci secdelerden sonraki kalkışlarda, yani ‘itidal ve iki secde arasındaki oturuşta, asgari bir ya da üç defa “SübhaneAllah” diyecek kadar durmak gerekir. Bu rükûnlarda acele edenler, gagasıyla yerden bir şey alan kargaya benzer.¹⁸⁸

Özellikle ülkemizde yaygın bir uygulama vardır. O da ramazan ayında kılınan teravih namazlarında bu durum gözlemlenmektedir. Teravih namazı hızlı kılınan namaz demek anlamına gelmiş gibi; yatsı namazı, teravih namazı ve vitir namazı toplamda 33 rekât olarak kılınınca insanların gözüne çok görünerek, çabuk kılınması gerekir gibi bir duruma düşülmektedir. Özellikle teravih namazlarında kıraatin bir rekâtta bir ayet okumak

¹⁸⁷ Ebu Dâvud, “Salat”, 143.

¹⁸⁸ Haydar Hatipoğlu, *İbn Mace Şerhi*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1983), 4/252.

kadar kısa bir süre durulması, rükûnun, secdenin, rükudan sonra doğrulmanın, secde arasında durmanın şekli, maalesef Rasulüllah'ın teşbih ettiği hayvanların yem yemesine benzer bir vaziyet almış durumdadır.

Çoğunlukla cemaatle camide kılınan bu namazın da imam-hatipler tarafından tadil-i erkâna riayet edilerek ifa edilmesi diğer namazlarda olduğu gibi teenni içerisinde kılınması gerekmektedir. Cemaatin camide imamdan görmüş olduğu uygulama sünnet olan uygulama gibi kabul görmüştür. Dolayısıyla bu durumu yine imam ve müezzin olan kişiler tarafından cemaate örnek olacak nitelikte düzeltilmesi elzemdir. Zira konumuz olan hadisler, sadece beş vakit namazları değil diğer tüm namazlara da şamil olmaktadır. Aslında teravih, ramazan ayının gecelerini kıyamla geçirilmesi için normalde kıraatinin ve zikrinin itidalli olması gereken rükû ve secdesinin de aynı nispette olması gerekirken bunun tam aksi bir durum yaygın olmuş ve işin aslı böyleymiş gibi algılanmıştır. Cemaat de Hz. Peygamber'in tavsiyelerine uygun namaz kıldıran imamı eleştirmiş ve yavaş kıldırdığı takdirde başka camiye gideceği serzenişinde bulunur hale gelmiştir.

Karganın, horozun, tavuğun ve benzer hayvanların yem yeme şekli herkesçe bilinen bir durum olduğundan konunun anlaşılması bu teşbihle güzel şekilde izah edilmiştir. Bu tür hayvanlar yem yerlerken gagalarını hızlı hızlı yere vurarak yemlerini çabukça toplarlar. Kişinin namaz kılarken hızlı hareket ederek rükûa, rükudan doğrulmayı, rükudan tam doğrulmadan secdeye gitmeyi, iki secde arasında neredeyse hiç durmadan diğer secdeyle birleştirmesi bahsi geçen hayvanların hareketlerine benzetilmiştir. Benzetilen bu hayvanlar hızlı hızlı yem topladıklarında maksatlarına ulaşırlar ancak burada benzetilen fiil insanın ibadetinde gerçekleştirdiği fiilde yeterli olmayışındandır. Tavuğun, horozun ve karganın yemi toplarken gagasını hızlı hızlı vurması benzetme yönüdür.

Hz. Peygamber ashabını namaz konusunda eğitirken hem onlara sözlü olarak bu şekilde uyarılarda bulunmuş hem de bu durum nasıl olması gerektiğini fiili olarak göstermiştir. O'nun, namazını hızlı hızlı, yem toplar gibi namaz kılanlara karşı tutumlarını gösteren hadislerinden birkaçını zikredeceğiz. Zira konumuzla alakalı olan hadislerin açıklamasını yine en güzel şekilde Hz. Peygamber yapmaktadır.

Ebû Hureyre'den nakledilen bir hadiste ta'dîl-i erkâna riayet etmeyen bir kişinin durumu şu şekilde anlatılmaktadır: Rasulüllah mescide girmiş onun arkasından bir kişi

girerek namaz kılmış sonra Rasulüllah’a selam vermiş, Rasulüllah onun selamını almış ve ona; “dön de namazını kıl, çünkü sen namaz kılmadın” buyurmuştur. O kimse dönerek evvelce kıldığı gibi namazı tekrar kılmış, sonra Rasulüllah’a gelerek selam vermiş de Rasulüllah “ve aleykum selam” dedikten sonra: “dön de yeniden kıl, zira sen namaz kılmadın” buyurmuş ve bunu üç defa tekrarlamış ve nihayetinde o kişi: seni hak din ile gönderen Allah yemin ederim ki, ben bundan daha iyisini beceremiyorum, bana öğret demiş ve bunun üzerine Rasulüllah: “Namaza kalktığın zaman tekbir al. Sonra kolayına gelen kadar Kur’an oku. Sonra rükû et ve organların yatışincaya kadar rükuda kal. Sonra başını kaldırarak iyice doğrul. Sonra secdeye vararak azaların yatışincaya kadar secde et. Sonra başını kaldır ve (azalarını) yatışincaya kadar otur ve bunu bütün namazlarında böyle yap” buyurmuştur. Ebû Dâvud (ö. 275/889) dedi ki; Ebû Hureyre’den rivayet edilen başka bir hadisin sonunda Rasulüllah: “Bunu yaptığın zaman namazın tamamdır. Bundan eksilttiğin şey kadar namazından eksiltmiş olursun” buyurmuştur. Sözünün başında ise “namaza kalktığın zaman abdesti güzel al” buyurmuştur.¹⁸⁹

Bu hadiste de yer aldığı gibi benzer bir çok hadiste, namaz kılanın fiillerinde karganın veya horozun yem yemesine benzer şekilde hareket etmesi yasaklanmıştır. Rükû ve secdeyi hızlı yapan onun sıfatının da tam yapmamasına sebep olur. Bu konuda da Rasulüllah “rükû ve secde de belini düzgün tutmayan adamın kıldığı namaz, kafi değildir”¹⁹⁰ buyurmuştur. Namazı hızla karganın yemi yediği gibi kılan kimsenin, Hz. Aişe Rasulüllah’ın namazını tarif ederken “rükûa vardığı zaman başını ne yukarı kaldırır ne de aşağıya indirir. İkisinin arsında tutardı”¹⁹¹ şeklindeki bir tarifi de yerine getirmesi mümkün değildir. Bir rükûnün tam olabilmesi için sükûnet içinde olması gerekir. Vabisa b. Ma’bed’in rivayetinde: “Ben Rasulüllah’ı namaz kılarken gördüm, belini öyle düzgün tutuyordu ki, eğer üzerine su dökülmüş olsaydı, orada kalacaktı”¹⁹² bilgisi yer almaktadır.

Namazın kısa tutulduğu zamanlarda bile kılınan namazın Rasulüllah’ın namazına benzemesi gerekir. Enes b. Malik’ten nakledilen bir rivayette; “Ben tamam olmak şartıyla Rasulüllah’tan daha kısa namaz kıldıran bir kimsenin arkasında namaz kılmadım. Rasulüllah “semiallahulimenhamideh” dediği zaman, biz; “yanıldı galiba” diye endişe

¹⁸⁹ Ebu Dâvud, “Salat”, 143.

¹⁹⁰ İbn Mace, “Salat”, 16.

¹⁹¹ İbn Mace, “Salat”, 16.

¹⁹² İbn Mace, “Salat”, 16.

edecek kadar uzun bir süre ayakta dururdu, sonra secde eder, iki secde arasında biz yine “vehmetti galiba” diye endişe edecek kadar uzun bir süre otururdu” demiştir.¹⁹³

Hiz. Peygamber (s.a.v) ashabına namaz kıldırıldığında orta bir seviyede tutardı. Ashabına da insanlara imam olduklarında vasat bir yol tutmalarını tavsiye ederek şöyle buyururdu: “Sizden biriniz, insanlara namaz kıldırırken hafif tutsun. Çünkü aralarında zayıf, hasta ve yaşlı kimse vardır. Kendi başına namaz kılarken dilediği kadar uzatsın.”¹⁹⁴ Bu hadisten de anlaşılacağı üzere namazın rükûnlarının alelacele yapılması kısa tutulması anlamına gelmez, aksine her halükârda tadil-i erkâna riayet edilmesi gerektiği anlamı taşır.

Ebû Bekr el-Keşnâvi bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır: Horozun ve Karganın gagalayarak yem yemesinin manası, namazdaki tüm erkânlarda vacip olan tam bir istikrarı (tuma’niyeyi) terk ederek ifrat derecesinde hızlı bir şekilde yerine getirmektir. Bu da sözü edilen hayvanların gagalamasından kinaye olarak anlatılmıştır. Kendisine ibadet edilen Allah’ın huzurunda tam bir itidal üzere durulması gerekiyorsa o şekilde durması gerekir. Bu duruşunu horozun gagalaması gibi gagalayarak çarçabuk bitirip gitmek gibi bir duruma düşmemesi gerekir.¹⁹⁵

Namazda rükû, secde, rükudan sonra ve secdeden sonra yapılan zikirler de Rasulüllah’tan bize ulaşmıştır. Bunları yapmak karganın, horozun ve benzer hayvanların gagalaması gibi namazı acele kılmanın önüne geçmiş oluyor. Abdullah b. Mesud’ın rivayet ettiği hadiste Rasulüllah şöyle buyurmaktadır: “Biriniz rükua gittiği zaman rükûunda üç defa “Sübhane Rabbiye’l-Azim” desin. Ancak böyle yaptığı zaman rükusunu tamamlamış olur. Sizden biriniz secde ettiği yine üç defa “Sübhane Rabbiye’l-a’lâ” desin. Ancak bunu yaptığı zaman secdesini tamamlamış olur. Bunlar burada sözlenen zikrin en azıdır.”¹⁹⁶

İki secde arasındaki fiilin, yine bahsi geçen hayvanlara benzemeye engel olacak şekilde yapılabilmesi için de Rasulüllah’ın bizlere öğrettiği duaları vardır. İbn Abbâs’tan (ö. 68/687) rivayetle, Hiz. Peygamber iki secde arasında: “Ey Allahım, beni bağışla, bana acı, bana afiyet ver, bana hidayet et ve beni rızıklandır”¹⁹⁷ şeklinde duada bulunmuştur.

¹⁹³ Ebu Dâvud, “Salat”, 143.

¹⁹⁴ Buharî, “Ezân” 62; Müslim, “Salât”, 183.

¹⁹⁵ Ebu Bekir b. Hasen b. Abdullah el-Keşnâvi, *Eshelü’l-Medarik*, (Beyrut: Daru’l-Fikr, t.y.), 1/205.

¹⁹⁶ İbn Mace, “Salat”, 20.

¹⁹⁷ Ebu Dâvud, “Salat”, 140.

Rükudan sonra hemen secdeye alélalecele inmeye engel zikirler de hadis kaynaklarında yer almıştır. Abdullah b. Evfâ şöyle demektedir: Rasulüllah rükudan başını kaldırdığı zaman şöyle derdi: “Allah kendisine hamdedenin hamdini işitir. Allahım, ey Rabbimiz, göklerle yer dolusu ve onlardan sonra dilediğini her şey dolusu hamd ancak sana mahsustur.”¹⁹⁸

Sözü edilen bu hadislerin hepsi, namazda kişinin teenni içinde ibadet etmesini ve rükû, secde ve aralarındaki hareketlerde hızlı davranmak suretiyle karganın ve horozun yem yediğı gibi gagalayarak namaz kılmasına engel olan zikir ve duaları bizlere öğretmektedir. Hz. Peygamber’in sakındırdığı bu fiiller kişinin namazda uyması gereken gerçek maksada daha uygun düşecektir. Bunlar yapılmadan kuşun gagalaması gibi gagalayarak kılınan namazlar hakkında gelen uyarılar çok şiddetlidir. Gagalama şeklinde kılınan namazlarla alakalı açıklayıcı olması maksadıyla bazı rivayetleri aktarmak daha açıklayıcı olacaktır. Bunlardan biri Zeyd b. Vehbe’den (ö. 83/702) naklen o şöyle demektedir: Huzeyfe el Yemanî (ö. 36/656) bir adamı gördü ve rükû ve secdesini tam yapmıyordu. O kişiye: “sen namaz kılmadın, bu hal üzere ölecek olursan Allah’ın Muhammed’i üzerinde yarattığı fitrattan başka bir fitrat üzere ölürsün” dedi.¹⁹⁹

İlk bakışta bu görüşün Huzeyfe b. Yemanî’nin kendine ait bir içtihadı gibi görülebilir. Ancak Huzeyfe’nin bu söylediğinin bir hadisin anlamına dayandığı anlaşılmaktadır. Zira bu hususu destekleyen hadisi Alâ’ b. Abdırrahman şu şekilde rivayet etmektedir: Alâ’, öğle namazından çıktıktan sonra Basra’da mescidin yanında bulunan Enes b. Malik’in evine gitmiş. Alâ’ bu durumu şöyle anlatmaktadır: Enes’in yanına girdiğimiz vakit; ikindiye kıldınız mı? diye sordu. Biz de kendisine; öğleden ancak yeni çıktık dedik. Enes; öyle ise ikindiye kılın! Dedi. Biz de kalkarak ikindiye kıldık. Namazdan çıkınca Enes bize; ben Rasulüllah’ı: “Bu şekil namaz münafığın namazıdır. Oturur güneşi gözetir. Güneş şeytanın iki boynuzu arasında bulunduğı zaman kalkar da namazı dört rekat olarak kuşun yemi gagalaması gibi gagalar. O namazın için Allah’ı pek az zikreder” buyururken işittim dedi.²⁰⁰

---

¹⁹⁸ Ebu Dâvud, “Salat”, 140.

¹⁹⁹ Buhârî, “Ezan”, 119.

²⁰⁰ Müslim, “Mesacid”, 195.

Bu hadiste yer aldığı gibi galamak, namazda ta'dîl-i erkana ve onda olan huşuya riayet etmeksizin, hızlı hızlı yatıp kalkmaktan kinaye olarak gelmiştir. Bu şekilde kılınan namazın kuşun yemi galamama haline benzetilmiştir. Ayrıca hadiste Alâ'nın namazı birkaç yönden münafığın namazına benzetilmiştir. Bunlar, vaktin sonunu beklemesi, rükû ve secdeleri hızlı yaparak ta'dîl-i erkana uymaması, huşuya riayet etmemesi, Allah'ı az zikretmesi gibi durumlardır.

İnsanın gıdası yemek yemek, su içmek ve hava teneffüs etmektir. Bunlar yeterli miktarda alınmadığı zaman beden zayıf düşer ve hastalıkların kolay bir şekilde bedene girmesine onu güçsüz bırakmasına ve sonunda tedavisi mümkün olmayan illete yakalanmasına sebep olur. Vücudun gıdası varsa ruhun da gıdası Allah'a ibadet etmek ve onu zikretmektir. Zikrin de en önemlisi, en yücesi ve farz olanı namazdır. Ruh namazda olan gıdayı tam olarak almazsa hasta olur. Kişinin rükû, secde ve tadil-i erkan-ı eksik yapması, acıkan kimsenin hurmayı bir defa ısırması ile yetinmesi gibidir. Acıkan kimse bir ısırik hurma ile doymaz ise; acıkan ruhu sadece karganın ve horozun gagasını dokundurması gibi dokundurmakla yapılan rükû ve secde ile doymayacaktır.²⁰¹

3.3. Devenin Çöküşü

Ta'dîl-i erkanla alakalı olarak başka bir teşbih de devenin fiili üzerine yapılmıştır ki namazda yapılması yasaklanan fiil zihinlerde daha kalıcı olsun.

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَسَنِ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَبْرُكُ كَمَا يَبْرُكُ الْبَعِيرُ، وَلَيْضَعَ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ.

Ebû Hureyre'den (r.a) rivayetle Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurdu; “Sizden biriniz secde edeceği zaman **devenin** çöktüğü gibi çökmesin, ellerini dizlerinden önce yere koysun.”²⁰²

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَعْمَدُ أَحَدُكُمْ فَيَبْرُكُ فِي صَلَاتِهِ بَرَكِ الْجَمَلِ.

²⁰¹ Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm b. Teymiyye, *Mecmû'u Fetâvâ*, (Mağrib: Dâru Mektebetü'l-Meârif, 2002), 22/537-538.

²⁰² Ebu Dâvud, “Salat”, 840; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sunen*, (İstanbul: Madve Yayınları, 1994), 2/834.

Ebû Hureyre'nin naklettiği bir hadiste Rasulüllah şöyle buyurmaktadır: “Kiminiz kalkıp namazda devenin çömelmesi gibi (mi) çömeliyor” buyurmuştur.²⁰³ Bu hadiste البُعِيرُ kelimesi yerine yine deve anlamında الجمل kelimesi kullanılmıştır. Tirmizî bu hadisin “garib” olduğunu ifade ettikten sonra; “bu hadisi Ebû Zinad’ın rivayetinden yalnız bu senetle biliyoruz” demiştir.²⁰⁴

3.4. Boğanın Çöküşü

Boğanın çöküşüne yapılan teşbih de devenin çöküşüne yapılan teşbihle benzerlik arz etmektedir.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: نَا ابْنُ فَضَيْلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، يَرْفَعُهُ أَنَّهُ قَالَ: إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلْيَبْتَئِدْ بِرُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ، وَلَا يَبْرُكْ بِرُكْ بَرُوكِ الْفَحْلِ.

Ebû Hureyre'den nakledilen bir hadiste Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır; “Sizden biriniz secde edeceğiniz zaman ellerinden önce dizleriyle (yere koymakla) başlasın. **Boğanın** çöktüğü gibi çökmesin.”²⁰⁵

Her hayvanın en kuvvetlisine ve damızlığına الْفَحْلُ boğa denilmektedir.²⁰⁶ Burada hadis metni tetkik edildiğinde devenin damızlığına da الْفَحْلُ denildiğinden farklı bir kelime de geçse bir önceki hadiste devenin çöküşü ile alakalı bir durum olduğu ve burada da deve kastedildiği anlaşılacağından, her iki hadis de aynı anlamda değerlendirilecektir. Aynı bir maddede alınmış olmasının maksadı ise hadislerde geçen farklı bir isim olması sebebiyledir.

Hiz. Peygamber kıyamdan secdeye giderken ta'dîl-i erkanda olması gereken durumun aksine bir şekilde çökmeyi devenin çöküşüne benzetmiştir. Bu konuda birçok rivayetin geldiğini görülmektedir. Fakihler de bu konuda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hadisin fıkhi yönü konumuzun sınırlarını aşacağından, hadisin devenin çöküşünün şekli ve bu benzetmenin yönü üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Hadisin fıkhi sonucuna ulaşmaya

²⁰³ Ebu Dâvud, “Salat”, 841.

²⁰⁴ Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar, *Ebu Dâvud Şerhi*, (İstanbul: Şamil Yayınları, 1998), 3/316.

²⁰⁵ İbn Ebi Şeybe, 1/235; Ebû Ya'lâ, 11/414.

²⁰⁶ Mustafa İbrahim, vd., *el-Mu'cem el-Vasît*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986), 676.

alışan İbn Kayyim (ö. 751/1350) öncelikle hadisin kastının doğru anlaşılması üzerinde bir tahlil yapmıştır.

Hadisle ilgili geniş bir tahlil yapan İbn Kayyim, hadisin senetle birlikte hem metin yönü hem lügat yönü hem de fikhî yönünü geniş bir şekilde ele almıştır. Hz. Peygamberin namazda secdeye nasıl gider bölümünde bu konuyu inceleyen müellifin söylediklerini biz sadece özetlemek suretiyle aktarmak istiyoruz. İbn Kayyim özetle şunları söylemektedir: Ebû Hureyre’den rivayetle Rasulüllah’tan (s.a.v) naklettiği “Sizden biri secde edeceği zaman...” hadisinde -Allah en iyi bilendir- ravilerden birinin vehmettiğini, çünkü hadisin başı ile sonunun çeliştiğini söylemiştir. Kişinin ellerini dizlerinden önce yere koyduğunda ancak deve gibi çökmüş olacağını zira, devenin önce ellerini (ön ayaklarını) yere koyduğunu ve bu sebeple bu görüşü savunanlar durumu iyi bildiklerinden “devenin dizlerinin arka ayaklarında olmayıp, ön ayaklarında olduğunu, bu sebeple de deve, yere çöktüğünde önce dizlerini yere koyar diyenlerin olduğunu, bunun sonucunda da hadiste yasaklanan fiilin bu olduğunu” söylemişlerdir, der. İbn Kayyim devamla bu sözün birçok yönden yanlış olduğunu ifade eder ve düşüncelerini maddeler halinde özetler:

Birinci olarak: Devenin yere çökerken evvela ön ayaklarını yere koyduğunu; haliyle arka ayaklarının dik kaldığını, kalkacağı zaman ise önce arka ayaklarını kaldırmış olacağını; bu esnada da ön ayaklarının yerde kaldığını söyler ve Hz. Peygamberin (s.a.v) yasakladığı ve aksini yaptığı şeyin bu olduğunu söylemiştir.

İkinci olarak: Kişiyne kolay olan uzuvların yakınlık sırasına göre yere indirileceğini, kalkarken de yine en üstteki uzvu önce kaldırmak suretiyle diğerlerini de o sıraya göre kaldırılacağını bu sebeple de Rasulüllah’ın (s.a.v) yere önce dizlerini ardından ellerini sonra da alnını koyduğunu, secdeden kalkacağı zaman da ilk önce başını, sonra ellerini, sonra da dizlerini kaldırdığını söylemiştir.

Üçüncü olarak hadisi yanlış yorumlayanları kastederek: Şayet onların dedikleri şekilde olsaydı, Hz. Peygamber: “Deve gibi öksün” buyurmuş olacağını, zira devenin yere ilk gelen kısmının elleri olduğunu söylemiş ve devamla problemin iç yüzünün: “kim devenin nasıl çöktüğünü bilir ve Hz. Peygamberin de devenin çöktüğü gibi çökmeyi yasakladığını bilirse Vail b. Hucr (ö. 51/671) hadisinin doğru olduğunu da bilmiş olur” demiştir. Vail b. Hucr: “Allah’ın Rasulünü iyice gözetledim; o secde ederken dizlerini

ellerinden önce yere koydu. Secdeden kalkarken de ellerini dizlerinden önce yerden kaldırdı” demiştir.²⁰⁷ İbn Kayyim, Ebû Hureyre’nin (r.a) rivayet ettiği hadis, bundan önce de söylediğimiz gibi, metni ve aslının ravilerden biri tarafından çevrilmiş maklub (tersine çevrilmiş) bir hadistir. Her halde hadisin aslı “Dizlerini ellerinden önce yere koysun” şeklinde olmasıdır. İbn Huzeyme (ö. 311/924), Sahihinde Mus’ab b. Sa’d’ın, babası (Sa’d b. Ebi Vakkas’dan) gelen şu sözleri duyduğunu rivayet eder: “Biz ellerimizi dizlerden önce yere koyardık da bize dizlerimizi ellerden önce yere koyma emredildi.” Bu duruma göre Ebû Hureyre hadisi sağlam ulaştırılmış olsa bile mensuh demektir. Şu halde Vail b. Hucr hadisi tercih edilmeye şayan olduğu görüşünü tercih etmiştir.²⁰⁸

Hadislerde hayvan figürleri ile teşbih yoluyla anlatımın önemi bu durumda şu şekilde ortaya çıkmaktadır: Ebû Hureyre hadisi ile Vail b. Hucr hadisi arasındaki farklı anlatım deve figürü üzerine yapılan teşbihle doğru anlaşılmasına vesile olmuştur. Devenin çöküşü Araplar tarafından ve bölgesinde deve olan kişiler tarafından iyi bilinmektedir. Hadisi şerh eden ilim ehli yapılan teşbihten sonra devenin hareketlerini tespit ettikten sonra hadisin doğru anlaşılmasını izah etmişlerdir. Devenin oturuşu şeklinde teşbih edilmemiş olsaydı her iki hadiste ya tevakkuf edilecek ya nesh yolu tercih edilecek ya da her iki hadisin arası bulunmak suretiyle cem edilecekti. İbn Kayyim’in dediği gibi “sizden biri devenin çöktüğü gibi çökmesin” denildiği halde, yanılmak suretiyle deve çöküşünün tersi söylenmiş olmasına rağmen, meselenin deve oturuşuna yapılan teşbihle anlatılmasıyla mesele daha iyi anlaşılmıştır.

Ebû Dâvud (ö. 275/889) şerhinde الجمل kelimesinin geçtiği hadisin şerhinde; “zayıf olmakla beraber bu hadis ellerin dizlerden önce yere konmasının müstehap olduğuna delalet ediyor denilerek imam Malik ve hadisçilerin kavlinin bu olduğu söylenmiştir. Ayrıca hadiste hem devenin çöktüğü gibi çökmesinden menettiğini söyleyip de ardından da ellerin dizlerden önce yere konulmasını emretmesinin imkânı olamayacağıdır. Zira devenin önce kollarını kırarak çömeldiği bilinmektedir. Dizden kasıt insanın bacak kısmında olanı, dört ayaklı hayvanların dizlerinin ise kol kısmında olduğudur.”²⁰⁹

---

²⁰⁷ İbn Mace, “Salat”, 882.

²⁰⁸ İbn Kayyim, 1/2217-224.

²⁰⁹ Yenieli, 3/316.

Namazda rükudan secdeye gitme şeklinin ortaya çıkması diğer şekillerden daha girift bir meseledir. Bu sebeple konu bir teşbihle anlatılmıştır. Karışıklığa sebep olma durumu da ortadan kalkmış olmaktadır. Secdeye gidiş şekli kelimelerle tarif edilse bundan daha çok veciz bir şekilde anlatım olmayabilirdi. Ancak teşbih yoluyla anlatılmış olması, namaz kılan genç-ihtiyar, zengin-fakir- alim-cahil, köylü- şehirli herkesin anlayacağı bir üslupla aktarılmasıyla olmuştur. Devenin çökmesi gibi çökmesin denilerek olumsuzu önceleyerek bir anlatım sunulmuştur. Secdeye gidişte en olumsuz şekil devenin çökmesi şekli olduğundan bu duruma benzemeye nehy vardır. Zira elleri yere koyduktan sonra kişinin oturak yerinin yukarıda kalması devenin otururken aldığı şekle benzer ki bu da hoş bir görüntü değildir. Zira Hz. Peygamber insanın görünüm itibariyle de hoş bir şekil ortaya koymasına ve göze hitap eden durumun da güzel olmasına özen göstermiştir.

3.5. Köpeğin Oturuşu

Namazda yapılması yasak olan fiillerden biri de oturuşun köpek oturuşuna benzemesidir.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ ثَوَابٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ النَّخَعِيُّ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُثَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي مُوسَى، وَأَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا عَلِيُّ لَا تُقَعِّ إِفْعَاءَ الْكَلْبِ. عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلَا يُفَعِّينَ إِفْعَاءَ الْكَلْبِ.

H. Ali'den (r.a) rivayetle Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurdu; “Ya Ali! Köpek oturuşu gibi oturma.”²¹⁰ Ma'mer'den (ö. 153/770) o da Katade'den (ö. 117/735) gelen rivayette; H. Peygamber “sizden biriniz namaz kıldığında zaman **köpeğin** oturduğu gibi oturmasın”²¹¹ buyurmaktadır.

. وعن أنس قال: قال صلى الله عليه وسلم: إذا رفعت رأسك من السجود، فلا تُقَعِّ كما يُقَعِّي الكلب

Enes b. Malik'ten (ö. 93/711) rivayetle Rasulüllah şöyle buyurmaktadır: “Başımı secdeden kaldırdığın zaman köpeğin ik'a ettiği gibi ik'a etme.”²¹²

²¹⁰ Hatipoğlu, 1/289; Ebû Ya'lâ, 6/306.

²¹¹ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' Abdurrezzak es-San'ânî el-Himyerî, *Musannef*, (Beyrut: el-Mektebetu'l-İslamî, h. 1403), 2/190.

²¹² İbn Mace, “Salat”, 22.

Bu rivayette de Hz. Peygamber köpeğin hareketleri üzerinden mü'minleri namazlarını dosdoğru kılma hususunda uyarmaktadır.

3.6. Maymunun Oturuşu

Rivayetlerde namazda köpek oturuşunun yasak olması gibi maymun oturuşunun yasak olduğu anlatılmaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَمَّنْ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: أَمَرَنِي خَلِيلِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِثَلَاثٍ، وَنَهَانِي عَنْ ثَلَاثٍ: " أَمَرَنِي بِرُكْعَتِي الضُّحَى، وَصَوْمِ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مِنَ الشَّهْرِ، وَالْوُثْرِ قَبْلَ النَّوْمِ وَنَهَانِي عَنْ ثَلَاثٍ: عَنِ الْإِلْتِفَاتِ فِي الصَّلَاةِ كَالْتِفَاتِ الثَّعْلَبِ، وَإِقْعَاءِ كَافِعَاءِ الْفَرْدِ، وَنَقْرِ كَنْفَرِ الدَّيْكَ

Ebü Hureyre'den nakledilen bir hadiste o şöyle dedi; “Dostum (Hz. Peygamber) bana üç şeyi emretti, üç şeyi de yasakladı; bana, iki rekât duhâ namazını, her aydan üç gün oruç tutmayı ve uyumadan önce vitir kılmayı emretti; bana, namazda tilkinin sağa sola bakındığı gibi bakınmayı, **maymunun** oturuşu gibi oturmayı ve namazda horozun gagalaması gibi rükû secde yapmayı gagalamayı yasakladı.”²¹³

Köpek, insanların arasında bulunan ve onlara yakınlığı ve sadakati ile bilinen bir hayvandır. Ancak diğer yırtıcı hayvanlar gibi yabani değil, kendine verilen görev veya alıştırıldığı iş gereği hareket eden ve özelliklerine göre görevleri yapabilen bir hayvandır. İnsanlar arasında bulunan bu hayvana yapılan teşbih herkes tarafından bilinen ve anlaşılan bir durum arz etmektedir.

Köpeklerin ve maymunların oturuş şekilleri incelendiğinde ortak özellik olarak; arka ayakları ikinci boğumdan itibaren bükülmüş, uyluklarının üzerinde, ön ayakları dik bir vaziyette olan şekil üzere oturdukları gözlenmiştir. İnsan bu şekilde oturduğunda avret mahallinin belli olmaması için daha dikkatli olması gerektiği bir durumdur. Çömelmek, dizleri bükerek topuk üzere ayak parmaklarının uç kısımlarına yüklenerek oturmaktır. Köpek oturuşu, çömelirken topukları yere kalçaları da üzerine koymak, dizler dik vaziyette göğüs kısmına yapıştırmak şeklindedir. Maymunların oturuşundaki bir fark da maymunların bazen ellerini de arkaya yaslayarak makatın üzerinde arka ayaklarını dikerek oturmalarıdır.

²¹³ Tayâlisî, 4/320; Ahmed b. Hanbel, 13/38; Ebû Ya‘lâ, 5/30; Beyhakî, 2/173.

H. A. Hz. Peygamber'in namazının nasıl olduğunu anlatırken yapılması gerekenleri anlattığı gibi yasaklanan hususları dile getirdiği görülmektedir. Müslim'in (ö. 261/875) rivayet ettiği hadis şöyledir: "Rasulullah namaza tekbirle kıraate de fatihayı okumakla başlardı. Rükû ettiği zaman başını ne yukarı diker ne de aşağıya bükerek, ikisinin arasında tutardı. Başını rükûdan kaldırdığı vakit, iyice doğrultmadıkça secdeye gitmezdi. Başını secdeden kaldırdığı zaman dahi iyice doğrulup oturmadıkça ikinci secdeye gitmezdi. Her iki rekât sonunda tahiyâtı okurdu. Sol ayağını yere döşer, sağ ayağını da dikerdi. Şeytan oturduğundan nehyeder; insanın vahşi hayvanlar gibi ellerini yere yayarak oturmasını da yasak eder, namazı selam vererek bitirirdi."²¹⁴

Ebû Ubeyde (ö. 209/824) ve bazı ulema hadiste geçen "şeytan oturmasını" köpek oturması şeklinde tefsir ettikleri, bundan maksadın da iki taraftan elleriyle yere dayanarak köpeğin diktiği gibi dizlerini dikmek ve bu şekilde oturmak şeklinde olduğu Müslim'in şerhinde aktarılmıştır.²¹⁵

İbn Abdilberr'in (ö. 463/1071) "icma ile kabul edilmiş İk'a (oturma) şeklinin bu olduğunu ve bu konuda ilim ehli arasında görüş farkı yoktur" sözünü rivayet eden Kurtubî, ayrıca Müslim'deki rivayetle ilgili Tavus'dan (ö. 106/725) gelen haberde, İbn Abbas'a (r.anhuma) iki ayak üzerinde oturma, yani ik'a hususunda soru sorduklarında; o sünnettir dediğini, bu işin erkek için ağır bir oturma olduğunu sorduklarında ise İbn Abbas, hayır bu senin Peygamber'inin (s.a.v) sünnetidir, dediğini aktarmaktadır. İbn Abbas'ın sözünün izahı ile ilgili olarak ise: Ebû Ubeyde, hadisçilerin rivayet ederek ik'a şeklindeki oturmadan kast ettikleri oturma iki secde arasında iken ayak topuklarının üzerine kalçalarını koymasındır, demiştir. Kurtubî (ö. 671/1273) İk'a ile ilgili izahatın en doğrusunun İbn Abbas'ın açıklaması olduğunu söyleyen Kadı İyaz'ın (ö. 544/1149) tercihinin "topuğun kalçaya değmesinin sünnetten olduğunu ve bunun sahabeden ve seleften rivayet edildiğini ve onların da bu şekilde oturduklarını rivayet etmişlerdir" olduğunu söylemiştir.²¹⁶

Hadislerde geçen bazı oturma şekillerinin de tarifini yapmak ik'a'nın daha anlaşılır hale gelmesine katkı sağlayacaktır.

²¹⁴ Müslim, "Salat", 240.

²¹⁵ Ahmed Dâvudoğlu, *Sahihi Müslim Tercüme ve Şerhi*, (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1968), 3/303.

²¹⁶ Kurtubî, 1/359-360.

İftiraş: Sol ayağın yere döşenerek üzerine oturulması, sağ ayağın parmak uçlarının dikilmesi suretiyle onların da kibleye gelmesidir.

Teverrük: Kibleye çevrilecek şekilde sağ ayağın parmak uçlarını dikmek, sağ ayağın altından çıkarılmak üzere sol ayağı yere döşemek ve o kalça üzerinde oturmak. Bu şekilde sol ayağın üstüne sağ ayak gelecek şekilde oturulmuş olur. Beyhakî, İbn Salah, Kadı İyaz, Nevevî ve daha birçok kimsenin hadisleri uzlaştırarak; “yasak edilmiş ik’a” dizler dikilerek ellerin ve ayakların altının yere gelecek vaziyette makadın üstüne oturma olduğudur. Burada yasak olan oturuş, iki secde arasındayken köpek oturuşuna benzer oturuşta bulunmaktadır.²¹⁷

İk’a’nın hükmü ve şekli hakkında ihtilaf edilmiştir. Nevevî’nin (ö. 676/1277) görüşüne göre ik’a’ iki çeşittir. Birincisi; kalça yere yayılıp, dizleri dikmek, elleri de yere dayamaktır. Köpek oturuşunu (ik’a’yı) lügatçiler de bu şekilde tefsir etmiş, yasaklanan ve mekruh kabul edilen ik’a’nın da bu olduğu kabul görmüştür. Malikilere göre ise mekruh olan şeklin yani ik’a’nın ayak parmaklarının tamamını yere dikerek ökçelerin üzerine oturmak veya ayaklarının sırt kısmını yere getirerek üzerlerine oturmaktır denilmiştir. Ayrıca İk’a’nın başka bir şekli de iki secde arasında kişinin kalçasını topuklarının üstüne koyarak oturmasıdır. İşte rivayette geçen “İbn Abbas’ın; “Peygamberinizin sünnetidir” sözüyle işaret ettiği oturuş, ik’a budur” denilmiştir.²¹⁸

İbn Mace (ö. 273/887) şerhinde “İbn Abbas’tan rivayet edilen “... senin peygamberinin sünnetidir.” hadisi ile Enes b. Malik ve Ali’den gelen “... köpeğin ik’a ettiği gibi ik’a etme...” hadislerinin uzlaştırılması gerektiğini ifade ederek gerçekte ise hadislerin bu uzlaştırmaya ışık tuttuğunu, nehy edilme şekliyle gelen hadislerde köpeğin ik’a’sına benzeme kaydı olduğunu” ifade edilmiş ve devamla, “İbn Abbas’tan gelen rivayetin, ayakların üzerinde, parmak uçlarında oturma kaydının olduğundan nesh edildiğine hükmetmenin gafletten ibaret olduğu” söylenmiştir. Ayrıca nehy şeklinde gelen hadislerle, İbn Abbas’tan rivayet edilen hadislerin tarihlerinin meçhul olması, tarihlerin bilinmemesi

---

²¹⁷ Hatipoğlu, 3/146.

²¹⁸ Yeniel, 3/321-322.

ve bu sebeple de nesh oldu yoluna gidilemeyeceği ve hadisleri uzlaştırmak mümkün iken nesh yolunu tercihin yasak olduğu” ifade edilmiştir.²¹⁹

Köpek oturuşu şeklindeki oturuşun yasaklığının asıl itibariyle namaz esnasında olduğunu görmekteyiz. Namaz dışında da ellerin geriye avuç içlerinin yere koymak suretiyle dizleri dikerek oturmanın da uygun olmadığı ancak, namaz dışında elleri dizlerden kenetleyerek kalçaların yere gelmesi şeklinde oturuşun ise yasak olmadığı anlaşılmaktadır. Zira zikredilen hadislerde Hz. Peygamber’in ellerini dizlerinden kenetleyerek oturduğu ifade edilmiştir. Hatta bazı sahabeler de bu oturuşunu Rasulüllah’ın oturuş şekli olduğunu söyleyerek böyle oturmayı tercih etmişlerdir. İbn Ömer’den gelen rivayette; “Resûlullah’ı Kabe’nin avlusunda dizlerini elleriyle tutarak şöyle otururken gördüm” demiş ve uyluklarını karnına yapıştırıp kolları ile dizlerini sararak, kaba etleri üzerine oturmuştur, diye tarif etmiştir.²²⁰

Başka bir hadiste Kayle bint-i Mahreme de; “Müslüman olmak için geldiğimde Resûlullah’ı dizlerini karnına dayamış, dizlerini elleriyle tutup kaba etleri üzerine oturmuş vaziyette gördüm. Rasulüllah’ı böyle huşû ve huzur içinde mütevazı bir vaziyette oturur görünce, heybetinden irkildim.” demektedir.²²¹ Tesettüre riayet edildiğinde çömelerek oturmanın bir sakıncasının olmadığını ve Rasulüllah’ın çömelerek oturmayı da tercih ettiğini Müslim’in Enes bin Mâlik’ten; “Ben, Nebi’yi çömelmiş olarak oturduğu halde hurma yerken gördüm” demiştir²²² hadisi de bunu desteklemektedir.

Hiz. Peygamber namazda nasıl oturulması gerektiğini bir kural içerisinde emrettiği ve bunu da bir teşbihle anlattığı ancak namazın dışındaki oturma şeklinin edebe riayet edildiği, başkasına rahatsızlık vermediği ve kibre götürmediği²²³ müddetçe muhayyer bıraktığı anlaşılmaktadır. Ayrıca şartlar her zaman yere oturmaya, bağdaş kurmaya, diz çökmeye veya bir şeyin üzerine oturmaya müsait olmayabilir. Bu durumlarda kişinin

---

²¹⁹ Hatipoğlu, 3/147.

²²⁰ Buhârî, “İsti’zân”, 34.

²²¹ Ebu Dâvud, “Edeb”, 22.

²²² Müslim, “Eşribe”, 148-149.

²²³ Buhârî, “Et’ime”, 13. (Ebu Cuhayfe Vehb b. Abdillâh rivayetinde Rasulüllah (s.a.v): “Ben bir yere dayanarak yemek yemem” buyurmuştur. Hadiste, bir yere dayanarak yemek yemek kişinin sağa ya da sola yaslanarak kibir içerisinde bir vaziyette aynı kralların karşısındakilerini küçümser nitelikte bir durumda yemek yemeyi uygun görülmediği söylenmektedir. Allah’ın ihsan ettiği nimetlere karşı da tutumu tevazu niteliğindedir.

çömelerek durmasında ve bu şekilde bir şey yemesinde ve içmesinde herhangi bir beis olmadığı sonucu çıkmaktadır.

Köpeğin oturmasına yapılan teşbihle doğru olan, edep ve adaba uygun olan oturuşun da nasıl olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde yapılan benzetme ile uygunsuz oturuş şekillerinden kişiyi uzaklaştırmış görünüş itibariyle edepli bir topluluk haline dönüştürerek farkında olmadan ortaya çıkacak kusurların görünmesinin önüne geçilmiştir.

3.7. Köpeğin Kollarını Yayması

Namazda secde esnasında yapılması yasak olan fiillerden birinin köpek fiili üzerinden yapılan bir teşbihle anlatılmaktadır.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: سَمِعْتُ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: اعْتَدِلُوا فِي السُّجُودِ، وَلَا يَبْسُطُ أَحَدُكُمْ ذِرَاعِيَهُ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ.

Enes b. Malik'ten rivayet edilen bir hadiste Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Secdelerinizde mutedil olun, biriniz (secde ettiği vakit) kollarını **köpeğin** döşediği gibi döşemesin.”²²⁴

3.8. Yırtıcı Hayvanın Oturuşu ve Kollarını Yayması

Namazda secde esnasında yapılması yasak olan fiillerden birinin köpeğe benzer hareketlere sahip olan yırtıcı hayvanlar üzerinden yapılan bir teşbihle anlatılmaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ الْحَكَمِ، ح وَحَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ تَمِيمِ بْنِ مَحْمُودٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ شَيْبَلٍ، قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَفْرَةِ الْغُرَابِ، وَافْتِرَاشِ السَّنْعِ، وَأَنْ يُوْطَنَ الرَّجُلُ الْمَكَانَ فِي الْمَسْجِدِ كَمَا يُوْطَنُ الْبَعِيرُ.

Abdurrahman b. Şibl şöyle demektedir; “Rasulüllah, namaz kılanın karganın yem toplaması gibi acele etmesinden, **yırtıcı hayvanlar** gibi kolları yere döşemekten, devenin bir çökme yerini belleyip durduğu gibi, bir kimsenin de mescitte muayyen bir yer tutmasından nehyetti.”²²⁵

²²⁴ Buharî, “Salat” 822; Müslim, “Secdede itidal”, 233; Ebu Dâvud, “Salat” 897.

²²⁵ Yeniel, 1/228; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 24/439; Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü'rî, *es-Sahih*, (Beyrut: Mektebetu'l-İslami, ty.), 1/325.

Canavar, yırtıcı hayvanlara genel olarak verilen bir isimdir. Yırtıcı hayvanlar için Arapçada yedili anlamına “süb” olarak nitelenmesi; yırtıcıların analarının karnında yedi ay beklemesi, dişisinin yedi yavrudan fazla doğurmadığı ve yedi yaşına gelmeden dişiyle çiftleşmediği için denilmiştir.²²⁶ Bu hayvanların avlarını yerken ortak özellikleri kollarını yayması ve avlarını kollarının arasında tutarak yemesi ve de tüm vücudunu yere yayarak tam yapıştırmasıdır. Yırtıcı hayvanların içerisinde köpeğin özel olarak zikredilmesi insanlar arasında en çok ve en iyi bilinen yırtıcılar arasında olmasındadır.

Bahsi geçen hayvanlardan köpek ve diğer yırtıcı hayvan türüne teşbih yapılması ile anlatılmak istenen maksadın aynı olduğundan, her iki hadisin değerlendirilmesi birlikte yapılmaya çalışılacaktır. Her iki anlatımdaki teşbihin kişinin namazda secde anında bulunmaması gereken durumun izahı için kullanılmıştır.

Köpeklerin yatma şekli ayetlerde de yer almıştır. “Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmaktaydı. Eğer o insanları görseydin dönüp kaçırdın ve gördüklerin yüzünden içini korku kaplardı”²²⁷ ayeti buna örnektir. Ayette köpeğin kollarını yayması anlamında *بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ* kelimesi geçmektedir. İnsanda kol, dirsek ucundan başlayarak orta parmak ucuna kadar uzanan bölgenin adıdır.²²⁸ Yapılması uygun olmayan fiil de köpeğin kollarını yani ön patilerini dirseklerine kadar olan kısma kadar yere yayması anlamına gelmektedir.

Yırtıcı hayvan oturuşu da: kişinin secdede köpek, kurt ve benzeri yırtıcı hayvanların oturuşuna benzer şekilde dirsekleri yanlarına değecek biçimde kollarını yere yapıştırması ve yaymasıdır. Bu hayvanlar avlarını yerlerken avlarını ön kollarının arasına alır, kollarını yere yapıştırırlar. Bu hayvanlar dinlenirken ve avlarını gözetlerken de aynı şekilde kollarını yere yapıştırarak beklerler. Yırtıcı hayvan oturuşuna benzemesindeki kerahet, yırtıcı hayvanların oturuş şekillerinin ortaya koyduğu manzara her ne kadar fitratı gereği onlara yakışıyor olsa da, insanın Rabb’ine olan ibadeti esnasında bu şekilde bir oturuşun çirkin bir vaziyet almasındandır.

---

²²⁶ Demîrî, 145.

²²⁷ Kehf 18/18.

²²⁸ İbrahim, 311.

Birçok toplumda olduğu gibi hadislerde de kötü ve çirkin şeyler anlatılırken genellikle köpek üzerinden darb-ı mesel verilir. Namazda dirseklerini yere yayarak secde eden kişiler ön ayaklarını yere sermek suretiyle duran köpeğe benzetilmek suretiyle somutlaştırılmıştır. Namazda yapılan bu çirkin hareketin anlatımında köpeğin somutlaştırılması hem bu oturuş şeklinin onun fiiline benzemesi hem de bu fiilden sakındırılmak için kullanılmıştır. Bu çeşit benzetmenin namazdaki dalgınlık ve tembel duruş haline bir atıf olup, uyuyacakları zaman köpekler genelde ön ayaklarını öne serip rahat edecekleri bir pozisyon alırlar. Bu durumda bir şeklin namazın ruhuna yakışmayan bir secdenin kişiyi namazda gaflete götürebileceğini dile getiren sözler vardır. Bunlardan biri de şöyledir: *“İslam’ın en önemli ibadetlerinden birisi olan namazın ehemmiyetini sahabeye kavratma bakımından köpek metaforu üzerinden yapılan somutlaştırmanın daha da etkilidir. Bu şekilde sahabenin zihnindeki köpeğin duruş hali ile namaza gereken önemi vermeme arasında bir bağ kurularak anlamın daha da somut olarak kavranması sağlamaktadır.”*²²⁹

Hadiste “itidal” üzere bulunun ifadesi, iki aşırı durumdan orta yolu tavsiye etmektedir. Secde halinde “tamamen içe kapanır gibi kollarınızı böğürlerinize, karınlarınızı da uyluklarınıza yapıştırmadığınız gibi, kollarınızı da tamamen kalçayı geri çekip gerilerek köpeğin yaptığı gibi yere yaymayınız. Bilakis secde durumunda ellerinizi yere koyarak dirsekleri kaldırınız. İki taraftan da kanat gibi açınız, karnınız da uyluklarınızdan uzak olsun” denmektedir. Secde dirseklerin yerden kalktığı, koltukların altlarının görüldüğü bir şekilde olup, Hz. Peygamberin secdesi anlatılırken yapılan teşbihteki gibi kolların kuzu geçecek kadar bir aralık olması müstehaptır. Hadiste, kolların bu şekilde yere serilmesinin köpeğin yatışına benzetilmesi, bu davranıştan sakındırmak ve bu alışkanlıktan uzaklaştırmak içindir.

İbn Mace (ö. 273/887) şerhinde İ’tidal’in “Yere yayılmakla toparlanmak arasında bir hal olduğu söylenmiştir. Secde halinde ellerin avuçlarını yere iyice yapıştırmak, dirsekleri yanlardan uzak tutarak yerden kaldırmak ve karnı da uyluklara yapıştırmamaktır. Köpeğin yayılması ön patileriyle birlikte kollarının da yere yayılması şeklinde olduğundan buna muhalefet edilmesi gerekir. Mütevazılığa uygun, tembellikten uzak olması, namaza gösterilen önem izhar edilerek kişinin namaza hassas ve istekli olduğunu göstermesi

---

²²⁹ Ekizer, (2017), 162-169.

gerekir. İsteksiz, uykusu gelmiş ve yorgunluktan azalarının yere yayılmış bir şekilde olan kimsenin hali gibi davranması, köpeğin istirahate çekilmiş kendini bırakmış haline benzemektedir ve bu durum namazda yasaklanmıştır.²³⁰

Namazda i'tidal üzere olmak namazın şuurunda olmaya, devamlı uyanık olmaya ve canlı olmaya sebep olur. Namazda ne yaptığını bilmek ancak hareketlerin doğru yapıldığı şuurunda olmakla alakalıdır. Özellikle secde kişinin tüm uzuvlarının sükun bulduğu yer olduğundan isteksiz bir görünüm, yayılmış kollar, karnın kasıklarından ayrılmamış bir vaziyet kişiyi dağınık ve namazda hoş olmayan bir görüntünün oluşmasına götürür. Müslim şerhinde Dâvudoğlu (ö. 1938) da hadiste yer aldığı şekilde itidal üzere durmakla kişinin kibirden uzak, tevazua en uygun, alınla burnun aynı anda yere secde etmelerine daha müsait ve tembellerin durumuna benzemekten daha uzak olduğunu ifade etmiş ve kolların köpeğin kolları gibi serilmesinin namaza olan isteksizliğinin alameti olduğunu vurgulamıştır. Sahabe namazda bu hususa çok dikkat etmiş ki bazıları bunun kendilerine güç geldiğinden şikâyet ettiler. Rasulüallah da secdenin uzun olduğunda bu durumun kendisine güç geldiğinde dizlerinden faydalanmasına cevaz vermiştir. Dizlerden faydalanmak ise dirsekleri dizlere dayama şeklinde gelmiştir. Bir zat gelerek bunu Abdullah b. Ömer'e sormuş o da; nasıl kolayına gelirse o şekilde secde et diye cevap vermiştir. Bu durumda ashabın secde halinde iken kollarını bazıları açmış bazıları da açmamıştır.²³¹

Hiz. Peygamber ashabına namazın nasıl kılınması ve sıfatının nasıl olması gerektiğini hem anlatır hem de kendisi bir öğretmen öğrenciyi öğretmesi gibi öğretirdi. Sahabe de bu öğretilere dikkat kesilmiş ve sonra gelenlere gördüklerini ve duyduklarını aktarmıştır. Bu konuda da sahabe Hiz. Peygamber'in secdesini anlatırken en ince teferruatına inmişlerdir. İbn Abbas'ın rivayetinde şu şekilde anlatılmaktadır: “(Bir defa yanlarıyla) kolları arasını açmış bir halde (secdede bulunurken) arka tarafından Nebi (s.a.v) yanına geldim de koltuklarının beyazlığını gördüm” demiştir.²³² Yine sahabeden Ahmer b.

---

²³⁰ Hatipoğlu, 3/142.

²³¹ Dâvudoğlu, 3/298, 302.

²³² Ebu Dâvud, “Salat”, 899.

Cez' rivayetinde "Rasulullah secdeye vardığı zaman pazılarını (kendine zahmet verecek şekilde iyice) yanlarından ayırırdı. Hatta biz kendisine acırdık" demiştir.²³³

Bir harekete Secde denilebilmesi için kişinin, başını normal hareketlerinden farklı, alelade veya kendi istediği şekilde yere koymasından ayrı şari'in istediği bir şekilde olması gerekir. Ancak bu şekilde secdeden istenen netice yani gerçek ta'zim ortaya çıkabilmektedir. Dihlevi (ö. 1176/1762), bu hususiyetle ilgili "*secdenin sünnete uygun şeklini tarif ettikten sonra "onun ta'zimin en son hali, mü'minin miracı, insanın meleki tarafının hayvani tarafının baskısından kurtulduğu an olup rahmet deryasına girmeyi bilen için pek çok hayır vardır"* görüşünü dile getirmiştir.²³⁴

Kişinin namazdaki haliyle namaz dışındaki halinin birbirinden farklı olması gerekir. Mesela kişi namazda iken başını kaşıya ve dışarıdan bakan biri de onun namazda olmadığı zannına kapılacak kadar bir fiili görse işte bu ameli kesire girer denilmiş ve namazın bozulacağı fetvası verilmiştir.²³⁵ Buradan da şöyle bir sonuca varmak mümkündür. Kişinin secde halindeki durumu ile yorgunluktan veya başının ağrımasından dolayı başını yere koyan kimseden ayırt edilecek şekilde bir kurala bağlı olması gerekir. Şöyle bir örnek vermek mümkündür: Dışarıdan bakan kimse spor yapıp nefes eksersizleri yapan veya kendisiyle konuşulmaya engel bir durumun olmadığı bir hal ile namaz için secdeye varan kimsenin halini ve hareketinin farklı olduğunu anlamaktır. Bu durum sadece Müslümanlar arasında değil, dünyanın her yerinde olan insanların birçoğu tarafından secdenin şeklinin nasıl olduğu artık bilinmektedir. Bu da secdenin şekil yoluyla tevatüren gelmesinin yanında teşbih yoluyla anlatımın da etkisini ortaya koymaktadır.

3.9. Tilkinin Sağa Sola Bakması

Namazda huşûu bozacak hareketlerden kişiyi sakındırmak için tilkinin hareketleri üzerinden teşbih yapılmıştır.

حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زَيْدٍ، عَمَّنْ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: أَمَرَنِي خَلِيلِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِثَلَاثٍ، وَنَهَانِي عَنْ ثَلَاثٍ: " أَمَرَنِي بِرُكْعَتِي الضُّحَى، وَصَوْمِ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مِنَ الشَّهْرِ، وَالْوُثْرِ قَبْلَ النَّوْمِ وَنَهَانِي عَنْ ثَلَاثٍ: عَنْ الْإِلْتِفَاتِ فِي الصَّلَاةِ كَالْتِفَاتِ الثَّغْلِبِ، وَإِقْعَاءِ كَافِعَاءِ الْقُرْدِ، وَنَقْرِ كَنْفَرِ الدِّيَكِ

²³³ İbn Mace, "İkame", 19.

²³⁴ Dihlevî, 2/18.

²³⁵ Atar, "Amel-i Kesir", 91-92.

Ebû Hureyre'den nakledilen bir hadiste o şöyle demektir: Dostum (s.a.v) bana üç şeyi emretti, üç şeyi de yasakladı; bana, iki rekât duha namazını, her aydan üç gün oruç tutmayı ve uyumadan önce vitir kılmayı emretti; bana, namazda **tilkinin** sağa sola bakındığı gibi bakınmayı, maymunun oturuşu gibi oturmayı ve namazda horozun gagalaması gibi rükû ve secde yapmayı, gagalamayı yasakladı.²³⁶

Tilki, yırtıcı hayvanların güçsüzlerinden, emsallerine göre korkaklarındandır. Ancak hilekarlığı sebebiyle kendinden güçlü ve büyük yırtıcılardan çekinmeyen bir hayvandır. Avlanacağı zaman yere sırtüstü yatar ve avının anlık gafletinden faydalanır aniden onun üzerine sıçrar. Tilki kümese hırsızlık için girse doydum diye gitmez, orada ne kadar canlı varsa hepsini öldürüp sonra gelip diğerlerini de yemeyi amaçlar.²³⁷

Hz. Peygamber namazda huşuyu engelleyici olarak kişinin sağa sola bakmasını tedirginliği ve huyu bakımından tilkinin avcıyı veya avını kontrol etmesi gibi sağa sola bakmasına benzetmiştir. Kalbin ve beden huşu ile Allah'ın huzurunda durması namazın esasıdır. Namazda sağa sola bakınmak kişinin kalbiyle bedeni arasındaki irtibatsızlığı ve ne yaptığının farkında olmayan birinin durumunu ortaya koymaktadır. Bu hareketi de namazdan elde edeceği faydaların önüne geçmesine sebep olur ve kemal derecesine çıkmasını engeller. Haris el-Eş'arî'den rivayet edilen bir hadiste Rasulüllah (s.a.v) “Muhakkak ki Allah (c.c) size namaz kılmayı emretmektedir. Namaz kıldığınız zaman başlarınızı sağa sola çevirmeyiniz. Çünkü Allah o anda yüzünü namaz kılanın yüzüne teveccüh etmiştir. Kul başını sağa sola çevirmedikçe Allah da ondan yüzünü çevirmez.”²³⁸

Huşûun hem kalple hem de bedenle ilgili yönlerini anlatan Şah Veliyyullah Dıhlevî (ö. 1176/1762); huşu ile Allah'a yönelmede kalbin durumunun esası, kişinin büyük bir saygı, korku, ümit ve ta'zim ile kalbinin sadece Allah'a yönelmesi açık olmayan bir durumdur. Bu şekildeki bir saygının ve huşu halinin belirli bir şeklinin ve kurallarının olması gerekir. Hz. Peygamber bunu iki esasla belirlemiştir. Bunlardan birincisi kibleye yüzü ve bedeniyle dönmesi; ikincisi de Allahu Ekber lafzını diliyle ikrar etmesidir. İnsanın hilkati gereği, kalbi ne ile meşgul olursa sair organları ve dili de o istikamette hareket eder. Rasulüllah “Ademoğlunun vücudunda bir et parçası vardır ki, o düzgün olursa bütün beden

²³⁶ Tayâlisî, 4/320; Ahmed b. Hanbel, 13/38; Ebû Ya'lâ, 5/30; Beyhakî, 2/173.

²³⁷ Demîrî, 673-674.

²³⁸ Tirmîzî, “Edeb”, 78.

düzgün olur”²³⁹ hadisi bu manayı ifade etmektedir. Bunun anlamı, dilin ve diğer organların fiilleri, kalbin ahvalini ve fiilini dışa yansıtan en münasip olup bunlar da bir tür kalbin yerini tutmaktadır. Kıyamın gerçekte tazim olabilmesi için, onun istikbalinin de olması, yani saygı gösterilen istikamete karşı yönelinmesi gerekir, demiştir.²⁴⁰

Namazda sağa sola bakmayı Hz. Peygamber namazdaki hırsızlık olarak nitelendirerek bu durumu “Bu, şeytanın kulun namazından çalmasıdır”²⁴¹ şeklinde nitelendirmektedir. Hırsızlık malın sahibinden haberi olmadan gizlice almaktır ve buna çalmak da denir. Malı sahibinden çalmak isteyen hırsız sahibinin dalmasını ve gafletini beklerken sağa sola bakarak etrafını da kontrol altında tutar. Bu esnada malın sahibinin gafletini yakalayınca da çalma işini yapar. Ebû Dâvud’un şerhinde “Şeytanın da Allah’ın rahmet nazarları karşısında ve onun huzurunda namaz kılmakta olan bir kuldun bu hali çalarak o kulu, içinde bulunduğu zengin ve bol rahmeti ilahiden mahrum etmek maksadıyla sanki bir hırsızın fırsat gözetlediği hal gibi ona verdiği çeşitli vesveselerle hiç gereği yokken başını sağa-sola çevirmeye muvaffak olarak gayesine girer” denilmiştir.²⁴²

Bir başka rivayette de konumuzu teşkil eden hadisi destekler niteliktedir. Ebû Zer’in (ö. 32/653) rivayet ettiği bir hadiste Rasulüllah şöyle buyurmuştur; “Kul namazda iken (yüzüyle) sağa-sola dönmediği müddetçe Allah Teâlâ da (rahmet nazarıyla) ona yönelmeye devam eder. (Yüzüyle) sağa sola dönmek olursa, (Allah da) ona yönelmekten vaz geçer.”²⁴³ Dolayısıyla kul namaza durduğunda kimin huzurunda durduğunun farkında olması gerekir. Kul namazda âlemlerin Rabb’inin huzurunda olduğu bilincinde olursa, ne kadar büyük bir huzurda durduğunun da farkında olur. Nerede durduğunu bilmeyen kimsenin nasıl duracağı konusunda da bir bilgisi olmaz. Bu hal mahkemede hâkimin huzurunda mı yoksa, arkadaşıyla ayak üzere konuşan birisinin huzurunda mı durduğunun farkında olmayan birinin durumuna benzer.

İnsanlar arasındaki iletişimde de konuşurken muhatabın yüzüne bakmanın ne kadar önemli olduğu bilinmektedir. İnsanlar arası iletişime en güzel örnek muhakkak ki Hz. Peygamberdir. Enes (r.a) onun bu tutumunu şu şekilde anlatmaktadır: “Rasulüllah yolda

---

²³⁹ Buharî, “İman”, 39.

²⁴⁰ Dihlevî, 2/6-9.

²⁴¹ Buharî, “Ezan”, 93.

²⁴² Yeniei, 3/432.

²⁴³ Ebu Dâvud, “Salat”, 909.

giderken bir kişiye rastlayıp da onunla konuştuğu zaman, o kişi dönüp gidinceye kadar Rasulullah (s.a.v) mübarek yüzünü o kişiden çevirmezdi ve onunla tokalaştığı zaman, o zat elini çekinceye kadar O, elini adamın elinden çekmezdi ve O'nun mübarek dizleri hiçbir zaman yanında oturan kimsenin dizlerinden ileride görülmemiştir.”²⁴⁴

Hadiste de bir insanla konuşurken ondan yüz çevirmek, ilgisiz bir şekilde sağa sola bakmak karşısındakini önemsememek veya dediklerine değer vermemek yada küçümsemek anlamına gelebilmektedir. Bu niyetlerin hiç birisi de olmasa en azından karşısındakine saygısızlık olarak addedilir. Kişinin hiçbir sebep yokken namazda iken sağa sola bakması kendisine gelecek rahmetin önüne geçmiş olmaktadır. Bu da hayvanlar içerisinde kümeslerden tavuk cinsi hayvanları çalan ve bunu yaparken de sağı solu dikkatlice gözetleyen tilkinin durumuna benzetilmiştir.

Namazda durduğunda kişi mecbur kalmadığı müddetçe sağına veya soluna yüzünü çevirmemelidir. Çünkü kul namaza durduğu an bütün vücuduyla beraber yüzünü de kibleye dönük bulundurduğu müddetçe Allah'ın rahmet, mağfiret ve ihsan tecellisi de ona çevrilmiş olur. Ancak kul bir mecburiyet ve ihtiyaç bulunmadığı halde tilki gibi başını sağa ve sola çevirecek olursa, o vakitten sonra, Allah o kula rahmet, mağfiret ve ihsan nazarıyla bakmayacaktır.

“Kul namazda iken (yüzüyle) sağa-sola dönmediği müddetçe...” hadisi ile ilgili olarak Dihlevi, bu hadisin Allah'ın cömertlik ve kerem kapısının açık olup herkesi kapsadığını, kulun Allah'a teveccühünün devam etmesi durumunda ancak Allah'ın cömertlik ve kereminden kul için bir kapı açılacağına, yüz çevirmesi durumunda ise mahrum kalacağına, belki de yüz çevirmesi durumunda cezayı bile hak edeceğine delil olduğunu söylemiştir.²⁴⁵

Namazda sağa-sola bakmak fiilinin muhatabın aklında kalmasının en kolay yolunun bir teşbihle benzetmek şeklinde olmuştur. Bu da tilkinin sağa sola bakmasına teşbih edilmiştir. Tilkinin sağa sola baktığı gibi namazda kişinin sağa sola bakması nehyedilmiştir. Burada asıl olan namazda sağa sola bakmanın yasak oluşudur. Sağa sola

---

²⁴⁴ İbn Mace, “Edeb”, 21.

²⁴⁵ Dihlevî, 2/22.

bakılmasının yasak olması tilki üzerinden teşbih edilmiştir. Başka bir deyişle tilki gibi sağa sola bakılmaz ama başka hayvanlara benzer şekilde sağa sola bakılır anlamı da çıkmaz.

Tilki yaratılışı gereği dağda iyi ve faydalı bir hayvan olabilir. Ancak durum insanların yerleşim yerlerine geldiğinde farklılaşmaktadır. Tilkinin insanların evcil hayvanlarını çalmak suretiyle avlaması ve uygun bir ortam için devamlı sağa sola bakarak kontrol eden bir özelliğine benzetilmesi ile kişinin namazda tilkinin bu fiiline benzemesi sebebiyle nehyedilmiştir. Tilkinin sağa sola bakma fiili gerçekleştireceği hırsızlığa ön hazırlık oluyorsa, kulun namazda sağa sola bakması da elde edeceği sevabın kaybolmasına ön hazırlık niteliğinde olup vazgeçmezse hırsızlık yapmış olur.

3.10. İnsan Başının Merkep Başına Çevrilmesi

Cemaatle kılınan namazda imama tabi olan kimsenin imamın tekbirinden önce hareket etmemesi gerektiği merkep başına yapılan teşbihle anlatılmıştır.

حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ، سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَمَّا يَخْشَى أَحَدُكُمْ - أَوْ: لَا يَخْشَى أَحَدُكُمْ - إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلَ الْإِمَامِ، أَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ، أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ

Ebû Hureyre'den rivayette Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Sizden birisi imamdan önce başını kaldırdığı zaman, Allah’ın onun başını **merkep** başına çevireceğinden korkmaz mı? Veya suretini eşek sureti yapmasından (korkmaz mı?)”²⁴⁶

Hz. Peygamber imama uyan birinin imamdan önce rükû ve secdeye gitmesini eşek başına çevrileceği uyarısında bulunmaktadır.

Abdullah b. Mesud (ö. 32/652) bir adamın imama tabi olduğu halde fiillerinde imamı geçtiği halde namazını kıldığını gördü ve ona “sen ne tek başına namaz kıldın ne de imama tabi olarak namaz kıldın” dedi. İbn Ömer’den de başka bir rivayetle bu şekilde namaz kılan birinin namazını iade etmesini istemiştir.²⁴⁷ Fakihler de imama iktida

²⁴⁶ Buharî, “Ezan”, 446; Müslim, “Salat”, 25.

²⁴⁷ Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali b. Ahmed b. Mulakkîn el-Ensârî, *et-Tevdîh li-Şerhi'l-Cami's-Sahih*, (Dimeşk: Daru'n-Nevâdir Yayınları 2008), 6/523.

konusunda çeşitli görüşler ileri sürmüşler ancak namazın erkanında imamı geçmenin haram olduğunda dört mezhebin de ittifakı olduğu görülmektedir.²⁴⁸

Hakikatte insan başının bu şekilde bir tahville ne şeklen ne de gerçek manada bir değişiminin söz konusu olmadığı görüşünde olan Gazzâlî (ö. 505/1111), bu tabirin imamdan önce başını kaldıranın ahmaklığını ve anlayışsızlığını ifade ettiğini ve bu ahmaklığın da öne geçmekle iktida etmek arasındaki durumu bilmeyecek nitelikte olma manasında kullanıldığı görüşünü dile getirir.²⁴⁹ Eşeklerin huylarından birisi de bazen sahibinin önünde hızlı yol alması ve sahibinin takibini zorlaştırmasıdır.

Hadiste geçen durumun bugüne kadar hiç vuku bulmadığı ve bu sebeple kastedilenin manevi olduğunu söyleyenlerin yanında bu güne kadar vuku bulmaması gelecekte olmayacağı anlamına gelmediğini söylemişlerdir. İbn Dakîk el-İd (ö. 702/1302), eşek başına mesholmak veya maddi görünüşün değişmesi veya manevi görünüşün değişmesi ya da maddi ve manevi görünüşün değişmesi kast olunmuş olabilir kanaatinin yanında, bazılarının da zahire göre yorumladıklarını zira buna mâni bir durumun olmadığını söylemektedir.²⁵⁰

Bu fiili yapanın başka herhangi bir hayvana benzetilmeyip eşeğe benzetilmesinden bahisle İbn Receb (ö. 795/1393); “Eşek hayvanların içerisinde en ahmağı ve cahilidir. Allah Kur’an-ı Kerimde ilmin kendisine fayda vermeyen kötü alime örneği eşek üzerinden vermiştir.²⁵¹ Sanki o eşeğe benzer nitelikte bir cehalet üzere ibadet yapmaktadır. Çünkü eşek anlamsız bir şekilde başını aşağı yukarı kaldırır. Anlamsız bir şekilde imamdan önce başını indiren ve kaldıran ve söylendiği halde aldırış etmeyeninin durumu da işte buna benzetilmiştir” demiştir.²⁵²

Allah o kişinin başını eşek başına çevirmemiş olabilir ancak âdem suretinde olsa da “başını” anlayışsız ve ahmaklık eden bir “baş”a çevrildiği görüşünü savunan Ebu’l-

²⁴⁸ Ebû Mahmûd Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hilâl el-Makdisî, *Şerh Sunen Ebi Dâvud*, (Mısır: Daru’l-Felah, 2016), 6/240.

²⁴⁹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *Kavâidu’l-Akâid*, (Lübnan: Âlemu’l-Kütüb, 1985), 126-127.

²⁵⁰ Ebû’l-Feth Takıyyüddîn Muhammed b. Alî b. Vehb b. Dakîku’l’îd el-Kuşeyrî, *İhkâmü’l-Ahkâm Şerhu Umdeti’l-Ahkâm*, (yy., Mektebetu’ş-Şâmile, ty.) 1/222.

²⁵¹ Cuma, 62/5.

²⁵² Ebû’l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân b. Receb, *Fethu’l-Bari Şerhu Sahihi Buhârî*, (Kahire: Mektebetu’l-Ğuraba el-Eseriyye, 1996), 6/167.

Muzaffer, buna sebebin de o kişi, imama tabi olduğu halde rükûda ve secde ne kadar da imamdan önce hareket etse, nasıl olsa imam selam vermeden önce kendisinin de namazdan çıkamayacağını bilemeyecek kadar dini ve edebi az, anlayışsız birisi olduğunu göstermektedir.²⁵³ Buradaki eşek başına benzetilmesinin sebebi, bilinçsizce ve ahmakça (imamdan önce namazdan çıkma imkanının olmadığını bilmesine rağmen) harekette bulunması şeklinde düşünülmesi yanlış olmayacaktır.

Hadiste anlatılan durumun bir süreç içerisinde söylendiğini ve bu hususta gösterilen ihmal sebebiyle olduğunu söyleyen Dihlevî (ö. 1176/1762), Rasulullah insanlara namazda düzgün durmalarını ve imama ittibâ etmelerini emretti, onlar ise ihmal göstermeye devam etmeleri sebebiyle bu ikazın devamının geldiği kanaatindedir. Bu hadisin söylenmesine sebep olan fiilin terk edilmemesinden dolayı artık yapılan hareketin onların aleyhlerine olabilecek bir durum olarak belirlenmiştir. İmama olan ittibada gösterilen kayıtsızlık devam eder ve şayet muhalefette bulunmaya ısrar ederlerse, Allah'ın lanetine maruz kalınacağı söylenmiş olmaktadır. İlahi feyizlerden emredildiği şekilde istifade etmemek, onlara sırtını çevirmek sonuçta laneti gerektiren bir durumdur. Lanetin insanları çevrelemesi ise, meshi yani o kimselerin hayvan şekline dönüşmesine veya aralarında ihtilafın, münakaşanın doğmasına sebep olmasıdır. Hayvanlar arasında da eşeğin seçilmesindeki hikmet, onun ahmaklık vasfıyla anılan fiillerde darb-ı mesel olmasıdır. Söz konusu olan asi kişi de ahmaklıkta ona benzetilmiştir. Dihlevî, sadece yüzün (vechin) eşek başına çevrileceğinden söz edilmesinin hikmetini *“onlar, yüzünü (vechini) Allah'a döndürme, sadece Allah'a teveccühde bulunma konusunda, edepsizlik fiilini yüzleriyle yaptıkları sebebiyle olduğunu”* ifade eder. Bu itibarla onlar, işledikleri kötülük ancak yüz (vech) organ olduğundan, bu organ yoluyla cezalandırılmışlardır. Ayrıca onlar ileri geri durmak suretiyle saf düzenlerini de bozmuşlardır. Bu itibarla da onların cezaları, manevi bakımdan ileri geri olmaları yani birbirleri arasında ihtilaf ve münakaşa halinde bulunmaları şeklinde tecelli etmiştir.²⁵⁴

İslam'ın temelini oluşturan direklerden biri olan namaz ve ona bağlı olarak imama iktida etmek suretiyle kılınan cemaatle namazın ifası hususunda önemli bir uyarı eşek metaforu ile en belîğ ve vurgulu bir teşbihle ortaya konulmuştur. Bu hayvandan binek ve

²⁵³ Ebu'l-Muzaffer Avnuddîn Yahyâ b. Muhammed b. Hübeyre eş-Şeybânî ed-Dûrî, *el-İfsâh an Meâni's-Sihâh*, (yy: Dâru'l-Vatan, 2009), 7/195.

²⁵⁴ Dihlevî, 2/43.

yük hayvanı olarak faydalanılırken aynı zamanda onun kötü sesli ve korkak olduğu da bilinmektedir. Aynı zamanda eşek evcil bir hayvan olduğundan sahibi ile arasında yeri geldiğinde itaat etmekten kaçınan ve kendi başına buyruk hareketlere teşbih edilmiştir. Hadiste geçen ifadelerin edebî tahliline bakıldığında ilk soru ile başlanmaktadır. Hadisin metnindeki أَمَا ifadesi olumsuz soru olduğundan muhatabın kafasında olanı güçlendirmek maksadıyla ikrar içindir. Dolayısıyla ardından gelen eşek benzetmesine etkili vurgu yapılmış olmaktadır. Bu şekilde de muhataba en etkili bir şekilde ve güzel bir üslupla mesaj iletilmiş olmakta ve bu da zihinde olan kalıcılığı artırmış olmaktadır.

Hadiste caydırma ve tehdit içeren bir üslup kullanılmış ve dinleyenleri imama iktida konusunda dikkatli olmaya sevk etmek amaçlanmıştır. Buradaki tehdit ve caydırıcılığı oluşturan asıl unsur; Allah'ın bu şekilde hareket eden kişilerin başlarını eşek başına tahvil etme tehdidir. Buradaki teşbihte benzeyen; başını imamdan önce secdeden kaldıran kimselerin başları, eşek başı da kendisine benzetilendir. Böyle bir tehdit karşısında ilmi ve anlayışı az olan biri dahi kendine çeki düzen verecektir. Zira benzetme edatı bu hadiste kullanılmadığından en vurgulu anlatım olan teşbihi belîğ ile sanki kişilerin başları eşek başına dönüşmekle aynı olduğu söylenmektedir. “Teşbihi belîğde benzeyen ile benzetilen arasında vechu şebek ve teşbih edatı hafzedildiğinde müşebbehle müşebbehün bihin neredeyse aynı olduğu durumu vardır. Cemaatin imama iktidası hususu üzerinde durulduğunda hadis sadece rükû ve secde de değil namazın her rûknünde imama tabi olma eylemini içine almaktadır. İmama tabi olmadaki kusurların kaldırılması için insanların hoşlanmadığı ve çirkinlik bakımından en münasip bir benzetme yönüyle eşek başı üzerinden teşbih yapılmıştır. Yapılan teşbihte kişinin başının seçilmesi ve ona benzetilmesi de ayrıca mana ifade etmektedir.”²⁵⁵

Namazda imamdan önce selam verilip namazdan çıkmak mümkün değilse imamdan önce secdeye ve rükua varılarak ondan önce namazın bitirilmesi de mümkün değildir. Durumun bu şekilde olduğunu bilen kimsenin inatla imamdan önce hareket etmesi bu şekildeki bir uyarıya muhatap olmasına sebeptir. İmama tabi olan birinin acil de bir işi olsa ve düşüncesinde de bir an önce namazı bitirme gayreti bulunsa bile sonuçta imamın selamını beklemesi gerektiğini de bilmesine rağmen bu gayretinin aslında boş bir çaba olduğu da bu teşbihle ortaya konulmaktadır.

---

²⁵⁵ Ekizer, (2017), 162-169.

Cemaatle namazda imama tabi olması gerektiği halde ondan önce hareket edenlerin cemaat arasında bir uyumsuzluğu da söz konusudur. Bu şekilde bir davranışla başkalarının huşuuna da zarar vermekte, imama (lidere) itaatsizliğe de sebebiyet vermektedir.

3.11. Hırçın Atların Kuyrukları

Namazda huşû içerisinde olunması gerektiği emredildiği gibi ondan çıkmanın da bir usulünün olduğunu anlatmaya yapılan bir teşbih.

وَحَدَّثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ زَكْرِيَّا، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ فُرَاتٍ يَعْزِي الْقُرَّازَ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكُنَّا إِذَا سَلَّمْنَا قُلْنَا بِأَيْدِينَا: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، فَظَنَرِ الْإِنَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: مَا شَأْنُكُمْ تُشِيرُونَ بِأَيْدِيكُمْ كَأَنَّهَا أَدْنَابُ خَيْلٍ شُمْسٍ؟ إِذَا سَلَّمَ أَحَدُكُمْ فَلْيَأْتِفِ إِلَى صَاحِبِهِ، وَلَا يُؤْمِئْ بِيَدِهِ

Câbir b. Semura şöyle demektedir: Ben Resûlullah (s.a.v) ile birlikte namaz kıldım. Biz (kendi aramızda) namazda selâm verirken ellerimizle es-selâmu aleykum, es-selâmu aleykum... diyerek işaret ederdik. Rasulüallah bize bakarak: “Size ne oluyor ki, **hırçın atların kuyrukları** gibi ellerinizle işaret ediyorsunuz. Biriniz selâm verdiği vakit yanındakine bakıversin! Eliyle işaret etmesin” buyurdular.²⁵⁶

Şums yahut Şumus: Yerinde duramayan ve daima kuyruklarını sallayan atlar demektir. Müfredi Şemûs ve Şâmis gelir. Sahabe namazda selâm verirken elleriyle iki tarafa işaret ederlerdi. Hz. Peygamber onların bu fiilini tasvip etmedi ve bu hareketlerini hırçın at kuyruklarına benzeterek kendilerini bundan menetti; namazda sakın sakın durmalarını tavsiye buyurdu.²⁵⁷

Bir kimsenin namazdan çıkış esnasında dahi olsa rabbi karşısında durduğunun farkında olması, huşû bozacak fiil ve hareketlerden kaçınması gerektiği bu şekilde bir teşbihle anlatılmaktadır. Makamca yüksek birinin yanına müsaade istenerek girilip ve aynı edeb ile çıkılıyorsa, alemlerin Allah’ın huzurundan da çıkışın daha fazla bir edeb içerisinde çıkılması gerekir. İnsanların bunu tespit etmesi mümkün olmadığından ibadeti ve namaza nasıl girileceğini öğreten Hz. Peygamber o namazdan nasıl çıkılacağını da öğretmiştir. Bu durumu anlatan Cabir hadisi işin önemini daha iyi ifade etmekte ve hadisin ne maksatla söylendiğinin de delilini ortaya koymaktadır. Cabir b. Semura (r.a) şöyle demiştir: biz

²⁵⁶ Müslim, “Salat”, 119, 121; Ebu Dâvud, “Salat”, 998; Nesâî, “Salat”, 64; Abdurrezzak, 2/220.

²⁵⁷ Dâvudoğlu, 3/189.

Rasulullah ile birlikte namaz kıldığımız vakit sağa; es-Selamu Aleykum ve Rahmetullah, sola; es-Selamu Aleykum ve Rahmetullah derdik. Cabir eliyle iki tarafa da işaret etmiş, bunun üzerine Rasulullah (s.a.v): “Siz neden hırçın atların kuyrukları gibi ellerinizle işaret ediyorsunuz? Her birinizin elini dizlerinin üzerine koyması kafidir. Sonra sağ ve sol taraflarındaki kardeşlerine selam verir” buyurmuştur.²⁵⁸

Bu hadis namazdan çıkışta selam verirken elle işaret etmenin yasak olduğuna, sünnette varit olan şekliyle selam verilmesi ve selamın da ne şekilde olması ve selama hangi taraftan başlanması gerektiğine delil vardır. İlim ehli “Kardeşlerine selam versin”deki ifadesinden cemaatle namaz kılıyorsa sağındaki ve solundaki cemaate selam verilmesi, yalnız kılıyorsa da sağında ve solunda bulunan hafaza meleklerine selam versin sonucunu çıkarmışlardır. Yanında bulunan kişi olduğunda durum açıktır. Ancak yalnız kıldığında ise meleklerle niyet edilmesi gerektiği söylenmiştir.

Namazdan çıkışın usulüne uygun olmasında mutlaka bir hikmet vardır. Namazdan, abdest bozmak gibi benzeri bir şekilde namaza mâni ve onu bozan herhangi bir hareketle çıkmak çirkin, kötü ve saygıyla bir araya gelmeyecek bir haldir. Diğer taraftan namazı sonlandıracak, namazda iken yapılması haram olan şeyleri helal kılacak bir fiilin bulunması da gereklidir ve bu da “selam”dır. Eğer bu fiil şari’ tarafından belirlenmemiş olsaydı, herkes kendi arzusu ve isteği doğrultusunda hareket edebilirdi. Bu sebeple namazdan çıkışın, insanların söylediği en güzel sözleriyle yani selamla çıkılmış olması gerekli bir husus olarak kabul edilmiştir. “Onun sonu da selam vermektir.”²⁵⁹ hadisi bu anlamdadır.²⁶⁰

İnsanın rabbi huzurunda durduğu bir ibadet olan namazın saygınlığına uygun düşmeyen bazı hareketlerden ahabını sakındırmak isteyen Hz. Peygamber bu hadisinde at metaforunu kullanmış ve bu yolla teşbihte bulunmuştur. Hadisin edebi yönü ile ilgili bazı değerlendirmeler yapılmıştır: “*yerinde duramayan at*” *müşebbehün bih / benzetilen, sahabenin ellerini kollarını sebepsiz yere gelişigüzel kaldırması ile müşebbehün / benzeyendir*” diyerek bununla “*namazda sükûnet içerisinde olmayan kişilerin davranışları ile huysuz atın kuyruğunu kaldırması arasında bağlantı kurularak meselenin daha da açık*

²⁵⁸ Müslim, “Salat”, 120.

²⁵⁹ Ebu Dâvud, “Taharet”, 31.

²⁶⁰ Dihlevî, 2/9-10.

ve net bir şekilde anlaşılması sağlanmıştır”.²⁶¹ Hadisteki at metaforuyla namazın ruhuna uymayan fiillerin çirkinliği somut bir tasvirle ortaya konmuştur.

4. Yoksul ve Yoksulluğa Yapılan Teşbih

Yoksul ve yoksullukla ilgili hayvan figürleri üzerinden teşbih yapılmış ve bu yolla toplumda bilgi seviyesi gözetilerek herkesin anlayabileceği bir sonuca varılmıştır.

4.1. Kuş Yürekleri

Kuş yüreği hayvanlar arasında incelik, hassasiyet ve hafiflik bakımından en narin olarak kabul edildiğinden bunun üzerinden teşbih yapılmıştır.

حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ الشَّاعِرِ، حَدَّثَنَا أَبُو النَّضْرِ هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ اللَّيْثِيُّ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ يَعْنِي ابْنَ سَعْدٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: يَدْخُلُ الْجَنَّةَ أَقْوَامٌ، أَفْنِدُهُمْ مِثْلُ أَفْنِدَةِ الطَّيْرِ

Ebû Hureyre’den (r.a) rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Cennete girecek olan kimselerden öyleleri vardır ki kalpleri **kuş kalbi (yürekleri)** gibidir.”²⁶²

Tespit edebildiğimiz kadarı ile bu rivayet sadece Ebû Hureyre’den gelmektedir. Ahmed b. Hanbel’in Müsned’ine yaptığı tahkikte Şuayb Arnavut “hadis sahihtir” demiştir.²⁶³ Ebû Ya’lâ’nın (ö. 307/919) Müsned’ine yapılan tahkikte ise hadisin isnadının sahih olduğu söylenmiştir.²⁶⁴

Fuâd (Fuâd/ Ef’ideh) kalp anlamına gelmekle birlikte insan bedeninde bundan daha ince bir organ olmadığı da söylenmiştir. En küçük bir eziyet halinde de ondan daha çok etkilenen yoktur. Aynı zamanda kalbin içi, merkezi demek anlamına da gelir. Fuâd; imanın, küfrün ve fasid akidenin yeridir.²⁶⁵

Hayvanların arasında korku ve ürkeklik bakımından en çok öne çıkanı kuşlardır. Onların kalplerinin diğerlerinden farkı saf, narin, ürkek, zengin, temiz ve tevekkül üzere

²⁶¹ Ekizer, (2017), 162-169.

²⁶² Müslim b. Haccac Ebu’l-Hasen el-Kuşeyri en-Nisâbü’rî, *el-Müsne'd es-Sahih el-Muhtasar bi-Nakli'l-Adli ani'l-Adl ila Rasulillah*, (Beyrut: Dâru'l-İhya et-Turas el-Arabi, ty.), 4/2183. - Tayâlisî, 4/145.

²⁶³ Ahmed b. Hanbel, 14/116.

²⁶⁴ Ebu Ya’lâ, 10/302.

²⁶⁵ Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Tefsiru'n-Nesefî*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984), 4/376.

olmasındandır. İnsanlar arasında Allah'tan en çok korkan ve Allah korkusunun kendilerine galip geldiği kimseler âlimlerdir. Önce gelen bazı âlimlerin hal ve tavırlarında, Allah'a ve ahirete yönelik korku / havf hali galipti. Seleften olan bazı alimler de burada maksadın korkunun en yüce noktasında olan Allah'a tevekkül edenler olduğu söylemiştir.²⁶⁶ Bur hadiste yapılan benzetme, “cennete girecek öyle kimseler” şeklinde tarif edilen kişinin kalbi şekil itibariyle kuşların kalbine benzemediği, ancak vasıf itibariyle benzediğini anlamalıyız.

Kalbin ince, merhametli olması anlamlarına gelir. İnsanlara karşı merhametli, yardımsever olması, ihsanda bulunması onun kalbinin ne kadar yumuşak olduğunun alametidir. Kibirden, katılıktan ve kasvetten uzak olan kalplerdir. Kuşların kalplerinin bu kadar yumuşak ve rakik olmasına benzetilmiştir. Ayrıca günahın yükünden kurtulmuş olan kimselerin kalpleri kuşların yürekleri gibi hafif cennete girmeye uygun duruma gelmiş olmasıdır. Yürekleri kuş yüreğine yani kalplerine benzemesi hassas ve yumuşak olmasındandır. Yemen ehli için gelen rivayetlerde “Yemen halkı geldi. Onlar insanlar içinde gönülleri en rakik olanlardır. İman Yemenlidir, hikmet Yemenlidir, fıkıh Yemenlidir” buyrulmuştur.²⁶⁷ Hadiste geçen أَفْنَدَةٌ kelimesi “gönülleri en rakik” ibaresi “kalpleri en yumuşak” “kalpleri en hassas” anlamındadır. Bu da kalplerinin hassas, yumuşak olması, herhangi bir bilgi aktarır, rivayet sunarken, ilim aktarırken bunu cedel üzerine, sertlik ve kabalık kuvveti üzerine değil Allah karşısındaki haşyet ve huşularındandır.²⁶⁸ Kalpleri hassas olup Allah korkusu olanların halleri olup dünya tasaları yoktur ve onların tek tasaları ise ahirettir. Bu düşüncede olan kimsenin kalbi dünya menfaatleri için kabarmaz, katılaşmaz, merhametli ve müşfiktir.

Kuşların kalplerine benzetilmesi tevekkül için de söz konusu edilmiştir. Kuşlar sabah aç karnına Allah'a tevekkül ederek çıkarlar akşam karınları tok olarak dönerler. Bununla ilgili rivayet şöyledir: “Eğer siz Allah'a hakkı ile tevekkül etseniz kuşlar gibi rızıklanırdınız. Onlar aç gider, tok dönerler.”²⁶⁹ Hadiste de işaret edildiği gibi cennete gireceklerin kalpleri kuşların kalplerine benzetilmesi kuşların tevekkülüne atıfla olmuştur. Kuşlar, hayvanlar içerisinde en çekingen olanlardır ve onları kafese koymaya kalkarsan

²⁶⁶ Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhac Şerhu Sahih Müslim el-Haccac*, (Beyrut: Daru İhyai Türesi'l-Arabi, h. 1392), 17/177.

²⁶⁷ Buhârî, “Meğazi”, 74.

²⁶⁸ Zeynuddin Abdurrahman b. Ahmed b. Receb el-Hanbelî, *Câmi 'u'l-ulûm ve 'l-hikem fî şerhi hamsine hadisen min cevâmii 'l-kelim*, (thk. Şuayb el-Arnâvud), (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 2/251.

²⁶⁹ Tirmizî, “Zühd”, 33; İbn Mace, “Zühd”, 14; İbn Hanbel, 1/332.

kabul etmezler. Hatta ona doğru bir işaret bile gösterilse hemen korkar kaçarlar. Kuşların durumuna benzeyen kimseler de Allah'ın celali ve azameti karşısında korku içerisinde ve onların durumlarında bu hal hemen ortaya çıkar. Rasulüllah siyah bulutları gördüğünde endişeye kapılırdı da (azap gelir endişesiyle) bu korku ancak yağmurun yere inmesiyle izale olurdu.²⁷⁰

Tevekkülü rızık ile alakalı olduğunda sadece elde etmek şeklinde değil aynı zamanda helal rızık arama şeklinde de anlamamız gerektiği ortaya çıkmaktadır. Zira rızık kazanmada asıl olanın helal olana koşmak olduğu ve bu şekilde de az da olsa helal olması için Allah'a tevekküle ve kuşların yuvalarından çıkması gibi insanların da sebeplere sarılması tevekküle girmiş olmaktadır. Tevekkül etmek çalışmayı bırakmak anlamına gelmez. Tevekkül kalbin amelidir, azaların ameli hareket edip çalışmaktır. Bir adam Rasulüllah'a gelerek “deveyi bağlayarak mı yoksa salıvererek mi tevekkül edeceğini sordu. Rasulüllah “deveni bağla sonra tevekkül et” buyurdu.²⁷¹ Bu hadis de tevekkülün kalp ameli olduğunu ispat edip, kalbin amelinin ise meşru sebeplere bağlanmaya engel olmadığını göstermektedir. Tevekkülü yanlış anlayıp boş gezen bir topluluğa Hz. Ömer (r.a) “siz ne yaparsınız” diye sorunca onlar “biz mütevekkiliz/Allah'a tevekkül edenleriz” demeleri üzerine Ömer “asla, siz mütevekkil değil bilakis müteâkil/yiyicilersiniz. Siz doğru sözlü değilsiniz, mütevekkil, tohumu yere atıp da sonra Allah'a tevekkül eden ancak mütevekkil olur” demiştir.²⁷²

Kişinin sebeplerle ilgili üzerine düşen görevi yapıp da Allah'a tevekkül etmesi, gelecek tasası olmaması gönlünün kuş yüreği gibi hafif olmasına vesile olur. O kimsenin kalbinin Allah'a değil de kullara bağlanması kalbine hafiflik getirmeyecektir. Bir kimsenin kendisine tevekkül eden başka birine yardım etmesi veya mutlak anlamda yardım etmesi kesin ve istenilen ölçüde değildir. Zira kendisine tevekkül edilen insan da Allah'a muhtaçtır. Âlimlerden birisi hac yolculuğunda yanında azığı olmayan bir adama rastladı. O adama “yanında azığın olmadan nasıl yolculuk yapacaksın” dedi. O kişi “ben Allah'a tevekkül ettim, mütevekkilim” dedi. Âlim, “sen yalnız mı yoksa kabileyle birlikte mi

---

²⁷⁰ Münâvî, 6/460.

²⁷¹ Tirmizi, “Kıyamet”, 60.

²⁷² İbn Receb, 2/441.

yolculuk yapıyorsun?” diye sordu. Adam “kafileyile birlikte” diye cevap verdi. Alim, “sen Allah'a değil bilakis kafileye tevekkül etmişsin” diye cevap verdi.²⁷³

4.2. Güvercinler

Mü'minlerin yoksulları uçmak için kolayca ve çabucak yükselebilen güvercinlerin hafifliğine teşbih edilmiştir.

عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَامِرٍ الْجُمَحِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ فَقْرَاءَ الْمُسْلِمِينَ يَزْفُونَ كَمَا يَزْفُ الْحَمَامُ، فَيَقَالُ لَهُمْ قَفُوا لِلْحِسَابِ، فَيَقُولُونَ: وَاللَّهِ مَا تَرَكْنَا شَيْئًا نَحَاسِبُ بِهِ؛ فَيَقُولُ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ: صَدَقَ عِبَادِي؛ فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ قَبْلَ النَّاسِ بِسَبْعِينَ عَامًا

قال سعيد بن عامر: سمعت رسول الله يقول: يجيء فقراء المسلمين يزفون كما يزف الحمام ويقال لهم: قفوا للحساب. فيقولون: والله ما أعطيتمونا شيئاً تحاسبونا به. فيقول الله: صدق عبادي. فيدخلون الجنة قبل الناس بسبعين عاماً

Saîd b. Âmir b. Hizyem el-Cumahî el-Kureşî şöyle demektedir: Ben Hz. Peygamberi (s.a.v) şöyle derken işittim:

“Allah insanları hesap için toplar. O sırada mü'minlerin yoksulları **güvercinler** gibi seke seke gelirler. Onlara: “Durun! Hesap var” denilir. Onlar da: “Hesaba çekileceğimiz hiçbir şeyimiz yok ki!” derler. O zaman Allah: “Kullarım doğru söylüyor” der ve onlar herkesten önce cennete girerler.”²⁷⁴

من طريق عثمان بن أبي شيبة، حدثنا جرير به، وذكر المرفوع منه، ولفظه: "يُجمع الناس للحساب، فيجيء فقراء المسلمين فيزفون كما يذف الحمام، يقول لهم: قفوا للحساب. فيقولون: والله ما عندنا من حساب، ولا تركنا من شيء، قال: فيقول ربكم عز وجل: [صدق] عبادي، فتفتح لهم الجنة، فيدخلونها قبل الناس بسبعين عاماً²⁷⁵

Hadiste geçen زُفُ kelimesi, kuşun kendisini yukarı fırlatıp kanatlarını açması ve yanlarına vurarak uzaklaşması anlamındadır.²⁷⁶

İbn Hacer'in (ö. 852/1449) el-Metalibi'l-Âliye'sinin tahkikinde يَزُفُ الْحَمَامُ yerine يَذُفُ الْحَمَامُ ibaresiyle şu şekilde geçmektedir. Bu da kuşun iki kanadını yanlarına vurarak

²⁷³ Mahmut Muhammed Ğaribî, *Kitabu'l-Mal fi'l-Kur'an*, (Bağdat: Vüzaratü'l-İlmi'l-İraki yay, 1976), 30.

²⁷⁴ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 10/460.

²⁷⁵ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Kitabu'l-Metalibi'l-Âliye*, (mhk. Said b. Nasır), (Beyrut: Dâru'l-Âsime, 1998), 13/286.

²⁷⁶ İbrahim, 395.

hemen havalanması²⁷⁷ “güvercinin zorlanmadan çarçabuk uçuşu gibi” deyim olarak da kullanılan “kuş gibi uçtu” anlamındadır. Saffat suresinde geçen يَرْفُ kelimesi ise “koşmak, çabuk hareket etmek”²⁷⁸ anlamındadır.

Güvercinin yaratılış bakımından farklı üstünlükleri vardır. Onun dışındaki kuşlar güvercin kadar zeki değildir. Bir gün içinde üç bin fersah mesafeyi kat edebilir. Güvercin kendine benzer kuşlardan çok daha hızlı uçar. Diğer kuşlar güvercini kolay kolay yakalayamazlar. Ancak kendini avlamaya çıkan şahin ve benzeri yırtıcı kuşları gördüğünde uçmaz hemen puser.²⁷⁹

Hesap günü cennete girecek yoksul mü'minlerin durumu, hesaplarının çabuk görülmesi hızlı bir şekilde cennete girmeleri hafiflik bakımından güvercinlerin seke seke yürümesine benzetilmiştir. Güvercinler nasıl ki ağırlık itibariyle diğer hayvanlara nazaran çok daha hafifse ve yürüyüşleri zıplama şeklinde, hatta yürüdüğünde zıplama sesi bile duyulmayacak derecede bir hafifliğe sahipse, hesabını verecek bir malı olmayan mü'minin ahiretteki hesap gününde durumu da hadise göre aynı o şekilde olacaktır.

Saîd b. Âmir'den (ö. 20/641) rivayet edilen bir olay bu hadisin bir nevi canlı örneğidir diyebiliriz. Bir defasında Said b. Âmir'in valisi olduğu Humus'u Hz. Ömer ziyaret etti. Bu ziyaretinde emretti ve kendisine bu yerin fakirlerinin isimlerinin yazılıp getirilmesini ister. Fakirler içerisinde Said b. Âmir'in ismini görünce, kim bu Said dedi. Oradakiler “ey Mü'minlerin emiri o bizim emîrimizdir” dediler. Ömer: Emiriniz fakir mi? Oradakiler evet, deyince, Ömer emiriniz nasıl fakir olur, ona ücreti ve rızkı verilmiyor mu? Diye sorunca oradakiler ey Ömer! O kendisine verileni tutmuyor ve hepsini dağıtıyor, dediler. Bunun üzerine Ömer hüzünlendir ve ağlar. Hz. Ömer eline bin dinar alır ve yanındakilere; bunu alın Said'e götürün ve benim selamımı söyleyerek, bunlarla ihtiyaçlarını görsün der. Daha sonra Said kendisine gönderilen bu miktarı da Müslümanların ordusunun donatılmasına harcamıştır. Ne zaman ki kendisine “kendine ve ailene harcamalarında artırma yap” denilse ravi bu hadisi delil göstererek karşılık verirdi.²⁸⁰

---

²⁷⁷ İbrahim, 290.

²⁷⁸ Sâffât 37/94.

²⁷⁹ Demîrî, 289-290.

²⁸⁰ İbn Hacer, *Kitabu'l-Metâlibi'l-Âliye*, 13/288.

Hadiste, fakirliğin övülmesinden ziyade fakir kimsenin bulunduğu durumdan dolayı yerilmemesi anlatılmaktadır. Zira onun ahirette hesap verme zamanında işinin kolay olacağı dile getirilmiştir.

Nasıl ki zenginliğin şerrinden yani cimriliğinden Allah'a sığınılırsa fakirliğin de şerrinden Allah'a sığınılır diyen İbnu'l-Mulakkın (ö. 804/1401), hiç şüphesiz ki fakirlik dünya musibetlerinden bir musibettir demiştir. Zenginlik de dünya nimetlerinden bir nimettir. Aynı hasta ile sağlıklı olan gibi. Hastalığı sabrettiği müddetçe o kişi için bir sevap vesilesi olabilir ancak onun sağlığı istemesi buna mâni değildir. Alimlerden birine fakirlik mi zenginlik mi daha üstündür diye sorulduğunda, “zenginlik hakkın vasfıdır; fakirlik ise yaratılmışların vasfıdır. Kişinin aklı devamlı malında ise o zaten fakirdir. Ancak malından sadece nefsi ve ailesi için zaruri olanların peşinde olursa işte o zengindir” diye cevap vermiştir. Zira Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Zenginlik mal çokluğu ile değil, kanaatkâr (gönül tokluğu) olmakla olur”²⁸¹ diye cevap vermiştir. Bu konudaki asıl olan şey orta yolu tutmaktır. İşlerin en hayırlısı orta yoldur. Bu hal kişiyi kendisinden sığınılan hem fakirliğin fitnesinden hem de zenginliğin şerrinden korur.”²⁸²

Konuyla ilgili hadisin de fakirliği öven değil, fakirlikten sebep, kişinin malının olmaması ve bu sebeple de cennete zengin Müslümanlardan erken girmesidir. Ancak, bunun fakir olup mallarının olmamasının faziletinden değil, hesaplarının çabuk görülüp bekletilmeden cennete girmelerindendir. Güvercin gibi korunmasız ve düşmanı çok olan kuşların yerden kalkışları ve ayrılmaları çok hızlıdır. Bu durumları da güvercinin hafifliği ve çabuk kalkışına teşbih yapılarak fakir mü'minlerin hemen cennete uçmalarına yani girmelerine benzetilmiştir.

5. Yalana Yapılan Teşbih

Yalanın ne kadar kötü bir fiil olduğu ve insanların bu fiili işlememeye özen göstermediği bir teşbihle anlatılmıştır.

5.1. Kelebek

Yalanın kötülüğü anlatılırken hayvanlar içerisinde yana ateşe doğru koşup da neredeyse kurtulma imkânı olmayan kelebek üzerinden teşbih yapılmıştır.

---

²⁸¹ Buhârî, “Rikak”, 15.

²⁸² İbnu'l-Mulakkın, 19/131.

وَأَخْبَرَنِي دَاوُدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ ابْنِ خُنَيْمٍ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَسْمَاءَ ابْنَةِ يَزِيدَ الْأَنْصَارِيَّةِ، قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، يَخْطُبُ لِلنَّاسِ، فَقَالَ: " يَا أَيُّهَا النَّاسُ مَا يَحْمِلُكُمْ عَلَى أَنْ تَتَابَعُوا فِي الْكُذْبِ، كَمَا يَتَّبَعُ الْفَرَّاشُ فِي النَّارِ، كُلُّ الْكُذِّبِ يُكْتَبُ عَلَى ابْنِ آدَمَ إِلَّا ثَلَاثًا: كَذِبَ الرَّجُلِ عَلَى امْرَأَتِهِ لِيُرْضِيَهَا، وَرَجُلٌ كَذَبَ بَيْنَ اثْنَيْنِ لِيُصْلِحَ بَيْنَهُمَا، وَرَجُلٌ كَذَبَ فِي خَدِيعَةِ حَرْبٍ "

Yezid b. el-Ensâriye'nin kızı Esmâ'dan rivayetle Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır; "Ey İnsanlar! Pervanelerin (kelebeklerin) ateşe doğru koşup art arda içine düştükleri gibi sizi de peş peşe yalana düşmenize ve onu söylemeye sevk eden şey nedir? Şu üç şeyin dışında söylenen tüm yalanlar Ademoğluna günah olarak yazılır. Bu üç şey ise şunlardır: Kocanın karısına, kadının da kocasına (aile düzenini korumak düşüncesiyle) söylediği, iki kişinin arasını bulmak (ıslah etmek) maksadıyla söylemiş olduğu, savaş esnasında düşmanı aldatma maksadıyla söylemiş olduğu hariç."²⁸³

Hadiste yasak olan bir şeye doğru bilinçsizce ve nefislerinin isteği doğrultusunda koşmaya dikkat çekilmektedir. Yalan ateş olarak tasvir edilmiş, yalanı söyleyen de pervanelere benzetilmiştir. Yalan söylemek ilk bakışta kurtulma anı, çıkış yeri, sıkıntı olarak görülen yerden aydınlığa gidiş yeri olarak görülse de gerçekte öyle olmadığı anlatılmaktadır. Kurtuluş yeri, helak oluş yerine; çıkış yeri, çıkmaz yere; aydınlık yer, karanlığa dönüştüğü yer olduğu vurgulanmaktadır.

Pervanelere (kelebeklere) benzetilen kişi ile ilgili teşbihte anlatılan durumun diğer hadislerden farklı yanı bir günahın üzerinde durulmasıdır. Önceki hadislerde kişinin ateşe doğru koşması genel yasaklar olup türü belirtilmemesine karşın burada nesnel olarak sadece yalan üzerinde durulmaktadır. Kişiyi ateşe sevk eden bu günah üzerinde çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Bu hadisin şerhlerine bakıldığında genelde kişinin hangi durumlarda söylemiş olduğu sözün yalan olmadığı konusu üzerinde durulmaktadır.

Hız. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: "Ben şu kişiyi yalancı saymıyorum: Bir kimse insanların arasını düzeltiyor, bir söz söylüyor ve tek amacı barışı sağlamak veya adam savaşta düşmanı aldatmak maksadıyla konuşuyor veya adam karısına

²⁸³ Ebu Muhammed Abdullah b. Vehb el-Fihri, *el-Câmi' fi'l-Ehâdis li-İbn Vehb*, (Riyad: Dâru İbnu'l-Cevzi, 1995) 628; Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled b. Rahuyeh et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî, *Müsned İshak b. Rahuyeh*, (el-Medinetu'l-Münevver: Mektebetu'l-İman, 1991), 5/171; Ahmed b. Hanbel, 45/550.

ya da karısı adama söz söylüyor.”²⁸⁴ Tahâvî (ö. 321/933) bu hadisin açıklamasında şu şekilde değerlendirmelerde bulunmuştur: “Bu rivayetleri düşündüğümüzde Rasulüllah’ın ümmetini yalandan uzaklaştırmak için onları ısrarlı bir şekilde uyardığını ve ıslah etmeye çalıştığını görmekteyiz. Zira Allah’ın kitabında da bu uyarılar yer almaktadır. Tevbe Suresinde “Ey İman edenler! Allah’tan korkun ve doğrularla birlikte olun”²⁸⁵ Yine Hac Suresinde “Yalancı şahitlikten sakının”²⁸⁶ ayetleri bu konuyla ilgilidir. Burada geçen ayetlerde Allah’ın, Hz. Peygamber’in sahabesine ve onlardan sonra gelenlere “sadıklarla birlikte olun” emri yer almaktadır. O Allah’ın Rasulü’dür, O’ndan önce de Allah’ın birçok nebisi geldi. Onların hiç birisine hangi halde ve hangi vakitte olursa olsun, tüm zaman ve hallerde yalandan şiddetle kaçınmaları onlardan istenmiştir. Hz. Peygamber de Allah’ın emrine muhalefet eden kimselerin en uzağındadır. Dolayısıyla bu konuda rivayet edilen bu hadisin dışında hiçbir hadis rivayet edilmemiştir” demiştir.²⁸⁷

Yalanın ne kadar kötü olduğunu ve söyleyenin de akıbetinin ne olacağı bu teşbihle anlatılmıştır. Mü’minin de bir insan olduğunu ve onun da kusurlarının olabileceğini kabul eden Allah Rasulü (s.a.v), yalanı olabilir kusurların içerisinde saymadığını şu rivayet ile ortaya konulmaktadır. Safvan b. Süleym: “Ya Rasulallah! Mü’min korkak olur mu?” dedik. O, “Evet!” buyurdu. Biz “Peki, cimri olur mu?” Yine O: “Evet!” şeklinde karşılık verdi. Biz yine: “Peki, yalancı olur mu?” diye sorduk. Bu defa O: “Hayır!” dedi.”²⁸⁸

Malik’in (ö. 179/195) Muvatta’ında geçen bir hadiste bir kimse Hz. Peygamber’e gelerek: Ya Rasulallah! Karıma yalan söyleyeyim mi? diye sormuş. Rasulüllah; “Yalanda hayır yoktur” buyurmuş. Adam: Ona vaatte bulunayım mı? diye sormuş Rasulüllah; “Böyle yapmanda sana bir günah yoktur” diye cevap vermiştir.²⁸⁹ Hadiste yalan söylemenin uygun olduğuna veya yalan söylemeye teşvik bulunmayıp arızı bir illetle alakalı olma durumu vardır. Hz. Peygamber’e soruyu soran kişinin kendiyle alakalı güç yetiremeyeceği bir mesele hakkında, eşinin onun üzerindeki ısrarlı tutumuyla ilgili bir

²⁸⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, terc. Rauf Pehlivan, (İstanbul: Motif Yayınları, 2005), 117 (390).

²⁸⁵ Tevbe 9/119.

²⁸⁶ Hac 22/30.

²⁸⁷ Ebu Ca’fer b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili’l-Âsâr*, thk. Şuayb Arnavut, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, h. 1415), 7/357.

²⁸⁸ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta*, (Beyrut: el-Mektebetü’t-Tevfikîyye, 1999), “Kelâm”, 19.

²⁸⁹ Muvatta, “Kelâm”, 15.

durum söz konusu olma ihtimaline işaret etmektedir. Vaatte bulunmak, vadedilen şeyin hiç olmayacağı anlamı taşımaz. Hatta vadederken kişinin Allah'tan yardım istemesi de geleceğe taalluk ettiğinden olma ihtimalini içinde barındırır. Yalan vaat aynı zamanda geleceği içerdiğinden; var olan bir şeyin olmadığını, olmayan bir şeyin de olduğunu söylemektir. Bu da iki taraftan birine zarar verir. Bu da vadetmekle yalan söylemenin arasını ayırmaktadır. Bu hadisin açıklaması ile ilgili olarak Şatıbî (ö. 7901388) “Hz. Peygamber’in “evet” ya da “eğer istersen yap” gibi bir ifadeyi kullanmadığını, bu konuda muradın muhayyer kılınmadığını, zira muhayyer kılmanın iki taraftan birinin diğerine ters düşeceğini” söylemiştir.²⁹⁰

Hz. Peygamber yalanda ısrar etmeyi ve yalana devam etmeyi yanan ateşe doğru kelebeğin ısrarla oraya girmek için mücadele etmesine benzetmiştir. Büyük günahlar arasında yer almaya tavsiye eden kişi bu durumdan tövbe etmezse adının yalancılardan yazılarak ahiretteki yerinin cehennem olacağı başka hadislerde belirtilmektedir. Rasulüllah “Sizi yalan söylemekten menederim. Çünkü yalan söylemek günaha, günah da cehenneme götürür. Kişi yalan söyleye söyleye nihayet Allah katında kezzâb diye yazılır”²⁹¹ buyurarak yalanın kötülüğünü açık bir şekilde ifade etmiştir.

Yalandan maksat dini yalanlamak veya dinden olan bir aslı yalanlamak olmayıp Hz. Peygamber’in o esnada sahabesine hitaben yaptığı konuşma sebebiyle bir uyarıdır. Zira hadiste “ancak şu üç şey sebebiyle ...” denmesi Müslüman da olsa kişinin günlük hayatının akışıyla alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Kafir olan birisine “şu ayetleri yalanlama” ya da “benim Allah’ın Rasulü olduğumu yalanlama, ancak yalan şu üç şeyde olur” şeklinde bir ifade hadisin siyakına da uygun düşmez.

Hadiste zikri geçen hitaptan dolayı buradaki yalanın kişinin günlük hayatında karşılaştığı bir kusuru örtmek, kendine ya da bir yakınına menfaat elde etmek, kişinin kendini olduğundan farklı bir şekilde göstermek veya yaptığı kusurdan dolayı alacağı cezadan kurtulmak gibi nedenlerle söylenen söz ve fiiller olduğunu söylemek mümkündür. Söz ile söylenen yalan insanlar arasında bilinen bir durum ancak fiillerin de dikkate alınarak yalan olup olmadığına dikkat edilmesi gerekir. Zira, yapmadığı bir şeyi yapmış,

²⁹⁰ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî, *el-Muvafakat*, (İstanbul: İz Yayınları, 1990), 1/321-322.

²⁹¹ Buhârî, “Edeb”, 69; Müslim, “Birr”, 102-105.

yaptığı bir şeyi de yapmamış gibi göstermek de yalana girmektedir. Yanan bir ateşe keleşin düşmesi veya ona doğru koşması hemen ve çabukça ve de kolayca oluyorsa, dikkat edilmediği takdirde yalan da aynı derecede çabuk ve kolayca düşülen bir durum olabilir.

Yalandan uzak kalmak ve doğru olmak başlangıçta zor ve meşakkatli gelse de sonu daima şeref ve vakarlı bir duruş demektir. Hz. Peygamber Tebuk seferinden döndüğünde münafıklar hiçbir mazeretlerinin olmamasına rağmen cezadan kurtulmak ve o andaki itibarlarını korumak maksadıyla yalan özürler ileri sürmüşler ve görünüşte kurtulmuşlardır. Ancak yalancı olarak isimlendirilmekten ve bu sebeple de basit değersiz olmaktan kurtulamamışlardır. Ahiretteki durumları da zaten belli olmuştur. Ancak Tebuk seferine katılmayan üç sahabe kendilerini kınanmaktan kurtaracak bahaneler ileri sürerek yalan söylememiş ve savaşa ancak tembellik sebebiyle katılamadıklarını ifade etmişler ve de verilecek cezaya razı bir şekilde Hz. Peygamber'e gelmişler ve durumu olduğu gibi anlatmışlardır.²⁹²

Geri kalan üç kişi için bu durum başlangıçta zor ve belli bir süre sıkıntılı olsa da bu üç kişi doğrulukları sebebiyle Allah Teâlâ kitabında kıyamete kadar örnek gösterilen örnek şahsiyetler olmuştur. Bu durum ayette şu şekilde anlatılmaktadır “(Geride kalan) diğerleri ise işledikleri günahlarını itiraf ettiler. Salih olan bir ameli başka kötü bir amelle karıştırmışlardı. (Şayet tövbe ederlerse) umulur ki Allah, onların tövbesini kabul eder. Muhakkak ki Allah bağışlayandır, merhamet edendir.”²⁹³ Ayette geçen “itiraf ettiler” doğru söylediler, yalan söylemediler demektir.

Ka'b b. Mâlik'in (ö. 50/670) başına gelen bu hadiseden sonra söyledikleri konumuzun izahının özeti niteliğindedir. Münafıklar yalan söylemek suretiyle keleşlerin ateşe girmesi gibi o anlık kurtuluş olarak gördükleri ateşe kendini atmış ve sonuç ise orada yanmak olmuştur. Ka'b b. Mâlik durumu izah için şöyle demektedir: “Allah'a yemin olsun ki, İslam'la şereflendikten sonra Allah Teâlâ'nın benim için verdiği en büyük nimet, Rasulüllah'ın huzurunda doğru söylemem, böylece yalan söyleyen kimselerle birlikte helak olmaktan kurtulmuş olmamdır. Zira Allah, Tebuk Seferine iştirak etmeyip (mazeret ileri sürerek) yalan söyleyenlerle ilgili, hiçbir kimse hakkında kullanmadığı ağır sözleri

---

²⁹² Taberî, 11/70-74.

²⁹³ Tevbe 9/102.

vahyederek “... onlardan yüz çevirin, gerçekten onlar necistirler...”²⁹⁴ buyurmuştur.”²⁹⁵ Nifakın asıl karakteri de yalan üzerine bina edilmiştir.

6. Hibe ve Hediye Yapılan Teşbih

İnsanların birbirleriyle hediyeleşmesi ve yardımlaşması ve bu vesile ile de meydana gelecek ünsiyetin ortadan kalkmasına sebep olacak bir fiilden bahsedilmektedir.

6.1. Köpek

Yardımlaşma ve hediyeleşme sonrasında vazgeçilmesi durumu köpeğin kusmuğu üzerinden yapılan bir teşbihle anlatılmıştır.

حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا وَهْبٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْعَائِدُ فِي هَيْبَةِ كَالْكَلْبِ يَقِيءُ ثُمَّ يَعُودُ فِي قَيْئِهِ.

İbn Abbas’dan rivayetle Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Bir kimsenin hibesinden dönmesi, **köpeğin** kusup da sonra dönüp o kustuğunu yalamasına benzer.”²⁹⁶

Zeyd b. Eslem’den (ö. 136/754), o da babasından nakille dedi ki, ben Ömer İbnu’l-Hattab’dan şöyle bir nakilde bulunmaktadır. Allah rızası için ben iyi bir atımı mücahide verdim. Ancak o kimse yanında olan atı zayı ederek ona iyi bakmadı ve atı zayıflattı. Bunun üzerine ben hayvanı para ile satın almak istedim. Ucuza vereceğini de tahmin ediyordum. Bu durumu Nebî’ye sordum. O şöyle buyurdu: “Bir dirheme bile verse, sakın onu satın alma, verdiğin sadakadan asla dönme! Zira bağışından dönen, köpeğin kustuğunu tekrar yalaması gibidir.”²⁹⁷

Kur’an’da A’raf Suresi 176-177 ayetlerinde Allah’ın ayetlerini yalanlayanları “dilini çıkarıp soluyan köpeğe” benzetmiştir. Bu ayetlerin tefsirinde İbn Kesir (ö. 774/1373) şu yorumu yapmaktadır: “Ayetlerimizi yalanlamak suretiyle kendilerine zulmeden kavmin misali ne kadar kötüdür” ayetinde; yiyecek ihtiyaçlarını ve arzularını giderecek şeylere ulaşmaktan başka bir düşüncesi olmayan köpeklere benzetilmiş olmaları, onlar için ne kadar kötüdür. Kim ilim ve hidayet dairesinden çıkar, nefsinin arzularına yönelerek ve nefislerinin arzularına tabi olursa; o, köpeğe benzer, işte onun hali ne

²⁹⁴ Tevbe 9/95.

²⁹⁵ Buhârî, “Meğâzî”, 79; Müslim, “Müsafirîn”, 74.

²⁹⁶ Buhârî, “Hibe”, 536; Müslim, “Hibe”, 1622; Ebu Dâvud, “Hibe” 3538; Nesâî, “Mesacid”, 14.

²⁹⁷ Buhârî, “Hibe”, 536.

kötüdür. Bu sebeple Raulüllah şöyle buyurmuştur: “Bizim için kötü örnek olamaz (bizim bu kötü sıfatla mevsuf olmamız mümkün değildir). Hibesinden dönen kimse kusmuğuna dönen köpek gibidir.” Bizzat hidayete tabi olmamakla ve Allah'a itaatten yüz çevirip de imtihan yurdu olan dünyaya meyletmeleri ve bu sebeple de lezzetleri elde etmeye, arzularına boyun eğmeye yönelmeleri ile kendi kendilerine zulmetmişlerdir.²⁹⁸

İslam'ın davet ettiği güzel ahlaktan birisi de hediyeleşmek ve hibede bulunmak. Zira Rasulüllah “hediyeleşin ki birbirinizi sevesiniz”²⁹⁹ buyurarak, kendisi de hediye vermiş, hediye kabul etmiştir. Ancak sadakayı kabul etmemiştir. Hediyeleşmek insanlar arasında muhabbet ve kaynaşmanın artmasına sebep olur. Hediye verenle alan arasında bir muhabbetin oluşmasına da katkı sağlar. Hediye alan beklemediği bir anda kendisine iltifat edilmesini unutmaz. Kişinin değer verildiğini ve sevildiğini bilmesi hediye verene karşı sevgisini artırır ve kardeşliğinin artmasına sebep olur. Dolayısıyla, hediye veren kişi kendisinin karşısındakine değer verdiğini, hediye verilen kişi de değer verildiği bilincine ulaşır. Bu hali anlatan bir hadiste Rasulüllah “Sakin bir komşu kadın, koyunun bir paçasıyla da olsa, komşu kadına hediye vermeyi değersiz görmesin”³⁰⁰ buyurmuştur. Bu ifade hediye verilen şeyin azlığını mübalağa içindir. Koyun paçası vermek adet olmadığından burada maksat koyun paçası değildir. Asıl maksat azlığına ve çokluğuna bakmadan elde olan bir şeyi hediye etmektir. Cömertlik ancak elde olan şeyle olur. Hadiste nehy edilen şeyin kendisine verilen kişiye de raci olması mümkündür. Bu şekilde mana “hiçbir kimse komşusunun az da olsa verdiği şeyi küçük ve değersiz görmesin” demek anlamına gelebilir.

Yukarıda sözü edilenlerden başka hibe'de bulunmanın daha birçok içtimai faydalarının olduğu da bir gerçektir. Kişinin verdiği hediyesinden geri dönmeyi İslam yasaklamış hatta bu dönüşü “köpeğin kustuktan sonra tekrar kusmuğuna dönüp de onu yalamasına” benzetmiştir. Zira bu şekilde bir dönüş insanlar arasında kinlenmeye, kırgınlığa ve düşmanlığa dönüşme endişesi vardır. Hibeden maksat bir ihtiyacın

---

²⁹⁸ İbn Kesîr, 2/267-269.

²⁹⁹ Ebu Ya'lâ, 11/9.

³⁰⁰ Buhârî, “Hibe”, 1.

giderilmesi ise, yapılan hibeyi geri almak o ihtiyacın giderilmediği ve elinden hibesi alınan kimseyi muhtaç durumda bırakması demektir.³⁰¹

Bu misalde yapılan eylemin herkesin tabii olarak çirkin gördüğü bir şeye benzetilmiştir. Başka tariklerde gelen لَيْسَ لَنَا مَثَلُ السَّوِّ “bizim için kötü misal olmaz” dan maksat; “bizim dinimizde bu şekilde bir fiil yapmak yoktur, buna benzer bir eylem yapanın örneği yoktur, mümin böyle bir eylemde bulunmaz”, “benim ümmetim için bir şeyi hibe edip de ondan geri dönme şeklinde bir fiil yoktur” “köpeğin yaptığı eyleme benzer eylemde bulunmayı hiçbir nefis kendine yakıştırmaz” anlamındadır. Böyle bir fiil ancak en düşük hayvanlara ve onların yaptığı alışkanlıklara benzer ki, bu çirkin fiille mü’minlerin sıfatlandırılması ve onlara benzetilmesi doğru değildir. Bu sebeple bir kimseye bir şey hibe edip onu kabul etmesinden sonra mü’minin onu geri alması caiz değildir. Burada benzetme kişiye değil, fiile yapılmıştır.³⁰²

Rasulullah (s.a.v); “Hediyeleşin, zira hediye kini giderir”³⁰³ buyurmuştur. Hediye kini giderirse, hediyeden dönmek ise kinlenmeye sebep olabilir. Hediyeden dönülmesi hediye verilen kişinin kalbinin kırılmasına, onurunun zedelenmesine ve tamir edilmeyecek yaraların açılmasına sebebiyet verilebilir. Sevildiği için hediye verildiğini düşünen kimse, hediyesi alınca da sevilmediğini düşünecektir. Geri alınan hediye kusmuğa benzetilmiş, hediye alanın fiili de köpeğin fiiline benzetilmiştir. Ancak, hediye olarak verilen şey alana nispetle kustumuk değildir, o hediye, veren kişi tarafından alınma niyetine girdiği anda kusmuğun durumuna benzetilmiştir. Öncelikle geri alınma niyetine girilen hediye kustumuk hükmüne alan kişi açısından kustumuk olarak nitelendirilmiştir.

Burada benzetmenin köpeğin kusmuğunu yalamasına yapılması onun (kusmuğunu yalaması) fiilinin insanlarca pis bir durum ve nefret edilen bir şey olmasındandır. Zahir olan hibe veya sadaka olarak verilen şeyden dönülmesinin haram olmasıdır. “Kustuktan sonra tekrar kusmuğuna dönen köpeğin fiiline benzer şekilde hibe edip de sonra ondan geri dönen kimsenin misali gibi kötü misal (fiil) Müslümana yakışmaz” denilmesi bu fiilden uzaklaştırmanın en belîğ yoludur. İbn Dakîk (ö. 702/1302), “burada yapılan şiddetli uyarı

³⁰¹ Ğalib b. Ali Avvacî, *el-Mezhibu'l-fikriyyetu'l-muâsıra ve devruha fi'l-müctemiâti*, (Cidde: el-Mektebetu'l-Asriyyeti'z-Zehebiyye, 2006), 2/1289.

³⁰² Nureddin Ali b. Sultan Ali el-Kâri, *Mirkâtu'l-Mefâtih Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2002), 5/2008.

³⁰³ Tirmizi, “Velâ”, 6.

teşbihte iki yönlü olarak gelmiştir diyerek birincisinin hibesinden dönen kimsenin köpeğe benzetilmesi, ikinci ise dönülen şeyin kusmuğa benzetilmesi şeklinde olduğu görüşündedir.³⁰⁴ İbnu'l-Attar “köpeğin misal verilmesi kendi kusmuğuna dönmesindendir, bu da yapılan hibeden dönmenin ne kadar kötü bir durum olduğu ve insanların onu ne kadar kötü ve çirkin gördüğündendir. Bu şekilde bir benzetme de yapılan bu fiilin ne kadar çirkin olduğunu en belîğ şekilde anlatmak içindir. Bu benzetmenin iki yönü vardır. Birincisi; hibesinden dönme şekli köpeğin dönmesine benzetilmiş, ikincisinde ise dönülen şeyin kusmuğa benzetilmiş olmasıdır. Sonuç olarak her ikisinin pis, necis ve haram olmasıdır. Ancak teşbihin mükellef olmayan bir hayvan (köpek) üzerinden yapılması, bu fiilin haram olmayıp mekruh olduğunu gösterir”. İbnu'l-Attar, Ebû Hanife'nin (ö. 150/767) “ecnebi birisine verilen hibeden dönülebileceği” fetvasını da görüşlerinin arasında açıklamıştır.³⁰⁵

Hadiste bahsi geçen teşbihin incelikleri ile ilgili Kastallânî (ö. 923/ 1517), “hibesinden dönen kimsenin köpeğin durumuna benzetilmesi, köpeğin yaptığı şeyin kendisi için normal olmasıdır. Zira köpek mükellef olmadığı için o böyle bir şey yapabilir ancak, yaratılış bakımından mükerrerem ve mükellef olan insan için bu fiil çok kötü ve çirkindir. Hz. Ömer hibesinden dönmemiş ve belki o şahıs atı satılığa çıkarır düşüncesiyle sormuş olmasına rağmen Rasulüllah Hz. Ömer'e “onu bir dirheme verse bile alma” diyerek onu bu işten tenzih etmesi ve değerinden çok aşağı bir fiyata verse bile buna engel olmasıdır” demiştir.³⁰⁶

Hadiste geçen hikmetlerden bahisle hibeden dönmenin mekruh oluş sebebi ile ilgili olarak Dihlevî (ö. 1176/1762) de hibeden dönmenin mekruh oluş sebebinin hibe etmek maksadıyla malından ayırdığı bir şeyden vazgeçmesi ya cimrilikten ya karşısındakine öfkesinden ya da zarar verme arzusu sebebiyle olabileceğinden, sayılan bu huyların kötü huylar olup onlardan kişinin bir an önce kurtulması gerektiği söylemiştir. Ayrıca hibenin yapılmasından sonra onun bozulmasının kine ve düşmanlığa sebep olabileceğini, baştan hiç vermemenin ise böyle olmadığını söylemiştir. İşte Rasulüllah'ın malından hibe olarak vermek üzere ayırdığı şeyi vermekten vazgeçerek hibesine tekrar döneni, kustuğunu

³⁰⁴ Faysal b. Abdilaziz Hureymiliî, *Tatrîzu Riyazi's-Salihîn*, (Riyad: Dâru'l-Âsime, 2002), 902.

³⁰⁵ Ali b. İbrahim b. Dâvud İbnu'l-Attâr, *el-İddetu fî Şerhi'l-Umdeti fî Ehâdîsi'l-Ahkâmî*, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2006), 3/1200.

³⁰⁶ Kastallânî, 10/114.

yeniden yiyen köpeğe teşbih etmiştir. Böylelikle hibeden dönmesinin ne demek olduğunu çok açık ve net bir şekilde ümmetine göstermiş, bu halet-i ruhuyenin de çirkinliğini en güzel bir üslupla açıklamıştır. Dihlevî, hibeden ancak bir münakaşayı bitirmeye ve usulsüzlüğün ortadan kalkmasına sebep olacaksa dönülebileceğini söylemiştir.³⁰⁷ Hiçbir sebep yokken kişinin hibesinden dönmesi kardeşine karşı kibirli olmaya da götürebilir.

7. Münafıklığa Yapılan Teşbih

Münafığın insanlar arasında kararsız bir şekilde oluşundan ve menfaatinin peşinde giden birisi olduğuna teşbih yoluyla anlatım yapılmıştır.

7.1. Şaşkın Koyun-Koç

Münafığın şaşkınlığı ve tutarsızlığı koyunlar arasında hangi tarafa gideceğini bilemeyen şaşkın koyuna/koça benzetilerek anlatılmıştır.

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ يَعْنِي الثَّقَفِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مَثَلُ الْمُنَافِقِ، كَمَثَلِ الشَّاةِ الْغَائِرَةِ بَيْنَ الْغَنَمَيْنِ نَعْبِرُ إِلَى هَذِهِ مَرَّةً وَإِلَى هَذِهِ مَرَّةً.

Abdullah b. Ömer'in Rasulullah'tan (s.a.v) rivayet ettiği hadis şöyledir: “Münafığın misali, iki sürü arasında hayretle duran (şaşkın) **koç/koyun** gibidir. Bir o sürüye gider, bir bu sürüye gider (nereye gideceğini bilemez durumdadır).”³⁰⁸

Şaşkınlık açısından bakıldığında الشَّاةِ koyun anlamında; arzuları bakımından nereye gideceğini bilmez halinde ise koç manasına kullanılmaktadır.

Münafık, koyunların arasında sağa sola koşan ve bir mekân tutunamayan huysuz koyuna benzetilmiştir. Münafıkların durumunun benzetildiği Kur'an'ı Kerim'de birçok misal bulunmaktadır. Allah, bahsi geçen ayette şöyle buyurmaktadır: “Münafıklar arada bocalayıp duruyorlar ne onlara ne bunlara! Allah'ın şaşırttığı kimseye asla bir yol bulamazsın.”³⁰⁹ Bu hadis de ayetin tefsiri olarak hayvan figürüne teşbih yoluyla en güzel anlatımlardan biridir.

الشَّاةِ mana olarak الحائرة manasında “şaşkın” “gidip gelen” anlamındadır. Münafığın misali, iki koyun sürüsü arasında gidip gelen, nereye katılacağına karar

³⁰⁷ Dihlevî, 2/178.

³⁰⁸ Müslim, “Sıfatu'l-Münafikîn” 2146.

³⁰⁹ Nisa 4/143.

vermemiş, bir o sürünün yanına bir diğer sürünün yanına gidip gelen koyun gibidir. Bu gidiş gelişleri de insan söz konusu olduğunda nifaklarından kaynaklanmaktadır.³¹⁰ Başboş koça benzetilmesi onun bir o tarafa bir bu tarafa giderek kendine bir yer bulamayıp arada tereddüt içinde olmasıdır. Münafığın arada oluşu sözle Müslümanların yanında ancak akide ile de müşriklerin yanında olmasıdır.³¹¹ Münafıklar iman ile küfür arasında şaşırmış haldedirler. Görünüşleriyle ve içleriyle ne mü'minlerle ne de kafirlerle beraberdirler. Dış görünüşleriyle mü'minlerle, içlerinde ise kafirlerle beraberdirler. Onlardan şüpheyi düşenlerde bazen kafirlere bazen de mü'minlere meyledenler vardır. Bu şüpheyi hangisine uyacağını bilmez. İbn Cerir bu hususta şu gibi değerlendirmeler yapmaktadır: Bısr'ın Katâde'den (ö. 117/735) rivayetine göre o şöyle demiştir. Onlar gerçek mü'min değildirler. Hz. Peygamber mü'min, münafık ve kafir hakkında şöyle bir misal verdi: onlar bir nehre giren üç kişi gibidirler. Mü'min yürümeye başlar ve nehri geçer. Sonra münafık nehre girer ve mü'mine ulaşmasına az kala, kafir ona bağıır; bana gel ben senin durumundan korkuyorum. Mü'min de onu şöyle çağırır: bana gel, benim yanımda şunlar şunlar var diye yanında olanları sayıp döker. Münafık ikisi arasında tereddüt edip dururken bir dalga gelir ve onu boğar. Münafık bu durumda devam edip dururken ölüm kendisine gelinceye kadar şek ve şüphe içindedir. İşte onun bu hali iki sürü arasında kalıp da hangisine tabi olacağını bilmeyen şaşkın koyun gibidir.³¹²

Hadiste geçen benzetme yönü, münafığın hidayet ve hak üzere sebat etmeyen hali, iki sürü arasında gidip gelen ve hangisine tabi olacağını bilmeyen koyunun haline benzetilmiştir. Münafığın bu kararsızlık hali onun helak olmasına sebep olmaktadır. et-Tîbî (ö. 743/1343) rivayeti şu şekilde yorumlamaktadır: münafığın durumu, mü'minle kafir arasında kaldığı tereddütlü hale benzemiştir. Münafığın kötü maksadı ve hevasına uyma arzusu onu bu hale getirmiş ve bu şekilde kendine bir yer edinmemiş koyunun durumuna benzetilmiştir.³¹³ Hadiste münafığın şaşkınlığı anlatılmış ancak o (münafık) hal ve hareketlerinde kafirlere daha yakın olması tarafını korumaktadır. Bu da onların arzularına uymalarının göstergesidir. Zira ayette “Onlar iman edenlerle karşılaştıklarında, biz de

³¹⁰ Musa Şahin, *Fethu'l-Munim Şerhu Sahîhi Muslim*, (yy: Dâru's-Şuruk, 2002), 10/385.

³¹¹ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed İbnu'l-Cevzî, *Keşfu'l-Müşkil min Hadîsi's-Sahihayn*, (Riyad: Dâru'l-Vatan, ty.), 2/597.

³¹² İbn Kesîr, 1/574-575.

³¹³ Münavî, 5/515.

inandık derler. İman edenlerden ayrılıp da şeytanlarının (dostlarının) yanına vardıklarında ise, biz sizinle beraberiz, biz yalnızca alay etmekteyiz derler.”³¹⁴

Münafıklar tek bir hal üzere değillerdir. Onlar nefislerinin esiri olmuş ve onun istikametinde giderler. Burada Teşbîhi Murekkebi Mahsus (fehmedilen, anlaşılan) vardır. Bu teşbihin faydası muhatabın daha iyi anlamasına yardımcı olmaktır. Bu yolla münafığın tereddüdü koçun tereddüdüne benzetilmiştir. Münafık, Müslümanlara mı yoksa hevasının ve isteklerinin yeri olan kafirlere mi tabi olsam tereddüdü içerisinde. Şaşkın koç da öyle olup o da bir hal üzere sabit kalmaz. Rasulüllah’ın söylemiş olduğu bu mesel münafığın durumunu ve hakikatini ortaya koymaktadır. Münafık hak, hidayet ve iman üzere sebat etmez ancak, zahiren müminlerin yanında yer alır, gerçekte ise kafir ile beraberdir. Bunun sebebi ise kafirlerin yanında olan dünyevi menfaatlara tamah ettiğindendir. Şayet menfaati müminlerin yanında görürse ben sizinle beraberim der. Bu durumu Allah şöyle haber vermektedir: “Sizi gözetleyip duranlar; eğer size Allah’tan bir zafer nasip olursa, “Sizinle beraber değil miydik?” derler. Kâfirler görünürde kazançlı çıkarsa (bu defa onlara) “Üzerinize kol kanat gerip müminlerden sizi korumadık mı?” derler. Artık kıyamet gününde Allah aranızda hükmedecek ve kâfirlere, müminler aleyhinde asla yol vermeyecektir.”³¹⁵ Buradaki uyarı münafıkların gittiği yoldan ve onların kötü yoluna tabi olmaktan sakındırmak içindir. Misalde anlatılan benzeme tarafı; münafığın hak ve hidayet üzere sebatsızlık hali, başı boş koçun iki koyun arasındaki tereddüdüne benzetilmiştir.

Bu mesel aynı zamanda münafıklığın çirkinliğini ve onun amelinin ne kadar kötü olduğunu açıklamaktadır. İbn Kayyim (ö. 751/1350), münafıkların alametlerinin gizli kalmadığını, Allah’ın Kur’an-ı Kerimde münafıkların önlerindeki perdeyi yırtıp attığını, onların gizliliklerini ortaya çıkardığını, kulları için onların işlerini ortaya döktüğünü ve böylelikle, insanlar onların durumlarından kendilerini koruyabildiğini söylemiştir. Bu sebeple Bakara suresinin başlangıcında mü’minlerle ilgili dört ayet, kafirlerle ilgili iki ayetle başlarken münafıklarla ilgili on üç ayetle başlamıştır. Bu da onların çokluğu, çoğunluğun bununla imtihan edildiği ve İslam içindeki fitnelerinin çokluğundadır. İslam ve Müslümanlar bunların fitneleriyle her zaman imtihana tabi olmuşlardır. Bu münafıklar

---

³¹⁴ Bakara 2/14.

³¹⁵ Nisâ 4/141.

sebebiyle nice İslam kaleleri düşmüş ve harap olmuş, nice İslam bayrağı ile fethedilen yerler sönmüş ve onların bayrakları yere düşmüştür.³¹⁶

Münafığın durumunun başı boş koça benzetilmesi şehvetinin peşinde bir o sürüye bir o sürüye gitmesindendir. Kişinin kararlarını doğrunun ve hakkın yanında değil de arzu ve isteklerinin istikametinde vermesi nifakı sebebiyledir. Şehveti yani hevası, arzusu onu nereye sürüklerse o da oraya gider de nereye düştüğüne ve kiminle beraber olduğuna değer vermez. Bu tür insanlar isteklerini kendi gayretleriyle elde etme zahmetine girmeden başkalarına yapılan yalakalık ve dalkavuklukla elde etmeye çalışır. Güç, iktidar, makam ve mal sahiplerine karşı yapılan dalkavukluk kişinin sadece kendisine zarar vermekle kalmaz. Elde edilecek nimete layık olanlara ve liyakat sahibi kimselere verilmesine engel olunmasına da sebebiyet verir.

8. Mescitte Belirli Bir Yer Edinmeye Teşbih

Mescitler insanların Allah'a ibadet etmek için bir araya geldikleri ve aralarında rütbe farkı gözetmeden eşit bir şekilde bulundukları yerlerdir. Mescitlerde kimseye ayrılmış özel bir yer olmadığı için böyle bir yola tevessül etmek de yasak edilmiştir.

8.1. Deve

Mescitte bir kimsenin kendine özel bir yer edinmesi deve figürüne teşbih yapılarak yasak edilmektedir.

حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ الْحَكَمِ، ح وَحَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ تَمِيمِ بْنِ مَحْمُودٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ شَيْلٍ، قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَفَرَةِ الْغُرَابِ، وَافْتِرَاشِ السَّبْعِ، وَأَنْ يُوطَّنَ الرَّجُلُ الْمَكَانَ فِي الْمَسْجِدِ كَمَا يُوطَّنُ الْبَعِيرُ

Abdurrahman b. Şibl'den nakledilen rivayette o şöyle demiştir: “Rasulullah (s.a.v) namaz kılanın karganın yem toplaması gibi acele etmesi’nden, yırtıcı hayvanlar gibi kolları yere döşemekten, **devenin** bir çökme yerini belirleyip durduğu gibi, bir kimsenin de mescitte muayyen bir yer tutmasından nehyetti.”³¹⁷

Hiz. Peygamber bir kimsenin namaz kılmak veya hutbe dinlemek için mescitte devamlı aynı yere oturması ve kendisine o yeri mekân edinmesini, devenin kendisine bir

³¹⁶ İbn Melek, 1/76.

³¹⁷ Ebu Dâvud, “Salat”, 143, 144 (862).

yeri mekân edip orada oturması adetine benzetmiştir. Deve, ahırında bir yer edindi mi onu oradan kim nehyederse etsin illaki o, kendi bellediği yere çöker, başka yere gitmez.³¹⁸

Ebû Dâvud (ö. 275/889) Şerhinde şöyle denilmiştir “develer ağıla girdikleri zaman yumuşak ve düz bir yer ararlar. Böyle bir yeri buldukları zaman artık devamlı oraya çökerler, başka bir yere yatmazlar.”³¹⁹

Deve hoşuna giden ve başka yeri de kabul etmeyen bir şekilde her zaman çöktüğü yere çöker. Kendine mescitte belirli yer edinen kişi de mescitte yer edindiği yerden başka yerde rahat edemez ve huzur bulamaz ancak kendisine özel olarak edindiği yerde bu aradıklarını bulur.

Deve gibi aynı yere çöküp yer edinmek kişiyi şöhrete, görülsün ve duyulsun şeklinde riyaya götürebilir. Bu da kişide isteklerinin peşinde olmasına ve onun peşinde koşmasına sebep olur. Bu durumun yasak olması, bazı sakıncaların ortaya çıkmasına sebep olmasındandır. Bunlardan bazıları şu şekilde sayılabilir; cemaatten bazıları mescitte kendisine bir yer edinmek hoşuna gider. Kimi kendisine mescidin hep aynı köşesini, kimi, imamın tam arkasını, kimi minberin ön kısmını ya da arka kısmını, kimi duvarın sağ kısmını ya da sol kısmını veya geride bulunan köşe veya kuytu bir yeri yer edinir. Onun düşüncesine göre bulunduğu yerden başka bir yerde ibadet ederse ibadet etme zevkini ve lezzetini alamaz.³²⁰

Kendine yer edinen kişiye şayet cemaatten başka birisi öne geç safı doldur, yana çekil safı sıklaştırsın dese; o kişi hemen bu duruma kızar, kendine bunu hakaret görür ve söylenmeye başlar. Bu durumun afetlerinden biri de şayet meşhur birisi ise ve kendine bir yer edinmişse, sonradan gelen bazı kimseler “bu yer falancanın yeri” diye bahsedilmesine ve oranın teberrük edilmesine yol açar. Bundan sonra bazı cahillerin gelip orayı kendilerine sevap yeri görmelerine sebep olur. Bazen de o yere layık olmadığı düşünülen sıradan kimselerin gelip ibadet etmesine engel olunur. Bu durumun mahzurlarından biri de, kişi duyulsun ve işitilsin diye riyaya müptela olur ve kendisini birinci safın cemaati desinler diye mescide erkenden gelir ve imamın hemen arkasında, sağında veya solunda

³¹⁸ İbnü'l-Esîr Mübârek b. Muhammed, *Kitabu Câmi 'i'l-Usûl li-Ehâdîsi'r-Resûl*, (yy.: Dâru'l-Fikr, 1971), 5/368.

³¹⁹ Yeniel, *Ebu Davûd Şerhi*, 3/359.

³²⁰ Elbânî, Nasuriddîn, *es-Semeru 'l-Müstetâbu fî Fıkhı's-Sunneti ve'l-Kitâbi*, (yy.: Daru'l-Ğırâs, h. 1422), 2/572-575.

veya mihrabın tam karşısında birinci saftaki yerini alır. O kişiden önce biri gelirse bu durumu bilir ve bu yer falanca kişinin yeri, o buradan başka yerde namaz kılmaz ve şayet ben otursam onun kalbi kırılır diye düşüncelere sebebiyet vermiş olur. Bununla birlikte kendisine yer edinen kimse yanında başka yer edinenle ünsiyet kurar ve başka biri geldiğinde safı açmaz genişletmez ancak yanında devamlı duran kimse geldiğinde zor da olsa safı açar ve ona yer verir ki kendisi için de böyle davranılmasına sebep olur.

Kendine yer edinen kimse bir ihtiyaç için mescitten çıkıp da tekrar geldiğinde mekanının dolu olması ve ona gelme burası dolu denildiğinde onun kızgın olmasına sebep olur ve ibadetinden zevk almaz duruma gelir. Bazı kimseler bu durumu hazmedemezler ve namaz çıkışında yerini alan kimseye şöyle hitap eder: Bak kardeşim! Biz bu mescitte daha dünkü çocuk değiliz ve buraya yeni de gelmedik, bu mescitte kırk yıldan beri aynı yerde ibadet ediyoruz der. Bir düşünmek lazım bu yerde ibadetten nasıl zevk almış olabilir, o ancak ibadetten değil ancak riyadan ve kibirden doldurulmuş olan şeyden zevk almıştır. Onun kalbinde namazın zevkinin ve huşûun meyveleri yoktur. Elbâni (ö. 1999) bu durumu şöyle değerlendirmektedir, “ben avamdan birine rastladım ki o, namazını sadece imamın hizasına gelecek şekilde tam arkasında kılmaya çalışıyordu. Ne biraz sağa ne de sola çekilmesi mümkün değildi.”³²¹

İbn Mace'nin (ö. 273/887) ilgili hadisle alakalı olan şerhinde devenin huyundan ve bu huyunun sebebinden bahisle şöyle denmektedir; devenin sulamaya götürüldüğünde suyunu içtikten sonra suyun etrafında belirli bir yere çöker. Bulunduğu yerde dinlendikten sonra tekrar su içmeye döner. Suyunu içtikten sonra daha önceki yerine dönüp çöker. Devenin kendisine çökmek için belli bir yer edinmesi ve hep aynı yere çökmesi gibi kişinin kendisine mescitte muayyen bir yeri tahsis edip daima orada namazını kılması ve mescidin başka yerlerini terk eder gibi namaz kılması yasaklanmıştır. Bunun hikmetleri arasında, böyle bir davranışın şöhrete, riyakarlığa, desinlere ve kibre yol açmasıdır.³²²

Ancak birinci safın sevabını elde etmek, ondaki rahmet ve mağfireti kazanmak amacıyla hareket etmek bu benzetmenin dışında olacaktır. İlk safa teşvik aynı zamanda mescide erken gelmeye teşviktir. İlk safta olmanın sevabını elde etmek maksadıyla hareket eden kişi zaten geç kaldığında ve ikinci safa düştüğünde kimseye sitemde

---

³²¹ Elbâni, 2/572-575.

³²² Hatipoğlu, 4/252.

bulunmayacaktır. Hadiste teşvik edilen birinci safta olmaktır. Yasak edilen durum ise, kişinin kendisine özel olarak bir yer belirlemesi, bu birinci safın en sağ, en ortası, imamın okumasını açacak bir özelliği olmadığı halde imamın arkasında durmak gayreti içinde olması ve yerinin gittiğinde de yerine gelen kişiye haset etmesidir. Birinci safta olmanın fazileti ile ilgili birçok hadis olup burada biri zikredilmekle yetinilecektir. Bera b. Âzib'in naklettiği bir rivayette; Rasulüllah bir uçtan bir uca safların arasında girer ve omuzlarımıza dokunarak bizi doğrultur ve “eğri büğrü olmayınız ki kalpleriniz arasında ihtilaf olmasın, şüphesiz Allah ile melekler ilk saflara rahmet ve istiğfar ederler” buyurmuştur.³²³

Kişinin kendisine en uygun yeri bulup da orada daha iyi ibadet edeceği, imama yakın olacağı ya da hutbeyi en iyi orada dinleyeceğim diye insanlara eziyet vermesi de yasaklanmıştır. Enes b. Malik'in rivayet ettiği bir hadiste bu durum şu şekilde anlatılmaktadır; Nebi (s.a.v) bir cuma günü hutbe okurken bir kişi insanların omuzlarına basarak ilerledi ve Rasulüllah'ın yanına geldi ve oturdu. Rasulüllah: Ey falan! Seni bizimle Cuma namazını kılmaktan engel olan şey nedir? O kişi; Ya Rasulallah! Şu gördüğün yere oturabilmek için böyle yaptım, dedi. Rasulüllah: “Ancak seni insanların omuzlarına basarken ve insanlara eziyet ederken gördüm. Şunu iyi bil ki, bir Müslümana eziyet eden bana eziyet etmiş olur, bana eziyet eden de Allah'a eziyet etmiş olur” buyurmuştur.³²⁴

Bu açıklamaların özeti olarak şu değerlendirmeyi yapmak mümkündür: Bir insanın daha camiye gelmeden veya safa girmeden çok önce sanki orayı parsellemiş gibi bir eşyasını oraya koyması veya bir arkadaşına ben gelene kadar her zamanki yerimi tut diye tembihlemesi, her zamanki yerine birinin gelmesi durumunda münakaşa etmesi Hz. Peygamber'in uygun görmediği bir durumdur.

İnsanlar Allah'ın huzurunda dünyalık hiçbir makam ve mevki olmadan eşit bir şekilde saf tutmalıdır. Kulun Allah'ın katındaki derecesi, niyeti, huşusu ve Allah'ı görüyormuş gibi ibadet etmesidir. Kişinin mescitte özel olarak herhangi bir yerde bulunması Allah'ın katındaki değerini ne yükseltir ne de eksiltir. Şayet mescitte şu yerde bulunmak kişinin Allah'ın katındaki değerini yükseltir şeklinde bir haber olsaydı, dünyadaki güç sahipleri kendinden başka hiç kimseye bu yeri vermezdi. Allah'ın huzurunda durmada kulların karşısında durma gibi bir protokol söz konusu değildir. Şayet

³²³ Ebu Dâvud, “Salat”, 93 (664).

³²⁴ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, 2/179.

böyle bir şey olsaydı, protokoldeki yerin sahibi gelmediğinde oraya başka bir kimsenin doldurmaya cesaret etmesi mümkün olmayacaktı. Bir devlet başkanı da birinci safa durur bir çoban da birinci safa durur. Ön safta yer almak sevap almak maksadıyla olduğunda şeri bir yarış olur, ancak ön safta yer alıp oranın da belli bir yerinde durmak için çaba göstermeye riya girer ve elde edilecek sevabın da gitmesine sebep olur.

9. Şeytana Yapılan Teşbih

Namazda saf düzeninin önemi ve bunu ihlalin ise şeytanın insanların arasını ayırtırmaya fırsat verdiği durumu teşbih yolu ile anlatılmıştır.

9.1. Kara Koyun

Saf düzeninin bozuk olması durumunda şeytanın fiilleri kara koyunun diğer koyunlar arasındaki gezintisine benzetilmiştir.

وَعَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: رُصُّوا صُفُوفَكُمْ، وَقَارِبُوا بَيْنَهَا، وَحَاذُوا بِالْأَعْنَاقِ، فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنِّي لَأَرَى الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ مِنْ خَلَلِ الصَّفِّ، كَأَنَّهُا الْحَدَفُ
أَبُو دَاوُدَ بِإِسْنَادٍ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ

Enes b. Malik'ten (r.a) nakledilen bir hadiste Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Saflarınızı sıklaştırınız ve safları birbirine yaklaştırınız. Boyunlarınız bir hizada olsun. Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, şeytanların **siyah ve küçük koyunlar** gibi saf aralıklarına girdiklerini görüyorum.”³²⁵

وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: أَقِيمُوا الصُّفُوفَ وَحَاذُوا بَيْنَ الْمَنَاكِبِ، وَسُدُّوا الْخَلَلَ، وَلْيُنُوا بِأَيْدِي إِخْوَانِكُمْ، وَلَا تَدْرُوا فُرْجَاتِ الشَّيْطَانِ، وَمَنْ وَصَلَ صَفًّا وَصَلَهُ اللَّهُ، وَمَنْ قَطَعَ صَفًّا قَطَعَهُ اللَّهُ

Abdullah b. Ömer (r. anhum) gelen rivayette “Saflarınızı düz tutunuz, omuzlarınızı bir hizaya getiriniz, boşlukları kapatınız, kardeşlerinize yumuşak davranınız, Şeytana (aranızda açıklık bırakmayınız, safi birleştiren kimseye Allah (rahmetini) eriştirir, birleştirmeyenden de (rahmetini) keser.”³²⁶

³²⁵ Ebu Dâvud, “Salat”, 93 (667).

³²⁶ Ebu Dâvud, “Salat”, 93 (666); Ahmed b. Hanbel, 5/262.

Sözlükte “dizilmek, sıralanmak, sıra, düzgün çizgi, dizi” insanların, ağaçların ve benzeri şeylerin düzgün bir hat oluşturmalarına denir.³²⁷ Saf kelimesi fıkıh terimi olarak da cemaatle kılınan namazlarda cemaatin yan yana düzenli ve düzgün biçimde sıralanmasına ve bu şekilde oluşmuş sıraya denir. Saflarını düzgün tutmadıkları durumda namaz kılanların cemaatin ilahi ceza olarak kalplerinin birbirinden soğuyacağını ve aralarına ihtilaf girip açılacağını bildiren hadisler gelmiştir. Bu hadislerin üslubundan ve sahabenin bu konudaki titizliğini dikkate alan bazı âlimler namazda iken safların düzeltilmesinin vacip olduğu neticesine varmıştır. Hatta İbn Hazm (ö. 456/1064) bu vacibi yerine getirmeyen kimsenin namazının batıl olacağını sonucuna varmıştır.³²⁸

İbadetler içinde namazın ehemmiyeti çok büyüktür. Bu ibadet ferdi yapıldığı gibi cemaat halinde de yapılır ve hatta cemaatle yapılması farzdır. Cemaatle yapıldığında da bazı kuralların uygulanması şârî tarafından teşri olunmuştur. Cemaatle kılınan namazda önemli kaidelerden biri de saf tutmaktır. Zira bu konuda Hz. Peygamber namazda saf düzeninin meleklerin saf düzenine benzetilmesine isteyerek; “Siz, meleklerin Rableri katında saf saf durdukları gibi, saf bağlayıp dursanız ya” buyurmuştur.³²⁹

Müslim’in bir rivayetinde Rasulüllah (s.a.v) insanlar üzerinde üstün kılındığı şeyler arasında “saflarınız meleklerin safları gibi yapıldı”³³⁰ buyurmuş ve safların sık olmasının faziletinden bahsedilmiştir.

Safların sıkı tutulmasındaki hikmetlerin başında bir kimsenin yanındaki kişi ile arasındaki dostluk artar ve tek başına kıldığındaki namazdan zihin odaklanması saf tuttuğunda daha fazladır. Allah'ın huzurunda olduğu şuuruna odaklanan kimsenin zihninden başka düşüncelerin geçmemesi önemlidir. Bir arada ilim öğrenmek, ilmi müzakerede bulunmak kişinin şeytanla mücadelesine yardımcı oluyorsa, safta sık durmak da namazdan elde edilecek bütün güzellikler kişiye fayda sağlar. Safların sık tutulmasının terki, bu manaları eksiltmekte ve boşalan yerleri fırsat bilerek hemen şeytan doldurmaktadır. Rasulüllah (s.a.v), şeytanı kara koyun kılığına girmiş şekilde nitelendirmiştir. Zira kara koyun, dar ve küçük boşluk olan yerlere sokulmaya karşı hırslı

---

³²⁷ Râğıb, 416.

³²⁸ Salim Ögüt, “Saf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/435-436.

³²⁹ Müslim, “Salat”, 27 (119).

³³⁰ Müslim, “Salat”, 5 (522).

oluşuyla bilinir. Onun kara koyun olarak söylenmesi ise, iç dünyasının kötü olduğunu temsil etmek içindir. Şeytanın da bu surete girmesinin asıl sebebi budur.”³³¹

Şeytanların açıklık olan saflar arasında küçük ve siyah koyunlar gibi koşuşmaları namaz kılan kimselerin kalplerine vesvese verip onların namazlarından elde edecekleri sevabı düşürmek veya tamamen namazlarını ifsat etmek içindir. Bu sebeptendir saflar arasında boşluk bırakmak şeytanların saf tutan insanların kalplerine vesvese vermesine ya da namazı tamamen fesada uğratmasına fırsat vermek anlamına gelir. Zira safların arası ne kadar yakın ve sık olursa, kalpler arasındaki yakınlık ve sıklık o denli mükemmeldir. İki kişinin birbirinden uzak durmasını fırsat bilen şeytan her iki kişinin kalbine kardeşinden daha da uzak durmasını fısıldar. Hadiste şeytanların teşbih edildiği küçük ve kara koyunların Yemen’de yetiştiği ve kuyruksuz olduğu söylenir.³³²

Koyunların yavruları anasını emmek için diğer koyunların aralarından hızlı hızlı geçtiği gibi, saflar arasında boşluk olan yerlerden şeytanların geçişleri de o derece olur ve namazda kişileri vesveseye sokabilir. Ancak safların sık tutulması kişinin yanındaki kimseye rahatsızlık verecek nitelikte olmamalıdır. Önemli olan safta bir kişinin daha girebileceği bir boşluğun olmamasıdır. Safın nasıl olacağı hususunda Câbir b. Semura (r.a) hadisini burada zikretmek faydalı olacaktır.

Câbir b. Semura (r.a) şöyle bir rivayet nakletmektedir: Bir gün Rasulullah (s.a.v) yanımıza geldi ve bize “Meleklerin, Rableri huzurunda saf tuttukları gibi saf tutunuz” dedi. Biz de; “Ey Allah’ın Rasulü! Melekler, Rablerinin huzurunda nasıl saf tutarlar? diye sorduk. Allah’ın Rasulü (s.a.v) şöyle buyurdu: “Onlar, evvelinden başlayarak safları tamamlar ve safta, birbirlerine perçinlenmiş gibi sık dururlar”³³³

Bu hadis aynı zamanda safların oluşturulması esnasında omuzların da birbirine değmesini öğütlemektedir. Şeytanlar aralardan girip çıkarak insanların namazdan alacakları sevaba mani olmasınlar. Safların oluşturulması Hz. Peygamber’in “Meleklerin, Rableri huzurunda saf tuttukları gibi saf tutunuz” emriyle kavli sünneti, “safta ileri geri olanları düzeltmesi” fiili sünnetidir. Bunun ihlal edilmesine müsaade etmemesi saf düzeninin cemaatle namazda ne kadar önemli olduğunu ispat beyan etmiştir.

---

³³¹ Dihlevî, 2/43.

³³² Yeniel, 3/31.

³³³ Müslim, “Salat”, 27 (119).

Safların düzgün olmaması ve aralarında boşluk olması namaz kılanlar arasında soğukluğa, kalplerin birbirinden soğumasına, şeytanın da bunu daha da artırmasına sebebiyet verebilir. Ayrıca ayrı olmayıp da sıkı olan saflar Allah'ın rahmetinin inmesine sebeptir. Zira bedenlerin ayrı olması kalplerin de ayrı olmasına sebep olacağından, şeytanın bu ayrılığı daha da artıracığı ve cemaat için inen rahmetten ancak cemaat olarak faydalanılacağı bu hadisten anlaşılmaktadır.

Safta iken birbirine yaklaşmayan kimselerin şayet safta sık durmaları gerektiği bilgi eksikliğinden değilse, o şahısların mutlaka birbirine olan kırgınlığı, yanındakini kendisine yakıştıramaması gibi sebeplerden uzak durup saflarını aralıklı yapmalarına sebep olabilir. Namazda dahi yan yana durmaktan imtina eden kimselere şeytanın yaklaşması ve birbirine uzak durmalarını telkin etmesi her zaman muhtemeldir. Şeytanın maksadı yakınlaştırmak değil uzaklaştırmak olduğuna göre iki kişinin namazda dahi arasını açmak onun için kaçırılmayacak bir fırsat olabilir. Şeytan daha safların teşekkülünden itibaren kişinin namazıyla oynamaya başlar. Safların sık tutulması küs olan iki kişinin barışması için atılacak ilk adımı da oluşturabilir. Zira uzak kalmış iki kişi en azından namaz süresince aynı yerde ve birbirlerine kenetlenmiş bir vaziyette kalacaktır.

9.2. İnsanın Kurdu

Şeytanın insanlara olan düşmanlığı ve bu görevini yerine getirmede her fırsatı değerlendirdiği gibi en çok da cemaatten ayrılmış olanı gözetlediği bir teşbihle anlatılmıştır.

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ: إِنَّ الشَّيْطَانَ ذَنْبُ الْإِنْسَانِ كَذَنْبِ الْغَنَمِ يَأْخُذُ الشَّاةَ الْقَاصِيَةَ وَالنَّاجِيَةَ فَإِيَّاكُمْ وَالشُّعَابَ وَعَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ وَالْعَامَّةِ وَالْمَسْجِدِ

Muaz b. Cebel'den nakledilen bir rivayette Nebi (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Muhakkak ki şeytan, koyunun kurdu gibi insanın kurdudur. **Kurdun**, sürüden ayrılan koyunu yakaladığı gibi, o da cemaatten ayrılanı kollar. Çokluk arasında bulunan Cemaate ve mescide devam edin.”³³⁴

³³⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/233.

Hadisin edebi sanatlar açısından değerlendirilmesi yapıldığında iki teşbih olduğu görülmektedir. Birincisi, Vechu’ş-şebah ve teşbih edatı hazfedildiğinden teşbihi belîğ vardır. İkincisi ise teşbih edatının zikredilmesi sebebiyle de mürsel teşbih vardır³³⁵

Hadisin şerhine geçmeden önce bazı ayetlerin meallerinin verilmesi hadisin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Zira şeytan insanın mutlak düşmanı olup bu uyarı Kur'an'ın ayetlerinde de yapılmaktadır. Bu hatırlatmalar ya insanın ilk yaratılışının anlatıldığını konu eden ayetlerde³³⁶ veya başka hususların anlatıldığı ayetlerde yer almıştır. Şeytanın, insanoğlunun açık bir düşmanı olduğunu dile getiren bazı ayetler şunlardır:

Yakup (a.s) oğlu Yusuf’a (a.s) yaptığı nasihatte kardeşlerinin durumunu ve şeytanın hemen devreye gireceği uyarısıyla nasihatte bulunmuş ve bu durum ayette anlatılarak “Babası, “Yavrucuğum” dedi, “Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır.”³³⁷

“Kullarıma söyle, (inanmayanlara karşı) sözün en güzelini söylesinler. Çünkü şeytan aralarına girer. Kuşkusuz şeytan insanların apaçık düşmanıdır.”³³⁸

“Ey Âdemoğulları! Size "Şeytana kulluk etmeyin, o sizin için apaçık bir düşmandır; bana kulluk edin, doğru yol budur" dememiş miydim?”³³⁹

Şeytanın insana mutlak düşman olması birinci durum; ikinci durum ise şeytanın insana olan düşmanlığı sebebiyle ona yaklaşma hileleri ile alakalıdır. Konumuzu teşkil eden hadisin maksatlarından en önemlisi Müslümanları şeytanın hileli ve tuzaklı yaklaşımlarından bir tanesinin teşbih yoluyla anlatılmış olmasıdır. Şeytanın hilelerinin en zayıf durumlarından birinin de cemaate bağlılık olduğu ifade edilmektedir.

Cemaate bağlılığın gerekliliğini dolaylı olarak ifade eden ayetler de şunlardır:

“Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirine düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O’nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken

---

³³⁵ Soyupek, (2007), 141-161.

³³⁶ Bakara 2/33.

³³⁷ Yûsuf 12/5.

³³⁸ İsrâ 17/53.

³³⁹ Yâsîn 36/60-61.

oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız.”³⁴⁰

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.”³⁴¹

“Bilin ki Allah kendi yolunda sağlam örülmüş bir duvar gibi kenetlenmiş saflar halinde çarpışanları sever.”³⁴²

“Allah ve Rasulüne itaat edin, birbirinize düşmeyin, sonra zayıflarsınız ve zaferi elden geçirirsiniz. Sabredin, kuşkusuz Allah sabredenleri sever.”³⁴³

İçerdiği anlam bakımından cemaate teşvik eden bu ayetler aynı zamanda da cemaatten ayrılmanın neticesinin de ne olduğunu da haber vermektedir. Hz. Peygamber (s.a.v) başka birçok hadisinde cemaate bağlılığın mecburiyetinden, ayrılmak durumunda ise tehlikenin ne olduğunu bildiren başka uyarıları da bulunmaktadır.

“Cemaat rahmettir, tefrika (ayrılık çıkarma) ise azaptır.”³⁴⁴

Abdullah b. Ömer’den gelen bir rivayette, Ömer (r.a), (Şam’ın bir bölgesi olan) Cabiye’de bir hutbede şöyle hitap etti: Rasulüllah’ın bize söylediği bazı şeyleri size söylemek üzere aranızdayım. O bize şöyle demişti: “Size ashabımı, sonra onlardan sonra gelenleri, sonra da onların ardından gelenlerin yolunu tavsiye ederim. Bunlardan sonraki nesillerde yalan yayılacaktır. Kendisinden yemin etmesi istenmediği halde insanlar yemin edecekler, şahitlikleri istenmediği halde insanlar yalan şahitliği yapacaklardır. Dikkat edin. Bir erkek bir kadınla tek başına kalmasın; aksi takdirde üçüncüleri şeytandır. İslam cemaatinden ayrılmayın, ayrılıklardan sakının. Çünkü şeytan tek kişiyle beraberdir, iki kişiden uzaktır. Kim cennetin en güzel yerlerini arzu ederse, İslam cemaatinden ayrılmasın. Kimi, yaptığı iyilik sevindiriyor ve kötülükleri de üzüyorsa o kimse mümindir.”³⁴⁵ Bu hadiste de özellikle tek kişi kalanın yanında hemen şeytanın yer aldığının ve onu saptırmaya çalıştığının uyarısı verilmektedir.

---

³⁴⁰ Âl-i İmrân 5/103.

³⁴¹ Tevbe 9/119.

³⁴² Saff 61/4.

³⁴³ Enfâl 8/46.

³⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, 4/145.

³⁴⁵ Tirmizî, “Fiten”, 7 (2165).

Kurt'un sürüden ayrılan koyunu gözetlediği gibi şeytan da cemaatten ayrılan mü'mini gözetler. Şeytanın Adem'den beri gayesi insanı tehlikeye düşürmek ve kendi akıbetine düşmesini sağlamaktır. Şeytanın insanı avlarken en kolay tuzağı insanın cemaatten ayrılması durumu olduğu anlaşılmaktadır. Sürüden ayrılan koyun hem çobanın gözetiminden çıkar hem de diğer koyunların birlikte hareket etmelerinden kaynaklı yardımlarından uzak kalır. İnsan da cemaatten ayrıldığında savunmasız olur ve kendini uyaracak bir dostunun olmadığı bir durumda kalır. Mü'minlerin birlik olması durumunda nasıl bir durum olacağını da Hz. Peygamber (s.a.v) hadisinde: "Müminler birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet etmeye ve birbirlerine şefkat göstermeye tek bir beden gibidir. O bedenin bir organı acı çektiği zaman, bedenin diğer organları da uykusuz kalır ve acı çekerler"³⁴⁶ buyurmaktadır.

Tek başına kalmak düşmana karşı duruşta bir zayıflıktır. Düşman da devamlı kişinin zayıf anını kollar. Toplum içerisinde günah işlemeye cüret edemeyen insan, yalnız kaldığında kalbinden geçen günah işleme vesveselerine maruz kalması şeytanın kişinin yalnızlığındaki durumunu kolladığındandır. Kişi yalnız kaldığında ancak takvası ölçüsünde şeytana karşı koyabilir. Bazen insan doğru yaptığını zannettiği şeyin yanlış olduğunu ancak cemaat içerisinde öğrenebilir. Kişinin ibadetlerinde ve taatlerinde gevşeklik gösterdiği durumlarda cemaatin rahmeti ile kaybettiği gayretini yeniden elde eder. Cemaatin içinde bulunan ilim ehli tarafından da gerekli nasihatler ve eğitimle de şeytanın onu kapmasına engel olunur.

İnsanın kurdu tabiri; istiare yoluyla, ifsad eden ve yok eden olarak ifade edilmiş ve koyunun düşmanı ve onu yok eden anlamındadır diyen Mubârekpûri (ö. 1935), "kurdun sürüden ayrılan koyunu yakalaması" hal cümlesidir. Bu da şeytanın yakalamasına teşbih edilmiştir diye açıklamıştır. "Kurdun koyunu yakalaması" cümlesi, ayrı bir cümle olarak kabul edilmesi de mümkündür. Sürüden ayrılan koyun nasıl ki kurdun hiçbir zahmet çekmesine gerek kalmadan kolaylıkla kurdun onu yakalamasına sebep oluyorsa, cemaatten ayrılan, onlarla bağını koparan, cemaatin arkadaşlığından uzaklaşan kişiye de şeytan musallat olabilir ve ona vesveseler vererek fazla zahmet çekmeden kolayca yoldan çıkarmasına sebep olur. Bir kimsenin cemaatten ayrılıp şeytana kolay av olma hali sürüden ayrılan koyunun kurda kolay av olma haline teşbih yoluyla anlatım vardır. Hadiste geçen

---

³⁴⁶ Müslim, "Birr", 66.

sürüden ayrılan koyun denilmesi; sürünün etrafından uzaklaşıp başka tarafa, meranın dışına savrulan koyun demektir. Bir Müslümanın cemaatten ayrılması, Müslümanların bulunduğu mekân, düşünce, fillerin dışına çıkması anlamına gelmektedir. Bu sebeptendir ki, cemaatte olmaya, Müslümanların arasında bulunmaya, onlardan ayrılmamaya teşvik edilmiştir.³⁴⁷

Hadislerde geçen cemaat kelimesi “namaz kılmak üzere bir araya gelen topluluk” anlamındaki fikhî terim yanında, “İslâm dinine mensup olanlar, onların yolu, siyasi birlik” anlamlarında da kullanılır. Hadislerde “*Bir karış da olsa cemaatten ayrılan kişi İslam başını boynundan çözmüş olur*”³⁴⁸ “*Allah ümmetimi sapıklık üzerinde birleştirmez; Allah’ın eli cemaatle birliktedir, kim cemaatten ayrılırsa cehenneme ayrılmış olur*”³⁴⁹ gelen mananın ikinci anlamdaki cemaati söz konusu etmektedir. Bu türden gelen hadisler, toplumun siyasi yapısını birlik ve bütünlüğünü de kapsayabilecek şekilde yorumlanmıştır. Hadislerde inanç ve yaşam birliği yanında siyasal birliğin de bozulması bağlamında ihtilaftan/tefrikadan sakındırılır. Müslümanların ferdi yaşamlarının yanında cemaatle birlikte olmaları da tavsiye edilir. Fitne zamanları haricinde inziva (yalnız başına yaşama) görülmez. Bu husus, “*Cemaatten ayrılmayın, ayrılıktan sakının. Şüphesiz şeytan tek başına kalanlarla birliktedir, iki kişiden ise uzaktır. Kim cennetin ortasını isterse cemaate yapışsın*”³⁵⁰ ve “*Cemaatten ayrılmayın, zira sürüden ayrılanı kurt kapar*”³⁵¹ anlamındaki hadislerde apaçık bir şekilde görülür.³⁵²

Hadiste geçen “cemaate sarıl” lafzında her ne kadar muhatap tek gibi görünse de hitap umumidir. Çünkü Hz. Peygamber’in (s.a.v) “kurt sürüden ayrılan koyunu kapar” ifadeleri ile açıkladığı gibi, şeytan cemaatte yaklaşmaz, uzaklaşır, kaçır o cemaatten ayrılan kişinin peşine düşer ona musallat olur. Şeytanın cemaate zarar vermesi mümkün olmadığına göre orada boşa uğraşmayıp ayrılan kimseleri kollayarak ayrılan kimse

³⁴⁷ Ubeydullah er-Rahmanî Mubarekpûrî, *Kitabu Mir’âti’l-Mefatîh Şerhu Mişkâtî’l-Mesâbîh*, (Hindistan: İdaretu’l-Buhusu’l-İlmiyye, 1984), 1/288.

³⁴⁸ Tirmizî, “Edeb”, 78.

³⁴⁹ Tirmizî, “Fiten”, 7.

³⁵⁰ Tirmizî, “Fiten”, 7.

³⁵¹ Ebû Dâvûd, “Şalât”, 46.

³⁵² Tuncay Başoğlu, “Tefrika”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/297-299.

üzerinden cemaatin arasını ayırmaya, onlar arasına yine bu kişi üzerinden fikir ayrılıkları sokar ve Müslümanları hidayet yolundan ayırarak onları ifsat etmeye yolunu tutar.³⁵³

Cemaatin de öyle bir özelliğinin olması gerekir ki hem bireyi kendi içinde yetiştirsin, ayakları üzerinde durabilecek bir hale getirsin hem de sürekli düşmanı olan ve yalnız kalmasını kollayan şeytana karşı mukavemetli olsun. Müslüman cemaatin özelliğinin Allah'a yönelmiş bir halde, korku ve ümit arasında, yüzlerini Allah'a teslim etmiş olarak bir araya gelmiş, bereketlerin ve rahmetin inmesine vesile olacak bir durumda olması olarak niteleyen Dihlevî (. 1176/1762), ayrıca Allah'ın dinin yüceltilmesi için bu ümmetin halkedildiğini söylemiştir. Bu amacın da gerçekleşmesi için halkın ve ileri gelenlerinin şehirlerde ve dışında oturanların, büyük küçük her kesimin, İslam'ın en büyük nişanı ve tüm insanların nazarında en yaygın ibadeti sebebiyle sık sık bir araya gelmeleriyle mümkün görülmüştür.³⁵⁴

10. Ezberin Unutulmasına Yapılan Teşbih

10.1. Deve

Kişinin ezberini unutmaması için alacağı tedbiri Hz. Peygamber bağı çözülen üzerinden bir teşbihle anlatmıştır.

عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّمَا مَثَلُ صَاحِبِ الْقُرْآنِ كَمَثَلِ صَاحِبِ الْإِبِلِ الْمُعَقَّلَةِ؛ إِنْ عَاهَدَ عَلَيْهَا أَمْسَكَهَا، وَإِنْ أَطْلَقَهَا ذَهَبَتْ

Abdullah b. Ömer'den nakledilen bir hadiste, Rasulü Allah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Kur'an hafızı, bağı (köstekli) **devenin** sahibine benzer. Deve sahibi devesini sürekli gözetirse (göz kulak olursa) elinde tutar. Eğer onunla ilgilenmezse kaçıp gider.”³⁵⁵

Hadisin açıklamasına geçmeden önce Sahihi Müslim'de farklı tariklerde ve değişik lafızlarda gelen hadisleri metinde geçen hadisleri açıklama niteliğinde de olduğundan tercümelerini aktarmakta fayda vardır.

³⁵³ Yenieli, 2/371.

³⁵⁴ Dihlevî, 2/39.

³⁵⁵ Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'an”, 23; Müslim, “Müsâfirîn”, 226.

Musa b. Ukbe'den gelen başka bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v): "Kur'an hafızı kalkar da gece ve gündüz okursa Kur'an'ı ezberinde tutar. Üzerinde durmazsa onu unuttur" ziyadesi vardır.³⁵⁶

Abdullah b. Ömer, Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurduğunu nakletmektedir: " Kur'an hafızlarından birinin; filan ve filan ayetleri unuttum, demesi ne çirkin şeydir. Hayır! Ona ayetler unutturulmuştur. Siz, Kur'an'ı müzakere edin! Çünkü onun, insanların kalplerinden kaçması, develerin bağlarından boşanıp kaçmasından daha şiddetlidir."³⁵⁷

Ebû Musa (r.a) nakledilen hadiste, Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: "Şu Kur'an'ı hafızanızda korumaya özen gösteriniz. Muhammed'in canını kudretiyle elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, Kur'an'ın hafızadan çıkıp kaçması, bağlı devenin ipinden boşanıp kaçmasından daha hızlıdır."³⁵⁸

Kur'an dersi ve sürekli okuma işi, tekme atmasından ve kaçmasından endişe edilen devenin (kösteklenmesine) bağlı olmasına benzetilmiştir. Kuranın okunması devenin ipine benzetildiğinden deve ile sabitlendiği yerin arasındaki bağ devam ederse devenin muhafazası da devam eder. Deve ipiyle bağlı yerde bulunduğu müddetçe güvende ise devamlı okunan Kur'an da hafızada güvende demektir. Burada devenin zikredilmesindeki hikmet ise; hayvanların içerisinde huy bakımından kaçmak için insanlardan aniden nefret eden hayvan devedir. Şayet o gerçekten kinlenir ve sahibinden nefret ederse onu bir daha elde etmek çok zordur. Kur'an'ın gönüllerden kaçması ve çıkıp gitmesi onu ezberlemeye muvaffak olmaktan daha çabuktur. Onun kişide muhafaza edilmesinin yolu devamlı tekrar etmektir. Böylece tam bir şekilde yerleşmiş olur.

Kur'an'ın ezberlenmesi çok büyük emek gerektiren bir süreç istemektedir. Zor elde edilen şeyler de üzerinde titiz bir şekilde durularak emek isteyen şeylerdir. Zor elde edilen bu şeyin de kişide devamlı kalmasının yolu onu tekrar ederek devenin yularının bağlı şekilde muhafaza edilmesi anlamına gelmektedir. Deve ayağı bağlı olduğu zaman kontrol altında tutmak mümkündür. Kur'an ezberi de okumanın devam ettiği sürece korunaklıdır.

---

³⁵⁶ Müslim, "Müsâfirîn", 227.

³⁵⁷ Müslim, "Müsâfirîn", 228.

³⁵⁸ Müslim, "Müsâfirîn", 231.

Burada özellikle deve zikredilmiştir. Zira deve evcil hayvanlar arasında kaçmaya en meyilli olanıdır ve kaçtıktan sonra onu bulmak gerçekten zordur.³⁵⁹

Kur'an hafızı onu okumaya devam eder, ezberlerini tekrar ederse Kur'an kalbine yerleşir. Tekrar etmek onun ipini elinde tutmaktır. Eğer bunları yapmayı terk ederse ipi elinden kaçırmış olur ve sahip olduğunu kaybeder öğrendiğini de unutup gider. Ona tekrardan sahip olmak ise ancak zorluk ve meşakkat çektikten sonra mümkün olacaktır.

Hadiste Kur'an'ı tilavet etmek ve buna devamda özen göstermek, kaçmasından korkulan devenin bağlanmasına benzetilmiştir. Deve sahibinden maksat Kur'an'ı ezberleyen hafız; deveden maksat ise ezberlenen Kur'an, onun ipinden maksat tekrar etmek; kaçıp kaçmadığını kontrol etmekten maksat ise ezberi tekrar etmektir. Deve gözetim altında bulunduruldukça ipini çözüp kaçamazsa, hafızada olan Kur'an da devamlı okunmaya devam edilirse öylece hafızalardan kaçmaz, ezberde kalmış olur. Hayvanlar arasında devenin teşbih edilmesi de manidardır. Zira evcil hayvanları içerisinde en fazla kaçmaya teşebbüs edebilen ve kaçtıktan sonra da aynı şekilde güçlkle tutulan hayvan olma özelliğine sahiptir içindir. Bu da ezberlenen şeyin unutulmasından sakındırmak içindir. Kadı İyâz'ın (ö. 544/1149) "kötüleme söze ait değil, hale racidir" demesi buna delalet etmektedir.³⁶⁰ Hafızalarda olan Kur'an unutulmaması için beş vakit namazda okunması meşru kılınmıştır. Namazda Fatiha'nın okunması şart olduğundan Müslümanların tamamı bu sureyi bilir ve hafızlarından hiç çıkarmazlar ki bunun sebebi de devamlı tekrar ediliyor olmasındandır.

Kur'an'ın hafızada kalması ve unutulmaması için Rasulüllah ümmetine örnek olmuş ve her yıl ramazan ayında Kur'an'ı Cibril'e (a. s) mukabele ediyordu. Bu tekrar vefatına yakın son ramazan ayında iki defa yapılmıştır.³⁶¹ Ukbe b. Âmir'den (ö. 58/678) rivayet edilen bir hadiste Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın kitabını öğrenin, onu hatırlığınızdan hiç çıkarmayarak koruyup gözetin, ona sarılın, onunla (diğer kitaplardan) müstağni olun! Zira canım elinde olan Allah'a yemin olsun ki, o, çiftleşme dönemindeki dişi develerin iplerinden (çabucak kurtulup kaçmalarından) daha çabuk kaçır gider.³⁶² Bu

³⁵⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahihi'l-Buhari*, 9/79.

³⁶⁰ Dâvudoğlu, 4/341.

³⁶¹ Buhârî, "Bed'ü'l-Vahy", 5.

³⁶² Dârimî, "Sünen", 3352.

sebeplerdir ki imam Malik gibi birçok İslam alimi ramazan geldiğinde Kur'an dışında kalan kitaplarını kaldırır sadece Kur'an'la iştigal ederlerdi.

Bu ve benzeri hadisler Kur'an'ın unutulmaması ve ona gösterilmesi gereken ehemmiyetin ne olması gerektiğini göstermektedir. Zira Sa'd b. Ubade'den (ö. 14/635) rivayet edilen başka bir hadiste de Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kur'an'ı öğrenen, sonra da unutan hiçbir kimse yoktur ki, kıyamet günü Allah'a elleri kesik (çolak) olarak kavuşmuş olmasın.”³⁶³ Hadiste geçen “unutmak” kelimesi, öğrenilen Kur'an'ın lafız yönüyle olabileceği gibi, Kur'an'la amel etmeyi terk ederek helal kıldığını helal, haram kıldığını da haram saymamak ve neticede onu unutmak şeklinde de olabilir. Öğrenilen Kur'an'ın unutulması ile ilgili müçtehitler arasında da farklı içtihatlar olmuştur. Hanefi, Hanbeli, Şafii alimlere göre öğrenilen Kur'an'ın unutulması büyük günahdır. Malikilere göre, Kur'an'ın namaz kılmaya yetecek miktarını unutmanın haram, bu miktardan fazlasının unutulması da mekruh görülmüştür. Öğrenildikten sonra Kur'an'ın önemsenmemesi ve saygısızlıktan dolayı unutulmasını büyük suç olarak gören Ali el-Kâri (ö. 1014/1605) bu konuda gelen tehdit içerikli haberlerin, Kur'an'ı öğrendikten sonra unutmaktan sakındırmaya ve onu muhafaza etmeye teşvike yönelik olduğu görüşündedir. Ayrıca “elleri kesik gelir” ifadesi ise, elleri boş hayırdan yoksun ve kendisini kurtaracak bir hüccetin olmaması demektir.³⁶⁴ Hadiste Hz. Peygamber'e eşlerinden “eli en uzun olan”³⁶⁵ kendisine ilk kavuşacak denilmesi, hayırda, berekette ve sadaka vermede “eli en bol” demek anlamında kullanıldığında bahsi geçen hadiste de elinin çolak olması hayırdan ve bereketten yoksun olması ve bunları elde etmeye muktedir olamaması anlamındadır. Durum böyle olunca insanın eliyle elde edeceği şeylerden nasıl ki eli olmadığında mahrum kalıyorsa Kur'an'ı unuttuğu zaman da onunla elde edebileceği tüm güzelliklerden mahrum olacaktır.

Hadislerdeki tavsiye ve uyarılarda Kur'an'ın hafızada kalması ve onu unutmamanın yolları gösterilirken bu durum eğitimde de bir metodun önemine vurgu yapmakta ve bu hususta yol göstermektedir. Eğitim ve öğretim metodu bakımından da tekrar çok önem arz etmektedir. Özellikle medreselerde ders hocadan alındıktan sonra öğrenci hem kendi nefsinde hem de arkadaşları arasında müzakere ederek tekrar ederlerdi. Öğrenci dersten

³⁶³ Dârimî, “Sunen”, 3343.

³⁶⁴ Abdullah Aydın, *Dârimî Şerhi*, (İstanbul: Madve Yayınları, 1996), 6/409-410.

³⁶⁵ Buhârî, “Zekat”, 11.

hemen sonra, iyice pekişmesi ve hafızaya yerleşmesi için konuları tümüyle veya kısmen tekrar etmelidir. Hocadan ders alındıktan sonra anladığının bilincinde olan bile onu tekrar etmen faydalı sonuç verecektir. Zira hafızaya yerleştiğini zannettiğin ders tekrar edilmezse çabuk çıkar, önemli olan anladıktan sonra tekrar etmektir.

Zernûcî (ö. 593/1196), talebenin hocasından aldıklarını tefekkür, dikkat ve çok tekrarlarla anlamaya odaklanmasını savunur. Tekrar edilirken de bir tekrar sayısı oluşturulmalıdır. Kararlaştırılan tekrara ulaşmak için çalışmalıdır ve ancak hafızaya bu şekilde yerleşmektedir. İslam eğitim bilimcileri, öğrencinin öğrenilen bir konuyu dersten sonra olacak şekilde beş gün içinde, toplamda on beş defa tekrar etmesinin gerektiğini, bu nizam üzere ve belli aralıklarla yapılabilecek bir tekrarın dersi hafızaya daha iyi yerleşmesine sebep olacak en uygun yol olduğunu belirtmişlerdir. Öğrenci, dersi hafızasına almak için tekrar ettiği gibi onun kaçmaması için de tekrar etmelidir.³⁶⁶

Yapılan araştırmalarda insan belleği, öğrenilen bilgileri tekrarlama durumunda anlamanın daha kolay gerçekleşebileceği ifade edilmiştir. Bu nedenle bilgiyi tekrar etmekle aslında anlamlandırmayı da sağlamlaştırmış olmaktadır. Bilgi her tekrar edildiğinde yeni bir öğrenme gerçekleşirken aynı zamanda da anlama gerçekleşmektedir. Öğrenmede anında ve ezber yapmada fonksiyonu bakımından beyin çok önemlidir. Beyin örümcek ağına benzer, sinir hücreleriyle oluşmuş bir ağa benzediği söylenir. Yeni öğrenilen bilgiler var olan önceki bilgilerle bütünleştirilmesi, önceden kazanılan bilgilerin geri getirilmesi bu sistem sayesinde olduğu söylenir. Büyük bir ilmi mirasa sahip İslam medeniyetini meydana getirmiş ilim ehli, bilgisayarın ve hafıza kartlarının olmadığı dönemlerde ilim hafıza üzerinden aktarılmaktaydı. Bugün de ilim hafıza kartlarında bilgisayar belleklerinde olabilir. Ancak onun yoğrulup faydalı hale getirilmesi insan hafızasında olan bilginin kullanılması ile ilgilidir. Hz. Peygamber yüzyıllar önce irad ettiği hadislerle bir öğrenme metodu sunmuştur.

Günümüzde yapılan çalışmalarda “Kur'an hafızı, köstekli devenin sahibine benzer” hadisinin beyin merkezli öğrenmeye yakın olduğu da ortaya çıkmaktadır. Tekrar etmek öğrenmeyi hatırlatır ve tekrar etmemek ise öğrenmeyi unutturur. Zira hadiste vurgulanan durum da bununla benzerlik arz etmektedir. Bir anda yapılan çok tekrar yerine aralıklarla

³⁶⁶ M. Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, 3. Bsk., (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınlar, 1989), 344-345.

yapılan tekrarın da önemi vurgulanmaktadır. Kur'an'ı ezberlemek ve tekrarlayarak onu unutmamak öğrenciye kendi kendine öğrenme yöntemi kazandırır ve elde ettiği bilgiyi kaybetmemeyi öğretir.³⁶⁷ Ezberde bilgi olmadan muhakemenin olması da söz konusu olamaz. Kişinin ezberinde olan bilgileri birbiri üzerine koymak suretiyle bir bina yapması mümkün olacaktır.

Hz. Peygamber birçok hadisinde Kur'an'ı devamlı okumaya teşvik etmiş ve “Bu Kur'an'la devamlı ahitleşin, bütünleşin...”³⁶⁸ diye buyurmuştur. Onunla ahitleşmek, onu devamlı okumak, müzakere etmek, manalarını anlayıp amel etmek demektir. Okunmadığı ve müzakere yapıp hayata aktarılmadığında, onun bilinmesi kalıcı olmayıp terk edildiğinde unutulması kaçınılmaz olacaktır. Bu da kişi için büyük bir bela ve musibettir. Devenin ipinden kaçıp kurtulduğunu bilen bir topluluk bu örneği çok iyi anlamış demektir.³⁶⁹

11. Kıyamet Günü İnsanın Haline Yapılan Teşbih

Kıyamet gününün anlatımıyla ilgili ayetlerde ve hadislerde birçok teşbih yapılmıştır. İnsanın Allah'ın huzurundaki hali de hadiste bir hayvan figürü üzerinden teşbih yapılmıştır.

11.1. Kuzu

Kıyamet günü insanın Allah'ın huzurunda duşu kuzu üzerinden teşbih yapılarak anlatılmıştır.

عَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: يُجَاءُ بِابْنِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَأَنَّهُ بَدَجٌ فَيُوقَفُ بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ، فَيَقُولُ لَهُ: أَعْطَيْتَكَ وَحَوْلَتِكَ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْكَ، فَمَا صَنَعْتَ؟ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ! جَمَعْتُهُ وَتَمَرَّتُهُ وَتَرَكْتُهُ أَكْثَرَ مَا كَانَ، فَارْجِعْنِي إِلَيْكَ بِهِ كَلِّهِ. فَيَقُولُ لَهُ: أَرْنِي مَا قَدَّمْتَ. فَيَقُولُ: رَبِّ! جَمَعْتُهُ وَتَمَرَّتُهُ وَتَرَكْتُهُ أَكْثَرَ مَا كَانَ، فَارْجِعْنِي إِلَيْكَ بِهِ كَلِّهِ. فَإِذَا عَبْدٌ لَمْ يُقَدِّمْ خَيْرًا فَيُؤْمَضَى بِهِ إِلَى النَّارِ

قال أبو عيسى وقد روى هذا الحديث غير واحد عن الحسن قوله ولم يسندوه وإسماعيل بن مسلم يضعف في الحديث من قبل حفظه وفي الباب عن أبي هريرة وأبي سعيد الخدري

³⁶⁷ Dr. Emine Zehra TURAN, Doç. Dr. Mustafa IŞIK, “Kur'an'ı Ezberlemeyi Deveyi Kösteklemeye Benzeten Hadis'in Eğitim Öğretim Açısından Değerlendirilmesi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 6/3 (2019), 499-516.

³⁶⁸ Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'an”, 23.

³⁶⁹ Dölek, 308.

Enes'ten nakledilen bir rivayette Rasulüllah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “Kıyamet günü âdemoğlu bir **kuzu** gibi getirilerek Allah'ın huzurunda durdurulur ve Allah ona şöyle der: Sana dünyada mal, mülk, hizmetçi ve daha birçok şeyi verdim sen onları ne yaptın? O kişi şöyle cevap verecek: Biriktirdim artırdım ve olduğundan fazla şekilde bıraktım beni dünyaya geri çevir onların hepsini sana getireyim.” Allah da (c.c) şöyle buyuracaktır: “Dünyada iken benim rızamı kazanmak için önceden gönderdiğin bir şeyler varsa onları göster bakalım” o kişi de diyecek ki: “Biriktirdim artırdım ve olduğundan fazla bıraktım. Beni geri dünyaya çevir de onların hepsini sana getireyim.” Böylece bu kulun hayır adına bir şey yapmadığı görülür ve Cehenneme götürülür.³⁷⁰

Tirmizî (ö. 279/892) bu konuda şöyle demektedir: Pek çok kişi bu hadisi Hasan'dan, Enes'in sözü olarak rivâyet etmiş Rasûlullah'a isnat etmemişlerdir. İsmail b. Müslim hadis konusunda hafızası bakımından zayıf addedilmiştir. Bu konuda Ebû Hureyre ve Ebû Saîd el Hudrî'den (ö. 74/693) de hadis rivayet edilmiştir.³⁷¹

Hadiste geçen كُوزْجُ kelimesi: Koyun yavrusu anlamına gelmektedir. Kuzu keçinin yavrusu oğlağa göre biraz gelişken şekildedir.³⁷²

Buradaki teşbih, kulun Allah'ın karşısında ne kadar aciz olduğunu, bir kuzu gibi uysal, güçsüz ve çaresiz olduğunun benzemesidir. Hesap gününde kulun aşağılanmış ve aciz duruma düşmüş insanoğlunun Allah'ın huzurunda o gün, küçülmüş, hakir bir vaziyette kulun çaresizliğini ve verilen nimetlere karşı hesabın nasıl olduğunu temsil eder. Bu durumu destekleyen Tirmizî'nin (ö. 279/892) şu hadisini de zikretmek konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Ebû Said ve Ebû Hureyre'den nakledilen bir hadiste Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Kıyamet günü kul Allah'ın huzuruna getirilir de Allah ona şöyle der: Sana göz, kulak, mal, evlat vermedik mi? Belli yerlerde yetkili olmana ve mal kazanmana fırsat tanımadık mı? Bugün bu şekilde benimle buluşacağını da biliyordun değil mi? O kul hayır ya Rabbi diyecek, Allah da şöyle buyuracak; nasıl ki sen önceden beni ve bu vakti unuttun şimdi de ben seni unutacağım (sen unutulandan)

---

³⁷⁰ Tirmizî, “Kıyâmet”, 6 (2427).

³⁷¹ Tirmizî, “Kıyâmet”, 6 (2427).

³⁷² İbrahim, 45.

olacaksın).³⁷³ Ayrıca kulun kıyamet günü Allah'ın karşısına çıkıp nasıl hesap vereceği ile ilgili Müslim'den de rivayet gelmiştir.³⁷⁴

Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) hadiste geçen بَدَجْ kelimesinin koyun yavrusu anlamına geldiğini söylemiştir. Özellikle bu kelimenin kullanılması koyun yavrusunun aciz ve beden bakımından zayıflığından dolayıdır. Kıyamet günü olduğunda ademoğlunun durumu da kuzunun durumundan farksız olmayacağından kuzu kelimesi kullanılmıştır. Bazı rivayetlerde كَانَهُ بَدَجٌ مِنَ الدَّلِّ şeklinde kullanıldığından zaten kuzunun durumunun küçülmüş ve düşüklük anlamına geldiği görülmektedir. Efendisinin kendisine verdiği bil malı maksadı dışında kullanmış ve kaybetmiş bir kişi nasıl ki korkak ve zelil bir vaziyette efendisinin karşısına getirilirse, benzer durumdaki kulun Allah'ın karşısındaki durumu da aynı ona benzemektedir. Nitekim ayeti kerimede Allah Teâlâ “İşte onlar hidayet karşılığında dalaleti satın aldılar. Bu sebeple ticaretleri kâr etmemiş ve doğru yolu da bulamamışlardır”³⁷⁵ kendisine verilen sermayeyi doğru istikamette kullanmayan kulun durumu ve konumunu bu ayet güzel bir şekilde anlatmaktadır. İstenilen tüm hayır, lezzet ve mutluluklar nimet olarak isimlendirilmiştir. Ancak hakiki nimet uhrevi olan saadettir. Onun dışında olanlar gerçek değildir. Dünyadaki nimet olarak isimlendirilenler gerçek olan ahiret nimetlerine götüren nimetlerdir.³⁷⁶

Ahirette hesap zamanında insanın Rabb'i karşısındaki durumunu anlatan birçok ayet vardır. “*Ve durdurun (tutuklayın) onları; çünkü onlar hesaba çekileceklerdir. (Ey Kafirler) size ne oldu ki, şimdi birbirinize yardım etmiyorsunuz. Evet, o gün onlar çaresiz artık boyun eğmişlerdir.*”³⁷⁷ Hadislerde haşir esnasında ve Allah'ın huzuruna götürülürken ve götürüldüğündeki durumlar anlatılmıştır. Haşir zamanında insanlar yalın ayak, sünnetsiz ve çıplak kalkacak ancak o günün dehşetinden dolayı kadınlar ve erkekler birbirlerine bakmayacak, güneş yaklaştırdığından ve izdihamdan ötürü de terler kiminin ağzına kiminin de kulağına kadar ulaşacaktır.³⁷⁸ Haşir zamanında herkes inanmalarına ve amellerine göre farklı şekillerde haşredilir. Müslüman olanlar bineklerinin eyerleri altından, kimisi gruplar halinde develere binmiş vaziyette mahşer yerine götürülür.

³⁷³ Tirmizî, “Kıyâmet”, 6 (2428).

³⁷⁴ Müslim, “Zühd”, 16 (2958).

³⁷⁵ Bakara 2/16.

³⁷⁶ Ali el-Kârî, 8/252-253.

³⁷⁷ Saffat 37/24-26.

³⁷⁸ Buhârî, “Enbiya”, 8.

Bazıları da kavuran güneşin altında yaya olarak haşrolunur. Kafirler de yürüyerek ve yüzükoyun mahşere sürüklenir.³⁷⁹ İşte Haşirden sonra hesap gününde herkesin hesabını görme yetkisi sadece hesap gününün sahibi (maliki) olan Allah'a aittir.³⁸⁰

Konumuzu teşkil eden hadis de hayvan figürü teşbihiyle insan zihninde canlanması için en güzel şekilde anlatım türlerinden biridir. Hadisin anlatım şekli insanın en aciz durumuna teşbih edilmiştir.

12. Dünyanın Konumuna Teşbih

Dünyanın Allah'ın katındaki değeri hayvan figürü üzerinden yapılan teşbihle anlatılmıştır.

12.1. Kuzu – Oğlak

Dünyanın Allah'ın katındaki değerinin ne olduğu konusu zihinlerde kalıcı bir hale gelmesi için figür olarak hayvanlar içerisinde ölü kuzu-oğlağa benzetilerek yapılmıştır.

عَنِ الْمُسْتَوْرِدِ بْنِ شَدَّادٍ، قَالَ كُنْتُ مَعَ الرَّكْبِ الَّذِينَ وَقَفُوا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى السَّخْلَةِ الْمَيْتَةِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " أَتَرَوْنَ هَذِهِ هَانَتْ عَلَى أَهْلِهَا حِينَ أَلْفَوْهَا " قَالُوا مِنْ هَوَانِهَا أَلْفَوْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ . قَالَ " فَالْدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللَّهِ مِنْ هَذِهِ عَلَى أَهْلِهَا

Müstevrid b. Şeddâd'da rivayet edilen bir hadiste o şöyle demiştir: Rasulü Allah ile birlikte bir ölü oğlağın başında duran toplulukla beraberdim. Rasulü Allah (s.a.v) bizlere şöyle buyurdu: Şu ölü **oğlağın/kuzunun** sahipleri tarafından atıldığı zaman değerini yitirdiğinden dolayı atıldığı görüşünde misiniz? Oradakiler; evet Ya Rasulallah onu değersizliğinden dolayı atmışlardır, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Dünya Allah katında şu ölü oğlağın/kuzunun değersiz oluşundan daha değersizdir”³⁸¹ buyurmuştur.

Hadiste geçen السَّخْلَةِ الْمَيْتَةِ kelimesi koyunun ve keçinin hem erkek hem de dişi yavrularına verilen bir isimdir. Dolayısıyla koyunun yavrusu anlamında kuzu; keçinin yavrusu anlamında oğlak manasına da gelmektedir.³⁸²

³⁷⁹ Buhârî, “Rikak”, 45.

³⁸⁰ Fatiha 1/3.

³⁸¹ Tirmizî, “Zühd”, 13 (2321).

³⁸² İbrahim, 422.

12.2. Sivri Sineğin Kanadı

Dünyanın Allah'ın katındaki değersizliği başka bir rivayet olan sivri sineğin kanadına yapılan teşbihle anlatılmıştır.

عن سهل بن سعد الساعدي - قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا تَعْدِلُ عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ
مَا سَقَى كَافِرًا مِنْهَا شَرْبَةَ مَاءٍ.

Sehl b. Sa'd es-Sâidî'den gelen bir rivayette Rasulü Allah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Dünyanın şayet Allah katında bir **sivrisineğin kanadı** kadar değeri olsaydı, ondan kafir için bir yudum su dahi içirmezdi.”³⁸³

Dünyanın sivrisineğin kanadına benzetilmesi onun ne kadar değersiz olduğunu göstermek içindir. Sivrisineğin kendisinin cürmü küçük olmasına rağmen daha belîğ bir anlatımla onun kanadına bir teşbih yapılmıştır.

Bu hadiste de önceki hadiste olduğu gibi Rasulü Allah birçok konuda olduğu gibi ashabının aklına ve anlayışına iyice yerleşsin diye yine bir darb-ı mesel ile dünyanın Allah'ın katındaki kıymet ve ehemmiyetinin ne olduğunu anlatmaktadır.

Kur'an'da birçok ayette dünyanın ne kadar değersiz olduğu ve asıl istikamet in elde edilmesi gereken ahiret olduğu ifade edilmiştir. Konumuzu oluşturan hadis bu ayetlerin tefsirinde teşbih yoluyla anlatımdır. Bu ayeti kerimelerden birkaçını burada zikretmek hadisin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Dünyanın kafirlere nasıl gösterildiği ve üstün olanların kimler olduğu şu gibi ayetlerde yer almaktadır; “*Dünya hayatı kafirlere süslü ve sevimli gösterildi. Bu sebeple iman edenlerle alay edip dururlar. Halbuki Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, kıyamet günü onlardan üstün olacaklardır. Allah dilediği kimseyi hesapsız rızıklandırır.*”³⁸⁴

Dünyaya ait nelerin cazip gösterildiği ise ; “*Kadınlara, oğullara, yüklerle altın ve gümüş yığınlarına, iyi cins salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere olan düşkünlük*

³⁸³ Tirmizî, “Zühd”, 13 (2320).

³⁸⁴ Bakara 2/212.

isteği insanlara cazip gösterildi. Bunlar, dünya hayatının geçici birer metâından ibarettir. Asıl varılacak güzel yer, Allah yanındadır”³⁸⁵ ayeti ile bildirilmiştir.

Dünyanın aldatıcı hali; “Dinlerini bir oyun ve eğlence edinen, kendilerini dünya hayatı aldatmış o kimseleri kendi hallerine bırak.”³⁸⁶

Dünyanın aslında ne kadar değersiz olduğu; “Onlara dünya hayatını şu örneklerle anlat: Gökten su indiririz de onunla yeryüzünde bitkiler yeşerip gürleşir, sarmaş dolaş olur; sonunda kuruyarak rüzgârın savuracağı çerçöp hâline gelir. Allah’ın her şeyi yapmaya gücü yeter”³⁸⁷ ayeti ile bizlere bildirilmektedir.

Dünya nimetlerinin geçici ve imtihan için olduğu; “Size verilen şeyler, dünya hayatının geçici nimeti ve süsüdür. Allah katındaki nimetler ise daha hayırlı ve daha devamlıdır. Hâlâ aklınızı çalıştırmayacak mısınız?”³⁸⁸

Rasulüllah dünyayı sadece ölmüş kuzu/oğlağa benzetmekle kalmamış, dünyanın Allah katında ondan daha kıymetsiz olduğu ifade edilmiştir. Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) Müsned’inde bu husus şu şekilde ifade edilmektedir: “Nefsim Kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bu dünya Allah'ın katında bu ölü oğlağın/kuzunun sahipleri yanındaki değersizliğinden daha da değersizdir”³⁸⁹ diye yemin ederek söylemiştir. Bu ölü kuzunun/oğlağın sahipleri yanındaki hakirliğinden daha kıymetsiz olunca, dünyayı sevenler ve ona tamah edip muhabbet duyanlar Allah'ın katında bu ölü oğlak/kuzudan daha hakir ve değersizdirler. Burada benzetmenin murdar koyuna değil de kuzuya /oğlağa yapılmış olması da dünyanın değersizliğine daha değersizlik katmaktadır. Çünkü kuzu değil de koyun olsaydı, onun derisinden ve yününden fayda elde edilir, ancak ölü olan küçük kuzu/oğlağa gelince bunlar son derece kıymetsizdir, hiçbir faydaları söz konusu değildir.”³⁹⁰

Gazzâlî (ö. 505/1111), din yolunda giderken konaklardan bir konak, yolcuları Allah'a götüren yollardan bir yol, misafirlerin erzaklarını alabilmeleri için alenen kurulmuş

---

³⁸⁵ Âl-i İmrân 3/14.

³⁸⁶ En’âm 6/70.

³⁸⁷ Kehf 18/45.

³⁸⁸ Kasas 28/60.

³⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/541.

³⁹⁰ İbn Kayyim, *Uddetü's-Sabirin ve Zehirattü's-Şakirin*, 266-267.

ve tezyin edilmiş bir pazar ve ölümden önce de çok yakın olduğundan dünya olarak tarif etmiştir. Her kimin bu yerde sefere hazırlanmaz, işini bir an önce bitirmez, istikametini ahirete çevirmez de dünyada oyalanmayı ihtiyacından ziyade tutarsa dünyayı tanımamış ona değer vermiş olur, diyerek şu misali vermiştir: Dünyayı sevenler, dünya ile meşgul olup ahireti hatırdan çıkaranlar, geminin bir adaya yanaşıp da yolcuların ihtiyaç ve temizlik için dışarı çıkmalarına benzer. Gemi kalkacağı zaman dışarıda kimse kalmayın diye seslenilir ancak maksadın dışına çıkıp adanın güzelliklerine dalar ve gemiye binmeye gecikirler hatta kaçırlar. Ancak akıllı olanlar bu çağrıya kulak verip hemen gemiye binerler. Ayrıca Gazzâlî dünya sevgisinin bütün günahların başı olduğunu söylemiş ve dünya, her kötülüğün başı, onu sevmek de günahların asası diye tasvir ederek Allah'ın ve O'nun sevdiklerinin düşmanından ve Allah'ın düşmanlarının çok sevdiğinden daha kötü ne olabilir, demiştir.³⁹¹

Dünya ahirete tercih edildiğinde ahiretin yanında çok değersiz ve bir kenara atılması gereken bir şey olduğu bilinmelidir. Ancak mü'minlerin de ahireti kazandığı yerin dünya olduğu düşünülürse, buradaki kınamanın ve dünyanın tahkirin ancak ona meyledip asıl imtihanı unutanlar için bir uyarının olmasıdır. Dünyada elde edilen maldan zekat, sadaka verilmesi, onun Allah yolunda harcanması dünyada olan ameldir. Bu durumda dünyayı ahiret için hazırlık yeri olarak görmek onun süslü ve cazip yapısından sakınmaktır. Bu durumda asıl hedefin ahiret düşüncesi ve istikametinin üzerine bina edilmeyen bir dünya hayatı, Kur'an'ın bize gösterdiği özün ve mesajın dışına çıkılmış demektir. Nihai hedefi ahiret olmayanın dünya hayatı ayetlerde belirtilen şekliyle geçici heves, boş oyun ve eğlence demektir.

13. Mal ve Makam Hırsına Yapılan Teşbih

Mal ve makam hırsı içerisinde olunmasının tehlikeleri hayvan figürü üzerinden teşbih yapılarak anlatılmaktadır.

13.1. Kurt

Mal ve makam hırsının kişiye verdiği zarar da hayvanlar içerisinde kurt figürü üzerinden yapılmaktadır.

---

³⁹¹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Gazzâlî, *Kimyai Sâdet*, (İstanbul: Bedir Yayınları, 1975), 61, 64, 66, 479.

كعب بن مالك الأنصاري عن ابيه رضي الله عنه: عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: مَا ذَنْبَانِ جَانِعَانِ أَرْسِلَا فِي غَنَمٍ، يَأْفَسَدَ لَهَا مِنْ حِرْصِ الْمَرْءِ عَلَى الْمَالِ وَالشَّرَفِ لِدِينِهِ

Ka'b b. Malik el-Ensârî'den nakledilen bir rivayette Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Bir koyun sürüsü üzerine salınan iki **aç kurdun** o sürüye olan zararı, kişinin mal ve makam hırsının dinine verdiği zarardan daha fazla değildir.”³⁹²

ولفظُ حديث جابر: مَا ذَنْبَانِ ضَارِبَانِ يَأْتِيَا فِي غَنَمٍ غَابَ رَعَاؤُهَا بِأَفْسَدَ لِلنَّاسِ مِنْ حُبِّ الشَّرَفِ وَالْمَالِ لِدِينِ الْمُؤْمِنِ

Câbir'in lafzında ise “yıkıcı iki kurt...” şeklinde geçmektedir.

Hırs'ın kelime anlamı, aşırı şekilde talep etmek ve istediği şeyin üzerine aşırı şekilde arzulu olup ısrarla istemektir.³⁹³ Hırsla (şiddetle, aşırı) istemek bazen methedilmiştir; “*Andolsun, içinizden size öyle bir Rasul gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona ağır gelir, o size çok düşkündür, mü'minlere karşı şefkat ve merhamet doludur.*”³⁹⁴ Bazen hırsla istemek dahi Allah'ın takdirini değiştirmedigi; “*Sen ne kadar da iman etmelerini istesen de insanların çoğu iman etmezler*”³⁹⁵ Bazen de hırsla istemek zemmedilmiştir; “*Andolsun ki, onları insanların hayata/yaşamaya en düşkününü olarak bulacaksın...*”³⁹⁶ Hadiste bahsi geçen hırs, zemmedilen hırsır. Zira hırsın zararından bahsedilmektedir. Hayırlı ameller yapmaya, ilim öğrenmeye, takva üzere olmaya karşı hırslı olmak ise yasaklanmamıştır.

Hadiste “Kurt”a yapılan teşbih, onun cesaretine, görünen davranış şekillerine değil, kurdun hırsla yaptığı fiili sonucu ortaya çıkan ifsada yapılmıştır. Teşbihin tok kurda değil de aç olan kurda yapılması, ortaya çıkan ifsadın ne kadar büyük zararının olduğuna dikkat çekmek içindir. Aç kurdun gözü doymadığı gibi, mal ve makama aç olan kimsenin de gözü doymayacaktır. Her ne kadar kurdun sürüye zararından bahsedilip de kendine olan zararından bahsedilmemiş olsa da makam ve mal hırsıyla dinine verdiği zararın büyüklüğü kendine verdiği zararın büyüklüğü ile aynıdır. Aslında kişi dinine verdiği zarar sebebiyle kendi de zarar görmektedir. Diğer bir ifadeyle günah kazandığı için teşbih edilen kimsenin

³⁹² Tirmizî, “Zühd”, 43; Dârimî, “Rikak”, 21.

³⁹³ Rağîb, 163.

³⁹⁴ Tevbe 9/28.

³⁹⁵ Yûsuf 12/103.

³⁹⁶ Bakara 2/96.

Müslüman olması sebebiyle onu kendisine değil sorumlu olduğu dinine verdiği zararlar uyarılmaktadır. Kişinin kazandığı günah da dinine verdiği zararlar ölçülmektedir.

Kişinin makam elde etmeye olan hırsı, mal elde etmeye olan hırsından daha tehlikelidir. Dünya makam ve mevki için kişinin hırslı olup da sadece mal elde etmeye olan hırstan daha tehlikeli olmasının sebebi, bazen makam ve mevki elde etmek için kişinin gerekirse hırsla elde ettiği malından da vazgeçmesindendir. Makam elde etmek için malını harcayamıyorsa ondaki mal hırsı makam hırsından daha büyüktür. Yine makam hırsının daha tehlikeli olması, makamı elde ettikten sonra hırslı olduğu malı da elde etmenin yollarının artması ve kolaylaşmasındandır.

Hırsla elde edilmek istenen makam, mevki ve malın kişiye ne kadar zararlı olduğunu dile getiren rivayetler mevcuttur. Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadiste: Rasulü Allah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Sizler makama ve mevkie çok hırslı oluyorsunuz. Gerçekte riyaset kıyamet günü kişi için pişmanlık olacaktır. O makam ve mevki ne güzel bir süt annedir ne de kötü bir süttten kesendir.”³⁹⁷ Başka bir rivayette Ebû Musa el-Eş'ari kavminden olan iki kişi ile birlikte Rasulü Allah'a giderler. O iki kişiden biri “ya Rasulallah beni bir göreve tayin et” der, diğeri de aynı şeyi söyler. Bunun üzerine Rasulü Allah (s.a.v) “Bizler görevi, onu talep edene ve hırsla isteyene vermeyiz” buyurmuştur.³⁹⁸ Görevi hırsla isteyen için hırs, bir zayıflıktır, bu da kişinin doğru ve adil görev yapmasına engeldir. Makama olan hırs, kişiye, onu elde ederken ve onu elde ettikten sonra da kaybetmemek için haktan ayrılmaya, insanlara zulmetmeye, yalan söylemeye, haksız kazanç sağlamaya ve kendi dinini zayıflamasına belki de kaybetmesine sebep olabilecektir.

Hırs olmadan kişiye tevdi edilen görevi almakta veya o görevde liyakatli ve adil bir kimsenin olmadığını görerek kendisini işleri düzeltmek ve adaleti uygulamak için görev talebinde bulunmakta bir sorumluluk yoktur. Hz. Yusuf'un (a.s), “(Ülkenin melikine) Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben (emaneti, onları) çok iyi korurum ve bu işleri çok iyi bilirim”³⁹⁹ ayetinde geçen sözlerinde ve Ebû Bekr'in (r.a) hilafete geçtiğinde insanlara hitaben: “Ben, hiçbir zaman hilafet istemedim, ona rağbet etmedim. Gizli ve aşikâr hiçbir

---

³⁹⁷ Buhârî, “Ahkam”, 7.

³⁹⁸ Nesâî, “Beyat”, 39.

³⁹⁹ Yûsuf 12/55.

şekilde bunu Allah'tan dilemedim. Çünkü hilafette benim rahatım yoktur”⁴⁰⁰ sözlerindeki örneklerde görebiliriz. Hz. Yusuf'un (a.s) yönetiminin ve Hz. Ebû Bekr'in yönetimin sonucuna bakıldığında hırs olmadığını ve bu sebeple de görevin gereğini yerine getirdiklerini görebiliriz.

Kişide olan hırsın aç kurda, koyunların da emanet edilen şeylere benzetilmesinin başka bir hikmeti de: Aç kurtlar nasıl ki güç sahibi ve elde etme arzusu zirvede olan birini temsil ediyorsa, koyunlar da korumaya muhtaç, güçsüz, sadece insanların ihtiyacı için kullanılan ve başka da bir amacı olmayan emanetleri temsil etmektedir. İnsanların emaneti hayvanlar içerisindeki koyun kadar korumaya ve idare edilmeye muhtaç durumda olan bir haldir, diyebiliriz. Ayrıca koyun sürüsü çokluğu ifade ettiğinden insanların emaneti de çok sayıdadır. Bu kadar çok emanetin sadece hırslı olup liyakatsiz birinin hırsına tevdi edilmesi büyük bir katliam olacaktır.

Canavar cinsi kurtların tek seferde çok sayıda koyunu öldürdükleri gözlenmiş özellikle de koyunlar kurtlar için kolay hedef oldukları söylenmiştir.⁴⁰¹ Bu teşbih aslında kurdun bir koyunla karnını doyurabileceği halde aç gözlülüğü ve hepsini öldürüp de sonra sırayla onları yiyeceği hissiyle olduğundandır. Bunu etkileyen unsur da avının kolay ve zahmetsiz bir şekilde elde edilmesindendir. Kınanan ve kötölenen hırs ile ilgili olarak ayette “Andolsun, sen Yahudileri, insanların yaşamaya en düşkününü olarak bulursun”⁴⁰² buyrulmaktadır. Yahudilerin tek amacı ve hedefi dünya olduğu için olduğundan onların hedefleri incelendiğinde tek amaçlarının “servet, makam, mal, üstünlük, diğer insanları köleleştirmek, evlat ” olduğu görülmektedir.

Hadisin vürudu ile ilgili olarak Taberânî'de (ö. 360/971) Âsım b. Adi'den (r.a) rivayet edilen hadiste: Ben ve kardeşim Hayber'in hisselerinden yüz hisse aldım. Bu durum Rasulüllah'a ulaştığında O dedi ki; “Ey Âsım! Kişinin mala ve makama olan sevgisinden dolayı dinine verdiği zayıat, iki aç kurdun koyun sürüsüne saldırıp da ona verdiği zayıattan büyüktür”⁴⁰³ buyurmuştur. Taberânî'nin rivayet ettiği bu hadiste “hırs” kelimesi geçmiyor onun yerine “sevgi” geçmektedir. Mala olan aşırı sevgi/düşkünlük

⁴⁰⁰ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmauddin İsmail el-Hafız b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1966), 6/302.

⁴⁰¹ “Kurt belgeseli”, www.yuotube.com/trtbelgesel.

⁴⁰² Bakara 2/96.

⁴⁰³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 17/173.

kişiyi ona olan hırsla götürmektedir. Hz. Peygamber, Âsım b. Adi'in Hayber'den hisse almasına değil, hisseleri çoğaltması üzerine onda olan mal sevgisine binaen demiştir. Sahabilerin Hayber'de hisseleri vardı ancak onlar kınanmamıştır. Buradaki kınanmaya sebep ihtiyacın çok fazlasına yapılan tamahla alakalı olduğu anlaşılmaktadır.

Makama ve mala olan hırs, makamın ve malın gerçek sahibini ve onu bahşedeni unutturur, onun gerçek sahibi Allah'tan isteme yerine kullardan istemeye sevk eder. Bu da insanın makam ve mal elde etmek için başkalarının önünde eğilmeye, onlara kölelik yapmaya, değerini düşürmeye sevk edebilir. Makamın ve malın gerçek sahibini bilen kimse makam ve malı kazanmada hırsla düşmez. Abdullah b. Mesud'dan (r.a) nakledilen bir rivayette Rasulüllah'ın (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Allah'ın razı olmadığı bir şeyle insanları razı etmeyin. Allah'ın size olan ikramına onu bırakıp da insanlara hamdetmeyin. Allah'ın size vermediği şey hakkında insanları suçlamayın. Hırslı olanın hırsı Allah'ın rızkının gelmesine yetmez, fayda sağlamaz. İstemeyenin istememesi de onun gelmesine engel olmaz”⁴⁰⁴ buyurmuştur.

Hırsın ne kadar zararlı olduğu ve insana hiçbir fayda sağlamadığı gibi bu hastalığa yakalanan kimseyi hem ruhen çökerttiği hem de toplum içerisinde saygınlığını düşürerek kötülen kimse haline geldiği bilinen bir husustur. Araplar arasında meşhur olan “rızık taksim edilmiştir, hırslı olan ise mahrum kalmıştır. Ey âdemoğlu! Dünyayı istemek için ömrünü harcadın peki, ahiretini ne zaman isteyeceksin.”⁴⁰⁵ Başka bir yerde de “Rızık taksim edilmiş, hırslı maldan mahrum olmuş, cimri kınanmış, hasetçi de kederlere girmiştir”⁴⁰⁶ denilmiştir. Bu sözler hırsın her toplumda bulunduğunu ancak hiç kimse tarafından sevilmeyen bir vasıf olduğu anlaşılmaktadır. Bu vasıf bazen onu taşıyan kimse tarafından da sevilmez. Ancak, kişinin bundan kurtulması için vereceği çaba sevgi duyduğu şeyden uzaklaşmaya sebebiyet vereceğinden bu duruma pek yanaşmamaktadır.

Mal toplama hırsının kişiyi yıpratmasından ve helak etmesinden başka bir şey olmayıp topladığı malın da kendisine faydası olmadığını Hz. Ali veciz bir şekilde ifade etmiştir:

---

⁴⁰⁴ Beyhakî, 1/383 (204).

⁴⁰⁵ Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevî't-Temyîz fî-Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Kahire: İhyai Turasu'l-İslami, 1996), 2/450.

⁴⁰⁶ Ali b. Muhammed b. el-Abbâs Ebu Hayyan et-Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-Zehâir*, (Beyrut: Daru's-Sâdir, 1988), 4/171.

Dünyaya olan hırsı bırak da hayata tamah etme,

Kimin için topladığını bilmediğin malı da toplama.

Muhakkak ki, rızık taksim edilmiştir. Kötü zan ise fayda vermez.

Hırs sahibi her kişi fakir; kanaat sahibi her kişi zengindir.⁴⁰⁷

Riyaset (makam ve mevki) ve mal hırsı sadece cahil insanlarda olmayıp ilimde bir mertebeye gelmiş kimseler de bu hırsa kapılabilmektedir. Hırs bir hastalık, onun tedavisi de ilimdir. Ancak, ilmi kendisine fayda vermeyen kimseler bu tedaviden mahrum kaldığını söyleyen Âcurri (ö. 360/970), bu gibi alimlerin dünya menfaatine olan sevgisinin olduğunu, dünyalık bir çıkar elde etmediği kimselere itibar etmeyip ilim öğretmede isteksiz olduğunu söyler. İlmin kendisine fayda vermeyen alimlerin riyasete olan düşkünlüğünden dolayı, diğer alimlerden birisinin ölmesi onu üzmemiş aksine, insanların, ölen o alim yerine kendisine geleceğinden dolayı sevindiğini, kendisinden başkasının insanlara daha fazla yararlı olduğunu duydukça da onun yaşamasından nefret ettiğini söyler.⁴⁰⁸

Aç kurtların sürüye saldırmasına engel olan çobanın uyanıklığı ve tedbirleri ise, kişinin makama ve mal hırsına düşmesine engel olan da çoban mesabesindeki takvasıdır. Kişide bulunan takva, Allah korkusu onun üzerinde çoban vazifesi görmektedir denilebilir. Çobanı uyanık olan kimsenin sürüsüne kurtların gelme ihtimali gelse de zayıat verme ihtimali daha az olacaktır. Çobanı uyuyan kimsenin ise tehlikelere karşı korunaksız bir şekilde hayatını sürdürmek zorunda kalacağından sürüye kurdun ne zaman saldıracağı belli olmaz bir vaziyette kalabilir.

14. Irkçılık – Kavmiyetçiliğe Yapılan Teşbih

14.1. Mayıs böceği

Irkçılık ve kavmiyetçilik davası gütmenin yasaklığı mayıs böceğinin yaptığı bir iş üzerine yapılan teşbihle anlatılmaktadır.

⁴⁰⁷ Yasir b. Ahmed b. Muhammed el-Hamadânî, *Mevsuat 'r-Rakâik ve 'l-Edeb*, Mektebetu'ş-Şamile, 1/268.

⁴⁰⁸ Ebu Bekr Muhammed İbnu'l-Huseyn el-Âcurrî, *Ahlaku'l-Ulema* (Terc. M. Emin AKIN), (Ankara: Medarik Yayınları, 2006), 107-108.

أبو هريرة - رضي الله عنه - أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم- قال: لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ يَفْتَخِرُونَ بِآبَائِهِمُ الَّذِينَ مَاتُوا، إِنَّمَا هُمْ فَحْمٌ جَهَنَّمَ، أَوْ لَيَكُونَنَّ أَهْوَنَ عَلَى اللَّهِ مِنَ الْجِعْلَانِ الَّذِي يَذْهَبُ الْخِرَاءَ بِأَنْفِهِ. إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ عُبِّيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ، إِنَّمَا هُوَ مُؤْمِنٌ تَقِيٌّ أَوْ فَاجِرٌ شَقِيٌّ. النَّاسُ كُلُّهُمْ بَنُو آدَمَ، وَآدَمُ خُلِقَ مِنْ تُرَابٍ

Ebû Hureyre'den gelen bir rivayette Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Bazı topluluklar ölen atalarıyla övünmekten vazgeçmelidirler. Çünkü onlar cehennem kömürüdürler. Aksi takdirde onlar Allah nazarında "burnuyla pislik yuvarlayan **mayıs böceğinden**" daha değersiz olurlar. Allah cahiliye gururunu ve atalarıyla övünme kötülüğünü gidermiştir. Artık bundan sonra müttaki mü'min veya günah sahibi şaki kimseye vardır. Bütün insanlar ademin çocuklarıdır, adem de topraktan yaratılmıştır.”⁴⁰⁹

Rivayette yer alan Mayıs Böceği anlamındaki kelimenin müfredi “cual” çoğuluna da “ci'lan” olduğunu söyler. Bu hayvan kuruyan hayvan pisliklerini toplayıp yuvasına depo eden, hayvanların dışkıladığı yerin etrafında kalmış olan kurumuş dışkıları alırken hayvanların da ferclerini ısırıp kaçmakla bilinir diyen ed-Demîrî (ö. 808/1405), bu hayvanın karın bölgesinde kırmızı bir noktanın olduğunu, özellikle sığır, camız ahırlarında ve dışkılarının olduğu yerlerde yaşadığını söyler. En önemli özelliği pislik toplamasıdır. Onun şaşılacak hallerinden biri de gül kokusundan ve benzeri hoş kokulardan ölmesi ve tekrar onu pislik üzerine konulduğunda da canlanmasıdır. Onun en büyük gıdası ve zevki pislikle meşgul olmasıdır.”⁴¹⁰

Hadiste geçen “Cual” yerine başka yerlerde “الْخُنْفَسَاءِ” kelimesi de geçmektedir ki o da “Cual”ın başka bir kullanımıdır. Bu الْخُنْفَسَاءِ kelimesi de yaptığı iş benzerliği ile aynı anlamda olup, siyah renkli kanatlı haşeratlarından ve “cual”den biraz küçük, kendisine dokunulduğunda hava çıkaran bir böcek için kullanılır.⁴¹¹

Molla Ali el-Kârî (ö. 1014/1605), hadiste cahiliye adetleri üzere ölen atalarını överek gururlanan kimseler bok böceklerinin burunlarıyla toplayıp yuvarladıkları dışkıya benzetildiği gibi, onların övünmeleri de bu bok böceğinin hayvan dışkısını yuvarlamasına benzetilmiştir der. Onlar ya bu şeklindeki övünmeleri bırakıp bu vahim ve tehdit dolu

⁴⁰⁹ Ebu Dâvud, “Edeb”, 120 (5116). - Tirmizî, “Menakıb”, 3955.

⁴¹⁰ Ebû'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ b. İsmâ el-Kâhîrî ed-Demîrî, *Hayâtu'l-Hayevân el-Kubrâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, h. 1424), 1/281.

⁴¹¹ İbrahim, 259.

sonuçtan kurtulacaklar ya da Allah yanında onlar bok böceğinden daha aşağı bir duruma düşmüş olacaklardır.⁴¹²

Bu hadis Kur'an'da geçen birçok ayetin de teşbih yoluyla açıklaması niteliğindedir. Hadis ırkını üstün görmenin ne kadar büyük bir şer olduğunu ve onunla uğraşmanın kişinin Allah katındaki durumunu izah etmektedir. Ayetlerde insanların tek bir nefisten,⁴¹³ çamurdan,⁴¹⁴ bir nutfeden,⁴¹⁵ topraktan yaratıldığını⁴¹⁶ da haber verilmekte ve ifade edilmektedir. Benzer birçok ayette insanların aslının aynı olduğu da haber verilmekte ve üstünlüğün de ancak takvada olduğu⁴¹⁷ vurgulanmaktadır.

Hadisin işaret ettiği yasak şirk ve küfür üzere ölen kimselerle övünmekten sakındırmak içindir. Araplar neseplerine, soy soplalarına son derece düşkün ve bu düşkünlük de kabileler arasında bir övünç kaynağı idi. İslam'dan önce müşrikler, haccı bitirdikten sonra halkalar halinde otururlar sırayla kalkar ve atalarının yaptıklarıyla övünme yarışına girerlerdi. Onlar Allah'ı zikretmek için geldikleri yerde atalarını daha çok över ve onlarla övünme nutukları atarlardı.⁴¹⁸

İrkçilik yapmak maksadıyla kişinin tüm uğraşı, biriktirip topladığı, bir araya getirdiği ve bir yığın halinde oluşturduğu şeyler, Mayıs Böceğinin akşama kadar toplayıp bir araya getirdiği şeylere benzemektedir. Mayıs Böceğinin tabiatı gereği ve işi icabı bu işleri yapmaktadır. Ancak, Müslüman olan birinin görevleri arasında yer almayan ve de ondan şiddetli şekilde kaçması gereken bir durumdur. Müslümanın üzerine vazife olmadığı gibi yapılması yasak olan bu fiille ısrarla uğraşmasının sonucunun ne olduğu bildirilmektedir. Asabiyet peşinde koşmanın iyi bir şey olduğu düşüncesine kapılabilecek kişiyi de bu girişiminden vazgeçmeye yönelik bir uyarı vardır.

Müşrik ve kafirlerin Allah'ın katında değerinin olmadığı, hatta onların Mayıs Böceklerinin topladığı dışkıdan da aşağı olduğu hususu ifade edilmiştir. Bu övünme işi ile uğraşmanın da o dışkıları toplayan böceğin durumuna benzetilmesi yönü vardır. Böcek nasıl

---

⁴¹² Ali el-Kârî, 7/3074.

⁴¹³ Nisâ 4/1; En'âm 6/98; A'râf 7/189.

⁴¹⁴ En'âm 6/2; Hicr 15/28.

⁴¹⁵ Nahl 16/4; Mu'minûn 23/14.

⁴¹⁶ Tâhâ 20/55.

⁴¹⁷ Hucurât 49/13.

⁴¹⁸ Taberî, 2/257.

ki pis bir işle iştigal ediyor, Müslüman olmayan atalarıyla övünen kimse de pis bir işle iştigal etmektedir.

Ahzab Suresinde münafıklardan bir grup “Ya ehle Yesrib! Sizin işiniz burada durmak değildir...”⁴¹⁹ demek suretiyle Medine ismini zikretmeden eski cahiliyeyi çağrıştırmak için özellikle Medine’nin Hz. Peygamber gelmeden önceki ismi olan “Yesrib” ismini kullanarak hitap etmektedir. Yani siz aslınızı hatırlayın, geçmişteki kahramanlıkları ve çekişmeleri hatırlatmaktadırlar. “Yesrib” demek suretiyle buranın asıl sahiplerinin kendileri olduğunu yeniden ima ederek kargaşa çıkarmak için ırkçılığın kisvesi altına girmeye çağırmaktadırlar. Bu çağırma da fiil olarak ancak mayıs böceğinin toplayıp da yuvarladığı pislikten daha değersizdir.

Hadiste yapılan teşbihle kişi aynı anda birçok şeyden sakındırılmaktadır. Irkçılık uğraşı içerisinde olmanın yaratılıştaki benzerliğin inkarı, kafirlerin ve müşriklerin uğraşları içerisinde olan fiillere benzemeyi, kişinin emredilmediği aksine yasaklandığı bir duruma girmesi gibi bir çok hususu içerisine almaktadır. Bu aynı zamanda İslam’da olmayan şirk ve küfür adetlerinin İslam toplumunda yayılmasına ve de cahiliye adetlerinin masumane bir şekilde yeniden uygulanmasına sebep olacaktır. İslam toplumuna giren bidat ve hurafeler cahiliyedeki atalarıyla övünen ve bir türlü o adetlerin ortadan kalkmasını hazmedemeyen kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu adetler kimi zaman iyi niyetle kimi zaman da ifsat etmek maksadıyla yapılagelmiştir. Bu tür cahiliye adetleri zamanla İslam dininin aslındanmış gibi inanılmaya başlanmıştır. Bu hadisin anlatımıyla bu tür sonuçlara sebebiyet verecek hal ve hareketlerden hayvan figürü üzerinden şiddetle sakındırılmıştır. Sakındırılan şeyin niteliği kendisine benzetilen şeye bakıldığında ne kadar tiksindirici olduğu anlaşılmaktadır.

14.2. Kuyruğundan Çekilen Deve

Irkçılık ve kavmiyetçilik adına haksız oldukları halde kavmine destek çıkmanın yanlışlığı deve figürü üzerinden teşbih yapılarak anlatılmıştır.

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ أَبِيهِ مَوْفُوفًا وَمَرْفُوعًا قَالَ: مَنْ نَصَرَ قَوْمَهُ عَلَى غَيْرِ الْحَقِّ فَهُوَ كَالْبَعِيرِ الَّذِي رَدِي فَهُوَ يَنْزِعُ بِدَنْبِهِ

⁴¹⁹ Ahzab, 33/13.

Abdurrahman b. Abdullah b. Mesud'un babasından rivayet ettiği hadis şöyledir; “Kavmine haksız yere yardım eden kimse (bir kuyuya yüzüstü) düşüp de kuyruğundan çekilerek kurtarılmaya çalışılan **deve** gibidir.”⁴²⁰

“Asab”, eklem sinirlerinin bağı ve her şekil bağlanmaya, sarıp bağlamaya ve etrafını çevirmeye, himaye etmeye verilen isim anlamındadır.⁴²¹ Asabiyet ise; kelime olarak asab kökünden türetilmiş, İslam öncesi cahiliye döneminde, baba tarafından aralarında kan bağı bulunan yakınların oluşturduğu topluluğa asabe, bu topluluğun tüm fertlerini birbirine sıkıca bağlayan ve herhangi bir harici tehlikeye karşı koymak veya saldırı yapmak söz konusu olduğunda da topluluğu oluşturan topluluk üyelerini harekete geçmesini sağlayan dayanışma, himaye ve yardım ettiği akraba topluluğuna denir.⁴²²

Asabiyet için çalışan ve onun için ölüme dahi gidebilecek cahiliye geleneğini kınayan hadiste Rasulüllah (s.a.v): “İnsanları asabiyete toplanmaya çağıran, onun uğrunda dövüşüp savaşan, asabiyet uğrunda ölen kimse bizden değildir”⁴²³ demiştir. Yasak olup zemmedilen asabiyetin, haksız durumda bulunmasına rağmen asabiyeti gereği kavmine yardım edenin hali olduğu şu hadisten anlaşılmaktadır. Vâsile b. Eskâ asabiyet hakkında Hz. Peygambere şöyle bir soru sorar: Ya Rasulallah! Bir kimsenin kavmine olan sevgisi onun asabiyetinden midir? deyince Rasulüllah; “Hayır, ancak bir kimsenin, kavmi zulüm ve haksızlık yaptığı halde bile onun kavmine yardım etmesi asabiyettir”⁴²⁴ buyurmuştur.

Hadiste zikredilen yasaklık da işte bu duruma atıfla, kuyuya düşmüş bir deve kuyruğundan çekilip çıkarılması nasıl ki mümkün değil ve yanlışa, haksız ve zulüm halinde olan akrabalarına da yardım etmek aynı durumdur. Hadisin anlatımı sadece ihbâri değil, aynı zamanda inşâidir. İnşai (emir – yasak) talebi olması anlamına gelmektedir. Rivayet sadece ihbâri olsaydı (devenin kuyruğundan çekilmek suretiyle çıkarılmasının imkânsız olduğunu bildirmek olsaydı), hadise muhatap olan kimse her ne olursa olsun, asabiyet gereği zulüm ve adaletsiz olan asabesine yardım edebilirdi. Burada yapılan teşbihin nehy içerdiğini Müslim'in rivayetinden anlamak mümkündür: “...Asabiyetinden dolayı öfkelenen, asabiyeti yolunda savaşırken yahut asabiyet davası güdülürken körü

⁴²⁰ Ebu Dâvud, “Edeb”, 111-112 (5117).

⁴²¹ Rağıb, 502.

⁴²² Mustafa Çağrı, “Asabiyet”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/453-455.

⁴²³ Ebu Dâvud, “Edeb”, 5121.

⁴²⁴ Ebu Dâvud, “Edeb”, 111, 112.

körüne açılmış bayrak altında ölen kimse Câhiliye ölümü ile ölmüştür”⁴²⁵ buyrulmaktadır. Buradan anlaşılan asabiyet, kavminin haksız ve adaletsiz davranışlarına rağmen ona arka çıkmak onu körü körüne savunmak, müdafaa etmektir.

Haksız olduğu halde kavmine arka çıkan kimse onun zulmüne yardım ettiği için kendisini de helak olabilir. Hadiste geçen رَدِيّ kelimesi helak anlamındadır. Aslında kavmine yapmak istediği yardımla onu kurtarmak ve onu yüceltmek amacıyla hareket edilmiş olsa da kişi kavmini kurtarmak isterken kendisini yanlış tutum ve davranışa sokabilir. Böyle durumda olan bir kimsenin hali kuyuya kafa üstü düşüp de kuyruğundan çekilerek kurtarılmaya çalışılan bir deveye benzemektedir. Ancak böyle bir deveyi bu şekilde kurtarmanın imkânı yoktur. Bazılarına göre bu hadiste kuyuya düşüp de helak olan ve kuyruğundan çekilerek kurtarılmaya çalışılan ve kurtulması imkânsız durumdaki deveye benzetilen kimsenin haksız durumda olan kavim olduğu söylenmiştir. Zira batıl üzere ve zalim olan herkes ölmüş demektir. Bu durumda olan kavme asabiyet duygusuyla yardımda bulunmak isteyen kimse de o kuyuya düşen devenin kuyruğuna benzetilmiştir. Kuyuya yüzüstü düşerek ölen bir deveyi nasıl ki kuyruğundan tutarak yukarı çekmek onu kurtarmazsa, o adamın deveye kuyruk olması o devenin kurtulmasına fayda sağlamayacaktır.”⁴²⁶

Hadiste deve ve kuyruğu misal verilmiştir. Deve ile kuyruğunun orantısına bakıldığında o kuyruğun deveyi çekmesi imkansızdır. Zulüm ve haksızlık üzere olan kavmin büyük bir deveye ona yardım etmek isteyen de kuyruğuna benzetilmiştir. Zira deve ağırlığı ve şekli ile kuyuya düştüğünde kuyruğundan çekmenin ona faydası olmayacağı gibi kuyruğunu da ardından rahatlıkla sürükleyecektir. Ayrıca şekli ve cüssesi ile farklı olan bir hayvanın bir de kuyuya düşmesine teşbihte bulunulması, yapılan fiilin ne kadar faydasız olduğu ve vazgeçilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayett “...deve iğne deliğinden geçinceye kadar onlar cennete giremeyeceklerdir...”⁴²⁷ buyrulması bu işin ne kadar zor olduğunu göstermektedir. Allah'ın ayetlerini yalan sayanlar ahirette cennete girmelerinin imkansızlığı anlatılmakta ise, hadiste de aynı imkansızlığa teşbih edilmektedir. Aynı zamanda teşbihin olumsuz şekilde yapılması fiilin de zemmedildiğinin alametidir.

⁴²⁵ Müslim, “İmare”, 57.

⁴²⁶ Ali el-Kârî, 7/3076.

⁴²⁷ A'râf 7/40.

Zulümde ve haksızlıkta kişinin kavmine yardım etmesi asabiyetse ve bu kınanmışsa bunun tam aksi, günaha girmemek şartıyla yardım etmek asabiyet sayılmamış ve aksine tavsiye edilmiştir. Rasulüllah (s.a.v): “Sizin en hayırlınız, günaha düşmemek şartıyla yakınlarını savunanınızdır”⁴²⁸ buyurmuştur. Bu sebeptendir ki, İslam’ın ilk tebliğ edilmesi gereken yer, sadaka ve zekâtta ilk tercih edilmesi gereken yer yakın akrabadır ve bunları gözetmek de sıla-i rahm olarak farz kılınmıştır. Demek oluyor ki, cahiliyede olduğu gibi haklı mı değil mi bakmadan, küfür, zulüm, şirk, haksızlık, kan davası vs. gibi durumlarda akrabaya arka çıkmak asabiyettir ve zemmedilmiştir. Şeri olarak emredildiği için yakınlarına bakması, onları gözetmesi, sıkıntılarını gidermesi ise methedilmiştir.

Günah kuyusuna düşmüş asabesini aynı durumda kalmak suretiyle yardım yasaklanmışken, bunun tam tersi yine onun günahına engel olunması emredilmiştir. Müşrikler “zalim de olsa mazlum da olsa kavmine yardım et” veya “Kardeşim herhangi bir topluluğa karşı şayet bir haksızlık yaparsa şayet ben ona yardım etmez isem, haksızlığa uğradığı zaman da yardım etmem”⁴²⁹ diyerek her halükârda zalimin yanında olmayı da gerekli görmüşlerdir. Ancak hadiste “Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et. Zalime yardımda bulunman onu zulümden alıkoymandır”⁴³⁰ buyrulması, zalimin zulmüne değil ona engel olmayla değiştirilmiştir. Zalimin zulmüne yardım asabiyet; ona engel olmak şer’i olan ve emredilen sıla-ı rahm’dır. Zalimin zulmüne yardım etmek, onun zulmüne engel olmakla olduğu zaman bu, sadece zalim olana iyilik değil, onun zulmünden etkilenecek her kişiye de iyilik yapmaktır.

Zalim olan devlet başkanının veya bir kabile reisinin ya da emri altında olanlara haksızlık yapan birinin zulmüne engel olmak, sadece kendilerine iyilik değil, onlarca, yüzlerce veya binlerce insana iyilik yapmaktır. Asabiyette ise zalim kişiye yardım etmek sadece zalime kötülük yapmak değil, zalimin zulmünün ulaşacağı her kişiye kötülük yapmak demektir. Bir kimsenin yapılan zulme ortak olması ve ona destek verme hali, hadiste teşbihi yapılan devenin kuyruğundan çeken kimsenin durumuna benzetilmiştir. O kimse ne yardım ettiği kavmini kurtarmıştır ne de yardım etmek suretiyle kendine faydası dokunmuştur.

⁴²⁸ Ebû Dâvud, “Edeb”, 111-112 (5120).

⁴²⁹ Ebû Mehâsin eş-Şeybî, *Timâsü’l-Emsâl*, (Beyrut: Esad Zübyân, h. 1402), 1/325.

⁴³⁰ Buhârî, “Mezâlim”, 4.

Hiz. Musa (a.s) Őehre girdiğinde beni İsrailden biri ile karşı taraftan olan birinin kavga ettiğini görüp onların aralarına girer. Beni İsrailden olan kişi Musa'nın geldiğini görünce ondan yardım istedi ve Musa (a.s) da ona yardım etmek maksadıyla karşı taraftakine bir tokat attı ve adam orada öldü. Musa (a.s) bunun Şeytanın bir işi olduğunu anladı ve Allah'tan bağışlanma dileyerek "Rabbim! Bana l tfettiğin nimetler hakkı için suçlulara asla arka  ıkımayacağım" dedi.⁴³¹ Kasas suresinde anlatılan bu hadise suçlu olduğu halde sırf kendi kavminden olduğu için bir kimseye arka  ıkılmayacağını söylemektedir. Hadisenin anlatıldığı 16. ayette bu fiilin Şeytanın ayartması ile olduğu vurgulanmıŐ ve 17. ayette de böyle bir Şeyin bir daha olmayacağına dair Musa (a.s) yemin etmiştir. Su luya arka çıkılması mazlumun hakkının kaybolmasına sebep olacaktır. Suçlu zaten hakkı olmayanı zorla almıştır, üçüncü birisinin de gelip suçluya destek vermesi suçlunun daha da azgınlaŐmasına mazlumun da daha da mazlum ve çaresiz kalmasına sebep olacaktır. Su luya arka çıkan kimsenin hali yaptığı suçla kuyuya yüzükoyun düşmüş koca bir deve ve onu arkasından kuyruğunu tutarak çeken bir zavallı ve Allah'ın katında sonuçsuz bir uĐraŐ vererek günah kazanan kimse durumundadır.

Toplumun ıslahı önce yakınlardan başlar çünkü kişiyi en iyi anlayacak olan yine onun en yakınlarıdır. Kişi akrabasının nasihatine öncelik verir çünkü, onu daha önce tanıdığından baŐkasından ziyade ona olan güveni daha sağlamdır. Akrabalık bağları kişinin sadece kendisini değil, anne-baba, kardeş, eş ve çocuklarının da güvence altına alındığı bir topluluktur. Hiz. Peygamber de ilk önce kendi yakınlarını İslam'a davet etmiş ve ilk onların desteğini almak istemiştir. Ancak kendisini yalanlayan Eb  Leheb, amcası olmasına rağmen onu savunmamıŐ ona arka  ıkımamıŐtır. Hiz. Peygamber'in yanında olan ashabının değeri iman etmeyen yakınlarının değerinden çok fazla idi, hatta O'nun değeri böyle bir kıyasa dahi gidilmeyecek nitelikte idi.

15. Hutbe Esnasında Konuşana Yapılan Teşbih

15.1. Merkep

Hutbe esnasında imamı dinlemek yerine cemaatin içinde olduğu halde bunun farkında olmayıp da kendi isteğine göre hareket ederek hutbe esnasında konuşmanın yasaklığına merkep figürü kullanılarak teşbih yapılmıştır.

---

⁴³¹ Kasas 28/15-17.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ تَكَلَّمَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ، فَهُوَ كَمَثَلِ الْجَمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا، وَالَّذِي يَقُولُ لَهُ: أَنْصِتْ، لَيْسَ لَهُ جُمُعَةٌ

İbn Abbas'tan rivayet edilen bir hadiste Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Kim ki, Cuma günü imam hutbe verir iken konuşursa onun misali, kitap yüklü **merkebin** durumuna benzer. Ona sus diyenin de cuması yoktur.”⁴³²

Cuma, Müslümanlar için haftalık olarak cemaat halinde Cuma saatinde ibadet zamanıdır. Öğle namazı vaktinde cuma namazı kılınmaktadır. Müslümanların bu gününü, Yahudi ve Hristiyanların ibadetlerini sadece cumartesi ve pazar günlerine hasretmesine benzetilmemesi gerekir. Zira Müslümanlar her gün ibadet eder ve ibadet saatleri içerisinde de öğle vaktinde öğle namazı kılarlar. Cuma gününe has olmak üzere öğle namazı vaktinde toplanılması ve bir araya gelerek namaz kılınması emredilmiş ve bu ibadete cuma ismi verilmiştir. Cuma günü yapılan bu ibadetin ismi “öğle” değil “Cuma” olarak anılması da Kur'an'da özellikle zikri geçmesindendir. “Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınız zaman hemen Allah'ı anmaya koşun...”⁴³³ ayetinde namaza çağrıldığı zaman denilmekte ancak buradaki namaz cuma günü içerisinde beş vakit namaz olmasına rağmen özellikle öğle vaktinde olmasını sünnetten anlamaktayız. Ayrıca “alışverişi bırakın...” denilmesi o namazın gündüz vaktinde olduğuna da işaret etmektedir. Alışveriş vakti sınırlandırılmamış ve özellikle şu zamanda alışveriş yapacaksın şeklinde bir emir gelmemişken, cuma gününe özel, cuma namazı vaktinde bu fiil yasaklanmaktadır. İnsanı oyalayan en önemli işlerin başında gelen alışverişi terk etmesi istenilmektedir.

Cuma namazı için Hz. Peygamber'in teşviki ve faziletinin ne kadar üstün olduğuna dair hadisleri vardır. “Güneşin üzerine doğduğu günlerin en hayırlısı Cuma günüdür...”⁴³⁴ hadisiyle O, bugünün ne kadar faziletli olduğunu söylemiştir. Cuma namazını diğer farz namazlarından ayıran özellik ise hutbesinin olmasıdır. Cuma namazının sıhhatinin şartları arasında birisi de hutbedir. Cemaatle namazda imama tabi olmak gerekli ise, hutbe esnasında da imama kulak vermek ve onu dinlemek gerekmektedir. Hutbe esnasında kişinin kendisinin konuşması yasak olduğu gibi yanında konuşan kimseye sus demesi de uygun görülmemiştir. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “İmam

⁴³² Ahmed b. Hanbel, 3/2033.

⁴³³ Cuma 62/9.

⁴³⁴ Müslim, “Cuma”, 18.

hutbe veriyorken sen yanındakine “sus” demiş olsan boş laf etmiş olursun.”⁴³⁵ İmamın hutbe verdiği esnada bir kişi biriyle konuşma ısrarı üzerine ikinci şahsın sus demesi ayrı bir gürültü çıkmasına sebebiyet verecektir. Ayrıca “sus” diyenlerin sayısı arttıkça kargaşalığın çoğalmasına neden olacaktır. Konuşan kimseye sus denilmesi sebebiyle iki kişi arasında bir tatsızlık çıkması ve kalplerin kırılmasına sebebiyet verme endişesi de ortaya çıkmaktadır. Hutbe esnasında konuşan kimsenin uyarılması yasak olan bir fiilin engellenmesi konusuna girse de ortaya çıkaracağı mefsedeti maslahatından daha çok olacaktır.

Hutbe dinleyen kimsenin namazda olduğu tavrın aynısını takınması gerekmektedir. Namazda imam okuduğu zaman cemaatin susması emrediliyorsa, imamın hutbe vermesi esnasında da cemaatin susması gereklidir. Taberî (ö. 310/923), “Araf Suresi 104. ayetinde geçen “...susun...” emrini nasıl ki namazda imam okuduğunda susmayı emrediyorsa, hutbe verildiğinde onun dinlenmesi ve susması emredilmektedir” demiştir.⁴³⁶

İmam kıraat ederken ona tabi olmak susmak şeklinde olur ve cemaatin kıraati susmasıdır. İmam kıraatini dinleyenler için açıktan okumaktadır. İmam açıktan okuduğu halde cemaatten birisi kendi kendine okursa, onun misali sanki muhatap olmayan kimseye konuşmak gibidir diyen İbn Teymiyye (ö. 652/1254), minberdeki hatibin durumu da buna benzemektedir. Hatip hutbe okuyor ancak cemaat kendi aralarında konuşuyorsa, bu hal yine cemaat olan kimsenin imama tabi olmayıp onu önemsememesi şekline girer demiştir. Ayrıca imamın durumu ise, kendisini dinlemeyen ve başka işlerle meşgul olan kimselere hitap etmek gibi bir hale düşmesidir. İbn Teymiyye “İnsât” kelimesini, işitmeye/dinlemeye engel olacak tüm fiillerden uzak kalınması demektir şeklinde açıklayarak, bu kötü ve çirkin durum hadislerde şiddetle kınandığını ve bu sebeple hadiste imam hutbe okurken konuşan kişinin durumu kitap yüklü eşeklere benzemiştir. İmam hutbe verirken susması gerektiği bilgisi olmasına rağmen susmayıp konuşma ile meşgul olan kişiye benzetmiştir.⁴³⁷

Hadiste hutbe esnasında konuşan kimsenin misali; kitap yüklü eşek olması o kişinin en azından Cuma günü camiye gelmesi gerektiğini, bu namazın farz olduğunu bildiği ve konuşmanın yasak olduğunu bildiği halde hutbe esnasında konuşması durumunda bu

---

⁴³⁵ Buhârî, “Cuma”, 36.

⁴³⁶ Taberî, 9/196.

⁴³⁷ İbn Teymiyye, 23/279, 292.

bilgilerin kendisine fayda vermediğinin misali olmaktadır. Eşek; aniden anırmaya başlayan, yanındakileri sesiyle korkutup telaşlandıran, beklenmedik bir durumda inatlaşıp sahibini sıkıntıya sokan bir hayvandır. Bu sayılanlar eşeğin faydaları yanında hayvan olma özelliği sebebiyle özel yönleridir. İnsanı farklı kılan en önemli şey ise bilgi ve ilimdir. Bilgisine ve ilmine rağmen yasak olan fiili yapan ve beklenmedik tavırlar sergileyen kimseler de öğrendiğinin kendisine fayda sağlamamasının misali; sırtına kitapları koyup da kitapların fayda vermemesi daha doğrusu faydalı kitaplardan fayda elde etmemesi sebebiyle huyunun değişmesinin imkânı olmayan eşeğe benzetilmektedir.

Kitaplar eşeğin dışında hangi hayvana yüklenirse yüklensin ona da fayda vermez. Özellikle eşeğin misal verilmesi herkesçe bilinen ayırıcı vasıflarından kaynaklanmaktadır. Eşek yük taşımak ve binmek için kullanılır ve devamlı insanların yanındadır. İnsanlar yanında bulundurduğu bu hayvandan faydalanırken onu eğitemediği ve ıslah edemediği bazı huyları vardır. Bu huyları daha önceden de belirtildiği gibi, aniden anırması, olmadık yerde inatlaşması ve ani şekilde başını öne eğip üzerindeki şahsın ya da eşyanın düşmesine sebep olmasıdır.

İnsanlar eşeğin bu huylardan kurtulması için ne kadar gayret gösterirlerse gösterebilir, hangi eğitimi verirse versin değişen bir şey olmayacaktır. Fıtratı gereği olan bu huylarını insanın onu eğitmede ne kadar başarısız olmaktadır. O eşeğin üzerine bütün eğitim kitaplarını, nezaket kurallarını anlatan bilgiler de konulsa değişen bir şey olmayacaktır. Diğer yük ve binek hayvanlarından olan at ve deve gibi hayvanlar insanlara aynı sıkıntıları vermezler. İşte kendisine bilginin ve eğitimin bir türlü fayda vermediği eşek metaforu teşbih yoluyla somutlaştırılmış ve imam hutbede iken yanındaki ile konuşanın hali buna benzetilmiştir.

16. Gıybetle Yapılan Teşbih

16.1. Merkep Leşi

Gıybetin ne kadar çirkin ve insanların arasını açmaya sebep olan bir durum olduğu merkep leşi üzerinden yapılan teşbihle anlatılmıştır.

..عن أبي هريرة قال

فَأَمَرَ بِهِ فَرَجَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلَيْنِ مِنْ أَصْحَابِهِ يَقُولُ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ أَنْظِرْ إِلَى هَذَا الَّذِي سَتَرَ اللَّهُ عَلَيْهِ فَلَمْ تَدْعُهُ نَفْسُهُ حَتَّى رُجِمَ رَجَمَ الْكَلْبِ . فَسَكَتَ عَنْهُمَا ثُمَّ سَارَ سَاعَةً حَتَّى مَرَّ بِحِيفَةِ جِمَارٍ شَائِلٍ بِرَجْلِهِ فَقَالَ

" أَئِنَّ فُلَانٌ وَفُلَانٌ " . فَقَالَ تَحْنُ ذَانِ يَا رَسُولَ اللَّهِ . قَالَ " انْزِلَا فَكُلَا مِنْ جِيفَةِ هَذَا الْحِمَارِ " . فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ مَنْ يَأْكُلُ مِنْ هَذَا قَالَ: فَمَا نَلْتُمَا مِنْ عَرَضٍ أَخْيَكُمَا أَنْفَا أَشَدُّ مِنْ أَكْلِ مِنْهُ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهُ الْآنَ لَفِي أَنْهَارِ الْجَنَّةِ يَنْقَمِسُ فِيهَا

Ebû Hureyre’de nakledilen rivayette o şöyle demiştir: “... Rasulüllah (s.a.v) emri üzerine Maiz recmedildi. Rasulüllah’ın ashabından olan iki kişi aralarında konuşuyorlarken biri diğerine: şu adama bak! Adamın nefsi onu bırakmadı da Allah'ın gizlediği şeyi açığa vurdu ve köpek taşlanır gibi taşlandı, dediğini Allah Rasulü duydu. Bunların sözlerine hiç bir ses çıkarmadan yola devam etti ve ileride ayağını dikmiş bir şekilde duran merkep leşine rastladı. Rasulüllah “Falan ve falan neredeler” dedi. Onlar biziz ya Rasulallah dediler. O: “İnin de şu eşeğin leşinden yiyin” buyurdu. Adamlar: Ya Nebiyyallah! Bu leşten kim yiyebilir ki? dediler. Rasulüllah (s.a.v) “Sizin kardeşinizin az önce ırzına sataşmanız, bu **merkep leşini** yemekten daha şiddetlidir. Nefsim elinde olan (Allah)’a yemin ederim ki o şimdi cennet nehirlerine dalmaktadır” buyurdu.⁴³⁸

Gıybet sözlükte gözden kaybolmak, uzaklaşmak, gizli kalmak gibi anlamlara gelen “gayb” masterından türemiştir. Güneşin batıp kaybolması ve gözden kaybolmasına ‘ğâbe’ denir.⁴³⁹ Gıybet, dini kavram olarak bir kimsenin hakkında gıyabında hoşlanmadığı bir şekilde konuşmasıdır.⁴⁴⁰ Kurtubî (ö. 671/1273) de gıybeti “herhangi bir kişiden sahip olduğu kusurunu işaret ederek söz etmektir” şeklinde tarif eder. Eğer onda olmayan bir kusurla ondan bahsedilecek olursa o zaman onun hakkında iftirada bulunulmuş olur.⁴⁴¹ Gıybetin ne olduğunu Hz. Peygamber herkesin rahatlıkla anlayacağı bir üslupla izah etmiş ve bu anlatımını dinleyenlerin dikkatini çekmek için bir soruyla başlamıştır. Ebû Hureyre’den rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Gıybetin ne olduğunu biliyor musunuz? Onlar: Allah’ın ve Rasulü daha iyi bildiğini, söylediler. Rasulüllah “kardeşinizden hoşuna gitmeyecek şekilde söz etmendir.” diye buyurdu. Orada bulunanlar peki, bizim sözünü ettiğimiz husus kardeşimizde var ise ne olur? şeklinde sorunca: “Eğer söylediğiniz şey onda varsa onun gıybetini yapmış olursunuz, eğer onda yoksa ona iftira etmiş olursunuz” diye buyurdu.⁴⁴²

⁴³⁸ Ebu Davud, Hudud, 23.

⁴³⁹ Râğıb, 552.

⁴⁴⁰ İsmail Karagöz, vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 2010), 202.

⁴⁴¹ Kurtubî, 16/272.

⁴⁴² Müslim, “Birr”, 70.

Gıybet başkasının kusurlarını araştırmak ve onun açığa çıkmasını dillendirerek herkesin duymasını ve bilmesini isteme gayreti içinde olunduğundan, bu fiilin karşılığında kendinin de kusurlarının açığa çıkmasına dillenmesine sebep olunmasıdır. Rasulüllah (s.a.v) “Ey diliyle iman edip de kalbine iman girmeyen kimselerin topluluğu’ Müslümanların gıybetini yapmayınız ve onların kusurlarını araştırıp durmayınız. Çünkü her kim Müslümanların kusurlarının araştırırsa Allah da onun ayıplarını araştırır. Allah her kimin ayıbını araştırırsa evinde de olsa o kimseyi kepaze eder.”⁴⁴³

Gıybetin haram olduğu kendi arasında konuşan iki sahabe tarafından da bilinmekteydi. Ancak, kendisine had uygulanan biri hakkında bunun yasak olduğunu bilmiyor olabilirlerdi. Had uygulanmak suretiyle ölen kimsenin nasıl bir tövbe ile tövbe ettiği bilinmediğinden onun hakkında dahi gıybet edilmesinin helal olmadığı anlatılmış olmaktadır. Bu hadisle gıybetin sadece hayatta olanlar hakkında yasak olmayıp ölen kimse hakkında da aynı hükmün geçerli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Gıybetin haram oluşu hem ayette hem de hadislerde ondan tiksindirilmek suretiyle sakındırılmaktadır. Bu konuda Hucurât suresinde “Ey İman edenler zandan çokça sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi birinizi ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanırmı? İşte bundan tiksindiniz...”⁴⁴⁴ buyrulmuştur. Ayette geçen sıralama çok önemlidir: Zannetmek-araştırmak-gıybet etmektir. Kardeşi hakkında kötü zanda bulunan kimse araştırmaya, araştıran kimse de gıybetin yollarını açmış olur. Zann ve araştırma bir kişinin de yapabileceği bir iş olmakla birlikte, gıybet yapmak için ancak iki kişiye ihtiyaç duyulur. Gıybet yapanın gıybetine itiraz edilir, iltifat edilmez ve karşı gelinirse, gıybet yapmak isteyen kimse zannı ve araştırmasıyla baş başa kalır. Gıybeti yapan kimse haram bir fiil işliyorsa onu dinleyen ve tasdik eden de aynı fiili işlemektedir.

Ayette “gıybet, ölü kardeşin eti yenilmesi” şeklinde tasvir edildiği gibi hadiste de “eşek leşi” yenilmesine benzetilmiştir. İnsan mükerrem bir varlık olup eti yenmez haramdır. Bu haram oluşun üzerine gıybet bir de ölen bir insanın etine benzetilmiştir. Hadiste geçen durum da buna benzemektedir. Hadiste teşbihi belîğ vardır. Zira ne teşbih edatı zikredilmiş ne teşbih yönü zikredilmiştir. Bu teşbihin en üst mertebesidir. Gıybet bu

---

⁴⁴³ Ebu Davud, “Edeb”, 35.

⁴⁴⁴ Hucurât 49/12.

hadiste belîğ bir teşbihle anlatılarak, yerleşim yeri olduğundan etinin yenilmesi haram olan ehli eşek olduğu anlaşılan hayvanın bir de bir kenara atılmış ve leş hükmünde olan eşek leşine benzetilmiştir. Üstelik bu tür leşleri yiyen hayvanların durumları da bellidir. Bunlar, akbaba, köpek, sırtlan gibi tabiatı seilmeyen eti yenilmeyen leş yiyen hayvanlardır. Ali b. Hüseyin (ö. 61/680) de gıybet yapan birini duyunca “Sakın gıybet etme. Zira gıybet, insanlardan köpekleşmiş olanların ekmeklerinin katığıdır”⁴⁴⁵ diye uyarıcı bir benzetme yapmıştır.

Hadiste ayrıca gıybet fiilini yapan kimselere karşı da bir tavrın olduğu anlatılmaktadır. Hz. Peygamber önce iki kişinin arasında geçen konuşmayı duymuş ancak onların anlayacağı ve yaptıkları işten sakındırılacağı bir ortam ortaya çıkınca ancak onlara gerekli tepkiyi ve öğüdü vermiştir. Hz. Peygamber bu şekilde yapılmakla aynı zamanda Maiz’in hakkını da korumuş oluyor. Dolayısıyla gıybete karşı çıkmakla üç unsuru da gözetmek anlamına gelmektedir. Bunlar; gıybet fiiline engel olmak, onu yapanlara karşı çıkıp uyarıda bulunmak ve şiddetle sakındırmak ve gıybeti yapılan kimsenin hakkını korumaktır. Zira gıybeti yapılan kimse bundan habersiz olduğu için önleme durumunda değildir. Mazlum olanın hakkını koruyarak; zalim olanın da zulmüne engel olarak yardım etmek gereklidir.

Birinin haram olan gıybeti yapılırken onu gören ve duyan kimse şayet başına bir zararın gelmesinden korkmuyorsa ona mâni olması, şayet korkuyorsa kalbiyle kerih görmesi ve mümkün olduğunca çabuk o meclisi terk etmesi gereklidir. Bundan önce diliyle engel olma imkanı varsa bunu yerine getirmesi gerekir. Lakin diliyle sus dediği halde kalbiyle gıybetin yapılmasını diliyorsa bunda nifak vardır. Takva ve ihlas kişinin amellerini ıslah ediyorsa gıybet de bunu tam aksine onu ifsat eder. Gıybet imanı hem de ameli zedeler. Gıybet eden kimsenin hali, ekin ekip de hasat etme zamanı gelince, bin bir zahmetle yetiştirdiği ekinini ateşe vermeye benzer. Abdullah b. Abbas “Şayet sen arkadaşının ayıplarını ve kusurlarını söylemek istiyorsan, önce sen kendi ayıplarını düşün” derdi.⁴⁴⁶

⁴⁴⁵ Ahmed b. Muhammed b. Şevkanî, *Keşfu'r-Riybe Ani'l-Gıybe*, (Terc. M. Emin Akın), (Konya: Yedi Sema yay., 2021), 6.

⁴⁴⁶ Şevkanî, 9.

Gıybet etme hastalığının sebeplerinden biri de korkaklık hastalığıdır. Kişinin kardeşinin karşısında söyleyemediği şeyi, korkakça arkasından söylemesidir. Korktuğunu kendisi de bildiği için ona sus diyenlere “gelsin yüzüne söyleyeyim” diyerek savunmaya çalışır ancak hiç yüzüne karşı söylememiştir. Kardeşinin yüzüne karşı söylediği şeyin karşılığında kendisine söylenecek şeye karşı da korkaktır. Gıybeti de yine kişi kendisi gibi korkak olan başka bir gıybetçi ile yapar. Bunların korkaklığının sebebi gıybeti yapılan kimse yanlarına çıkagelse derhal o iki gıybetçi yaptıkları konuşmaları sonlandırmasıdır. Bunun bir hastalık olduğunu kabul ederek kişinin derhal tedavi görmesi gerekir. Bu hastalığın ilacı da bunu hastalık olduğunu, haram olup sakınılması gerektiğini söyleyen kanun koyucu tarafından belirtilmiştir. Gıybet hastalığının birinci ilacı “Tövbeleri çok kabul eden ve merhametli olup kullarına acıyan Allah’tan korkun” ayetidir.⁴⁴⁷ Bu hastalığın ikinci ilacı da Hz. Peygamber’in evrensel nitelikteki “Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden selamette olduğu kimsedir”⁴⁴⁸ sözüdür.

Ebû Süfyan’ın karısı Hind Rasulüllah’a (s.a.v) gelip de “bana ve çocuklarıma yetecek kadar bir şey vermiyor, onun haberi olmaksızın onun malından bir şeyler alabilir miyim? sorusuna karşılık Rasulüllah “evet alabilirsin” demiş ve Hind’in “kocasının cimriliğinden, çocuklarına ve kendisine haksızlık etmekten” söz etmesine karşın Hz. Peygamber onun gıybet yaptığını söylememiştir. Bir kimseden kötülükle söz etmekte fayda varsa gıybet olarak değerlendirilmemiştir. Başka bir örnekte de Fatma binti Kays’ın evlenmek için iki kişinin ismini vermesi üzerine Rasulüllah onun yanlış yapmaması için “Muaviye’ye gelince o malı olmayan fakir birisidir. Ebû Cehm’e gelince onun da omzundan asa eksik olmaz” demiştir.⁴⁴⁹ Evlenecek veya iş kurmak için ortaklık yapacak kişilerin yardım istemeleri durumunda gelecekte olabilecek daha büyük bir felaketin önüne geçmek için sadece konu ile alakalı yönlerin zikredilebileceği vurgulanmıştır.

Hadis ilminde de cerh yapmak günah sayılmamaktadır. el-Bâcî (ö. 474/1081), “Bid’atiyle meşhur olarak anılan kimsenin, insanların da ona aldanmaması için ve şeriatın savunulması maksadıyla o kimsenin cerh’inin caiz olduğunu” söylemiştir. Ancak, o kişide bulunan diğer kusurlarının söylenemeyeceğini zira bu durumda gıybete gireceğini ifade etmiştir. Süfyan es-Sevri (ö. 161/778) de, “bidat sahibinin sadece bidatinden

---

⁴⁴⁷ Hucurat 49/12.

⁴⁴⁸ Buhârî, “İman”, 10.

⁴⁴⁹ Kurtubî, 16/280.

bahsedilebileceğini, başka ayıplarından bahsedilemeyeceğini, bahsedilen bidatinin de ona sövmek maksadıyla olmaması” gerektiğini söylemiştir.⁴⁵⁰

17. Allah’ın İsmi Anılmadığı Meclise Yapılan Teşbih

17.1. Merkep Leşi

Bir topluluğun bir araya gelip de o mecliste Allah’ın isminin hiç anılmamış olmasının büyük bir sorumluluk olduğunu eşek leşi üzerine yapılan teşbihle anlatılmaktadır.

عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: مَا مِنْ قَوْمٍ يَقُومُونَ مِنْ مَجْلِسٍ لَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ فِيهِ إِلَّا قَامُوا عَنْ مِثْلِ جِيفَةِ حِمَارٍ وَكَانَ لَهُمْ حَسْرَةٌ

Ebû Hureyre’den nakledilen rivayette Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Bir topluluk Allah’ı zikretmeden bulundukları meclisten kalkarlarsa, onların durumu aynı **merkep leşi** gibi bir pislikten kalkmış gibi olurlar da bu da kendileri için bir üzüntü kaynağı olur.”⁴⁵¹

Hadiste teşbih edatı zikredilmiş ancak teşbih yönü zikredilmediğinden teşbihu’l-evsat vardır. Bir topluluk bir araya gelinde sonra o meclis Allah’ın zikri (ismi) hiç geçmediği bir sohbet olursa, orada yapılan o sözler (sohbet) eşek leşine benzetilmiştir. Burada İslam ahlakı ile ilgili çok önemli bir hususun anlatıldığı görülmektedir. Daha önce geçen hadiste “kardeşinin gıybetinin yapılması eşek leşine” benzetilmişti, burada da aynı figürle bir anlatım vardır.

Allah’ın adının anılmadığı bir mecliste bulunan kimselerin hali, sanki ziyafeti eşek leşi olan bir sofrada bir araya gelip oturan kimselerin misalidir. Bu da konum bakımından pis, habis ve iğrençliğin en zirve noktasıdır. O meclisten ayrılan da leşin olduğu mekandan ayrılan gibidir. Bu misal, Allah’ı zikretme ve onun hudutlarını koruma hususunda gevşek davranmanın açık bir misalidir. Bu gibi kimseler vakitlerini gereksiz ve faydasız şeylerle zayi ederek, boşa geçirdikleri için pişmanlık içinde kalırlar. Müslümanların üzerine düşen görev, meclislerinin Allah’a itaat, ibadet meclisi haline gelmesi için gerekli gayreti ve çabayı sarf etmesi ve pislikten, tiksindirici ve iğrenç şeylerden kaçtıkları gibi boş işlerin

⁴⁵⁰ Şevkanî, 20.

⁴⁵¹ Ebu Davud, “Edeb”, 25 (4854).

malayani şeylerin olduğu meclislerden de kaçınmalarıdır. İşin aslı insan vaktini nerede ve nasıl harcadığından sorumludur. Eğer o yerde hayır var ise onun için hayır, eğer o yerde şer var ise onun için şer olacaktır.

Bu hadiste Allah'ın zikri geçmeyen bir meclisten dağılan insanların leşin etrafında toplanıp da kalkmalarına benzetilmiştir. Genellikle Allah'ın anılmadığı meclisler, gıybet ve dedikodunun bulunduğu meclislerdir. Gıybet ve dedikodu da eşek leşine benzetildiğinden böyle bir meclisten kalkmak da eşek leşi etrafında bir sofrada bulunduktan sonra kalkmak gibidir. Bu tür meclislerden sonra insanların kalpleri katılaşıp, pişmanlık olur ve insanların haklarına girmekle de kendi elde ettiği sevap ve hayırlarının boşa gitmesine sebep olur. Bu meclislerin hayır üzere olması ancak Allah'ın haramlarının ve helallerinin hatırlatıldığı ve buna riayet edildiği meclislerdir.⁴⁵²

Söze Allah'a hamd ve sena etmekle ve besmele ile başlamakla o meclise bereket gelecektir. Tefrika ve nifakın olmasının önüne geçecek ve yapılan bu meclis birlikteliği hayırla sonuçlanmasına vesile olur. Hadisin muhtevasından ilim meclisi ve Allah'ın zikrinin geçtiği meclis ne kadar yüce ise, onun anılmadığı meclis de o kadar düşük olduğunu anlayabiliriz.

Ayrıca hayvan figürü ile anlatılan bu hadis gençlere hitaben de açık ifadeler yer almaktadır. Gençlerin bir araya gelerek uzun zamanlarca sanal ortamlarda kalıp namaz vakitlerini geçirmeleri, kendilerine faydalı olmaktan uzak nefislerine esir olmalarına sebebiyet verecek hususlardan kaçınmalarına da bir uyarı niteliğindedir. Yaşı ileri olanların sohbetleriyle genç kuşaklara örnek olmaları için azami gayret göstermeleri gereklidir.

Hadiste geçen حسرة kelimesi dünyada olduğu gibi kıyamette olacak pişmanlık ve üzüntüyü içermektedir. Kıyamet gününde Allah'ın hudutlarının korunduğu ve günah işlemekten onun hatıra gelmesiyle kaçınıldığı ve de faydasız şeylerden uzaklaşıldığının sevabı ve mertebesi görüldükçe, bunu yapmayanlar için bir pişmanlık olacaktır. Yüksek derecede olup da dünyada vaktini hayırlı işlerle geçirenlerin dereceleri görüldükçe bu pişmanlık katlanarak artacaktır. Ayrıca bu üzüntünün sebebi, oraya yükselmek için

---

⁴⁵² San'ânî, 9/497.

dünyada iken niçin gerekli ihtimamı göstermediği şeklinde olacaktır. Dünyada Allah'ın anıldığı meclislere melekler iner ve orayı bir sekine (ferahlık) kaplar.⁴⁵³

Kıyamet gününde hesap günü azap yaklaştırıldığında “...keşke Peygamberle birlikte aynı yolda olsaydım. Eyvah ki, keşke kendime falancayı dost edinmeseydim”⁴⁵⁴ ayetinde işaret edildiği gibi dünyada meclislerin oluşturulduğu toplulukları iyi seçmemiz ve bize Allah'ı unutturacak, günaha düşmemize sebep olacak kişilerden uzak kalmamızı emretmektedir. Ayrıca Rasulün yolunu tutmak da bu hadiste emredileni yerine getirmenin bir cüzü olmaktadır.

İnsanın bir an gaflete düşüp de Allah'ın zikredilmediği bir meclisten kalkması da mümkün olabilir. Bu sebeple de hadislerde buna işaret edilmiştir. Konumuzu oluşturan hadis tek başına gelmemiş onu destekleyen hadis meclisin kefareti babında rivayet edilmiştir. “Meclisin kefareti” babında yer alan hadis bu hadiste kişinin yapmış olduğu yanlışlardan kurtulmanın reçetesini vermektedir. Abdullah b. Amr b. Âs’dan nakledilen bir hadiste O şöyle demektedir: “Bazı kelimeler vardır ki, bir kimse meclisinden kalkarken onları söyleyecek olursa o kimseden (bulunduğu mecliste ortaya çıkan hatalar) bu kelimeler sebebiyle affedilmiş olur. Bir kişi bu kelimeleri bir hayır veya zikir meclisinde okursa, o meclis bu kelimeler sebebiyle o kişi için hayırlı sonuçlar ortaya çıkarır. Nasıl ki sayfa üzerine bir mühür basılır, bu meclis de onun için hayır mührü basılmış olur. Bu sözler de “سبحانك اللهم و بحمدك لا اله الا انت استغفرک و اتوب اليک” “Allahım seni (noksan sıfatlılardan) tenzih ederim. Senden başka ilah yoktur. Senden af diler sana tövbe ederim” sözüdür.⁴⁵⁵ Ebû Berze el-Eslemî’nin (ö. 65/685) rivayetinde Rasulüllah bu kelimeleri söyleyen kimse için “...Mecliste (bulunduğu süre zarfında sadır) olan hataları örter” buyurmuştur.⁴⁵⁶

İnsan her zaman bilerek hata işlemez bazen de hatta çoğu zaman bilmeden hatalar işleyebilir. Bu günah bazen kendi başına kaldığında bazen de topluluk arasında geçebilir. Topluluk arasında geçen günahların en başında boş konuşmak, gıybet ve laf taşıma şeklinde olabilmektedir. Bu meclisler bazı zamanlar hayır için de oluşturulmuş olabilir. Ancak insan tabiatı gereği bu meclislerde dahi saymış olduğumuz kusurlar bazen bilerek

⁴⁵³ Mubârekfûrî, 7/407.

⁴⁵⁴ Furkan 25/27-28.

⁴⁵⁵ Ebu Davud, “Edeb”, 27.

⁴⁵⁶ Ebu Davud, “Edeb”, 27.

bazen de farkında olmadan cereyan etmiş olmaktadır. Hadis, bu gibi meclislerde ortaya çıkan kusurların ve hataların oluşturduğu hastalığın kalkması için bir ilaç niteliğinde sunulmuştur. Meclislerin oluşturulmasından önce “eşek leşi” şeklinde şiddetli bir uyarı ile uyarılmış, istenmeden yapılan kusurlar için de Allah'tan bağışlanma yolu gösterilmiştir.

Hadisin hikmetlerine bakıldığında, İslam toplumu önce dünyada kulların haklarının gözetilmesi için gıybetten nehyetmiş ardından da yapılan fiilin ne derece büyük bir iğrençlik olduğu ifade edilerek ondan uzak tutulmaya çalışılmıştır. Yapılan fiilin de sadece dünyaya taalluk etmeyip uhrevi durumu da söylenmiştir. Bununla birlikte insan tabiatı dikkate alınarak bundan kurtulmanın çaresi dile getirilmiştir. Bu anlatım “eşek leşinin” zihinlerde oluşturduğu iğrençlik ve iticilik sebebiyledir. İnsan tabiatı kötü, çirkin bir şeyden uzaklaşıldıkça iyi ve temiz olan şeye doğru yaklaşır. Hadislerdeki anlatım sadece “yapmayın” şeklinde emir kipiyle gelmeyip aynı zamanda zihinleri, insan fitratının gereği olan şeylerden uzaklaşmasına yardımcı olabilecek sevilmeyen ve istenmeyen şeylere teşbihler kullanılarak yapmayın emri içinde zımnen gelmiştir. Bu durum diğer şekliyle sadece “yapın” şeklinde emir kipiyle gelmeyip zihinlerde insan fitratına uygun ve onun seveceği şeylerle teşvik edilerek zımnen yapın şeklinde gelmiştir. Bu da Allah'ın kullarına olan merhametinden ve bu merhametinin tecellisi olarak gönderdiği Rasulünün de ümmetine olan düşkünlüğündendir.

18. İslam'ın Garipliğine Yapılan Teşbih

18.1. Yılan ve Dağ Keçisi

İslam'ın garipliğine ve o zamanda bulunan az sayıdaki insanın yüceliğine fitne zamanında da insanların ne yapacağını anlatmaya teşbih iki hayvan figürü üzerinden yapılmıştır.

كَثِيرُ بَنِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ عَوْفٍ بْنِ زَيْدٍ بْنِ مِلْحَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الدِّينَ لَيَأْرَزُ إِلَى الْحِجَازِ كَمَا تَأْرَزُ الْحَيَّةُ إِلَى جُحْرِهَا وَلَيَعْقِلَنَّ الدِّينُ مِنَ الْحِجَازِ مَعْقِلَ الْأُرْوِيَةِ مِنْ رَأْسِ الْجَبَلِ إِنَّ الدِّينَ بَدَأَ غَرِيْبًا وَيَرْجِعُ غَرِيْبًا فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ الَّذِينَ يُصْلِحُونَ مَا أَفْسَدَ النَّاسُ مِنْ بَعْدِي مِنْ سُنَّتِي.

Kesîr b. Abdillâh b. Amr b. Avf b. Zeyd b. Milha babasından ve dedesinden (r.a) rivayete göre Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “**Yılanın** toplanıp deliğine girdiği gibi din de toplanıp hicaz bölgesine çekilecektir. **Yaban keçilerinin** dağların başına toplandığı gibi din de hicaz bölgesinde toplanacaktır. Allah'ın dini garip başladı yine garip hale

dönecektir. Ne mutlu gariplere ki, insanların bozdukları şeyleri benim sünnetim ve yolumla onları düzelteceklerdir.⁴⁵⁷

Suyutî (ö. 911/1505) Dağ keçileri tehlikeden korunmak, bir yere sığınmak istediğinde dağın tepesine çıktığı gibi, insanlar da korunmak için hicaz bölgesine sığınır.⁴⁵⁸

Başka bir rivayette “İslam garip başladı yine garip bir hale dönecektir. Ne mutlu o gariplere”⁴⁵⁹ denilmektedir.

Yılanın deliğine gitmesi ve kaybolması ile ilgili yorumlar yapılmıştır. Yılan tehlikeyi sezdiği an hemen yakında bulunan herhangi bir deliğe girer. Bu sebeple “sen yılan gibisin” kendin için bir ev ve ihtiyaçlarını temin etmiyorsun denilir. Ortadan hemen kaybolan birisi için de “yılan gibi hemen de deliğe girdi” denilir. Ayrıca fenalığından sakınılan kimse için de yine “yılan gibi bir adam” denilir.⁴⁶⁰ Hadiste yılanın hareketleri teşbih yapılmak suretiyle konuya zenginlik katılmıştır.

Hadiste geçen “Yaban Keçisi” ile ilgili de Demîrî geniş bir bilgiye yer vermiştir. Yaban keçisi; birçok özelliği yaban sığına benzer. Kendi halinde yaşayan korkak bir hayvandır. Yılan avlamayı sevdiği halde bazen yılan kendisini zehirler. Yılan yedikten hemen sonra su içmez ki zehir vücuduna sirayet etmesin. Her zaman da dikkatlidir. Hayatı tehlikeye girdiğinde, kendini dağın tepesinden hemen aşağı atar. Atladığı yer ne kadar sarp ve çetin ve ne kadar derinliği olursa olsun kendine bir zarar gelmez. Dağ başlarında yaşayan keçi ile düz ovalarda yaşan deve kuşu arasındaki konuşma zıtlığı kastedilerek, Araplar ne konuştuğunun farkında olmayan birisi için “Dağ keçisi ile deve kuşu birleşti” derler.⁴⁶¹ Yaban keçilerinin hadiste teşbih yoluyla anlatılması yine hadisin daha iyi anlaşılması ve hafızalarda bu hayvan yoluyla yapılan teşbihle anlamda zenginlik, zihinlerde kalmasında devamlılık sağlamıştır.

“Garib” kelimesi iki anlama gelir: Birincisi; vatanından uzaklaşmış, yardım edeni az kimseye denir. İslam’ın ilk yıllarında İslam, sanki o beldeye başka bir yerden gelmiş biri

⁴⁵⁷ Tirmizi, “İman”, 13.

⁴⁵⁸ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî, *Kitâbu kuvveti'l-Mu'tezî Alâ Cami'i't-Tirmizî*, (Mekke: Câmîatu Ümmü'l-Kura, h. 1424), 2/651.

⁴⁵⁹ İbn Mace, “Fiten”, 15.

⁴⁶⁰ Demîrî, 761.

⁴⁶¹ Demîrî, 697-698, 701.

gibi yardımsız bırakılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v) İslam'ı tebliğden önce Mekke'nin yerlisi ve 40 yıl o topraklarda yaşayan, anne-babası, akrabası ve kabilesi belli iken, İslam'ı tebliğe başladığı anda garip bir insanın başına gelecek şeyleri halkı tarafından onun da başına getirilmeye çalışıldı. Gariplik daha çok İslam ile alakalı olduğu anlaşılmaktadır.

İkincisi; acayip, ay gibi parlayan anlamına gelmektedir. İslam ilk zuhur ettiğinde aynı ay misali parlak bir şekilde ortaya çıkmıştır. Sonrasında da yine ay gibi parlak acayip haline dönecektir. Bu manaya hamledildiğinde benzetme yönü ve teşbih edatının terk edilmesiyle teşbih-i belîğ bulunmaktadır.⁴⁶²

Hadiste İslam'ın garip başladığı şeklindeki ibare onun yüce oluşuna işarettir ve onun tekrar garip hale dönüşmesi de düşük olacağı değil yüce oluşu anlamınadır. Başladığı zamanda bu dinin Rasulüllah (s.a.v) ve onun en seçkin inananları vardı. Bu gariplikse övünülecek anlamı içerir. Onların zamanında İslam'ı bilenler az ve ona iman edenler de azdı. Ahir zamanda da aynı şekilde az olacak. Burada verilen yaklaşımlara göre hadis aynı zamanda Müslümanlara İslam'ı bilenlerin az oluşundan dolayı üzülmemeleri ve bu sebeple de gönüllerinde darlık hissetmemeleri ve az oluşlarından dolayı inançlarında şüpheye düşmemeleri gerektiğini de anlatmaktadır. Zira İslam'ın başlangıçtaki durumu da aynı bu şekilde idi. İslam garip olarak başladığını ve yayılncaya kadar kuvvetlenmeye devam ettiğini, pek çok yer ve zamanda garip olmuştur. İslam'ın emrini yerine getirmede o kadar gizlilik olmuş ki onun yapıldığı zaman kınandığı yerler ve zamanlar olmuştur. Dolayısıyla gariplik sadece ahir zamanla sınırlı olmayıp bölge ve zamanla da değişik zamanlara yayılabilir. İbn Teymiyye (ö. 728/1328), “Ömer b. Abdulaziz (ö. 101/720) yönetime geldiği zaman insanlardan birçoğu İslam'a yabancı kalmış, öyle ki, insanlardan sarhoşluk veren içeceklerin haram olduğunu bilmeyenler vardı” demiştir.⁴⁶³ Bazı ülkelerde ve bölgelerde İslam'ın belli bir süre yasak edilmesi ile insanlar arasında unutulmuş hükümleri ancak belli sayıdaki insanlar bilmekteydi. Bu az sayıdaki insanlar sayı bakımından garip olsalar da unutulmuş şeyleri bilmeleri bakımından önemli kimselerdi.

Hadiste “gariplere müjde olsun” denilmekle İslam'ın ve ona uyanların garip olması şer olduğu anlamına gelmediğini göstermektedir. İslam ilk döneminde peygamberi ve ashabıyla nasıl ki garip (az ve hak üzere oluşları) ve bu garip oluşları ile kıymetleri de yüce

---

⁴⁶² Dölek, 114.

⁴⁶³ İbn Teymiyye, 18/294-299.

ise, bulunduğu yer ve zamanlarda garip olan kimseler de kıymetleri yücedir. İslam'ın garip olması zelil olması anlamına gelmez, aksine az olmasından dolayı insanların ona olan teveccühleri ve ihtiyaçları artacaktır. İslam'ın ve Müslümanların zelil olması mümkün değildir çünkü hadiste “Ümmetimden daima hak üzere bulunan bir taife eksik olmayacaktır. Onlara karşı gelenler onlara asla zarar veremeyecektir. Bu durum da kıyamete kadar böyle gidecektir”⁴⁶⁴ söylenmiştir.

Ayeti kerimede geçen “Dinlensinler diye geceyi yarattığımızı ve gündüzü aydınlık yaptığımızı görmediler mi”⁴⁶⁵ ifadesi ile ilgili olarak, İslam'ın gecesinin aslında gündüz olduğunu, İslam'ın da değişen bu alemde bazen sükûnet halinde dinleneceğini, bazen de gündüzlerinde en yüksek hayatı yaşamak için uyanık kalacağını söyleyen Elmalî, bu ayetin işaretine göre İslam'ın geleceğinin gece değil gündüz, sönük değil aydınlık olacağını söylemiştir. Ayrıca ara sıra uyuyan gece karanlıkları, dinlendirip onu tekrar uyandırmak içindir. Hadis sadece korkutmak ve ümitsizlik için varit olmayıp İslam'ın ilk yıllarındaki durumunu müjdelemek içindir. Hadis de ümitsizlik değil müjdelemek içindir.⁴⁶⁶

Hadisin kıyamete yakın İslam'ın başladığı zamana döneceğini dolayısıyla Müslümanların azalacağını ve İslam üzere olanlara zahmetlerin çoğalacağını ve de hadisin korkutma ve müjde değil haber niteliğinde olduğunu söyleyenler de vardır.⁴⁶⁷ İslam'ın ve Müslümanların başına imtihanların çoğalması onların kıymetinden ve değerinden olduğu anlaşılmaktadır. İslam'ın Mekke ve Medine'ye çekilmesi ilk zuhur ettiği günkü aydınlığını ve gücünü temsil eder. İslam'ın güçlü olması sadece ona tabi olanların sayıca kalabalığından dolayı değil, saf ve duru oluşundandır. İnsanlar nasıl ki İslam'ın ilk yıllarında ilmin merkezi Mekke ve Medine'ye geldiği için ona atıfta bulunulmuştur. Hadiste yılanların deliğine ve dağ keçilerinin yüksek yerlere çekilmesi güven elde etmesi ile alakalı olduğundan, ahir zamanda da olabilecek hadise buna benzetilmiştir. Özellikle fitnelerin çoğalacağı ve kargaşalığın artıp kişinin dinini korumadaki zorluğun artacağı zamanlara dikkat çekilmektedir. Bu fitneler ve kargaşalıklar tarihin her safhasında farklı şekillerde olmuştur ancak hadiste işaret edilen durumun belki de kıyamete yakın olacak bir zamanı kapsadığı anlaşılabılır. Yılanlara ve dağ keçilerine benzetilmesi ahir zamanda veya

---

⁴⁶⁴ Buhârî, “Menâkib”, 28.

⁴⁶⁵ Neml 27/86.

⁴⁶⁶ Yazır, 6/170.

⁴⁶⁷ Davudoğlu, 2/537.

herhangi bir zamanda ve mekânda bulunan bir Müslümanın ne durumda olacağı herkesin anlayacağı bir şekilde izah edilmiş olmaktadır.

19. Nikahta Hulleye Yapılan Teşbih

19.1. Teke

Nikahta uygulanan bir fiilin ahlak bakımından ne kadar büyük bir çirkinlik olduğu teke üzerinden yapılan teşbihle anlatılmaktadır.

قال عقبة ابن عامر قال رسول الله صلى الله و سلم. أَلَا أُخْبِرُكَ بِالتَّيْسِ الْمُسْتَعَارِ ؟ قَالُوا بَلِي يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ. هُوَ الْمُحِلُّ ، فَلَعَنَ اللَّهُ الْمُحِلَّ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ

Ukbe b. Âmir'den nakledilen bir rivayette Rasulü Allah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Ben size kiralık döl hayvanını (**tekeyi**) bildirmeyeyim mi? (Sahabiler) Bildir Ya Rasulallah dediler. Rasulü Allah: “O (kiralık döl hayvanı) hulleci (koca)dır. Allah hulleci (koca)ya da ve kendisi için hulle yapılan (kocaya) da lanet etsin” buyurdu.⁴⁶⁸

Üç talakla boşanan bir kadın sahih bir nikahla olmak üzere başka bir kişiyle evlenerek, evlendiği o kişi ile de cinsi bir yakınlıkta bulunmadıkça ilk kocasına helal olmaz. Üç talakla boşanmış bir kadın ilk kocasıyla yeniden evlenebilmesi için nikah akdinde hiçbir art niyet olmaksızın başka bir erkekle evlenmesi ve onunla da cinsi münasebette bulunması şartı vardır. Bu tür bir evlilikten sonra eşler normal olarak boşanırsa kadın ancak o zaman ilk kocası ile evlenir.⁴⁶⁹

Hiz. Peygamber'in (s.a.v) hadislerinde ve onun ashabın uygulamalarında üç talakla boşanan bir kadının hilesiz şekilde sahih olan akitle evlenip, ikinci kocasıyla da zifafa girip cinsel münasebette bulunduktan sonra kocasının da onu boşaması veya ölümü üzerine iddetini bitirmesiyle eski kocasına tekrar dönebileceği anlaşılmaktadır.

Konumuzu oluşturan hadis, “İkinci talaktan sonra koca eşini bir daha boşarsa, bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helâl olmaz. İkinci koca da onu boşarsa, birinci kocası ile bu kadının, Allah'ın kurallarına riayet edecekleri kanaatine varırlarsa, tekrar evlilik hayatına dönmelerinde bir sakınca yoktur. Bunlar

⁴⁶⁸ İbn Mace, “Nikah”, 33.

⁴⁶⁹ Yenieli, 9/103.

*Allah'ın kurallarıdır, bilmek isteyenler için onları açıklamaktadır*⁴⁷⁰ ayetinde geçen “...başka bir koca ile evlenmedikçe...” ifadesini açıklayıcı niteliktedir. Hadis Allah'ın koyduğu bu hükmün art niyetli ya da cahilane yorumlara gidebilecek bir tarzda uygulamaya çalışabileceklere karşı şiddetli bir uyarı niteliğindedir. Evliliği sadece nikah akdi şeklinde kabul etmek suretiyle boşadığı eşine tekrar dönmesinin önüne geçilerek bu işin basit ve oyuncak haline getirilmesine engel olunmak amaçlanmıştır. Bir kimsenin eşini üç talakla boşarken şunu iyi bilmesi gerekir. Boşadığı kadın ancak bir başka koca ile nikah akdinin cinsi münasebetle neticelenmesi sonrasında yeniden kendisine helal olabilecek bir nikah kastedilmiştir. Zira nikah sadece iki kişi arasında yapılan akit anlamında değil, aynı zamanda “cinsi münasebet” anlamına da gelmektedir.⁴⁷¹ Hz. Aişe'den gelen bir rivayette Rasulüllah'a (s.a.v); Bir adamın üç talak vermek suretiyle boşadığı eşi bir başka kocayla evlenir de kadının yeni eşi onunla gerdeğe girse ancak cinsi münasebette bulunmadan onu boşarsa evlenen bu kadının ilk kocasıyla nikahlanması helal olur mu? Diye soruldu da Rasulüllah: “Kadın yeni kocasının balcağızından o da kadının balcağızından tatmadıkça ilk kocaya helal olmaz” buyurmuştur.⁴⁷²

Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında vuku bulan şu olay, kadının ikinci eşiyle yaptığı evlilikte cinsel ilişkinin olması gerektiğini ispat etmektedir. Rifâa el-Kurazî karısını boşamış, boşadığı karısı da Abdurrahman b. ez-Zebîr el-Kurazî ile evlendi. Ancak bu evlilik akdi neticesinde cinsi münasebet gerçekleşmemişti. Rasûlullah (s.a.v) kadının niyetinin gerçekte eski kocasına dönmek niyetinde olduğunu anlayınca “Sen Rifâa'ya dönmek mi istiyorsun? Hayır yeni kocanla cinsel ilişkide bulunmadıkça (o senin balcağızını, sen de onun balcağızını tatmadıkça) ona dönemezsin” buyurdu.⁴⁷³

Hadiste geçen Muhallil; kadını ilk kocasına helal ettirmek için kullanılan bu terim, kendisine üç talak verilmiş kadının boşayan kocasına helal olsun diye veya boşamak şartı koşarak kadınla evlenen adama denir. Hadiste geçen teke (kiralık döl hayvanı) budur. Kendisi için bu işin yapıldığı kadının eski kocası anlamına gelir. Kendisi için helal kılınan şey demektir. Bu sebeple Rasulüllah “Hulleci kocayı (kiralık döl hayvanı) ve kendisi için

---

⁴⁷⁰ Bakara 2/230.

⁴⁷¹ Fahrettin Atar, “Nikah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/112-117.

⁴⁷² Ebu Davud, “Talak”, 13.

⁴⁷³ İbn Mace, “Nikah”, 32.

de hulle yapılan kocayı lanetlemiştir.”⁴⁷⁴ Aslında bu çirkin işi yapan “hullecidir” ancak lanet sadece ona değil, buna rıza gösteren kimseye de yapılmıştır.

Kiralık teke aynı zamanda belli kimselerde olur. İnsanlar besledikleri keçilerin üremesi için şayet kendilerinde teke bulunmuyorsa bunu başka birilerinden temin ederler. Bu durum toplum arasında bilinen ve nasıl uygulandığı konusunda yadırganmayan bir uygulama olduğundan “teke” üzerinden verilen benzetme zihinlerde kalıcı ve işlenen fiilin ne kadar düşük ve kabullenilmesinin imkânsız olduğunu anlatmaktadır. Kiralık döl hayvanı “Teke” benzetmesi, hulleciyi de hulle yaptıranı da toplum nezdinde çok aşağılayıcı bir seviyeye indirerek caydırmaktadır. İnsanların buna muttali olması neticesinde her gördüklerinde bu şahısların dışlanmalarına ve ahlaki olarak kendilerine itibar edilmemesine yol açacaktır. Bu tür bir eylem kadının da toplum içerisinde itibarını zedeleyecektir. Bu fiillerin etkin ve baskın tarafları iki erkek olduğundan onlar zikredilmiş, kadının mahremiyeti sebebiyle zikredilmemiş olduğu kanaatine sahibiz. Ancak kadının da buna rıza göstermemesi gerektiği bu hükmün içerisinde gizlidir. Kadının “benim yapacağım bir şey yok, iki kişi anlaşımlar” deyip kenara çekilmesi söz konusu olmamalıdır. Zira o kadın, sırf kendisiyle yeniden evlenilmesi için başka birisi ile cinsi münasebet kurmasına müsaade eden bir kocayı kabul etmemesi gerekir. Ayrıca o kadın, ilk kocasının arzusunu yerine getirmek için şahsiyetini küçük düşürmemesi ve toplumda işte şu kadındı dedirtmemesi gereklidir.

Hadis sadece hulleciyi “teke” döl hayvanına benzeterek onu toplumun nezdinde edep dışı bir eylem olduğunu gösterip bu eylemi yapanlara da işte “teke”lik yapan ve teke kiralayan şekliyle bakılması gerektiğini işaret etmektedir. Dolayısıyla bu eylemi yapan veya yaptırmak isteyen kimselere engel olunması gerekliliğini ortaya koymaktadır. İslam toplumuna bu fiillerin işlenmesi durumunda “ne yaparlarsa yapsınlar, kendileri bilir, alan memnun satan memnun” gibi söylemlerin ardına sığınmaması gerektiği bilincini vermektedir.

Hadis hulleciyi “teke”ye benzeterek insanlara nefret verdirmele kalmıyor, uhrevi boyutunu da hemen ardından “Allah lanet etsin” ifadesiyle sakındırmaktadır. Bu fiil hem dünya hem ahiret yıkımını anlatıyor. Tekeye yapılan benzetmeyle bir hayvan üzerinden

---

⁴⁷⁴ İbn, Mace, “Nikah”, 33.

ümmetin zihninde canlılığını herkesin anlayacağı bir üslupla izah edilmesi yönünün yanında, fiilin çirkinliği, insanı tiksindiriciliği, lanet sebebiyle azaba yakınlığını da göstermektedir. Bu benzetmeyle insanlara çirkinliği anlatılırken neslin de korunması hikmeti saklıdır. Bu benzetmeyle, şayet kişi karısını gerçekten seviyorsa basit sebeplerle üç talak vermesin, zira sevdiğini söylediği kadını boşarsa ancak başkasıyla cinsi münasebet kurmak suretiyle evlenir ve ondan da boşanırsa kendisine helal olacaktır.

Bu anlatılanların yanında nikah esnasında geçici nikah yapıyorum gibi söz söylenmediyse ya da taraflar arasında böyle bir niyet söz konusu olmadan kadının ikinci kocasıyla yaptığı akdin kısa süre sonra bitmesi durumunda insanların da buna karşı su-i zan beslememeleri gereklidir. Zira maksadında sadece evlenmek olup da kısa sürede biten nikah akitleri vardır. Burada anlatılan husus, maksatları hulle yapmak ve yaptırmak olan kişilerdir. Bu şekilde insan fitratının kabul etmediği iğrenç bir fiille sırf şehvetinin arzularını yerine getiren kişilere de bir uyardır.

Hadiste vurgulanan bir başka uyarı da dinin size haram kıldığı bir şeyi dinin mubah görmediği bir yolla mubah yapmaya çalışmayın demektir. Zira din size ahlaksızlığı emretmeyip aksine helal olan şeye sahip çıkılmasını öğütlenmektedir. Bununla birlikte kişi sevdiği eşinden herhangi bir sebeple üç talakla ayrıldıysa bunun neticesine katlanacaktır. Kişinin heva ve hevesine uyarak sevdiği eşine tekrar kavuşmak için dini oyuncak haline getirmesi de yasaklanmıştır. Üç talakla eşini boşayan kimse boşadığı eşiyile tekrar evlenme isteği ona olan aşırı sevgisinden kaynaklanabilir. İşte kişinin bu arzusundan dolayı boşansa da önceden sevdiği eşini yeniden elde etmek için teke olan birisine vermemesidir. Bu hadisla aynı zamanda insan şahsiyet ve onurunu zedeleyecek fiillerden de uzak tutulmaktadır.

20. Cüzzamdan Kaçmaya Yapılan Teşbih

20.1. Arslan

Cüzzam ve benzeri hastalıklarla alakalı olarak insanların uygulaması gereken hususlarla alakalı hayvan figürü üzerinden teşbih yapılarak anlatılmıştır.

"عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "فِرٌّ مِنَ الْمَجْدُومِ فِرَارَكَ مِنَ الْأَسَدِ"

Ebû Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste Rasulü Allah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Cüzzamlı hastadan, **aslandan** kaçır gibi kaçın”⁴⁷⁵

Aslan, hayvanlar içerisinde en güçlü ve en yırtıcı hayvanlardandır. Bu sebeple yiğitlik, güçlölük, onura düşkünlük, dayanıklılık, atılganlık aslan adına benzetilerek örnek verilir. “Kocam eve geldiğinde yırtıcı hayvanlardan Pars gibi çok uyur ve de gerinir. Evden çıktığında ise aslan kesilir” deyiminde övme ve yerme bir aradadır. Dışarıda düşmanlarla aslanlar gibi savaşıır, eve geldiğinde ise çok uyur ve kocalığın gereklerini yerine getirmez anlamı vardır.⁴⁷⁶

Cüzzamlı kimse hastalığı sebebiyle güçsüz ve rahatsızdır. Benzetme cüzzamlının şahsına yapılmamış doğrudan hastalığın kendisine yapılmıştır. Tehlike ve bulaşıcılık bakımından ise aslana benzetilmiştir. Aslanın gücü ve yırtıcılığı toplum tarafından bilinen bir durum olduğundan, “aslan nasıl tehlikeli olabilir” diye insanın aklına aksine bir düşünce gelmez. Savunmasız bir kimsenin aslanla karşı karşıya kalmak istememesinin yanında, karşılaştığında da nasıl bir tehlikenin içinde olacağını iyi bilir. Aslandan kaçmak, onunla karşılaşınca onun yakalamasından kaçmak anlamının yanında, onunla karşılaşmamak için uzak kalmak anlamına da gelmektedir.

Biat etmek maksadıyla Sakiften gelen bir heyetin içerisinde cüzzamlı birisi vardı. Rasulü Allah (s.a.v) ona “biz senin biatini kabul ettik, siz evinize dönünüz”⁴⁷⁷ diye haber gönderdi. Hz. Peygamber bu şekildeki bir uygulama ile cüzzamlı kimsenin sağlıklı bir topluma girmesine engel oldu ve onu sağlıklı toplumdan uzak tutarak “aslandan kaçır gibi kaçın” emrini de fiili olarak uygulamış oldu. Hasta olan kimsenin yaklaştırılmaması da “Aslan'ın” topluma salınmasına engel olunmasıdır. Abdullah b. Evfâ'dan (ö. 86/705) rivayetle Rasulü Allah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Cüzzam hastalığı olan kişi ile senin aranda bir ya da iki mızrak mesafe olduğu halde konuşun”⁴⁷⁸ Hz. Peygamber'in cüzzamlı kimse ile araya konan mesafenin aslandan kaçır şeklinde anlamak gerekir zira bir şeyden uzak kalmak ondan kaçır şeklinde anlaşılır.

⁴⁷⁵ Buhârî, “Tıb”, 19.

⁴⁷⁶ Demîrî, 27.

⁴⁷⁷ Nesâî, “Biat”, 19.

⁴⁷⁸ Ebu Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. Mihran el İsbahânî, *et-Tıbb 'n-Nebeviyyu*, (yy., Dâru İbn Hazm, 2006), 1/355.

Hiz. Peygamber “Bir yerde bulaşıcı bir hastalık çıktığını işittiğinizde oraya girmeyiniz. Bulunduğunuz yerde de bulaşıcı bir hastalık ortaya çıkarsa, oradan da dışarı çıkmayınız”⁴⁷⁹ öğüdünde bulunarak bulaşıcı hastalıklara karşı genel bir kural koymuştur. Cüzzamlı ile ilgili olan hadiste geçen benzetme yoluyla sakındırılması bu hadiste gelen emrin nasıl bir titizlik ve acele ile uygulanması gerektiğini göstermektedir. Hiz. Peygamber (s.a.v) insana içinde helak ve zararın bulunduğu yerden şiddetle uzak kalması için hikmetli bir emridir. Nisa suresinde “Kendi canınıza kıymayın”⁴⁸⁰ emri gereğı insanın kendi için zarar olan ve onu helake götüren şeyden uzak durması gereklidir.

Bu ve benzeri bulaşıcı hastalıklardan kaçmayı Allah'ın kaderinden kaçmak olarak yorumlayan kişilere de Hiz. Ömer gerekli cevapları farklı şekillerde vermiştir. Bu husus konumuzun sınırlarını aşacağından bir örnek vermek suretiyle iktifa edeceğiz. Hiz. Ömer bu durumla alakalı olarak Ebû Ubeyde'ye (r.a) şöyle bir misal vermiştir: “Senin develerin olsa ve iki tarafı bulunan bir vadiye inseler, bir tarafı verimli olan bir vadinin diğer tarafı da çorak olsa, şimdi söyle sen develerini verimli yerde de otlatırsan Allah'ın kaderi üzere otlatmış; diğer çorak yerde de otlatırsan Allah'ın kaderi üzere otlatmaz mısın? Yani sen verimsiz yeri bırakıp verimli yeri seçerek orada otlatman da Allah'ın kaderiyedir”⁴⁸¹ diye cevap vermiştir.

Hadiste “Aslan”a yapılan benzetme yoluyla cüzzam ve benzeri hastalıklar en güzel şekilde anlatılmış ve zor anlaşılabilir bir konuyu kolay anlaşılmasına sebep olmuştur. Hadis hem kendisinde hastalık olana yaklaşılmasını şiddetle korkutucu bir şekilde sakındırırken, hem de kendisinde hastalık olanın alacağı tedbire işaret etmektedir. Yani hasta olan kimseye “sen de insanlara “aslan” kadar tehlikeli olan bir şey var ve bununla insanlara yaklaşma ve onları tehlikeye atma denilmiş olmaktadır. Bulaşıcı hastalığa teşbih edilen “Aslan”ın ipi ise hem hastalığın sahibindeki o da bulunduğu yerden çıkmaması, hem de hasta olmayanların elindeki o da hastalık olan yere girmemesidir. Bunlardan biri “Aslan” başı boş bırakılırsa onun tehlikesi helak edici boyutlara gidebilir. Bu hadis aynı zamanda devlet idarecilerine de bir uyarı niteliğı taşımakta ve alacakları tedbirler konusunda yol gösterici özelliğı taşımaktadır. Gerekli tedbirlerin alınması hususunda yetki

⁴⁷⁹ Buhârî, “Tıb”, 30.

⁴⁸⁰ Nisa 4/29.

⁴⁸¹ Muhammed, Salih el-Useymin, *Şerhu Riyazü's-Salihîn*, (İstanbul: Guraba Yayınları, 2013), 5/492.

vermektedir. Herkes Rasulüllah'ın bu uyarısına tabi olmakla dünyevi maslahat yanında, onun emrine ittiba etmek suretiyle uhrevi bir mükafata da ulaşmış olacaktır.

Hadisin hikmetlerinden biri de cüzzamla ilgili bir hastalığa karşı takınılması gereken bir durumun “kaçın” emriyle şer’i bir boyuta girmesidir. Şer’i boyut, “kaçın” hitabıyla tavsiye ve fazilet babında gelen bir sığa olmayıp Hz. Peygamber’e itaati gerektiren ve bu sebeple de sonucunda meydana gelecek kul hakkının çiğnenmesine sebebiyet verecek fiilden kaçmaktır. Toplumu ilgilendiren durumlarda ferdi hürriyetler gereği hareket etmek imkansızdır.

21. Sadakaya Yapılan Teşbih

21.1. Deve Yavrusu

21.2. At Yavrusu/Tay

Sadakaya ve onun az da olsa Allah katındaki değerinin yüce olduğuna dair hayvan figürü üzerinden teşbih yapılarak anlatılmıştır.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " مَنْ تَصَدَّقَ بِعَدْلِ ثَمَرَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ، وَلَا يَصْنَعُ إِلَى اللَّهِ إِلَّا الطَّيِّبُ، فَإِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُهَا بِيَمِينِهِ، ثُمَّ يُرَبِّيَهَا لِصَاحِبِهِ كَمَا يُرَبِّي أَحَدُكُمْ فَلْوَهُ (او فصيله)، حَتَّى تَكُونَ مِثْلَ الْجَبَلِ

Ebû Hureyre’den rivayetle Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurmuştur; “Helal kazançtan bir hurma tanesi tasadduk edenin sadakasını Allah kabul eder ve sizden birinizin sütten kesilen **tayını** veya **deve yavrusunu** büyüttüğü gibi sahibinin adına büyütür. O sadaka dağ kadar hatta daha büyük olur.”⁴⁸²

فلو (Felüvve) Anne sütünden kesilen deveye denir. Sütten kesilen tay büyütülmek için önemle bakılmaya muhtaçtır. **فصيله** Deve yavrusu demektir. Sadakanın büyük bir dağ oluncaya kadar büyütülmesi sevabının ve ecrinin artmasıdır. Küçük bir hurma olarak verilen bir sadaka da olsa bereketi ve fazileti artar. Terazide bir dağ ağırlığında olur.⁴⁸³

Sadakanın temsil ettiği şey insanın günlük hayatında gözüyle somut olarak gördüğü en küçük şey hurma ile en büyük şey dağ kıyaslanmıştır. İnsan ilk bakışta hurma-dağ kıyaslaması yapılıncı zihninde “nasıl olur da bir küçük hurma bir anda kocaman iri bir dağ olan Uhud Dağı gibi olur” sorusuyla zihni meşgul olabilir. Muhatapların yani sahabilerin

⁴⁸² Buhârî, “Zekat”, 8; Müslim, “Zekat”, 19; İbn Mace, “Zekat”, 28.

⁴⁸³ Hatipoğlu, 5/186.

zihninde Allah dilerse olur itikadı tamdır. Ancak Rasulüllah dinin temel direklerinden ve toplumun en önemli dinamiklerinden birini oluşturan sadaka ve zekâtın zihinlerde ve kalplerde karar bulması için böyle bir kıyaslama yapılmıştır. İşte cisim bakımından iki zıddın en küçüğün en büyüğüne dönüşmesindeki anlatım da yine insanların bizzat kendilerinin elleriyle yaptıkları ve her gün gözleriyle müşahade ettikleri ve de hayatlarındaki en önemli hususiyetlerden birisiyle bu durum en veciz şekilde anlatılmıştır.

Kişinin kazancından veya ürettiğinden helal olarak bir hurma büyüklüğünde ya da bir hurma değerinde de olsa tasadduk ederse ancak Allah’a yükselir, helal yolla kazanılıp verilen o sadakayı da Allah en güzel şekilde kabul eder. Sonra o sadakayı sahibi için aynı sizden birinizin tayını ve dişi deve yavrusunu bakıp büyüttüğü gibi büyütür onun için sevap olarak büyük bir haseneye çevirir. Hatta kocaman bir dağ ağırlığında olur. Bu durum ayeti kerimede “Allah faizi (yok eder) tüketir, sadakayı artırır...”⁴⁸⁴ şeklinde gelmiştir. Bir hurma olarak gelmesi sadakanın miktar bakımından en küçüğüne teşbihledir. Bir hurmadan daha çok olanların büyümeyeceği anlamına gelmez. Allah için tasaddukta bulunanın vermiş olduğu miktar sevap olarak Allah katında büyüklüğünün sınırı belirtilmemiş kat kat verileceği bildirilmiştir. Ayetlerde de Allah için yapılan bir şeyin olduğu gibi kalmayıp devamlı artırılarak kulun hanesine yazıldığı bildirilerek “Mallarını Allah yolunda sarf edenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir”⁴⁸⁵ insanların bir taneden bir başağın, bir başaktan da birçok tanenin çıktığını çok iyi bildiklerinden, Allah Teâlâ herkesin çok iyi bildiği bir artışa dikkat çekmiştir.

Teşbih yapılan zekât değil de sadaka olması da zengin fakir herkesin verebileceği bir şey olmasındandır. Sadaka genel olarak kullanıldığında zekâtı da içine alır. Ancak bu sadakayı hariç tutmaz. Herkesin durumuna göre verebileceği bir hususu anlatmak için en küçüğü olan hurmadan misal verilmiştir. Zira başka bir hadiste “sizden her kim cehennemden yarım hurma tanesiyle korunabilecekse hemen bunu yapsın.”⁴⁸⁶ Bir hurmanın yarısının dahi kişiye cehenneme karşı kalkan olabilecek durumu anlatılmaktadır. Yarım hurma ile cehennem ateşinin karşılaştırılmasını anlatan hadisin anlaşılması da konumuzu oluşturan hadisin anlaşılmasıyla daha da kolay hale gelmektedir.

---

⁴⁸⁴ Bakara 2/276.

⁴⁸⁵ Bakara 2/261.

⁴⁸⁶ Müslim, “Zekat”, 20.

Tay insanlık için çok önemli olup ve öncelikle o Allah yolunda cihada hazırlanıp terbiye edilmesi için dikkatli bir şekilde büyütülmesi gerekir. İnsan büyütüp terbiye ettiği tay'ı nasıl savaşa hazırlayıp ondan faydalanacaksa, Allah da kişinin sadakasını büyütür ki kıyamet gününde ona fayda sağlar. Bir şeyin terbiye edilerek büyütülmesi ancak kişinin gözetiminde olmasıyla mümkündür. Verilen sadakanın güven bakımından en yüce yerde, gözetim bakımından da en yüce gözetimde olması onun nasıl büyüyeceğini kulun kalbine eşsiz bir rahatlık vermektedir. Bir anlamda tay bir anlamda da deve yavrusu olarak gelen yavruların, hadisin söylendiği ve diğer toplumlarda nasıl büyütüldüğü biliniyordu. Bu sebeple de sadaka Allah katında nasıl büyür sorusu akla geldiğinde, o kimse bu örnekle hiç düşünmeden nasıl büyüdüğünü anlamış olur.

Bu hadiste kişinin infakta bulunduğu şeyin tayyib (temiz) olması durumu zikredilerek kişinin kazancının da devamlı temiz olmasına teşvik vardır. Bir hurmanın sadaka olarak verilmesinin devamlılığı gibi kazancın da temiz olma devamlılığı zikredilmiştir. Manevi ve makul olan sevabın artma keyfiyeti, hissi ve maddi olan deve yavrusunun büyük deve oluncaya, tayın da at oluncaya kadar büyütülmesine benzetilmiştir. Bu şekilde insan zihninde soyut olan bir şeyin somut olarak canlanmasına sebep olmuştur.

22. Hz. Peygamber'in İslam'ı Nitelendirmesine Yaptığı Teşbih

22.1. Deve

Hz. Peygamber İslam'ın nitelendirmesini yaparken deve figürü üzerinden teşbih yaparak anlatmıştır.

حَدَّثَنِي رَجُلٌ، قَالَ: كُنْتُ فِي مَجْلِسٍ فِيهِ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ بِالْمَدِينَةِ، فَقَالَ لِرَجُلٍ مِنَ الْقَوْمِ: يَا فُلَانُ، كَيْفَ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْعَتُ الْإِسْلَامَ؟ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ الْإِسْلَامَ بَدَأَ جَذَاعًا، ثُمَّ ثَنِيًّا، ثُمَّ رِبَاعِيًّا، ثُمَّ سَدِيسًا، ثُمَّ بَازِلًا قَالَ: فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: فَمَا بَعْدَ الْبُزُولِ إِلَّا النُّقْصَانُ

Bana bir adam rivayet etti ve şöyle dedi; ben Ömer b. Hattab'ın (r.a) olduğu bir mecliste idim. O toplulukta olan bir kişiye dedi ki; ey falanca kimse Rasulüllah İslam'ı nasıl vasfediyor? O kişi dedi ki; ben Rasulüllah'ın (s.a.v) İslam'ı vasfederken “İslam **ceza**' olarak başladı, sonra **seniyye**, **rabâiyye**, sonra **sedis**, sonra **bâzil** olarak devam etti”

dediğini işittim. O kişi dedi ki o esnada Ömer b. Hattab da “Bâzil olduktan sonra ancak noksanlık vardır” dedi.⁴⁸⁷

Hadisin ravilerinden Avf “adam” diye isimlendirdiği sahabinin ismini unuttuğunu söylemiştir. Bu sebeptendir ki hadisin isnadı zayıftır. Bu hadisin şahidi “İslam garip geldi sonra yine garip olacaktır” hadisi olduğundan hadisin derecesi yükselmiştir.⁴⁸⁸

Hadis, İslam'ın gelişme safhalarından bahsetmektedir. Bu safhalar Arapların hayatlarında en çok yer eden ve her safhasını en ince detayı ile bildikleri deve üzerinden yapılan teşbihle anlatılmaktadır. Bu sebeple hadiste devenin yaşının evreleri ile geçen kelimelerin bilinmesi gerekir.

جَذَعٌ (Ceza'): Beş yaşına giren deveye denir ve küçük yaşta olan hayvanlar için kullanılan kelimedir. Bu kelime insanlar arasında büyütülen diğer hayvanlar için de kullanılır ancak her hayvan için farklı yaşı ifade eder.

ثَنِيٌّ (Seniyy): Deve için altı yaşına giren, at için de dört yaşına girene denir.

رَبَاعِيٌّ (Rabaiyye): Altı yaşın sonunda olup da yedi yaşına girmek üzere deveye denir. Diğer hayvanlar için de farklı yaşı ifade eder.

سَدِيسًا (Sedis): Sekiz yaşına girmiş deveye denir.

بَازِلًا (Bâzil): Sekiz yaşını bitirmiş, dokuz yaşına giren deveye denir ki, artık deve gücünü ve kuvvetini ve de gelişimini tamamlamış demektir. İslam'ın beş evresi sayılmıştır. İslam başlangıçta az oluşu ile garib idi sonunda da yani Bâzil olduktan sonra yine azalmaya başlamasıyla garib olacaktır.⁴⁸⁹

Hadiste bir devenin doğumundan kemal yaşına erişmesi ve sonra da yokluğa doğru gidişi ve geçirdiği evrelerine, İslam'ın doğuşu, gelişmesi ve kemale ermesi evreleri benzetilmiştir. İslam da seneler ve asırla geçerek kemale eriyorsa sonrasında da kendisine iman edenlerin sayısının az olmasıyla azalacaktır. İslam'ın kemalinin sona ermesi ve bu zevali dünyanın da artık ömrünün sona ermesi ve kıyametin yaklaşması demektir. İslam'ın

⁴⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, 5/52, 25/100.

⁴⁸⁸ Ebu Ya'la', 1/171.

⁴⁸⁹ San'ânî, 3/431.

başlangıcı ile zevali arsında geçen devre insanların zihinlerinde daha iyi yer etmesi ve anlaşılması için onların en çok kıymet verip devamlı gözlerinin önünden ayırmadıkları devenin evrelerine benzetilmiştir. Bu benzetmede teşbih yönünün terk edilmesi ile beş tane ayrı ayrı teşbih-i belîğ yapılmıştır.⁴⁹⁰

“Kıyamet Allah Allah diyen bir kimsenin üzerine kopmayacaktır”⁴⁹¹ hadisi de kıyamete yakın Allah'ın takdir ettiği bir zamana kadar yer yüzünde Allah Allah diyen bir kişi kalmayacaktır. Bu İslam'ın yayılması ve güçlenmesinden sonraki bir evreyi anlatmaktadır. Başka hadislerde hatta bu durumun kıyamete yakın bir zamanda “kalbinde imandan zerre olanların” ruhunun alınacağı ancak “kendisinde hiç bir hayır olmayan kimselerin dünyada kalacakları” zikredilmektedir.⁴⁹² Hadisin sonunda Ömer b. el-Hattab'ın “Bâzil olduktan sonra noksanlık vardır” sözü de bu durumu anlatmaktadır. Zira Bâzil olan yani dokuz yaşını doldurup da kemale eren bir deve artık daha da güçlenme yerine güçten düşmeye ve zevale doğru ilerler.

Yapılan bu değerlendirmelerden sonra hadisten anlamamız gereken belki de şu şekilde olmalıdır. Müslüman bulunduğu her ortamı İslam'ın gelişmesi şekline çevirmelidir. Yaşadığı ortamda İslam devenin hangi yaşının gereklerine uyuyorsa onu tespit etmeli ve onu daha da büyütmenin yollarını aramalıdır. Şöyle düşünmesi gerekir ki, İslam nasıl ki Hz. Peygamber zamanında bir deve yavrusunun büyüdüğü gibi büyüdü, ben de kendi zamanımda onu bir devenin itina ile büyütülmesi gibi büyütmeliyim. Bu şekilde düşünmediği zaman kişinin aklına gelecek ilk şey “nasıl olsa İslam büyüdü artık geriliyor benim de buna yapabilecek bir şeyim yok” olacaktır. Her Müslüman İslam'ı kendi hayatında ve zamanında büyütmenin yollarını bulmalıdır.

Kıyamet gününden önce olacak olan durumun hadislerde anlatılması konumuz olan hadisi daha da iyi açıklamaktadır. Müslümana ümitsizlik değil bulunduğu her ortamda Müslüman kalmayı ve Müslümanın üzerine düşen görevleri yerine getirmeyi öğütlemektedir. İnsanlardan birçoğu kötü ve olumsuz bir durum gördüğünde endişeye kapılır ve başına büyük bir musibet gelmiş gibi sızlanır durur. Bu durumlarda Müslümana emrolunan şey kötülüklere sabretmek ve bunlardan korunmak için Allah'a tevekkül ederek

---

⁴⁹⁰ Dölek, 114-115.

⁴⁹¹ Müslim, “İman”, 234.

⁴⁹² Müslim, “Fiten”, 52.

İslam'da kalmaya sebat etmektir.⁴⁹³ Bu ve benzer hadisler gelecekte İslam'ın nasıl olacağı ve Müslümanların ahvalinin ne olacağından bahsederek Müslümanların yeise düşmemelerini bulundukları her durumda Müslümanca yaşamalarını ve “rabbim beni Müslüman olarak öldür ve beni salihlere kat”⁴⁹⁴ demek suretiyle tevekkül etmelerine irşad etmektedir.

23. İnsanın Fitratına Yapılan Teşbih

23.1. Hayvanın Yeni Doğan Yavrusu

İnsan fitratının herkesin rahatlıkla anlayacağı bir şekilde doğan hayvan yavrusu üzerinden teşbih yapılarak anlatılmıştır.

أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -: مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ، كَمَا تُنْتَجُ الْبَهِيمَةُ بَهِيمَةً جَمْعَاءَ، هَلْ تُحْسِنُونَ فِيهَا مِنْ جَذَاءٍ؟

Ebû Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste Rasulü Allah (s.a.v) buyurdu: “Herhangi bir **hayvanın** her yönü ile mükemmel bir **yavru** doğurması gibi, her doğan çocuk da fitrat üzere doğar. Sonradan onları anne ve babası Yahudi veya Hristiyan veya Mecusi yaparlar.”⁴⁹⁵

Hiz. Peygamber bu hadisi söyledikten sonra “O halde sen hanîf olarak bütün varlığıyla dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah'ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler”⁴⁹⁶ ayetini okumuştur.

Fitrat ilk yaratılış anlamına gelir. Ayette geçen “İnsanları onun üzerine...” kaydı getirildiğinden, burada maksat her ferdin kendine mahsus olan cüz'i yaratılış hali değil, tüm insanların insan halinde yaratılışları bakımından yaratılışlarındaki müşterek bulunan genel manada yaratılıştır. Her insanın yaratılışında iki gözünün bulunması asıldır. Ancak bazı insanlar anadan doğma görme engelli olabilmektedir. Bu durum insanların yaratılışındaki genel durum değil, o durum cüz'i ve o şahsa münhasır bir yaratılıştır. Dolayısıyla ferdin cüz'i yaratılışındaki herhangi bir nedenle eksiklik olabilirse de asıl olan

⁴⁹³ İbn Teymiyye, 18/294/299.

⁴⁹⁴ Yusuf, 12/101.

⁴⁹⁵ Müslim, “Kader”, 22, 23.

⁴⁹⁶ Rum 30/30.

fitratın, sağlam ve sağlıklı olmasıdır. Kulağın asli fitratı hakkı duyması, gözün de asli fitratı hakkı görmesidir. İnsanın nefsi öyle yaratılmıştır ve bütün meyillerinde yaratılış hikmetine doğru giden esaslı bir tabiat vardır. Ona da işte fitrat denmektedir. İnsan yaratılış gereği acıktığı ve susadığı zaman temiz olan şeyleri yemeye içmeye meyillidir ve bu fitratı gereğidir. İnsan kendisine zararlı olan şeylerle bu ihtiyaçlarını giderme isteği ile hareket ediyorsa, fitratını bozmuş demektir. İnsan da fitratı gereği hakka yönelir ancak batıla yönelmesi de onun fitratının bozulmasıdır.⁴⁹⁷

Hayvanlar kusursuz bir yavru doğururlar ve bunlarda kusur olmaz, yaratılışları tam olur. Buradaki kusurdan maksat kulağının kesik olmasıdır. Hadiste insanların kalpleri yeni doğan hayvanlara benzetilmiştir. Hayvanlar da doğduklarında kusursuz doğarlar. Ancak insanlar onların kulaklarını ya da burunlarını kesmek suretiyle bahîre ya da saîbe ismini vererek onları yaratılışlarından farklı farklı hale getirirler. Doğumları esnasında çocukların kalpleri de aynı kusursuz doğan hayvanlar gibidir. Onlar için ne iman ne küfür söz konusudur. Onların ne kabulleri ne de inkarları yoktur. Buluğa eren çocuklara şeytan yaklaşır ve onların sapmalarını ve hevalarına uymalarını fısıldar. Fıtrata da din adı verilmiştir ve insanlar da bunun için yaratılmışlardır.⁴⁹⁸

“Allah şeytanı lanetlemiştir, o da “Kullarından belli bir pay alacağım, onları mutlaka saptıracağım, onları boş kuruntulara kaptıracağım, kesinlikle onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar, emredeceğim de Allah’ın yarattığını değiştirecekler” demiştir. Allah’ı bırakıp da şeytanı dost edinen kimse elbette apaçık bir ziyana düşmüş olur”⁴⁹⁹ ayette geçen “yaratılışların değiştirilmesi” Allah emretmediği halde kişilerin kendi hevalarına uyarak bir yol edinmesidir. Allah da insanların kalplerini hakkı ve doğruyu kabul etmeye elverişli bir surette yaratmıştır. Gözleri görmeye kulakları da duymaya elverişli yarattı ise kalpleri de hakka ittibaa uygun halde yaratmıştır. Kalplere hakkın dışında bir şey sunulmadığında hakkı çok rahat bir şekilde kabul eder ve onu anlamakta zorlanmaz. Ancak anne-babası kalbi hakkı kabule müsait yaratılmış olan kalbe şeytanın da yardımıyla batılı anlatır ve ona yönlendirirse fitratı bozmuş olur.

---

⁴⁹⁷ Yazır, 6/255.

⁴⁹⁸ Kurtubi, 13/476.

⁴⁹⁹ Nisa, 4/118-119.

Kulakları, kuyruğu ya da burnu batıl bir itikat sebebiyle kesilen hayvan doğduktan sonra ortaya çıkan etken sebebiyledir. Yeni doğan bir çocuğun da kalbinin asıl (İslam) üzere bırakılması değil de ona, sonradan olan şeye zorlanması aynı sahibinin yaptığı işe boyun eğmiş hayvanın durumuna benzer. İnsanların zihinlerine “bir çocuk İslam fıtratı üzerine doğuyor da nasıl olur da Yahudi, Hristiyan veya mecusi olur” şeklinde gelebilecek bir sorunun cevabı hayvan figürü ile teşbih yapılmak suretiyle anlatılmıştır. Zira o dönemdeki insanların geçmiş hayatlarında bu hadisler vuku bulduğu gibi, bu tür şirk eylemlerine devam etmekteydi. Bu şekilde verilen bir misal onların anlayışlarını geliştirmiş ve dinin en temel meselelerinin anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

Hayvanların üzerinde yapılan değişiklik sadece dini amaçlarla da yapılmayabilir. Zira, koyun köpeklerinin boğuşma esnasında kurtların saldırısında kulağından tutulmaması için kulakları kesilmektedir. Bu durum da sağlam olarak doğan bir köpeğin daha sonra sahibi tarafından eksiltilip bu eksikliğin köpekten kaynaklanmayıp onun şeklini değiştiren kişiyle alakalıdır.

24. Ebeveynin Renginden Farklı Doğan Çocuğa Yapılan Kıyas

24.1. Deve

Kişinin öz çocuğunun kendinden başka bir renkte doğmasının üzerine şüphesini gidermek için hayvan figürü üzerinden bir teşbih yapılarak anlatılmıştır.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَدَ لِي غُلَامٌ أَسْوَدٌ . فَقَالَ "هَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ" قَالَ نَعَمْ . قَالَ "مَا أَلْوَانُهَا" . قَالَ حُمْرٌ . قَالَ "هَلْ فِيهَا مِنْ أَوْرَقٍ" . قَالَ نَعَمْ . قَالَ "فَأَنَّى ذَلِكَ" . قَالَ لَعَلَّهُ نَزَعَهُ عِرْقٌ . قَالَ "فَلَعَلَّ ابْنَكَ هَذَا نَزَعَهُ"

Ebû Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste bir adamın Rasulüllah'a (s.a.v) gelerek Ya Rasulallah! Karım siyah bir çocuk dünyaya getirdi, ne buyurursun? Bunun üzerine Allah'ın Rasulü ona; “senin **develerin** var mı?” diye sordu. Adam; evet diye cevap verdi. Allah'ın Rasulü; “onların renkleri nasıldır?” Buyurdu. Adam; kırmızıdır, diye cevap verdi. Allah'ın Rasulü; “içlerinde kara/yağız olanları da var mı?” diye sordu. O kimse de; içlerinde gerçekten de kara/yağız olanları da var, diye cevap verdi. Rasulüllah, bunun nasıl olduğunu sorduğunda adam; onu bir soy damarın çekmiş olması mümkündür, diye söyledi.

Allah Rasulü; “şu halde bu çocuğun da bir damarı çekmiş olması mümkündür” diye cevap verdi.⁵⁰⁰

Hadiste deve üzerinden bir misal verilmek suretiyle çok geniş ve uzun ve zahmetli bir anlatımın önüne geçilmiştir. Ayrıca zihinlerde oluşabilecek her türlü şüpheyi de izale etmiştir. Zira muhatabın da özellikleri hakkında çok iyi bildiği bir hayvan olan deve üzerinden verilen örnek hem ilmi delillere hem de tecrübi bilgilere dayandırılmıştır. Bu şekilde yapılan bir benzetme kalpte geçen şüpheleri tamamen bertaraf etmiştir. Örneklemenin dışında yapılan bir ikna yöntemi her ne kadar ilk bakışta etkili olsa da sonrasında kişinin kalbinde oluşan şüphe onu rahatsız edecek ve huzursuzluğu sürecekti.

Hadiste uygulanan yöntemle bir kişinin ikna edilmesi ile alakalı olan bir durum olmayıp bir ailenin de yıkılmasına sebep olacak ve de bunun önü alınamayacak bir duruma gelerek sonrasında gelecek ailelerin de yıkılmasına sebep olacaktı. Soruyu soran kimse zımnen ta’riz⁵⁰¹ yoluyla karısının doğurduğu çocuğun kendisinden olmadığını söylemiş oluyordu. Bir kişinin sadece kendisi için ortaya attığı bir şüphe gerçekten kökten çözülmezse, bu hastalık başkalarına da sirayet edecek fitri olan bir mesele çözümsüz bir şekilde aile yuvalarının yıkılmasına sebebiyet verecekti. Bu yöntem Hz. Peygamber’in ümmetine öğretmiş olduğu bir yöntem olmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v) yaptığı kıyaslamada muhatabına soruları tek tek sorarak cevaplarını da yine aynı üslupla tek tek almıştır. Bu yöntemle muhatap ne dediğini ve nasıl cevap verdiğini çok iyi biliyordu ve sonuca vardığında da geriye dönük bir soru sorma ihtiyacı hissetmedi. Soru soran şahsın develeri olmasa da anlatılan durum o toplumda bilinen bir şeydi. Ancak senin develerin var mı denilirken develeri şahsın zihninde mülkiyetinde olduğunu kabullendirmek olmuştur. Bu senin devamlı gözünün önünde olup hiç yanından ayırmadığın bir hayvan olan devedir. O devenin ne yediği, nerede gezdiği hangi deve ile çiftleştiğini bildiğin bir hayvandır. Diğer sorulan sorular da şahsın hanımından doğan çocuğunun özellikleri olan renkleri üzerinden devam ettirilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v) ümmetini bir konuda ikna ederken onu sadece cevapsız bırakmak maksadı değildi. Zira o alemlere rahmet olarak gönderilmiş bir peygamber olarak

⁵⁰⁰ Buhârî, “İ’tisam”, 12.

⁵⁰¹ Ta’riz; bir tarafı göstererek diğer tarafı ibraz etmektir ki üstü kapalı şekilde itiraz etmek demektir. Çocuğun rengini göstererek karısının zina ettiğini gösteriyor. (Yeniél, 8/521.)

vermiş olduğu cevaplar ümmetinin ıslahı ve refahı içindi. Bu yöntemle gelecekte hiçbir kimse sırf çocuğu annesinin ya da babasının rengine benzemiyor diye zina isnadında bulunmasına fırsat tanımamış olmaktadır. Zira bir peygamber olarak gaybi bir bilgi ile olarak bu senin çocuğun dese idi, buna itiraz edilmeyecekti ancak bu sonrakiler için de bir çözüm olmayacaktı.

Müslim’de “...adamin birisi kalktı ve Hz. Peygamber’e benim babam kim? diye sordu. Hz. Peygamber de (s.a.v) “senin baban Şeybe’nin azatlısı Salim’dir” buyurdu...”⁵⁰² şeklinde bir rivayet yer almaktadır. Rasulüllah sorulan sorulara cevap vermiş ve kimse de bu cevap yanlış diye itiraz etmemiştir. Ancak bu sorularda şahsi bir durum söz konusudur ve sadece o kimseleri ilgilendirmektedir. Konuyu oluşturan hadis de her ne kadar şahsi bir durumla alakalıymış gibi görünse de genel bir hükmü içermektedir. Dolayısıyla soruya verilen cevabın bir kıyasla insanların en çok bildikleri hayvan üzerinden deve figürü kullanılmıştır. Bu durumda hadisenin geçtiği ve sonraki zamanlarda konu en veciz şekilde derinlemesine öğrenilmiş olmaktadır.

25. İşitilen Kötü Şeyleri Anlatmaya Yapılan Teşbih

25.1. Koyun

25.2. Köpek

Bir mecliste konuşulan konuların içerisinden hata üzere söylenmiş sözlerin başka ortamlarda anlatılarak meclisin ve konuşanın kusurlarını ifşa etmenin yasaklığı bir hayvan teşbihi üzerinden yapılmıştır.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " مَثَلُ الَّذِي يَجْلِسُ فَيَسْمَعُ الْحِكْمَةَ ثُمَّ لَا يُحَدِّثُ إِلَّا بِشَرِّ مَا يَسْمَعُ كَمَثَلِ رَجُلٍ أَتَى رَاعِيًا ، فَقَالَ : يَا رَاعِي اجْزُرْنِي شَاةً مِنْ غَنَمِكَ ، فَقَالَ لَهُ : اذْهَبْ فَخُذْ بِأُذُنِ خَيْرِ شَاةٍ ، فَذَهَبَ فَأَخَذَ بِأُذُنِ كَلْبِ الْغَنَمِ

Ebû Hureyre’den rivayet edilen bir hadiste Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Bir mecliste oturup da hikmetli olan konuşmayı işittikten sonra (konuşandan) arkadaşından dinlediği (sözlerin) yalnız şer (yani yanlış, unutmama veya dil sürçmesi) olanı anlatan şahsın durumu şu kişinin durumuna benzer ki, o adam bir çobanın yanına gelir ve: Ey Çoban! Bana şu hayvanlarından kesilmeye uygun (elverişli) bir **koyun** ver, diye istekte

⁵⁰² Müslim, “Fezâil”, 138.

bulunur. O (sürünün) çobanı da “git de sürünün içinden en iyisinin kulağından tut” der. Bunun üzerine o kişi de gider sürünün **köpeğinin** kulağından tutar” buyurmuştur.⁵⁰³

İnsan hayır konuşulan bir meclise oturur ve orada kendisine faydalı olacak sohbet dinler. Bu sohbet meclisi tefsir, hadis, fıkıh, nasihat ve benzeri bir sohbet olabilir. Sohbetin tamamı koyun sürüsüne benzetilmiştir. İnsan koyunun tamamından faydalanır ve eti, sütü, yünü, kısacası içi-dışı her şeyinden yararlanır. Bu sohbetin tamamı koyun sürüsüne, o sohbetten elde edilecek fayda da belki bir koyun belki de birkaç koyun mesabesindedir. Koyunların çobanı ise o sohbeti icra eden kimse konumundadır. Zira kendisinden istenildiğinde en semiz olanından dilediğini al demektedir. Konuşmacı anlaşılın, faydalanılın diye cömertçe ilmini aktarmaktadır. Konuşmacı sohbeti esnasında ayıplı bir şey söylemiş olabilir. Ancak bu onun hala sohbet sahibi oluşuna (koyun sürüsünün çobanı olmasına) engel olmamış ve faziletini düşürmemiştir. Zira, hadiste yerilen kişi çoban değil koyunu isteyen kimsedir.

Hadiste esas vurgulu şekilde anlatılan temsil, kendisine faydalı olacak konuşmanın içinden yani genelde sürünün dışında olmakla birlikte nadiren koyun sürüsünün içinde bulunan köpeği bulması ve onu almasıdır. Hadiste, kişinin koyunu talep etmedeki amacı açlığını gidermek için beslenmek maksadıyla kesilmeye müsait bir koyun istediğidir. Ancak o kendi açlığını giderecek olanı yani fayda sağlayacağı ilmi bırakıp isteği doğrultusunda kendisine hiç fayda sağlamayacak köpeğe sarılmasıdır. Köpekler sürünün içerisinde çok nadir bulunur. Zira onların görevi dışarıdan gelecek olan tehlikelere karşı koruyucu durumda olmak için asıl olan sürünün dışında durmasıdır.⁵⁰⁴ Köpek geçici bir sebeple veya mecburi bir durum halinde sürünün içinden geçer ve orada da durmaz. İlim sahibinden sadır olan kusur da faydalı olan sürünün içerisine istemeden ve nadirattan giren köpeğe benzetilmiştir. Aslında oraya kendisine fayda sağlayacak şekilde sürüden pay almak maksadıyla gelen şahsın, istenmeden sürüye bir şekilde giren bu köpeği yani kusuru/ayıbı kapıp almasıdır.⁵⁰⁵

Çobandan/ilim sahibinden sadır olan kusur başlangıçta koyun sürüsünün içerisinde kaybolup gidebilecek ve görülme ve üzerinde durulmasa affedilecek nitelikte koyunların

---

⁵⁰³ İbn Mace, “Zühd”, 15.

⁵⁰⁴ San’ânî, 9/528.

⁵⁰⁵ Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî, *Hâşiyetu Sindi alâ Suneni İbn Mâce*, (Beyrut: Daru’l-Cîl, ty.), 2/543.

arasında fark edilmemiştir. Çoban/ilim sahibinin kusuru zemmedilmemiştir. Çünkü, kendisinden kesilmeye müsait bir koyun isteyen kimseye git o köpeği al denilmiyor. Koyunların içerisinde dilediğin bir tanesini al deniliyor. Sohbet esnasında sadır olan ayıp köpeğe benzetilmemişken, o sohbetten faydalanmak için gelip de art niyetli bir şekilde sadır olan ayıba/kusura sarılmasından köpeğe benzetilmiştir. Köpeğe benzetilerek bu tür davranışlardan tiksindirilmiştir. O şahıs açlığını gidermek için uysal faydalı bir koyun alsaydı bunda başarılı olacaktı. Ancak, koyun alıyorum diye köpeği aldığından ondan faydalanmak için yatırıp kesmek isteyecektir. Dolayısıyla köpek kendisini kestirmeyecek ve kesmek isteyen kimseye saldıracaktır. Sonuçta faydasına diye aldığı hayvan kendisine zarar vermeye başlayacaktır. Burada faydasız olan bu söz, köpeğe benzetilmiştir. Çünkü, eti maksadıyla alınan bu hayvan eti yenmeyen bir hayvan olduğundandır.

İlim meclisinde sadır olan bir ayıp, onu alan kişi tarafından köpeğe dönüşme de eti yenmeyen ancak saldırgan da olmayan başka bir hayvana teşbih yapılsa idi, şahıs bu davranışından vaz geçemeyebilirdi. Art niyetli kişi her defasında koyun olmayan (yani ilim olmayan) bilgiyi alıp onu kesmekten sakınmayacaktı. Ancak kesmek için yeltendiğinde başkasına fayda sağlamadığı gibi kendisine de zarar verecek olan köpeğe benzetilmesi dikkat çekicidir.

Ayette bu durum “Söylenenleri dinleyip de en güzeline uyan kullarımı müjdele! İşte Allah’ın doğru yolu buldurduğu kimseler onlardır, asıl akıl anlayış sahipleri de onlardır”⁵⁰⁶ şeklinde yer almaktadır. Burada kişinin ancak doğru olana uyması gerektiği emredilmektedir. Doğru olana uyması için kişinin doğru olanı alması gerekir. Niyeti fasit olan kimseye hikmeti çok olan bir konuşma yapılsa da o, konuşmanın içerisinde kendine göre bir kusur bulacaktır.

Kendisine tabi olunması gereken ilim sahibinin tabi olunacak ilmini bırakıp da kusurlarına tabi olmanın cezası da köpeğin kendisini alan kişiye fayda sağlamadığı gibi saldırması belki de ısırmasıdır. İlim ehli kişinin ilim olma haricinde kusurlarını ve ayıplarını görmek caiz değildir. Zira köpek aynı koyun gibi kulağından tutulup götürülmeye müsait bir hayvan değildir.⁵⁰⁷

---

⁵⁰⁶ Zümer 39/18.

⁵⁰⁷ San’ânî, 9/528.

İlim meclisinde işitilip de aktarılan söz bazen asıl itibariyle hata olmayabilir. O sözün hata olması dinleyenin art niyetli olmasıyla da alakalı olabilir ve durumda iftira gibi ikinci bir kusuru da işlemiş olur. Meclislerde konuşulan sözler emanet olup doğru olanlar ilim amaçlı bir başkalarına aktarılır ancak ayıplar ise gizlenir. Bu durum aynı yemek yemeye gittiği evin sağına soluna bakarak kusur arayıp sonra da yediği güzel yemeklerden bahsetmeyerek misafir olduğu evin kusurlarını aktaran adamın durumuna benzer. Hz. Peygamber (s.a.v) “Meclislerde konuşulanlar ancak birer emanettir, üç durum hariç meclis dışına ifşa edilemez. Haram olan bir kanın akıtılması, haram bir ırzın çiğnenmesi, haksız olarak bir malın alınması”⁵⁰⁸ buyurmak suretiyle emanetin sadece gözle görünen somut bir şey olmasından başka soyut olan sözün de emanet olduğunu söylemiştir.

Konumuzu oluşturan hadis, mecliste ortaya çıkan ayıbı ifşa eden kişiyi azarlamanın yanında, mecliste konuşan kişinin de haklarını savunmaktadır. Meclise gelen insanlardan emin bir vaziyette konuşan kimse haklarının güvence altına alındığını bilmektedir. O da meclisinden laf taşıyan kimse yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v) “Müslüman, elinden ve dilinden diğer Müslümanların emin (güvende) olduğu kimsedir”⁵⁰⁹ buyurmak suretiyle, diliyle meclis sahibinin yaralanmasına da müsaade edilmemiştir.

26. İnsanlara Vurulan Kamçıya ve Kadınların Saç Şekline Yapılan Teşbih

26.1. Sığır Kuyruğu

26.2. Deve Hörgücü

Hiz. Peygamber'in gelecekte olan bir hadiseden bahsederek insanlara vurulan kamçıdan ve kadınların saç şekline yapmış olduğu teşbihte sığır kuyruğu ve deve hörgücü figürü kullanılarak anlatım yapılmıştır.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صِنْفَانِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ لَمْ أَرَهُمَا قَوْمٌ مَعَهُمْ سِيَاطٌ كَأَنزَابِ الْبَقَرِ يَضْرِبُونَ بِهَا النَّاسَ وَنِسَاءٌ كَأَسْيَاطِ عَارِيَّاتٍ مَائِلَاتٍ مُمِيلَاتٍ رُؤُوسُهُنَّ كَأَسْنِمَةِ الْبُخْتِ الْمَائِلَةِ لَا يَدْخُلْنَ الْجَنَّةَ وَلَا يَجِدْنَ رِيحَهَا وَإِنَّ رِيحَهَا لَتُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ كَذَاوَكَذَا

Ebû Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste Rasulüllah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Cehennemlik olan iki sınıf var ki henüz onları görmedim. (Birincisi) Yanlarında **sığır kuyruğu** gibi kamçılar bulundurup onunla insanlara vuran bir topluluk. (İkincisi) Giyinmiş

⁵⁰⁸ Ebu Davud, “Edeb”, 32.

⁵⁰⁹ Müslim, “İman”, 65.

çıplak kadınlar ki, bunlar kendileri Allah'a itaatten çıkmış kırıtarak yürür ve başkalarını da baştan çıkarırlar. Başları **deve hörgücü** gibidir. Bunlar cennete giremeyeceği gibi onun kokusunu dahi alamayacaklardır. Gerçekte onun kokusu şu kadar şu kadar mesafeden duyulur.”⁵¹⁰

Hadiste iki sınıf insan tasviri yapılırken, bunların fiilleri de hayvan figürlerine yapılan teşbihle anlatılmaktadır. Birincisi zalim insanların başka insanlara haksızlık yapmak ve onlara zulmetmek için kullandıkları kırbaştır. İnsanlara zulmedilmesi kırbaça olduğu gibi zamanın şartlarına göre silahla, bıçakla ve benzeri şeylerle de olabilmektedir. İnsanların dövülmesi söz konusu olunca bir tarafın güçsüz diğer tarafın da despot ve zalim olduğu ve zulmünü öldürerek değil de onları köleleştirerek ve bu suretle de döverek ortaya koydukları anlaşılmaktadır. İnsanlara vurulmak üzere yapılan kamçıların nasıl olduğunu insan zihninde en güzel şekilde anlatımı için Rasulüallah'ın orada bulunan insanların hepsinin hemen ve çabucak anlayacakları bir şekilde kamçıyı sığır kuyruklarına benzetmiştir. Orada bulunan insanlara görmedikleri şeylerden bahsedilirken gördükleri ve bildikleri şeyler üzerinden bir anlatım yapılmaktadır.

Birçok hayvanın içerisinde kamçının sığır kuyruğuna benzetilmesi de onun diğerlerinden farkının ne olduğu üzerine dikkatimizi çekmektedir. Sığır kuyruğu dip kısmından uç kısmına kadar kıkırdak kemik şeklinde olup hayvan bununla üzerine gelen sinek gibi hayvanları kovalar. Hayvan kuyruğunu salladığında insanın yüzüne veya hassas yerine geldiğinde acıtır. Zalim olduğu söylenen kimselerin kamçı olarak kullandıkları şeyin sığır kuyruğuna benzetilmiştir.

Hadiste ben onları daha görmedim denilerek iki sınıf insandan bahsedilmiş ve bunların da cennete giremeyeceğinin söylenmesi Hz. Peygamber'in mucizelerinden biridir. Zira sonraki zamanlarda yaşamış olanlar bu iki sınıf durumunun gerçekleştiğini görmüşler ve bunun üzerine birçok değerlendirmeler yapmışlardır.⁵¹¹

Kasiyât, giyinmiş olan kadınlar; âriyât, çıplak kadınlar anlamına gelmektedir. İki kelime birbirleri üzerine atıfla okunduğunda “giyinmiş ancak çıplak” anlamına gelmektedir. Giyinmiş olduğu halde çıplak olması, elbisenin şeffaf olması sebebiyle

---

⁵¹⁰ Müslim, “Libas”, 34.

⁵¹¹ Nevevî, *el-Minhâcû fî Şerhi Sahihi'l-Müslim b. el-Haccâc*, 17/190.

bedenin kapanması gereken yerlerinin görünmesidir. Görünürde her ne kadar giyinik olsa da hakikatte çıplaktır. Bazı kadınlar da bedenlerinin bir kısmını kapatır bir kısmını açar anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu şekilde de erkeklerin bakışlarını üzerine çekmesine sebep olunmaktadır. Bu tür tavırlar kadının da yanlış tarafa meyletmesine yardımcı olur. Başkalarının bakışlarını üzerine çekmek sadece elbise ile değil hal, hareket ve tavırlarla da olabilmektedir.⁵¹²

Konumuzu oluşturan asıl husus ise kadınların başlarını deve hörgücüne benzetilmiş şekilde toplum arasına çıkmalarıdır. Müslim'in rivayetinde "... Bir gün Muâviye şunu söylemiş; gerçekten de siz kötü bir kılık çıkardınız. Allah'ın Nebisi zûr'u yasaklamıştır. Bu sırada adamın birisi elindeki sopanın ucunda bir bez parçası olduğu halde geldi. Muâviye; dikkat edin işte zûr budur, dedi. Katâde: Kadınların saçlarını çoğalttıkları bez parçalarını kastediyor, demiştir.⁵¹³ Bu rivayet kadınların başlarını deve hörgücüne nasıl benzettikleri konusunda bize bilgi vermektedir. Kadın örtülü olduğu halde dikkat çekmek maksadıyla örtüsünün altına birtakım nesneler koymak suretiyle deve hörgücüne benzettiği bu şekilde topluma çıktığından bahsedilmiştir. Hadiste hayvan figürüne benzetme yapılarak kadınların başlarını deve hörgücüne benzetmemesini isteyerek uyarıda bulunulmuştur. Deve hörgücüne benzetme yoluyla anlatımda zihinlerde oluşacak farklı anlaşımaların önüne geçmiş ve maksada uygun bir netice çıkmasına sebep olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v) ümmetine olan merhameti gereği kadının toplumdaki yerini korumayı ve ahirette düşebilecekleri azaba engel olmak için yasakladığı şeyi de benzetme yoluyla anlatmıştır.

27. Hayvanların Üzerini Oturma Yeri Olarak Kullanmaya Yapılan Teşbih

27.1. Binek Hayvanları

Hayvanların üzerinde bir ihtiyaç olmadığı halde binili şekilde beklemek yasaklanmıştır. Bu şekilde bir eylem hayvanın yaratılış maksadının dışında kullanmaya sebebiyet vermektedir.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِيَّاكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا ظُهُورَ دَوَابِّكُمْ مَنَابِرَ؛ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى إِنَّمَا سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتَبْتَغُوا إِلَى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بِالْغِيَةِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ، وَجَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ، فَعَلَيْهَا فَاقْضُوا حَاجَاتِكُمْ

⁵¹² Nâsuriddîn Abdillâh b. Ömer el-Beydâvî, *Tuhfetu'l-Ebrâr Şerhu Mesâbîhu's-Sunne*, (Kuveyt: Vizâretu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslamiyye, 2012), 2/487-488.

⁵¹³ Müslim, "Libas", 33.

Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste Nebi (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Hayvanlarınızın sırtını oturacak yerler edinmekten sakınınız. Çünkü Allah sizin ancak zorlukla varabileceğiniz yerlere sizleri iletmeleri için onları sizin hizmetinize verdi. Yeryüzünü de sizin için yarattı. İhtiyaçlarınızı onun üzerinde karşılayın.”⁵¹⁴

Bir ayeti kerimede Allah “Atları, katırları ve merkepleri de onlara binmeniz ve bu dünyada bir süs olsun diye yarattı. Allah sizin daha bilmediğiniz nice şeyler yaratır”⁵¹⁵ buyurmuş ve özellikle binek hayvanları sayılarak onların binilmesi amacıyla yaratıldığını söylemiştir. Başka bir ayette de bu hayvanlar binmenin dışında, insanların, yük olarak ağır ve bu yükü de ulaştırma bakımından uzak yerlere götürme için yaratıldığı söylenmiştir.⁵¹⁶

Binek hayvanlarının haklarını korumak için onları oturulacak minberlere benzeterek bir teşbihte bulunulması zihinlerde daha kalıcı olmasına yardımcı olmuştur. İnsanların oturacağı ve dinleneceği birçok yer vardır. Bu ihtiyaçların giderileceği yerler hayvanların sırtı değildir. Binek hayvanları insanları sırtında bir yerden başka bir yere gitmeleri ve yüklerini taşımaları için yaratılmıştır. Hayvanların maksadının dışında kullanılması bu hadisle yasaklanmaktadır.

Rasulullah veda haccında ilerlemiş bir yaşta iken devesinin üzerine insanlara hutbe vermiştir. Ancak bu hutbe bir maksada binaen ve hayvanı yormayacak bir süre içerisinde olmuştur diyen İbn Kayyim (ö. 751/1350) bu hutbenin halkın genel bir ihtiyacının yerine getirilmesi gayesiyle olduğunu söylemiştir. Yasak edilen durum hayvanı keyfi bir şekilde olarak durdurup üzerinde uzun bir müddet konuşmak ve bu şekli adet haline getirmektir.⁵¹⁷

Hadiste hayvanların sırtında iken onları durdurup başkalarıyla sohbet etmek, onların üzerinde pazarlık yaparak alışveriş yapmak, onları yormak yasak edilmiştir. Bu ve benzer işler için yapmak için hayvanların üzerinden inilmesi gereklidir. Ancak bu şekilde yapıldığında hayvanların hakları korunmuş olur.⁵¹⁸ Hayvanların haklarının korunması

---

⁵¹⁴ Ebû Davud, “Cihad”, 55.

⁵¹⁵ Nahl, 16/8.

⁵¹⁶ Nahl, 16/7.

⁵¹⁷ Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Ali el-Azîmâbâdî, *'Avnu'l-M'abûd Şerhu Süneni Ebi Dâvud*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, h. 1329), 7/169.

⁵¹⁸ Ali el-Kârî, *Mirkâti'l-Mefâtih Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, 6/520.

gerektiği şu hadiste de açıkça dile getirilmiştir: “Konuşamayan şu hayvanlar hususunda Allah’tan korkun. Besili olarak onlara binin ve besili olarak yiyein.”⁵¹⁹

Hadis, ayette geçen “...binmeniz için yaratıldı...”⁵²⁰ ibaresinin hayvana binen kimse tarafından yanlış anlaşılabilecek kısmını da düzeltmiş olmaktadır. Zira hayvan sahibinin ancak bir yerden bir yere gitmek için hayvana binebileceği ve binme eyleminin sınırlarının olduğu izah edilmiştir. Bunun dışında hayvana gerek olmayan işleri o hayvanın sırtında yapmak doğru değildir. Rasulüllah’ın bizzat yanında yetişmiş sahabi Enes b. Malik O’nun hayvanlara olan merhametini dile getirirken şöyle söylemektedir: “Biz sefer esnasında bir yerde konaklamak istediğimiz zaman hayvanların yükünü çözüp onları rahata erdirmeden ibadete koyulmazdık.”⁵²¹ Bu hadiste de hayvanlar her ne kadar yük taşımak için yaratılmış olsa da onların da bir can taşıdığını ve yorulabileceklerinin unutulmaması gerektiği anlatılmaktadır.

---

⁵¹⁹ Eb Dâvud, “Cihad”, 44.

⁵²⁰ Nahl, 16/8.

⁵²¹ Eb Dâvud, “Cihad”, 44.

SONUÇ

Hız. Peygamber'in hadislerinde farklı birçok konularda hayvan figürlerine teşbih yoluyla anlatımları vardır. Bu hadisler Allah'ın kendisiyle gönderdiği dinin en güzel şekilde anlatılmasına ve muhatapların da en güzel şekilde anlamasına yardımcı olacaktır. Hadislerde hayvan figürleri ile teşbihler ya bir şeye teşvik, ya bir şeyden sakındırmak, ya da bir fiilin anlatılması için yer aldığı anlaşılmaktadır. Hayvan figürlerine yapılan teşbih evrensel bir anlatım şeklidir. Bu tür anlatımlar da birçok hikmetleri içinde barındırıp ve anlatılmak istenen mana, söylenmek istenen birçok cümle de bunun içerisine girer. Bu da konunun izahında anlam zenginliği meydana getirmektedir.

Hayvan figürlerine benzetim sadece dile zenginlik katmak amacıyla yapılmayıp benzeyenin, kendisine benzetilenin ve benzeme yönünü üzerine yapılan tetkikle üç unsuru oluşturan nesnelerin kimliği ve karakteri hakkında da düşünmemizi sağlamaktadır. Hadislerdeki anlatım şekli her zaman doğrudan, kesin yargı belirten kelimeler yerine bazen de teşbih ve mecaz gibi dolaylı anlatım şekliyle de olabilmektedir. Hadislerdeki anlatım ve dil özellikleri doğru şekilde tespit ve analiz edilmesi, hadislerin muhatapları tarafından doğru anlaşılması ve yorumlanması bakımından fevkalade önem arz etmektedir. Bu şekilde gelen hadislerdeki anlam zenginliği üzerinde durmak birçok hikmetin ve fıkhi sonucun çıkmasına yardımcı olacaktır. Hayvan figürleriyle gelen hadislerde geçen fıkhi neticelere ulaşmak için de benzetilen hayvan figürünün karakteristik yapısını da incelemeye sevk etmektedir.

Hadislerde yer alan mesajları doğru bir şekilde anlamak için Arap dilinde olan lafızları ve yüklenilen manaları da bilmek gereklidir. Hız. Peygamber kullandığı kelimelere, üslubuna ve cümlelere özen göstermek suretiyle dilin kullanımına önem vermiştir. Bu üstün vasfın Allah tarafından kendisine verilen “Cevamiu'l-Kelim” olma özelliğinden de olduğunu yeniden hatırlamakta fayda bulunmaktadır. Hız. Peygamber'in yaptığı hayvan figürleri üzerinden yapılan benzetmeler insanların bildiği hayvanların hareketlerinin üzerinden yapılmıştır. Bu da hadislerin anlam bakımından evrensel boyutta kapsayıcılığını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Kur'an Kerim Açıklamalı Meali**, çev. Hayrettin Karaman vd., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.
- Abdurrezzâk**, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *Musannef*, Beyrut: el-Mektebetu'l-İslamî, h. 1403.
- Âcurrî**, Ebû Bekr Muhammed İbnu'l-Huseyn, *Ahlaku'l-Ulema* (Terc. M. Emin AKIN), Ankara: Medarik Yayınları, 2006.
- Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1999.
- Akyüz** Hüseyin, *Demîrî ve Hayâtü'l-Hayevân Adlı Eseri Işığında Hadis Anlayışı*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Ali el-Kâri**, Nureddin Ali b. Sultan, *Mirkâtu'l-Mefâtih Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2002.
- Arık**, M. Selim, "Sünnetteki Meseller (teşbihler) ve Eğitimdeki Yeri", *Diyanet İlmi Dergi*, 43/3 (2007), 99-144.
- Atar**, Fahrettin, "Nikah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33/112-117, İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Avvacî**, Ğalib b. Ali, *el-Mezhibu'l-Fikriyyetu'l-Muâsıra ve Mevruha fi'l-Müctemiâti ve Mevkif'il Müslim Minha*, Cidde: el-Mektebetu'l-Asriyyeti'z-Zehebiyye, 2006.
- Aydınlı**, Abdullah, *Dârimî Şerhi*, İstanbul: Madve Yayınları, 1996.
- Aynî**, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buharî*, Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsu'l-Arabiyye, ty.
- Azîmâbâdî**, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Ali, *'Avnu'l-M'abûd Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, h. 1329.
- Baçoğlu**, Tuncay, "Tefrika", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40/297-299, İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Bayraktar**, M. Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, 3. Bsk., İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınlar, 1989.
- Beydâvî**, Nâsuriddin Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Beyrut: Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabi, h. 1418.

- Beydâvî**, Nâsuriddin Abdillâh b. Ömer, *Tuhfetu'l-Ebrâr Şerhu Mesâbîhu's-Sunne*, Kuveyt: Vizâretu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslamiyye, 2012.
- Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali, *es-Sunenu'l-Kubra*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali *Şuabu'l-İman*, Bombay: Mektebetu'r-Rüşd, 2003.
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî, *el-Câmi'us-sahîh*, Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1974.
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî, *el-Edebü'l-Müfred*, terc. Rauf Pehlivan, İstanbul: Motif Yayınları, 2005.
- Câhız**, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Fevzi 'Atavî, Beyrut: eş-Şeriketu'l-Lübnâniyyetu li'l-Kitâbi, 1968.
- Canikli**, İlyas, *Hadislere Göre Yöneticilere İtaatın Sınırları*, Ankara: İlâhiyât, 2004.
- Çağırıcı**, Mustafa, "Asabiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3/453-455, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Çubukçu**, Asri. "Halime". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/338. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Dârimî**, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl, *es-Sunen*, İstanbul: Madve Yayınları, 1994.
- Dâvudoğlu**, Ahmed, *Sahihi Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1968.
- Demîrî**, Ebû'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ b. Âsâ el-Kâhîrî, *Hayâtu'l-Hayevân el-Kubrâ*, Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, h. 1424.
- Demîrî**, Ebû'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ b. Âsâ el-Kâhîrî, *Hayatu'l-Hayevân*, İstanbul: Pamuk Yayınları, 2018.
- Develioğlu**, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1998.
- Dihlevî**, Şah Veliyyullah, *Hüccetullahi'l-Baliğ*, Beyrut: Daru'l-Cil, 2005.
- Dölek**, Adem, *Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.
- Durmuş**, İsmail "Teşbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40/353-356. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Ebû Dâvûd**, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sunen*, terc ve şerh Necati Yeniel, Hüseyin Kayapınar, İstanbul: Şamil Yayınları, 1988.

- Ebû Hayyan et-Tevhîdî**, Ali b. Muhammed b. el-Abbas *el-Besâir ve'z-Zehâir*, Beyrut: Daru's-Sâdır, 1988.
- Ebu'l-Muzaffer**, Avnüddîn Yahyâ b. Muhammed b. Hübeyre eş-Şeybânî ed-Dûrî, *el-İfsâh an Meâni's-Sihâh*, yy: Dâru'l-Vatan, 2009.
- Ebû Ya'lâ**, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsîlî, *Müsned*, Dîmeşk: Daru'l-Me'mûn li't-Turas, 1984.
- Ebû Zehra**, Muhammed, *İmam Şafîî*, (Tercm. Osman Keskiöglü), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., ty.
- Elbânî**, Nasuriddîn, *es-Semeru'l-Müstetâbu fî Fıkhı's-Sunneti ve'l-Kitâbi*, yy.: Daru'l-Ğırâs, h. 1422.
- Ekizer** Duran, “Hayvanlarla İlgili Metaforlar Özelinde Hz. Peygamberin Üslubunda Somutlaştırma”, *International Journal of Language Academy*, (2017)., 162-169.
- Fîrûzâbâdî**, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *Besâiru Zevi't-Temyîz fî-Letâifi'l-Kitabi'l-Azîz*, Kahire: İhyai Turasu'l-İslami, 1996.
- Gazzâlî**, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *Kavâidu'l-Akâid*, Lübnan: Âlemu'l-Kütüb, 1985.
- Gazzâlî**, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *Kimyai Sâdet*, İstanbul: Bedir Yayınları, 1975.
- Göçmen**, Yakup, “Antere b. Şeddâd'ın Şiirlerinde Tasvir”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/4 (2016), 69-98.
- Görmez**, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara: TDV Yay., 2000.
- Ğaribî**, Mahmut Muhammed, *Kitabu'l-Mal fî'l-Kur'an*, Bağdat: Vizaratü İ'lami'l-Iraki yayınları, 1976.
- Haddâdî**, Zeynuddîn Muhammed b. Ali b. Zeynu'l-Âbidîn, *et-Teysîr bi Câmi'i's- Sağîr*, Riyad: Mektebetu'l-İmami's-Şâfi', 1988.
- Haddâdî**, Zeynuddîn Muhammed b. Ali b. Zeynu'l-Âbidîn, *Feyzu'l-Kadir Şerhu Camiu's-Sağîr*, Mısır: Mektebetu't-Ticariyyetu'l-Kubra, h. 1356.
- Hamadânî**, Yasir b. Ahmed b. Muhammed, *Mevsuat'r-Rakâik ve'l-Edeb*, Mektebetu's-Şamile.

- Harâitî**, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerrî, *Mesâvi'l-Ahlak ve Mezmûmuhâ*, (thk. ve thrc., Mustafa b. Ebu'n-Nasr eş-Şilebi), Cidde: Mektebetu's-Sevâdî, 1993.
- Hatipoğlu**, Haydar, *İbn Mace Şerhi*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1983.
- Heysemî**, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman, *Ğâyetu'l-Maksad fî Zevâidi'l-Müsned*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- Heysemî**, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân, *Mecma'u'z-zevâid*, Kahire: Mektebetu'l-Kudsî, 1994.
- Hureymilî**, Faysal b. Abdilaziz, *Tatrîzu Riyazi's-Salihîn*, Riyad: Dâru'l-Âsime, 2002.
- Irâkî**, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân, *Kitabu Tahrîci Ehâdîsi İhyai Ulumi'd-Dîn*, Riyad: Dâru'l-Âsime, 1987.
- İbn Abdilberr**, *Câmi'u beyânî'l-'ilm ve fadlihî ve mâ yenbağî fî rivâyetihî ve hamlihî*, Riyad: Dârü İbnu'l-Cevzi, 1994.
- İbn Abdillâh**, Şerefuddîn el-Hüseyn, *Şerhu't-Tibî alâ Mişkâtî'l-Mesâbîh*, Riyad: Mektebetu Nezzar Mustafa el-Bâz, ty.
- İbn Abdirabbih**, Ahmed b. Muhammed, *el-İkdü'l-Ferid*, Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1983.
- İbnu'l-Attâr**, Ali b. İbrahim b. Dâvud, *el-İddetu fî Şerhi'l-Umdeti fî Ehâdîsi'l-Ahkâmî*, Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2006.
- İbn Balabân**, Ebû'l-Hasen Emîr Alâüddîn Alî, *el-İhsan fî Takrîb Sahih b. Hibban*, (thk. Şuayb Arnavut), Beyrut: Müessetü'r-Risale, 1988., 1. Bsk.
- İbn Battal**, Ebu'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdilmelik b. Battal *Şerhu Sahihu'l-Buharî li-İbn Battal*, Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2003.
- İbnu'l-Cevzî**, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *Keşfu'l-Müşkil min Hadîsi's-Sahihayn*, Riyad: Dâru'l-Vatan, ty.
- İbn Dakîku'l-îd**, Ebû'l-Feth Takıyyüddîn Muhammed b. Alî b. Vehb el-Kuşeyrî, *İhkâmu'l-Ahkâm Şerhu Umdetu'l-Ahkâm*, yy., Mektebetu's-Şâmile, ty.
- İbn Ebi Şeybe**, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, *el-Musannef fî'l-Ehâdîs ve'l-Âsâr*, Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, h. 1409.
- İbn Ebu'd-Dünya**, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî, *el-Marad ve'l-Keffârât*, Bombay: Daru's-Selefiyye, 1991.

- İbnü'l-Esîr**, Mübârek b. Muhammed, *Kitabu Câmiu'l-Usûl li-Ehâdîsi'r-Resûl*, (yy.: Dâru'l-Fikr, 1971.
- İbn Hacer**, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-Bâri Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Bayrut: Dâru'l-Ma'rife, h. 1379.
- İbn Hacer**, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Kitabu'l-Metâlibi'l-Âliye*, thk. Said b. Nasır, Beyrut: Dâru'l-Âsime, 1998.
- İbn Hilal el-Makdîsî**, Ebû Mahmûd Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm, *Şerh Sunen Ebi Dâvud*, Mısır: Daru'l-Felah, 2016.
- İbn Huzeyme**, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü'rî, *es-Sahih*, Beyrut: Mektebetu'l-İslami, ty.
- İbn Kayyim**, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr, *el-Menâru'l-Munîf fi's-Sahîh ve'd-Daîf*, terc. ve thk. Muzaffer Can, İstanbul: Cantaş, 1992.
- İbn Kayyim**, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr, *Uddetü's-Sabirin ve Zehiratü's-Şakirin*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2014.
- İbn Kayyim**, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr, *Zâdu'l-Meâd*, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1994.
- İbn Kesîr**, Ebu'l-Fidâ İmauddîn İsmail el-Hafız b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1966.
- İbn Kesîr**, Ebu'l-Fidâ İmauddîn İsmail el-Hafız b. Ömer, *Tefsîru Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsu'l-Arabiyye, ty.
- İbn Kuteybe**, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, *Islâhu Ğalat Ebi Ubeyd fi-Ğaribi'l-Hadîs*, (Lübnan: Dâru'l-Ğurabu'l-İslami, 1983), 1/75.
- İbn Mâce**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sunen*, y.y.: Dâru İhyâi'l-Kutubu'l-Arabi, t.y.
- İbn Melek**, Muhammed b. İzzeddin Abdullatif b. Abdulaziz el-Kirmânî, *Şerhu Mesabihu's-Sünneti lil-İmami'l-Beğavî*, (yy: İdaretu's-Sekâfetu'l-İslamiyye, 2012.
- İbn Mulakkîn**, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, *et-Tevdîh li-Şerhi'l-Cami's-Sahîh*, Dimeşk: Daru'n-Nevâdir Yayınları 2008.
- İbn Manzûr**, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut: Dâru Sâdir, h. 1414.
- İbn Rahuyeh**, Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî, *Müsned İshak b. Rahuyeh*, el-Medinetu'l-Münevvere: Mektebetu'l-İman, 1991.

- İbn Receb** el-Hanbelî, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdirrahmân, “*Câmi ‘u’l-Ulûm ve’l-Hikem fî Şerhi Hamsine Hadisen min Cevâmii’l-Kelim*, (thk. Şuayb el-Arnâvud), Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 2001.
- İbn Receb** el-Hanbelî, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdirrahmân, *Fethu’l-Bari Şerhu Sahihi Buhârî*, Kahire: Mektebetu’l-Ğuraba el-Eseriyye, 1996.
- İbn Teymiyye**, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm, *Mecmû’u Fetâvâ*, Mağrib: Dâru Mektebetu’l-Meârif, 2002.
- İbn Vehb**, Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb el-Fihri, *el-Câmi’ fî’l-Ehâdis li-İbn Vehb*, Riyad: Dâru İbnu’l-Cevzî, 1995.
- İbrahim**, Mustafa, vd., *el-Mu’cem el-Vasît*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986.
- İsbahânî**, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. Mihran el İsbahânî, *et-Tıbb’n-Nebeviyyu*, yy.: Dâru İbn Hazm, 2006.
- İsfahânî**, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Ca’fer b. Hayyân el-Ensârî, *Kitâbü’l-Emsâl fî’l-Hadis en-Nebevî*, (thk. Abdulali Abdulhamid Hamid), Bombay: Dâru’s-Selefiyye, 1987.
- İz b. Abdisselam**, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi’l-Kâsım es-Sülemî, *Kavaidü’l-Ahkam fî Mesalihi’l-Enam*, Dımeşk: Dâru’l-Kalem, 2007.
- Kafes**, Mahmut, “Muallakalarda Bitki ve Hayvan Tasvirleri”, *SEFAD*, 35 (2016), 145-164.
- Kahraman**, Abdullah, “Ta’dîl-i Erkân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29/366. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Karagöz**, İsmail, vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 2010).
- Kandemir**, M. Yaşar, “Cevâmiu’l-Kelim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7/440, Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Kandemir**, M. Yaşar, “Mesel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29/297-299. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Karaman**, Hayrettin, vd., *Heyet, Kuran Yolu Tefsiri*, Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Kasapoğlu**, Abdurrahman, “Kur’an’da Hayvan Davranışlarına Benzetilen İnsan Karakterleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/1, (2006), 47-75.
- Kâsımî**, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım, *Mehasinu’t-Te’vîl*, Beyrut: Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, h. 1418.

- Kastallânî**, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *İrşâdu's-Sârî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Mısır: el-Matbatu'l-Kubrâ el Emiriyye, h. 1323.
- Keşnavî**, Ebû Bekir b. Hasen b. Abdullah, *Eshelü'l-Medarik*, Beyrut: Daru'l-Fikr, t.y.
- Kızıklı**, Zafer, "Edebi Bir Sanat Olarak Arap Belâgatında Teşbih", *Dini Araştırmalar*, 9/27 (2007), 223-226.
- Kurtubî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, (terc. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul: Buruc Yay., 1997.
- Lâşin**, Şahin Musa, *Fethu'l-Munim Şerhu Sahîhi Muslim*, yy: Dâru's-Şuruk, 2002.
- Mâlik**, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta*, Beyrut: el-Mektebetu't-Tevfikîyye, 1999.
- Merâğî**, Ahmed b. Mustafa, *'Ulûmu'l-Belâgati*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, h.1371.
- Mevdûdî**, Ebul'A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'an*, terc. Muhammed Han Kayani vd., İstanbul: İnsan Yay., 1996.
- Mubarekpûrî**, Ubeydullah er-Rahmanî, *Kitabu Mir'âti'l-Mefatîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh*, Hindistan: İdaretu'l-Buhusu'l-İlmiyye, 1984.
- Müslim**, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, thk. M. Fuad Abdulbaki, (Beyrut: Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabi ty.
- Müslim**, İbn Haccac Ebu'l-Hasen el-Kuşeyri en-Nisâbü'rî, *el-Müsned es-Sahîh el-Muhtasar bi-Nakli'l-Adli ani'l-Adl ila Rasulillah*, Beyrut: Dâru İhyâ Turâsi'l-Arabi, ty.
- Müttakî el-Hindî**, Ali b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân, *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, Bombay: Beytu'l-Efkâr, 2005.
- Nesâî**, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *es-Sunen*, terc. Abdullah Parlıyan, İstanbul: Konya Kitapçılık, 2005.
- Nesâî**, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *es-Süneni'l-Kübra*, (thk. Şuayb Arnavut), Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2001.
- Nesefî**, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Tefsiru'n-Nesefî*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.
- Nevevî**, Ebû Zekerîyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, *el-Minhac fî Şerh Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, Beyrut: Daru İhyâi Turâsi'l-Arabi, h. 1392.
- Nisâbü'rî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim İbnu'l Beyyi *el-Mustedrek 'ale's-Sahîhayn*, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990.

- Öğüt**, Salim, “Saf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35/435-436, İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Özafşar**, Mehmet Emin vd. (ed.). *Hadislerle İslam*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Râğıb**, el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Ğaribu’l-Kur’an*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.
- Râmihürmüzî**, Ebû Muhammed b. Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd, *Kitabu Emsali’l-Hadis*, (mhk. Ahmed Abdulfettah), Beyrut: Müessesetü’l-Kutubi’s-Sekâfiyye, h. 1409.
- Sâbûnî**, Muhammed Ali, *Safvetü’t-Tefasîr*, Kahire: Daru’s-Sâbûnî, 1997.
- San’ânî**, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl, *et-Tenvîr Şerhu Câmi’i’s-Sagîr*, Riyad: Mektebetu Dâru’s-Selâm, 2011.
- Sarı**, Mevlüt, *el-Mevarid (Arapça Türkçe Lügat)*, İstanbul: Bahar Yay. ty.
- Sem’ânî**, Ebû Sa’d Abdülkerim Muhammed b. Mansûr, *Edebü’l-İmlâ ve’l-İstimlâ*, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1981.
- Sindî**, Muhammed b. Abdilhadi, *Hâşiyetu Sindi alâ Suneni İbn Mâce*, Beyrut: Daru’l-Cîl, ty.
- Suyûtî**, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân Ebî Bekr b. Muhammed *Kitâbu kuvveti’l-Mu’tezîlâ Cami’i’t-Tirmizî*, Mekke: Câmiatu Ümmü’l-Kura, h. 1424.
- Soyupek**, Hasan, “Teşbih Sanatının Hadislerdeki Yansıması”, *Marife*, 7/2 (Güz, 2007), 141-161.
- Şâtıbî**, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî, *el-Muvafakat*, İstanbul: İz Yayınları, 1990.
- Şener**, Mehmet, “Huşu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 18/422-423, İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Şevkanî**, Ahmed b. Muhammed *Keşfu’r-Riybe Ani’l-Gıybe*, terc. M. Emin Akın, Konya: Yedi Sema yay., 2021.
- Şevkânî**, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-Fevaid el-Mecmûa fî’l-Ehadis el-Mevdûa*, terc. M. Emin Akın, Ankara: Medarik yay., 2006.
- Şeybî**, Ebû Mehâsin, *Timâsü’l-Emsâl*, Beyrut: Esad Zübyân, h. 1402.
- Taberânî**, Ebu’l-Kâsım Müsnidü’d-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, Kahire: Dâru’l-Haremeyn, ty.

- Taberânî**, Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, Beyrut: Daru İhyai't-Turâsu'l-Arabi, 2009.
- Taberî**, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsu'l-Arabiyye, ty.
- Tahâvî**, Ebû Ca'fer b. Muhammed b. Selâme, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, (Thk. Şuayb Arnavut), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, h. 1415.
- Tayâlisî**, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd, *Müsned*, Mısır: Dâru Hicr, 1999.
- Temîmî**, Ahmed b. Ali b. Musenna b. Yahya b. İsa b. Hilal, *Müsnedi Ebi Ya'lâ*, (thk. Hüseyin Selim Esed), Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1984.
- Tirmizî**, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd), *el-Câmi'us-Sahîh*, terc. Abdullah Parlıyan, Konya: Konya Kitapçılık Yayınları, 2004.
- Turan**, Dr. Emine Zehra – IŞIK, Doç. Dr. Mustafa, “Kur'an'ı Ezberlemeyi Deveyi Kösteklemeye Benzeten Hadis'in Eğitim Öğretim Açısından Değerlendirilmesi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 6/3 (2019), 499-516.
- Tülücü**, Süleyman, “Lebîd b. Rebîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 27/121-122, Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Useymîn**, Muhammed Salih, *Şerhu Riyazü's-Salihîn*, İstanbul: Guraba Yayınları, 2013.
- Ünal**, İsmail Hakkı, “Merhamet Güneşi”, *Diyanet Aylık Dergi*, 244, (Nisan 2011), 44-45.
- Ünal**, İsmail Hakkı, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2010.
- Yazır**, Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Azim Neşr., 1992.
- Yeniel**, Necati, Kayapınar, Hüseyin, Ebû Dâvud Şerhi, İstanbul: Şamil Yayınları, 1998.
- Zehebî**, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyeru a'lami'n-Nubelâ*, (Kahire: Daru'l-Hadis, 2006), 12/498.
- Zerkeşi**, Ebi Abdillâh Muhammed b. Bedruddîn, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, (thk. Yusuf Abdurrahman, Cemal Hamdi, İbrahim Abdullah el-Kürdi), Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1994.